

ARHIVA ROMÂNEASCĂ

TOM I FASC. 1/1995

**PUBLIȚAȚIE EDITATĂ DE DIRECȚIA GENERALĂ
A ARHIVELOR STATULUI DIN ROMÂNIA**

COLECTIVUL DE REDACȚIE:

Redactor coordonator:
ADRIAN ADAMACHIE

Redactor:
MARIA IGNAT
TIBERIU ALBU

Tehnoredactor:
ALEXANDRA PETRE

ISBN tom: 973-0-00162-6
ISBN fascicul: 973-0-00163-4

DIRECȚIA GENERALĂ
A ARHIVELOR STATULUI DIN ROMÂNIA
ANUL CLV(SERIE NOUĂ) TOM I

ARHIVA ROMÂNEASCĂ
FASC. I/1995

SUMAR

EDITORIAL

IOAN SCURTU – Arhivele Statului astăzi.....	11
---	----

STUDII ȘI COMUNICĂRI DE ARHIVISTICĂ

DAN ANTON – Cadrul legislativ actual și Arhivele Statului. Realizări și perspective	14
MILIAI ARSENE – Evidența fondurilor și colecțiilor arhivistice. Uncle erori și analiza lor.....	20
TIBERIU ALBU – 155 de ani de presă arhivistică românească.....	31
ADRIAN ADAMACIIE – Impactul noilor tehnologii asupra arhivisticii.....	42
ALEXANDRU ROMAN – Sistemul arhivistic din Republica Moldova. Raporturile dintre arhivele centrale și cele departamentale.....	44

DIN ISTORIA ARHIVELOR DIN ROMÂNIA

GERNOT NUSSBÄCHLER – Arhiva orașului Brașov la începutul secolului al XIX-lea	47
---	----

PROBLEME DE ISTORIE

CONSTANȚA TĂNASE, ALEXANDRU GAIȚĂ – Situația sanitară a fostelor județe Buzău și Râmnicu Sărat în secolul al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea.....	54
DAN BAICU – Informații din documente locale privind cauza națională la românii din Trei Scaune.....	61
ION CIORTAN – Tudor Vladimirescu și conflictul cu moșnenii din satul Roșița, județul Gorj. Documente inedite.....	67
TUDOR MATEESCU – Evacuarea cetății Silistra de către trupele ruse (1836).....	74
CONSTANTIN BRĂTESCU – Contribuția școlii românești din Banat la formarea generației Marii Uniri.....	80
VIRGILIU Z. TEODORESCU – Sprijinirea activităților culturale de către bănci (la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX).....	88
VIORICA SOLOMON – Nicolae Titulescu și Comisia Europeană a Dunării	96
LIZICA PAPOIU, CAMELIA CRISTEA – Noi date privind colecția de drapеле a Muzeului Militar Național.....	102
BADEA GEAUCAĂ – Date privind situația românilor refugiați sau evacuați din Dobrogea de Sud, aflați în județul Olt, în perioada 1940–1942.....	108

DIN ISTORIA INSTITUȚIILOR ROMÂNEȘTI

GAVRIL IRIMESCU – Mitropolia Bucovinei. Scurt istoric.....	113
VASILE MANOLE – Consiliul Superior Economic. Instituția și activitatea (I).....	121

DOCUMENTE

MELENTINA BÂZGAN – Reconstituirea unui document de la Ștefan cel Mare	147
COSTIN FENEȘAN – Privilegiile târgului Dobra până la 1552	151
MARCEL-DUMITRU CIUCĂ – Reconstituirea hrisovului solemn al lui Matei Basarab, din 28 februarie 1645, dat Mănăstirii Sf. Ecaterina de la Muntele Sinai	159
MIRCEA TIMBUS – Documente inedite despre preluarea administrației românești în județul Arad (1919)	174

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

ALEXANDRU CÂMPIAN – Fondul Asociația măcelarilor din Târgu Mureș	182
CRISANTA PODĂREANU – Fondul personal Paolo Mercuri	186
MARIANA BUJOREANU – Colecția Ștefan Bujoreanu	188

ȘTIINȚE AUXILIARE ALE ISTORIEI

MARIA DOGARU – Din bibliografia vexilologiei românești	191
--	-----

OPINII

ELISABETA MARIN – Modalități de aplicare a Ordinului Direcției Generale a Arhivelor Statului privind situația arhivelor din societățile comerciale ce urmează a se privatiza ..	202
--	-----

NOI ACHIZIȚII

ANCA-ANDA MIHALCEA – Îmbogățirea bazei documentare la Direcția Generală a Arhivelor Statului	205
---	-----

CERCETĂRI PESTE HOTARE

EUGEN GLÜCK – Noi cercetări în Ungaria și Israel	208
--	-----

MISCELLANEA

MIRCEA STOIA – Conrad Haas, precursor al dezvoltării tehnicii militare sibiene	215
GHEORGHE RADU – Humuleștii și Pipirigul strămoșilor lui Ion Creangă și rudenia acestuia cu poetul Nicolae Labiș	223
IOAN DREGAN – Arhiva săscască din Gundelsheim (Germania)	225

CRONICĂ	226
---------------	-----

RECENZII ȘI PREZENTĂRI	234
------------------------------	-----

SOMMAIRE

EDITORIAL

IOAN SCURTU – Les Archives d'Etat aujourd'hui	11
---	----

ETUDES ET COMMUNICATIONS

DAN ANTON – Le cadre légal actuel et les Archives d'Etat. Réalisations et perspectives	14
MIIIAI ARSENE – Instruments de travail sur les fonds et les collections. Quelques erreurs et leur analyse.....	20
TIBERIU ALBU – 155 années de presse archivistique roumaine	31
ADRIAN ADAMACIIE – L'impact des nouvelles technologie sur l'archivistique	42
ALEXANDRU ROMAN – Le système archivistique de la République de Moldavie. Les rapports entre les archives centrales et les archives départementales	44

ASPECTS DE L'HISTOIRE DES ARCHIVES DE ROUMANIE

GERNOT NUSSBÄCHER – Les archives de Braşov au début du XIX ^{ème} siècle	47
--	----

PROBLEMES D'HISTOIRE

CONSTANŢA TĂNASE, ALEXANDRU GAIŢĂ – La situation sanitaire des anciens départements Buzău et Râmnicu Sărat au XVIII ^{ème} siècle et au commencement du XIX ^{ème} siècle	54
DAN BAICU – Informations tirées des documents des Archives locales concernant la lutte des Roumains du département Trei Scaune pour la cause nationale	61
ION CIORTAN – Tudor Vladimirescu et le conflit avec les paysans libres. Documents inédits	67
TUDOR MATEESCU – Evacuation de la cité de Silistra par les troupes russes (1836)	74
CONSTANTIN BRĂTESCU – La contribution de l'école roumaine de Banat à la formation de la génération de la Grande Union	80
VIRGILIU Z. TEODORESCU – Les banques à l'appui de l'activité culturelle (à la fin du XIX ^{ème} siècle)	88
VIORICA SOLOMON – Nicolae Titulescu et la Commission Européenne du Danube	96
LIZICA PAPOIU, CAMELIA CRISTEA – Quelques nouveaux éléments concernant la collection des drapeaux du Musée Militaire National	102
BADEA GEAUCĂ – Statistique sur la situation des Roumains réfugiés de la Dobroudja dans le département Olt, pendant les années 1940-1942	108

ASPECTS DE L'HISTOIRE DES INSTITUTIONS ROUMAINES

GAVRIL IRIMESCU – Le Palais métropolitain de Bukovina. Précis historique	113
VASILE MANOLE – Le Conseil Supérieur Economique. L'institution et son activité (I)	121

DOCUMENTS

MELENTINA BĂZGAN – Reconstitution d'un document de l'époque d'Etienne le Grand	147
COSTIN FENEȘAN – Les privilèges du bourg Dobra jusqu'en 1552	151
MARCEL-DUMITRU CIUCĂ – Reconstitution du document solennel de Matei Basarab, daté 28 Février 1645, et destiné à la Monastère St. Catherine du Mont Sinai	159
MIRCEA TIMBUS – Documents inédits concernant l'instauration de l'administration roumaine dans le département Arad	174

PRESENTATIONS DES FONDS ET COLLECTIONS

ALEXANDRU CÂMPIAN – Le fonds l'Association des bouchers de Târgu-Mureș	182
CRISANTA PODĂREANU – Le fonds personnel Paolo Mercuri	186
MARIANA BUJOREANU – La collection Ștefan Bujoreanu	188

SCIENCES AUXILIAIRES

MARIA DOGARU – Extrait de la bibliographie de la vexilologie roumaine	191
--	------------

OPINIONS

ELISABETA MARIN – Comment appliquer les instructions de la Direction Générale des Archives d'Etat concernant la situation des archives des sociétés commerciales en train de se privatiser	202
---	------------

NOUVELLES AQUISITIONS

ANCA-ANDA MIHAI.CEA – L'enrichissement de la base documentaire de la Direction Générale des Archives d'Etat	205
--	------------

RECHERCHES A L'ÉTRANGER

EUGEN GLÜCK – Nouvelles recherches en Hongrie et Israel	208
--	------------

MISCELLANEA

MIRCEA STOIA – Conrad Haas, un précurseur saxon de la ville de Hermanstadt du développement de la technique militaire	215
GHEORGHE RADU – Humulești et Pipirig jadis; la parenté entre Ion Creangă et Nicolae Labiș	223
IOAN DREGAN – Les archives des Saxons de Gundelsheim (Allemagne)	225

CHRONIQUE	226
------------------------	------------

PRESENTATION ET COMPTE-RENDUS	234
--	------------

CONTENTS

EDITORIAL

IOAN SCURTU – The State Archives today	11
--	----

STUDIES AND PAPERS

DAN ANTON – The law system today and the State Archives. Achievements and expectations ..	14
MILIAI ARSENE – Clasification of funds and collections. Errors and their analysis	20
TIBERIU ALBU – 155 years of Romanian archive press	31
ADRIAN ADAMACHIE – The influence of the new technologies on archives	42
ALEXANDRU ROMAN – The archives system of Moldavian Republic. The relations between the central and the departmental archives	44

HISTORY OF ROUMANIAN ARCHIVES

GERNOT NUSSBÄCHER – The archive of Braşov at the beginning of the XIX th century	47
---	----

HISTORY PROBLEMS

CONSTANȚA TĂNASE, ALEXANDRU GAIȚĂ – The health situation of the former departments Buzău and Râmnicu Sărat during the XVIII th and the XIX th centuries	54
DAN BAICU – Informations from the local documents about the fight of the Roumanians of “Trei Scaune” district for the national cause	61
ION CIORTAN – Tudor Vladimirescu and the conflict with the free holders. Unpublished documents	67
TUDOR MATEESCU – Evacuation of Silistra walled city by Russian troops (1836)	74
CONSTANTIN BRĂTESCU – The contribution of Roumanian education in Banat to form the new generation of the Great Union	80
VIRGILIU Z. TEODORESCU – The banks supporting the cultural activities (end of XIX th century and beginning of XX th century)	88
VIORICA SOLOMON – Nicolae Titulescu and the Danubian European Commission	96
LIZICA PAPOIU, CAMELIA CRISTEA – New informations concerning the flag collection of the National Military Museum	102
BADEA GEAUCĂ – Statistics about the Roumanian refugees from the South Dobroudja in the Olt district between 1940–1942	108

HISTORY OF THE ROUMANIAN INSTITUTIONS

GAVRIL IRIMESCU – The Metropolitan Church of Bucovina. Brief historian	113
VASILE MANOLE – The Superior Economic Council. The Institution and its activity (I)	121

DOCUMENTS

MELENTINA BÂZGAN – Reconstitution of a document from Steven the Great (Ștefan cel Mare)	147
COSTIN FENEȘAN – The privileges of Dobra borough until 1552	151
MARCEL-DUMITRU CIUCĂ – Reconstitution of the solemn charter of Matei Basarab, dated 28 februarie 1645, given to the Monastery St. Katherine from Sinai Mountain	159
MIRCEA TIMBUS – Unpublished documents about the establishment Roumanian administration in the district of Arad (1919)	174

PRESENTATIONS OF FUNDS AND COLLECTIONS

ALEXANDRU CÂMPIAN – The fund Butchers Association from Târgu Mureș	182
CRISANTA PODĂREANU – The private fund of Paolo Mercuri	186
MARIANA BUJOREANU – Ștefan Bujoreanu Collection	188

SPECIAL SCIENCES

MARIA DOGARU – Extract of the bibliography of the Roumanian vexilologie	191
---	-----

OPINIONS

ELISABETA MARIN – How to apply the order of the General Direction of State Archives concerning the situation of the archives in the trading companies	202
---	-----

NEW ACQUISITIONS

ANCA-ANDA MIHALCEA – How to be enriched the documentary base of the General Direction of State Archives	205
---	-----

RESEARCHES IN THE ARCHIVES OF OTHER COUNTRIES

EUGEN GLÜCK – New research in Hungary and Israel	208
--	-----

MISCELLANEA

MIRCEA STOIA – Conrad Haas, the precursor of the development of the military technics in Sibiu	215
GHEORGHE RADU – Humulești and Pipirig the ancient domains of Creangă family and his relationship with Nicolae Labiș	223
IOAN DRĂGAN – The Saxon archive from Gundelsheim (Germany)	225

CHRONICLE	226
-----------------	-----

PRESENTATIONS AND REVIEWS	234
---------------------------------	-----

INHALT

LEITARTIKEL

IOAN SCURTU – Die Staatsarchive heute	11
---	----

STUDIEN UND MITTEILUNGEN AUS DEM BEREICH DER ARCHIVWISSENSCHAFT

DAN ANTON – Der gegenwärtige gesetzgebende Rahmen und die Staatsarchive. Verwirklichungen und Perspektiven	14
MILAI ARSENE – Archivistische Bestands- und Sammlungevidenz. Einige Fehler und deren Analyse	20
TIBERIU ALBU – 155 Jahre rumänischer archivwissenschaftlicher Veröffentlichungen	31
ADRIAN ADAMACIIE – Die Einwirkung neuer Technologien auf die Archivwissenschaft	42
ALEXANDRU ROMAN – Das Archivsystem der Republik Moldau. Die Beziehungen zwischen den Zentral- und Departementarchiven	44

RUMÄNISCHE ARCHIVGESCHICHTE

GERNOT NUSSBÄCHER – Das Kronstädter Archiv zu Beginn des 19. Jahrhunderts	47
---	----

FRAGEN DER GESCHICHTE

CONSTANȚA TĂNASE, ALEXANDRU GAIȚĂ – Die Sanitätslage in den gewesenen Kreisen Buzău und Râmnicu Sărat im 18. und in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts	54
DAN BAICU – Auskünfte aus den Lokaldokumenten über die rumänische Nationalfrage im Kreis Trei Scăune	61
ION CIORTAN – Tudor Vladimirescu und die Auseinandersetzung mit den freien Bauern (moșneni) aus dem Dorf Roșița. Unbekannte Dokumente	67
TUDOR MATEESCU – Die Räumung der Festung Silistra durch die russischen Truppen (1836)	74
CONSTANTIN BRĂTESCU – Der Beitrag der rumänischen Schulen im Banat zur Bildung der Generation der grossrumänischen Vereinigung	80
VIRGILIU Z. TEODORESCU – Die Unterstützung der kulturellen Tätigkeit durch die Banken am Ende des 19. und zu Beginn des 20. Jahrhunderts	88
VIORICA SOLOMON – Nicolae Titulescu und die Europäische Donaukommission	96
LIZICA PAPOIU, CAMELIA CRISTEA – Neue Daten über die Flaggensammlung des Nationalen Militärmuseums	102
BADEA GEAUCĂ – Daten über die Lage der aus der Süddobruđa in den Kreis Olt geflüchteten oder ausgesiedelten Rumänen in der Zeit von 1940 bis 1942	108

AUS DER GESCHICHTE DER RUMÄNISCHEN INSTITUTIONEN

GAVRIIL IRIMESCU – Die Metropole der Bukowina. Eine kurze geschichtliche Darstellung ...	113
VASILE MANOLE – Der Wirtschaftliche Obere Rat als Institution und seine Tätigkeit (I)	121

DOKUMENTE

MELENTINA BĂZGAN – Die Rekonstituierung einer Urkunde von Stephan dem Grossen	147
COSTIN FENEȘAN – Die Privilegien des Marktfleckens Dobra bis 1552	151
MARCEL-DUMITRU CIUCĂ – Die Rekonstituierung des festlichen Chryssobulls des walachischen Fürsten Matei Basarab vom 28. Februar 1645 zugunsten des Klosters zur III. Katharina vom Berge Sinai	159
MIRCEA TIMBUS – Unbekannte Dokumente über die Einsetzung der rumänischen Verwaltung im Kreis Arad (1919).....	174

BESTANDS- UND SAMMLUNGSVORFÜHRUNGEN

ALEXANDRU CĂMPIAN – Der Bestand der Metzgervereinigung aus Târgu Mureș	182
CRISANTA PODĂREANU – Der persönliche Bestand Paolo Mercuri	186
MARIANA BUJOREANU – Die Sammlung Ștefan Bujoreanu	188

HILFSWISSENSCHAFTEN

MARIA DOGARU – Aus der Bibliographie der rumänischen Fahnenkunde	191
---	-----

MEINUNGSÄUSSERUNGEN

ELISABETA MARIN – Anwendungsmöglichkeiten der Verordnung der Generaldirektion der Staatsarchive bezüglich der Lage der Archive von kommerziellen Gesellschaften die privatisiert werden sollen	202
---	-----

NEUERWERBUNGEN

ANCA-ANDA MIHAIȚEA – Neuerwerbungen bei der Generaldirektion der Staatsarchive	205
---	-----

ARCHIVFORSCHUNGEN IM AUSLAND

EUGEN GLÜCK – Neue Archivforschungen in Ungarn und Israel	208
--	-----

MISCELLANEA

MIRCEA STOIA – Conrad Haas, Vorgänger der hermannstädter Kampfmitteleentwicklung	215
GHEORGHIIE RADU – Die Ahnen von Ion Creangă aus Humulești und Pipirig und dessen Verwandtschaft mit dem Dichter Nicolae Labiș	223
IOAN DREGAN – Das sächsische Archiv in Gundelsheim (Deutschland)	225

CIIRONIK	226
-----------------------	-----

BUCHBESPRECHUNGEN UND VORFÜHRUNGEN	234
---	-----

Arhivele Statului astăzi

IOAN SCURTU

Surgerea a cinci ani de la Revoluția din decembrie 1989 ne prilejuiește o analiză asupra locului și rolului Arhivelor în ansamblul societății românești de astăzi. Fără a face un bilanț exhaustiv, vom prezenta principalele direcții de activitate și rezultatele înregistrate în perioada menționată.

Preocuparea esențială a conducerii Direcției Generale a Arhivelor Statului a fost îmbogățirea patrimoniului arhivistic al României prin preluarea documentelor istorice, îndeosebi a acelor provenind de la instituțiile desființate ca urmare a Revoluției din decembrie 1989. Prin această acțiune, numărul fondurilor arhivistice a crescut cu 1 483, între acestea aflându-se Arhiva C.C. al P.C.R., arhivele Comitetelor județene ale Partidului Comunist Român, colecția personală Panait Istrati, fondul personal Pantelimon Halippa. Cantitatea de arhivă preluată a sporit cu 30 314 m.l., iar numărul unităților arhivistice cu 8 771, la care se adaugă 8 284 documente: La rândul ei, biblioteca s-a îmbogățit cu 10 537 volume.

Paralel cu acțiunea de preluare s-a desfășurat o amplă muncă de ordonare și inventariere, fiind puși în circuitul științific 19 517 m.l. de arhivă. De asemenea, a fost preluată o parte semnificativă din Arhiva Ministerului de Interne, inclusiv a fostei Securități. În urma demersurilor întreprinse la Moscova, au fost achiziționate 67 863 cadre microfilm din Arhivele Federației Ruse.

Efortul nostru a fost apreciat de cei interesați să cunoască istoria adevărată, pe bază de documente. După 1989, numărul cercetătorilor în sălile de studiu ale Arhivelor Statului din România s-a ridicat la 12 737, mulți dintre ei fiind tineri cercetători sau chiar studenți, ceea ce ne dă speranța fructificării rezultatelor cercetărilor științifice realizate. Potrivit datelor statistice de care dispunem, au fost studiate 253 580 de unități arhivistice, ponderea cea mai mare având-o documentele de istorie modernă și contemporană.

Potrivit legii, Arhivele Statului au menirea de a asigura păstrarea și conservarea documentelor istorice în condiții cât mai bune. Deși situația financiară a țării este precară, am reușit să asigurăm demararea unor lucrări de investiții, între care extinderea localului filialei Arhivelor Statului din Bacău (cu 8 000 m.l.), începerea lucrărilor pentru noi sedii de arhivă la Brăila (10 000 m.l.), Giurgiu (6 000 m.l.), Covasna (6 000 m.l.). S-au executat reparații capitale la sediile din Botoșani, Vrancea, municipiul București, Mehedinți, Vâlcea, Harghita, Satu Mare, Hunedoara; s-au amenajat spații suplimentare la Caraș-Severin și Teleorman. Sunt în plină desfășurare lucrările de reparații capitale la sediul Direcției Generale a Arhivelor Statului. Menționăm că s-au amenajat spații corespunzătoare pentru Facultatea de Arhivistică și pentru Școala Națională de Perfecționare Arhivistică.

Progresele tehnice înregistrate pe plan mondial au impus o reasezare a activităților arhivistice, ancorarea lor în realitățile contemporane. Unele realizări pe această linie s-au înregistrat și în Arhivele Statului din România. Astfel, pentru modernizarea activităților arhivistice, instituția noastră a fost dotată cu o mașină

automată de dezvoltat film de 35 mm, copiatoare tip xerox, inclusiv un xerox color de cea mai bună calitate. S-au lărgit bazele activității de informatică arhivistică, prin achiziționarea unui calculator de mare putere cu 8 terminale, a unei rețele de calculatoare personale și a unor imprimante color cu laser. Pentru obținerea acestor dotări – ca și pentru amplificarea activităților instituției Arhivelor Statului în ansamblul ei – am beneficiat de sprijinul consistent, material și moral, al Ministerului de Interne.

În vederea protejării documentelor originale s-a continuat acțiunea de microfilmare, realizându-se circa 10 000 000 de cadre microfilm, care sunt puse la dispoziția cercetătorilor prin sălile de studiu. De asemenea, s-au restaurat aproximativ 300 000 file document, dintre care peste 15 000 sunt documente cu o valoare istorică inestimabilă. În anul 1994, s-au înființat 6 laboratoare zonale de restaurare a documentelor, care au menirea de a interveni operativ pentru asigurarea stării de sănătate a documentelor aflate în județe.

Arhivele Statului îndeplinesc o importantă funcție socială, mai ales în această perioadă de tranziție, când s-a trecut la reconstituirea dreptului de proprietate. Se poate afirma, fără teama de a greși, că, la cea mai amplă reformă agrară din istoria României, realizată sub ochii noștri, Arhivele Statului au avut o contribuție majoră. Dacă în trecut puțini cetățeni știau de existența Arhivelor Statului, după 1990, în acțiunea de obținere a pământului și a altor drepturi, un număr de 346 880 de cetățeni s-au adresat instituției noastre cu cereri de eliberare a unor copii după documente. A fost și continuă să fie o muncă uriașă, pe care arhiviștii au desfășurat-o cu profesionalism și responsabilitate.

Creșterea cantității de arhivă preluată, multiplicarea activităților specifice și apariția unor noi obiective în fața Arhivelor Statului au impus sporirea numărului personalului instituției, realizându-se o creștere cu încă 383 de persoane. În același timp, s-a desfășurat o activitate de pregătire a noilor angajați și de ridicare a nivelului de calificare a întregului personal prin Școala Națională de Perfecționare Arhivistică. Pentru formarea unor cadre proprii, cu o pregătire la nivelul exigențelor mondiale, s-a înființat, în anul 1992, Facultatea de Arhivistică, prima și, în fapt, singura instituție de acest fel din România. Pentru a asigura personalului din arhive demnitatea necesară și a realiza o concordanță între nivelul de pregătire profesională și încadrare, în anii 1990–1994 au fost efectuate 1 249 de promovări în funcție.

Dimensiunea cultural-științifică a Arhivelor Statului s-a amplificat, această instituție asumându-și răspunsuri concrete pe linia valorificării Fondului Arhivistic Național, a popularizării documentelor, precum și a publicării unor lucrări, îndeosebi volume de documente. Arhivele Statului și lucrătorii ei au fost o prezență activă și apreciată în mijloacele de informare în masă; în perioada la care ne referim, arhiviștii au participat la 517 emisiuni Radio și T.V., la 104 sesiuni științifice, au realizat 817 expoziții în București și în județe, contribuind efectiv la cunoașterea istoriei reale a poporului nostru, cu luminile și umbrele ei. În asemenea activități am colaborat mai ales cu Facultățile de istorie și Institutele de istorie, dar și cu Inspectoratele de cultură.

Într-o vreme când istoriografia românească parcurge o perioadă plină de incertitudini, Arhivele Statului și-au asumat rolul de a elabora volume de documente și albume istorice asupra unor momente și evenimente importante, dintre care menționăm Mișcarea memorandistă, Marea Unire din 1918, anii 1945 și 1947, România în jocul de interese ale marilor puteri.

Au fost publicate 46 de lucrări, dintre care 9 în colaborare cu alte instituții. S-a continuat editarea „Revistei Arhivelor“, iar din 1992 a început publicarea „Buletinului de informare și documentare arhivistică“ și a „Anuarului Arhivelor Statului din România“; în 1994 a fost editat primul volum – intitulat *Memoria documentelor* – cuprinzând comunicările sesiunii științifice anuale a Direcției Generale a Arhivelor Statului. Instituția noastră s-a angajat într-o activă propagandă peste hotare, colaborând fructuos cu Ministerul Afacerilor Externe, cu Fundația Culturală Română și cu alte instituții care au atribuții în acest domeniu.

După 1989 s-au restabilit legăturile internaționale ale Arhivelor Statului, reprezentanții noștri participând la 55 de manifestări în străinătate (congrese, simpozioane, sesiuni științifice etc.), iar 26 delegații din diferite țări au avut discuții și schimb de experiență în cadrul instituției noastre. Un număr de 249 cercetători străini au frecventat sălile de studiu ale Direcției Generale a Arhivelor Statului și filialelor sale. Au fost semnate protocoale de colaborare între Arhivele Statului din România și cele din Rusia, Italia, Germania, Turcia; sunt în curs de perfectare asemenea acorduri cu Ucraina și Ungaria. Menționăm că, în cadrul negocierilor, s-a stăruit asupra modalităților de recuperare a arhivelor noastre aflate pe teritoriul statelor respective, astfel încât România să reintre în posesia documentelor istorice care-i aparțin de drept.

Promovăm o colaborare strânsă cu colegii din Republica Moldova, sprijinindu-i în acțiunea de documentare și perfecționare a cadrelor, iar din anul universitar 1994/1995 un număr de 3 studenți din acest stat românesc urmează cursurile Facultății de Arhivistică.

Prin activitățile întreprinse am urmărit cu stăruință să contribuim la creșterea prestigiului instituției, îndeplinirea misiunii cultural-științifice ce ne revine. Legea Arhivelor Naționale va asigura un cadru stabil adecvat de organizare și desfășurare a muncii în acest domeniu.

Am fost și suntem animați de sentimentul că purtăm o mare răspundere față de poporul nostru, al cărui tezaur arhivistic îl păstrăm și administrăm, față de istoria națională, pe care avem datoria să o facem cunoscută la adevăratele ei dimensiuni, atât în România, cât și în străinătate.

STUDII ȘI COMUNICĂRI DE ARHIVISTICĂ

Cadrul legislativ actual și Arhivele Statului. Realizări și perspective

DAN ANTON

Arhivele Statului, privite sub raport istoric și în devenirea lor, își datorează existența, ființarea, rosturile și viabilitatea exclusiv activității interrelaționale cu persoane fizice și juridice, din țară sau din străinătate. Aceste raporturi s-au statornicit și sunt realizabile în două planuri: formal și informal.

Esențiale sunt raporturile formale, ele cuprinzând totalitatea relațiilor Arhivelor Statului cu persoanele fizice și juridice române sau străine, care fac obiectul unor acte normative (Constituție, legi, acorduri, tratate, ordine, instrucțiuni, reglementări), ce determină drepturi și obligații juridice reciproce între instituția noastră, pe de o parte, și persoanele juridice sau fizice, române și străine, pe de altă parte.

Structural, sub raportul importanței lor și al ariei de cuprindere, actele normative incidente relațiilor Arhivelor Statului pot fi grupate în trei mari categorii și nivele de reglementare:

1. **Acte normative fundamentale**, care cuprind norme și reglementări de principiu și fond general.

2. **Acte normative cu putere de lege**, care cuprind norme și reglementări ce au ca obiect direct însuși fondul relațiilor aflate în referință.

3 **Acte normative ce decurg din cele cu putere de lege**, executorii, care au fost emise în temeiul, interpretarea, nuanțarea și aplicarea actelor normative cu putere de lege.

Fără a face o prezentare prea detaliată, arătăm în ordinea evidențiată mai sus atât principalele acte normative incidente sferei de relații aflate în referință, cât și preocupările actuale și de viitor ale Arhivelor Statului privind statuarea activităților specifice instituției într-un cadru juridic complex, eficient și armonios.

Amintim, ca deosebit de importante, prevederile Cartei fundamentale a României, aflată în vigoare din 1991, care cuprind, pe lângă principiile și normele generale vizând drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale ale cetățeanului și reglementările ce privesc modul de organizare și exercitare a puterii statului de drept, sistemul autorităților publice, intrarea în vigoare a legilor, ca și instituțiile prezente sau viitoare ale statului.

Potrivit prevederilor constituționale, deosebit de semnificative în ceea ce privește însăși ființarea Arhivelor Statului sunt reglementările cuprinse în articolele 115, 116, 117 și 118, ce aparțin secțiunii 1. – Administrație Publică Centrală de specialitate, a capitolului V – Administrație Publică. Astfel, potrivit alineatului 2 din articolul 116, menționat anterior, „guvernul și ministerele, cu avizul Curții de

Conturi, pot înființa organe de specialitate, în subordinea lor, numai dacă legea recunoaște această competență". Or, potrivit acestei prevederi, atestarea și confirmarea apartenenței legitime a Arhivelor Statului sunt stipulate, atât în baza Legii 20/1972, cât și a Legii 40/1990, în cadrul Ministerului de Interne, iar în temeiul art. 2 din Decretul-lege nr. 141/1990 și ca parte componentă a Sistemului Național de Informare și Documentare.

Semnificative și de o cuprinzătoare aplicare raporturilor instituției noastre cu persoanele fizice și juridice, române și străine, sunt și alte reglementări cuprinse în titlurile enunțate ale Constituției României, dintre care evidențiem, în mod deosebit, cele cuprinse în *titlul I – principii Generale și titlul II – Drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale*, respectiv *articolul 15 – Universitatea, articolul 16 – Egalitatea în drepturi, articolul 21 – Accesul liber la justiție, articolul 24 – Dreptul la apărare, articolul 26 – Viața intimă, familială și privată, articolul 28 – Secretul corespondenței, articolul 30 – Dreptul la informație, articolul 41 – Protecția proprietății private, articolul 42 – Dreptul la moștenire, articolul 46 – Protecția persoanelor handicapate, articolul 47 – Dreptul la petiționare, articolul 48 – Dreptul persoanei vătămate de o autoritate publică, articolul 50 – Fidelitatea față de țară, articolul 51 – Respectarea Constituției și a legilor țării, articolul 54 – Exercițarea drepturilor și a libertăților ș.a.*

Respectând prevederile cuprinse în legea de bază a țării, Arhivele Statului au pus și pun în continuare un accent deosebit pe alinierea legislației specifice românești la exigențele unei activități moderne, în concordanță atât cu necesitățile socio-economice și culturale naționale, cât și cu stadiul profesional atins în statele dezvoltate ale Europei, cu mare tradiție în activitatea arhivistică.

Primul pas în această întreprindere s-a făcut prin participarea la elaborarea unor acte normative care stabilesc în prevederile lor cadrul juridic general al desfășurării activității noastre. Astfel, în *Legea 40/1990 privind organizarea și funcționarea Ministerului de Interne*¹, ca și în *Decretul-lege 141/1990 privind Sistemul Național de Informare și Documentare*², Arhivele Statului sunt cuprinse ca făcând parte din cadrul Ministerului de Interne constituind totodată și una din componentele de bază ale Sistemului Național de Informare și Documentare. Ambele acte normative cu putere de lege prezintă și prevederi exprese referitoare la atribuțiile instituției noastre, în general, sau doar în cadrul specific, ca o parte a unui program complex, alături de alte instituții de cultură din țară (Biblioteca Națională, Biblioteca Academiei, Biblioteca Centrală Universitară, Muzeul Național și Academia Română).

Fără a detalia, evidențiem că aceste prevederi, cuprinzând atribuțiile, drepturile și obligațiile instituției pe tărâm arhivistic, sunt stabilite, în principal, în conținutul Cap. IV, art. 17, pct. IV, din *Legea 40/1990* și art. 1, 2 și 7 din *Decretul-lege 141/1990*.

Precizăm că prevederile legilor de mai sus, ca și cele ale *Decretului 472/1971*, devenit *Legea 20/1972*, care nu este abrogată, trebuie completate și coroborate, în funcție de domeniul sau obiectul reglementării, cu cele cuprinse în alte legi organice și ordinare. Astfel, dacă ne referim doar la actele normative care sancționează penal, contravențional și administrativ nerespectarea obligațiilor legale, prevederile legilor enunțate mai înainte se pot corobora cu reglementările normale legale din Codul penal, Codul civil, Codul muncii, *Legea*

¹ „Monitorul Oficial al României” nr. 146, din 18 decembrie 1990.

² *Ibidem*, nr. 65, din 12 mai 1990.

31/1968 privind contravențiile și, mai ales, cu *Legea 29/1990 cu privire la contenciosul administrativ*³.

Stabilindu-se, prin promulgarea legilor menționate, locul Arhivelor în cadrul instituțiilor statului de drept, următoarea etapă a constituit-o elaborarea unui nou act normativ, cu putere de lege, care să detalieze atribuțiile, drepturile și obligațiile instituției noastre, cu atât mai mult cu cât prevederile Legii 20/1972 s-au dovedit a fi depășite acum, în condițiile modificărilor structurale ce caracterizează societatea românească în momentul de față.

În procesul de elaborare a noului act normativ s-a avut în vedere, pe lângă repunerea în valoare a tradiției arhivistice românești, veche de peste 160 de ani, prin menținerea unor dispoziții ce și-au dovedit viabilitatea, și realizarea unei mai bune corelări cu legislația internațională în domeniu. Problema fiind îndeobște cunoscută, enunțăm totuși câteva din modificările ce au intervenit în noua lege, în comparație cu vechiul act normativ.

În cadrul conceptului de Fond Arhivistic Național, *menținut în continuare* și privit ca un sumum al tuturor documentelor cu valoare istorică create de-a lungul timpului pe teritoriul național, au fost incluse noi genuri de documente, ai căror suporti vor cunoaște în viitor o mare răspândire (documente informatice, video etc.). *Modificându-se și titulatura* principalei instituții administratoare prin punerea în concordanță a denumirii acesteia cu obiectul legii (Arhivele Naționale – F.A.N.), s-a avut în vedere reflectarea mai pregnantă a caracterului național al activității ce o desfășoară. Paragrafele conținând referiri privitoare la atribuțiile instituției *au fost completate* cu o serie de prevederi ce lipseau în vechiul act normativ (de exemplu, constituirea Băncii de date a Arhivelor Naționale și a Rețelei automatizate de informare și documentare arhivistică).

Alte noutăți introduse în proiectul actului normativ, care este depus spre confirmarea Parlamentului României, privesc departajarea clară între creatorii și deținătorii de arhivă, potrivit statutului lor juridic, în publici și particulari, prevăzându-se, în cazul ultimei categorii, dreptul de prioritate al Arhivelor Statului la cumpărarea documentelor din F.A.N., drept recunoscut și în legislația internațională (ex. cea franceză).

De asemenea, s-au completat lipsurile din vechea legislație cu noile situații apărute după 1989, când datorită schimbărilor survenite în statutul și structura unor instituții, creatoare și deținătoare de documente, multe arhive au rămas fără administrator legal, ceea ce a impus intervenția Arhivelor Statului în scopul preluării documentelor cu valoare istorică în depozitele proprii.

Un vechi deziderat al instituției noastre, care și-a găsit, în sfârșit, locul în noua Lege a Arhivelor, este legat de aportul Arhivelor Statului în pregătirea și specializarea personalului propriu, dar și extern, necesar desfășurării activității specifice, prin intermediul Școlii Naționale de Perfecționare Arhivistică și al Facultății de specialitate din cadrul Academiei de Poliție.

Retrospectiva unor importante prevederi ale noii Legi a Arhivelor Naționale ilustrează concludent efortul făcut pentru asigurarea corespondenței dintre legislația noastră specifică și modificările de structură intervenite în viața socio-economică a țării după 1989, pentru eliminarea unor inadverențe cu realitatea, existente în Decretul 472/1971, și pentru asigurarea unei protejări mai eficiente a valorilor arhivistice.

³ *Ibidem*, nr. 122, din 18 noiembrie 1990.

O altă serie de acte normative cu aplicabilitate în sfera preocupărilor noastre specifice sunt cele emise în temeiul și pentru aducerea la îndeplinire a celorlalte acte cu putere de lege.

În această categorie intră cele emise de:

1. **Guvern:** ordonanțe, hotărâri, convenții, acorduri, diverse programe etc.
2. **Ministere:** ordine, instrucțiuni, regulamente etc.
3. **Conducerea instituției:** ordine, instrucțiuni, regulamente, norme etc.

La nivel de guvern au fost emise mai multe ordonanțe și hotărâri, cu incidență directă în sfera relațiilor și a raporturilor juridice aflate în referință, dintre care menționăm: *Hotărârea Guvernului României nr. 383/1994*⁴ privind folosirea de către Ministerul de Interne, deci și de Arhivele Statului, a unor sume rezultate din prestații ca urmare a activității specifice proprii și a donațiilor legale, hotărâre ce a fost emisă pentru aplicarea prevederilor decretului 478/1954 și ale art. 67 din Legea 10/1991 privind finanțele publice. Precizăm în acest context că această hotărâre guvernamentală a stat ca temei pentru aplicarea fostelor *Instrucțiuni M.I. nr. 217 din 22.IV.1992*, în care erau menționate expres și Arhivele Statului.

Problema percepției taxelor și tarifelor pentru servicii, activitate în care Arhivele Statului sunt direct interesate, a stat și la baza *Ordonanțelor Guvernului României nr. 10 și 17 din 23.VIII.1994*⁵, în care s-a hotărât majorarea acestora în concordanță cu costurile și cu rata inflației.

Amintim, ca deosebit de importante în ceea ce privește modul în care se execută această activitate, și actele normative următoare, care stabilesc excepțiile privind obligativitatea plății acestora: *Decretul-lege nr. 118/1990*⁶ privind drepturile persoanelor care au avut de suferit în perioada 1945–1989; *Legea 44/1994 privind veteranii și văduvele de război*⁷; *Legea 72/1993 privind drepturile persoanelor handicapate*⁸ și *Legea 93/1992 privind modificarea și completarea Legii 42/1990, pentru cinstirea memoriei eroilor martiri și acordarea unor drepturi urmașilor acestora, precum și răniților din timpul Revoluției*⁹.

Potrivit acestor legi, toate categoriile menționate sunt scutite de plata taxelor serviciilor prestate de unitățile Arhivelor Statului, dar numai după ce persoanele respective au fost în măsură să facă dovada calităților, ca apartenență la una din categoriile specificate de lege.

Pe aceeași linie a actelor normative ce privesc direct activitatea instituției noastre și care aduc o contribuție în încercarea de reintroducere a disciplinei și respectului față de lege a instituțiilor creatoare și deținătoare de arhivă, se înscrie și *Ordonanța nr. 55/1994*¹⁰ privind majorarea limitelor minime și maxime ale amenzilor contravenționale, aplicabile în mod corespunzător și prevederilor articolelor din cap. VI al Legii 20/1972.

Reluarea, după 1989, a activității externe a Arhivelor Statului, materializată printr-o gamă de manifestări, pornind de la reintegrarea în sistemul instituționalizat al Consiliului Internațional al Arhivelor și terminând cu o serie întregă de acorduri, înțelegeri și protocoale bilaterale privind colaborarea în domeniul de interes comun, aduce, dincolo de câștigurile profesionale determinate de accesul la informațiile și metodologiile cele mai moderne pe plan internațional, și o serie de obligații din partea noastră, inclusiv din punct de vedere financiar.

⁴ Npublicată.

⁵ „Monitorul Oficial al României”, nr. 204–205, din 23 și 25 august 1993.

⁶ *Ibidem*, nr. 50, din 9 aprilie 1990, modificat și republicat în „M.O.R.” nr. 310 din 1994.

⁷ *Ibidem*, nr. 172, din 1994.

⁸ *Ibidem*, nr. 200, din 7 noiembrie 1993.

⁹ *Ibidem*, nr. 194, din 12 august 1992.

¹⁰ *Ibidem*, nr. 241, din 29 august 1994.

În acest sens, deosebit de importantă este și cunoașterea prevederilor *Ordonanței Guvernului nr. 41/1994*¹¹, care fixează cadrul legal în ceea ce privește autorizarea plății cotizațiilor la organisme internaționale la care România este parte.

Cadrul în care se desfășoară alte activități ale instituției este, de asemenea, fundamentat juridic printr-o serie de acte normative specifice. Astfel, măsurile luate după 1990, privind protecția muncii prestate în Arhivele Statului, au fost reglementate prin câteva ordine și instrucțiuni, emise atât de conducerea ministerului, cât și de cea a Direcției Generale, în temeiul și pentru aplicarea unor acte normative de rang superior, cum ar fi Constituția României, Codul muncii și Legea nr. 5/1965.

În cele prezentate mai sus am schițat, fără pretenția de a fi epuizat toate actele normative în vigoare, ce au tangență cu Arhivele Statului, cadrul în care ne desfășurăm în prezent activitatea, accentuând că, indiferent de momentul promulgării proiectului nostru de lege, munca ce o desfășurăm este acoperită din punct de vedere juridic în toate laturile sale, ceea ce impune din partea noastră înlăturarea reticențelor și aplicarea mai hotărâtă, în relațiile cu persoanele fizice și juridice, a prevederilor legale, potrivit atribuțiilor și obligațiilor stipulate de acestea.

În același timp, conștienți că activitatea de perfecționare a cadrului legislativ este o activitate permanentă, consecință directă a modificărilor ce au loc la nivelul întregii societăți, cu implicații în ceea ce privește atribuțiile și răspunderile Arhivelor Statului, intenționăm ca în viitor să elaborăm proiecte (hotărâri sau norme) ce vor reglementa, dintr-o viziune modernă, multe aspecte din munca specifică ce o desfășurăm.

În continuare, trecem în revistă câteva dintre actele normative care se află în diferite stadii de elaborare. S-a întocmit nota de fundamentare și s-a declanșat deja procesul de elaborare a *Proiectului de Hotărâre de Guvern în ceea ce privește înființarea unor permanențe arhivistice* în cadrul unor ambasade sau consulate ale României, într-o serie de state care dețin în arhivele lor o bogăție de documente românești sau referitoare la români (Rusia, Ungaria, Austria, Italia și Turcia), încercând astfel să materializăm un mai vechi vis al multor generații de arhiviști.

Pe aceeași linie, a unor acte normative cu putere de lege, se înscrie și proiectul de *Hotărâre de Guvern privind calitatea hârtiei și cernelurilor utilizate la elaborarea actelor, documentelor și imprimatelor destinate depozitului legal și păstrării permanente*. Necesitatea unui astfel de proiect de hotărâre, aflat în prezent în procedură de avizare favorabilă, a apărut ca urmare a constatării procesului de distrugere rapidă a documentelor, cu osebire a celor permanente, chiar de importanță deosebită, grație suportului de hârtie folosit, de o calitate necorespunzătoare.

În ceea ce privește actele normative interne, care decurg din Legea Arhivelor Naționale și care urmează a fi emise după intrarea în vigoare a acestei legi, în temeiul și pentru aplicarea ei, lista fiind destul de lungă nu vom zăbovi decât asupra celor mai importante. Între acestea remarcăm *Regulamentul de organizare și funcționare al Arhivelor Statului (Naționale) și al filialelor (direcțiilor) județene*, care se află în faza de aprobare și cuprinde modificările organizatorice intervenite în structura D.G.A.S. în ultimii ani și, pe cât posibil, estimare viitoarelor evoluții în domeniul structurii activităților arhivistice și *Normele tehnice privind desfășurarea activităților în Arhivele Statului*, care vor fi elaborate ulterior.

¹¹ *Ibidem*, nr. 241, din 29 august 1994.

Alături de aceste două acte normative, Direcția Generală intenționează ca, în câțiva ani, ca urmare a intrării în vigoare a noii Legi a Arhivelor Naționale, să promoveze un pachet de norme menit să reglementeze o serie de aspecte ale activității arhivistice proprii, dar și de la diverși creatori și deținători de documente, în concordanță cu schimbările produse în plan economic, social, cultural și politic ce au survenit în țara noastră.

Astfel, vor fi întocmite, actualizate sau completate acte normative privind: structura și statutul unor comisii de lucru specializate, ce-și vor desfășura activitatea în cadrul Direcției Generale sau al filialelor județene (ex. *Regulamentul de organizare și funcționare al Consiliului Științific al Arhivelor Naționale*; *Regulamentul de organizare și funcționare al comisiilor de selecționare*); privind modul de organizare și desfășurare a anumitor activități arhivistice (*Regulamentul privind accesul la cercetarea documentelor păstrate în depozitele Arhivelor Statului*; *Norme de lucru privind arhiva tehnică*; *Norme privind procedura de autorizare și avizare a unor lucrări și servicii în domeniul arhivistic prevăzute de lege*); privind rolul și locul personalului de arhivă, cu atribuțiile, obligațiile și drepturile ce le are (*Ordin al ministrului privind unele drepturi legal convenite personalului care lucrează în sistemul Arhivelor Statului*, personal propriu, dar și cel existent la creatori); privitoare la reglementarea condițiilor de păstrare și conservare a documentelor (*Norme privind principalele caracteristici tehnico-funcționale ale spațiilor și echipamentelor de depozitare a arhivelor aflate în administrarea creatorilor și deținătorilor publici sau privați de arhivă*); precum și alte aspecte legate de specificul muncii noastre de arhivă (*Norme privind dreptul de copyright al arhivelor Naționale*).

Oricum, perfecționarea, elaborarea și actualizarea legislației arhivistice nu se vor termina o dată cu emiterea actelor normative prezentate, ci vor continua, în funcție de imperativele sociale prevăzute instituției noastre. Datorită acestui fapt se impune manifestarea unei atenții sporite din partea noastră, privind implicațiile pe care le pot avea schimbările survenite în timp, la nivelul societății, asupra fenomenului arhivistic.

Evidența fondurilor și colecțiilor arhivistice. Unele erori și analiza lor

MIIAI ARSENE

Evidența documentelor din Fondul Arhivistic Național desemnează un ansamblu de operațiuni bazate pe principii, reguli și instrumente a căror corectă și consecventă aplicare este menită să asigure premisele păstrării și valorificării în bune condiții a fondurilor și colecțiilor din depozitele Arhivelor Statului. Adică să ne ajute să cunoaștem, în mod operativ, ce documente conțin depozitele Arhivelor Statului, câte, unde anume se află acestea și cum pot fi regăsite cât mai rapid cu putință.

Din însuși faptul că evidența centralizată a fondurilor și colecțiilor se realizează pe baza cunoașterii situației existente în arhivele instituțiilor și organizațiilor din teritoriu rezultă cât de importantă este asigurarea unei evidențe unitare, corecte și mereu actualizate în întregul sistem arhivistic. Legislația în domeniu stabilește obligația atât a creatorului, cât și a deținătorului de arhive de a asigura evidența, selecționarea și folosirea documentelor pe care le creează sau le dețin. Responsabilitatea activității de evidență a fondurilor și colecțiilor arhivistice revine atât Direcției Generale a Arhivelor Statului și componentelor sale – Direcția Arhive Istorice Centrale și filialele județene –, cât și creatorilor de arhivă, cu asistența directă a Arhivelor Statului.

O triplă motivație stă la baza acestei prevederi a legiuitorului:

– pentru a-și îndeplini atribuțiile stabilite, Direcția Generală a Arhivelor Statului dispune de cadre calificate, de specialiști în domeniu și de posibilitatea calificării altora, pe măsura necesităților ivite la un moment dat;

– dispune de capacitatea elaborărilor teoretice în domeniu, inclusiv a reglementărilor și Normelor tehnice ale activității în arhive, pe care le perfecționează continuu;

– elaborează și dispune de un set de instrumente cu ajutorul cărora se realizează activitatea de evidență centralizată, evidența de depozit, evidența fondului documentar de carte (în biblioteci) și evidența fondurilor și colecțiilor arhivistice deținute de instituții, societăți și organizații.

Între elaborările teoretice ce guvernează activitatea în arhive se impun câteva principii și reguli ale evidenței arhivistice; ele alcătuiesc un set de prevederi normative a căror respectare este socotită ca lege nescrisă în domeniu. Sunt izvorâte din experiența muncii arhivistice și se referă la:

1. Integritatea fondurilor, în funcție de evoluția istorică a instituției creatoare și de continuitatea funcției în stat.

Conform acestui principiu, este de dorit ca fiecare fond să se păstreze în integralitatea sa, ca o singură unitate, evitându-se fragmentarea sau existența separată a părților de fond, precum și includerea într-un fond a mai multor fonduri sau fragmente de fond. În practica arhivistică pot fi întâlnite destule exemple de nerespectare, dintr-un motiv sau altul, a unității unui fond. Pentru remedierea acestei situații, unele filiale își propun ca sarcină de plan, din proprie inițiativă ori la recomandarea D.G.A.S., sistematizarea depozitelor, în sensul reunirii fragmentelor aceluiași fond, al refacerii integralității fondurilor. Dar împrejurări neprielnice pot îngreuna, uneori, sau împiedica, pur și simplu, remedierea acestei

carențe: limitarea spațiilor de depozitare, starea deplorabilă a clădirilor, urgența altor lucrări sau operațiuni.

2. Respectarea structurii organizatorice a creatorului fondului

Aplicarea acestui principiu presupune necesitatea cunoașterii structurii organizatorice a instituției care a creat fondul, presupune cunoașterea evoluției sale istorice. Astfel, în cazul fondurilor deschise, preluând – la diferite intervale – părți structurale ale unui fond, vom putea asigura întregirea (și, eventual, integralitatea) acestuia, precum și delimitarea fondurilor.

Au existat situații în care, necunoscând bine o instituție, lucrătorii din arhive nu au întregit fondul creat de acea instituție, ci au permis, cu ocazia unei/unor preluări ulterioare, constituirea unui fond nou. Respectiva eroare de fondare poate persista, uneori, destul de mult timp până la descoperirea ei, întâmplătoare uneori, dar efectele negative ale greșitei stabiliri a apartenenței la fond pot fi ireparabile.

3. Asigurarea gestiunii întregului fond și a folosirii informației istorice

O corectă – și eficientă! – gestionare a arhivelor necesită efectuarea operațiunii de sistematizare a depozitelor, corelată cu alte operațiuni, a căror eventualitate poate apărea la un moment dat: comasări, reintegrări, preluări, refondări. Constituirea – sau reconstituirea – unui fond și gestionarea sa ca întreg constituie premise favorabile actualizării istoricului fondului și denumirii creatorului, ca și alcătuirii prefeței la inventarele nou constituite. Astfel, se creează condiții mai bune pentru utilizarea informației pe care o conțin documentele fondului respectiv.

4. Selectarea documentelor cu valoare istorică și practică

Practica arhivistică a arătat că nu toate documentele unui fond au valoare, fie ea istorică sau practică. Pentru a înlătura balastul pe care îl constituie, într-un depozit, documentele lipsite de valoare și a crea, pe de o parte, unitatea de conținut a unui fond și, pe de alta, spațiul de depozitare necesar unor eventuale preluări, se impune selectarea valorilor.

Operațiunea arhivistică de selectare a valorilor se execută după cele de ordonare și de inventariere; ea presupune depistarea documentelor cu valoare istorică sau practică, separarea lor de cele lipsite de valoare și înlăturarea acestora din urmă, ca fiind nefolositoare.

Prin complexitatea sa și prin gradul de pregătire pe care le presupune, operațiunea de determinare a valorii documentelor pune la grea încercare priceperea și discernământul lucrătorilor din arhive. Cum selectarea se finalizează cu eliminarea documentelor lipsite de importanță, valoarea teoretică și practică, dobândind, prin aceasta caracter ireversibil, ea este încredințată, de regulă, unor lucrători cu pregătire superioară și cu experiență în domeniu.

5. Gruparea pe domenii de activitate a fondurilor și colecțiilor în spațiul de depozitare

Activitatea în arhive are caracter științific: ea necesită, în multe privințe, calificare superioară și se desfășoară după reguli și principii proprii, chiar dacă acestea provin, uneori, din alte domenii. Întrucât finalitatea muncii de arhivă vizează cercetarea științifică, se impune pregătirea în acest sens a documentelor (în cadrul fondurilor și colecțiilor). Gruparea lor pe domenii de activitate, benefică pentru cercetător, întrucât îi oferă informații mai bogate, dacă nu chiar complete,

este/ar trebui să fie regulă pentru lucrătorii din arhive, pentru că le asigură operativitate în utilizarea datelor. În plus, preluările, prin care se întregesc fondurile și colecțiile aflate în depozite, ar urma să fie așezate în continuarea acestora. Uneori, s-ar impune chiar comasarea a două-trei fonduri sau efectuarea unor transferuri de arhivă de la/către alte filiale.

În practica arhivistică, gruparea fondurilor și colecțiilor pe domenii de activitate rămâne mai mult un deziderat decât o realitate; împlinirea sa ar însemna bulversarea arhivei dintr-un depozit/filială și ar lua, lucrătorilor, timpul necesar efectuării altor activități și operațiuni – cu adevărat indispensabile bunului mers în Arhivele Statului, fără a mai aminti că, de cele mai multe ori, lipsește spațiul de depozitare pe care l-ar reclama aplicarea acestei reguli, la un moment dat, când ea nu s-a realizat de la început.

6. Principiul teritorialității sau al patrimoniului local reclamă deținerea arhivelor la unitatea administrativ-teritorială căreia îi aparține creatorul.

În decursul timpului s-au creat unele situații în care deținătorul arhivei unei/unor instituții nu este cel real, fie datorită înființării/desființării unor județe (inclusiv a filialelor respective), fie datorită unor transferuri de arhivă, mai mult sau mai puțin justificate, fie datorită altor împrejurări.

Desigur, principiile și regulile amintite, cărora li s-ar putea adăuga altele, se completează reciproc. Ele sunt condiționate de o activitate de evidență corectă, unitară și în continuă perfecționare. La rândul lor, principiile și regulile evidenței arhivistice imprimă operativitate și eficiență activității de evidență și, în genere, întregii activități arhivistice. Respectarea acestor reguli, aplicarea creatoare și îmbogățirea lor prin noi cristalizări ale experienței arhivistice trebuie să constituie un imperativ al activității lucrătorilor din sistemul Arhivelor.

Realizarea evidenței arhivistice ar fi de neconceput în lipsa unor instrumente adecvate acestei activități; cu ajutorul lor înregistrăm toate fondurile și colecțiile deținute, denumirile și conținutul acestora, conținut pe care îl măsurăm și căruia îi asigurăm o prezentare a datelor și problemelor celor mai importante.

Instrumentele obligatorii ale evidenței arhivistice sunt în număr de cinci:

- registrul general de arhivă;
- inventarele fondurilor și colecțiilor;
- registrul inventarelor;
- fișa „Situția fondului“;
- dosarul fondului.

Mai mult chiar decât înseși principiile care guvernează activitatea de evidență arhivistică, cele cinci instrumente obligatorii ale evidenței se completează reciproc și se intercondiționează.

Registrul general de arhivă îndeplinește funcția de evidență a intrării fondurilor și colecțiilor în unitățile Arhivelor Statului. Prin urmare, Direcția Arhive Istorice Centrale și fiecare filială întocmesc câte un registru general de arhivă, după modelul prezentat în anexa 12 (cu explicațiile de rigoare) la „Normele tehnice privind activitatea în Arhivele Statului“. El va fi numerotat, certificat și înregistrat în registrul de intrare-ieșire al unității. Apoi, va fi completat prin înregistrarea tuturor fondurilor și colecțiilor sau fragmentelor de fond pe care le deține unitatea amintită (filiala respectivă ori Direcția Arhive Istorice Centrale). Preluările de documente realizate după completarea registrului general de arhivă, ca și fondurile ce vor fi depistate ulterior, în depozitele proprii, vor fi înregistrate în continuare. În toate situațiile, fie că este vorba de fonduri și colecții deținute la

data întocmirii registrului, fie că e vorba de fonduri depistate ulterior, înregistrarea se va face în ordinea intrării lor, iar numerotarea fondurilor (în prima rubrică – „numărul curent“) se va face în continuare, în ordinea preluărilor, fără a se relua numărătoarea pentru fiecare an. Fiecare preluare de documente se înregistrează sub un singur număr curent. Există, în acest sens, o excepție – când se preiau, cu același act, mai multe fonduri sau părți de fonduri diferite; înregistrarea lor se face sub un singur număr, dar fiecare fond (sau parte de fond) se va trece pe câte un rând, completându-se celelalte rubrici.

Fondul care se continuă dintr-o orânduire socială în alta nu se desparte (respectându-se regulile continuității și integrității fondului).

Fiecare fond va primi un nr. (numărul fondului), în rubrica a zecea, din totalul de unsprezece; conform principiului „un fond – un număr“, fiecare fond va avea un singur număr, oricâte preluări în completare s-ar realiza, dar, la prima preluare (prima înregistrare a fondului în registrul general de arhivă), numărul va fi trecut în culoare roșie, iar la preluările ulterioare, același număr al fondului respectiv va fi trecut în culoare albastră.

În registrul general de arhivă pot să apară mișcări de fonduri (prin comasarea câtorva ori prin transfer spre alte filiale); în acest caz, radierea unui fond din registrul general de arhivă se menționează în ultima rubrică: „Observații“, în dreptul primei preluări (înregistrări în registru), indicându-se și numărul actului în baza căruia s-a efectuat radierea. De menționat că numărul fondului radiat nu se va atribui altui fond, ci va rămâne blocat (pentru a nu se încălca principiul amintit, „un fond – un număr“).

În situația în care o colecție este desfăcută, prin separarea fondurilor ce o alcătuiau, acestea vor fi trecute în registrul general de arhivă, în mod separat; numărul sub care a figurat colecția va fi atribuit primului fond din fosta colecție, iar celelalte fonduri vor primi numere în continuarea ultimului fond luat în evidență (înregistrat, până atunci, în registrul general de arhivă).

În ce privește denumirea fondurilor personale, prevăzută a se trece în rubrica a cincea a registrului general de arhivă – „denumirea fondului sau colecției“, ea va fi cea a creatorului (pentru fondurile personale, inclusiv inițiala prenumelui tatălui); fondurile familiale vor primi ca denumire numele familiei, iar colecțiile vor primi numele colecționarului sau pe cel al conținutului lor.

Inventarul constituie elementul de bază al evidenței documentelor. El are drept componente: coperte, foaie de titlu, prefață, cuprins (informațiile unităților arhivistice), indice și nota de certificare, cu semnătură și dată. Prefața inventarului conține date privind-l pe creator (sau colecționar), despre fond (sau colecție), conform planului metodic de lucru; conține, de asemenea, o prezentare a problemelor importante la care se referă documentele, sistemul de control al unităților arhivistice și felul instrumentelor de evidență. În prefață vor fi menționate numele celor ce au efectuat ordonarea, inventarierea și selectarea fondului sau colecției și data întocmirii inventarului.

În funcție de categoriile de documente din fonduri, există mai multe tipuri de inventare: clasice, pentru foi volante, pentru documente din colecțiile personale, pentru starea civilă, pentru hărți, pentru planuri și ca instrumente contemporane de evidență.

Inventarul fondului sau colecției se întocmește în trei exemplare: unul va fi predat la sala de studiu, altul se păstrează la fond, iar al treilea se păstrează la un

loc cu celelalte inventare ale fondurilor și colecțiilor, în ordinea numerelor din registrul inventarelor.

Când se alcătuiește un nou inventar, cel vechi primește cotă și se trece la sfârșitul fondului.

Regimul inventarelor este reglementat de „Normele tehnice ale activității în Arhivele Statului” (art. nr. 15–17, 24, 29, 30, 32, 33, 36, 43 și 58).

Registrul inventarelor asigură cunoașterea situației numerice a inventarelor fondurilor și colecțiilor. El are șapte rubrici și este alcătuit conform modelului prezentat în anexa nr. 13 (cu explicațiile de pe verso) la „Normele tehnice”. Mai înainte de a fi completat, registrul inventarelor se numerotează, se certifică și se înregistrează în registrul de intrare-ieșire. El va cuprinde toate inventarele existente în momentul întocmirii; inventarele create sau preluate ulterior se înscriu în continuarea celor existente anterior. Inventarele se păstrează, așadar, în ordinea numerelor din registrul inventarelor.

Numărul inventarului se trece în prima rubrică; în cazul în care inventarul este format din mai multe volume, fiecare volum se înregistrează sub alt număr.

Ca titlu al inventarului (volumului), cerut de rubrica a treia, se trece, în funcție de caz, denumirea fondului, a compartimentului/seriei, a colecției.

În cazul radierii unui număr de inventar din registru, el nu va fi atribuit altcuiva; în rubrica a șaptea („Observații”) se vor menționa numărul și data actului prin care se aprobă radierea.

Fișa „Situația fondului” este un instrument de evidență statistică și analitică a operațiunilor arhivistice efectuate asupra unui fond. Pentru fiecare fond de sine stătător sau rezultat din desfacerea colecțiilor se va întocmi câte o astfel de fișă, conform modelului prezentat în anexa nr. 14 a „Normelor tehnice”. Pe fața fișei sunt înscrise: numărul fondului (aceiași cu cel din registrul general de arhivă); denumirile succesive ale fondului, începând de sus în jos (cea mai recentă se va trece, în creion, în față, deschizând lista denumirilor); anii extremi ai fondului; limbile în care sunt scrise documentele.

Este deosebit de important ca denumirile succesive să fie înscrise corect, întocmai ca în original, căci modificările de titulatură și localitatea în care a funcționat reflectă evoluția istorică a instituției creatoare de fond.

Verso-ul fișei ne prezintă modificările intervenite în urma operațiunilor arhivistice de preluare, ordonare, inventariere, selectare și cantitățile rezultate (în unități arhivistice și în metri liniari), la început și la sfârșit de an, cu anii extremi ai părților de fond preluate.

Fișele „Situația fondului” se păstrează, în ordinea numerelor de fond, pe filială. Prin caracterul ei complex, acest tip de fișă necesită rigoare și promptitudine în completare și în actualizare. Rolul ei deosebit de important în evidența fondurilor și colecțiilor arhivistice, pe de o parte, și dificultatea completării corecte (și prompte!) pentru unii lucrători din filiale, pe de altă parte, au condus la necesitatea regândirii fișei „Situația fondului”, numărul rubricilor sale ajungând la 23. S-ar impune o simplificare prin care să i se confere un spor de operativitate și eficiență; totodată, s-ar cere și rubrici noi (care să prevadă toate operațiunile arhivistice efectuate în prezent asupra documentelor de fond), necesare unei evidențe centralizate, mai ales în perspectiva informatizării.

Pe baza fișelor „Situația fondului”, completate de serviciile din Direcția Arhive Istorice Centrale și de filialele județene, pentru fondurile păstrate în depozitele proprii, Serviciul metodologie și control din Direcția Generală a

Arhivelor Statului întocmește evidența centralizată a fondurilor și colecțiilor arhivistice din depozitele Arhivelor Statului. Pentru aceasta, modificările intervenite pe parcursul unui an, în cantitatea documentelor dintr-un fond ori în stadiul ordonării, inventarierii sau selectării lor sunt aduse la cunoștința Serviciului metodologie și control din Direcția Generală a Arhivelor Statului, până la 1 martie al anului următor, concomitent cu înaintarea fișelor „Situția fondului” ale fondurilor și colecțiilor preluate în anul expirat.

Dosarul fondului

Pe lângă fișa „Situția fondului”, fiecare fond trebuie să aibă un dosar, ca instrument ajutător de evidență, un fel de dosar de acte justificative privind variațiile cantitative ale fondurilor și colecțiilor întocmit de serviciile din Direcția Arhive Istoricale Centrale și de filiale. În acest dosar se păstrează:

- procesul-verbal de predare-preluare a fondului sau colecției, de la o instituție sau de la o persoană fizică. În cazul în care, cu același act, s-au preluat mai multe fonduri, se vor face copii, pentru ca fiecare fond să aibă una în dosarul său. În cazul în care lipsește actul de predare-preluare al unui fond, se va întocmi un proces-verbal de luare în evidență, în care vor fi menționate: denumirea fondului, anii extremi, cantitatea (în m.l. sau în u.a.), instituția de la care a fost preluat fondul, anul preluării;

- planurile metodice de lucru și de pregătire pentru microfilmare;

- un istoric al creatorului fondului/colecției;

- procesele-verbale de selectare;

- alte acte (proces-verbal de verificare a u.a. cu inventarele, conform „Normelor tehnice”, anexa nr. 29; raport de constatare etc.).

Dosarele fondurilor reflectă modificările survenite în fonduri și în colecții arhivistice, în urma completării bazei documentare, a operațiunilor de ordonare, inventariere, selectare, pregătire pentru microfilmare, verificare cu existentul.

Dosarele fondurilor se păstrează în ordinea numerelor de fond.

În afara acestor cinci instrumente de evidență, în practica arhivistică sunt utilizate:

- **instrumente de evidență în depozite** (ghidul topografic și cel de raft, registrul de depozit, fișa de control și fișa de restaurare și recondiționare, procesul-verbal de verificare a u.a. cu inventarele, procesul-verbal de predare-primire a depozitului);

- **instrumente de evidență pentru fondul documentar de carte (bibliotecă)** – registrul inventar, registrul topografic, fișa de carte, fișa de circulație a publicațiilor, proces-verbal de verificare a fondului documentar de publicații, procesul-verbal de predare-primire a bibliotecii;

- **instrumente de evidență în instituții ce dețin arhivă** (registrul de evidență curentă, inventare, procesul-verbal de selectare).

- În unitățile Arhivelor Statului: lista instituțiilor, societăților, organizațiilor de pa raza de competență, prognoza preluărilor, nota/raportul/procesul-verbal de îndrumare și control, fișa „Situția fondului”, dosarul instituției.

Completarea instrumentelor evidenței arhivistice, începând cu cele ale evidenței centralizate, în conformitate cu practica activității de evidență, cu realitatea dată de existența reală a documentelor din depozite constituie un obiectiv important al activității arhivistice.

Instrumentele de evidență sunt corelative; orice neconcordanță între datele înscrise în diferite instrumente semnalează erori de evidență, erori care pot fi

obiective sau subiective. Prevenirea acestor erori sau înlăturarea lor, atunci când apar, constituie o preocupare centrală în sistemul Arhivelor Statului, atât pentru cei ce efectuează activitatea de evidență a fondurilor și colecțiilor, cât și pentru cei ce exercită funcția de îndrumare și control. Astfel, verificarea stării de evidență este una dintre acțiunile principale ale tuturor tipurilor de control. Verificarea evidenței începe cu instrumentele de evidență. Prin studiul comparativ al registrului general de arhivă, registrului inventarelor, fișelor „Situția fondului“, inventarelor și dosarului fondului sunt analizate înregistrările de fonduri, de la intrarea lor, și schimbările intervenite, pornind de la faptul că un fond intrat în depozitele Arhivelor Statului trebuie să aibă un singur număr de fond, indiferent de numărul intrărilor.

După cum s-a putut constata cu prilejul efectuării unor controale la filiale (autorul le are în vedere, în primul rând, pe cele pe probleme de evidență, din anii 1993 și 1994, la care a participat), deficiențe apar încă din momentul întocmirii registrului general de arhivă; ele sunt preluate, în mod firesc (din păcate), de celelalte instrumente obligatorii de evidență și „completate“, în mod nedorit, de unele erori de transcriere a rezultatelor unor operațiuni arhivistice efectuate asupra fondurilor și colecțiilor.

Încercând o grupare a deficiențelor de evidență întâlnite în acțiuni de control la filiale și însoțindu-le de succinte comentarii, am putea spune că ele sunt:

A. DEFICIENȚE PRIVIND MODUL DE COMPLETARE A REGISTRULUI GENERAL DE ARHIVĂ

Au fost întâlnite situații în care apar rubrici necompletate ori greșit completate, fie la înscrierea fondurilor și colecțiilor, fie la înscrierea unor date privind fondurile și colecțiile înregistrate.

Astfel, de multe ori, *actele de predare-preluare a arhivei nu sunt înregistrate și la instituția care le-a predat, ci doar la Arhivele Statului*. Se știe că, prin respectivul act (proces-verbal de predare-preluare), instituția care efectuează predarea scoate din evidență documentele, în baza unui act oficial, iar Arhivele Statului le preiau, în aceleași condiții. Cauza deficienței fiind de natură subiectivă, ar putea fi înlăturată prin prelucrarea cazului cu personalul respectiv.

– O altă deficiență privind modul de completare a registrului general de arhivă constă în *înregistrarea unor fonduri pe baza referatelor ori a altor acte*, nerespectându-se terminologia precizată în „Normele tehnice de lucru în Arhivele Statului“; conform acestor „Norme“, două sunt posibilitățile de înscriere a documentelor în registrul general de arhivă: fie pe baza procesului-verbal de predare-preluare (anexa nr. 29), fie pe baza procesului-verbal de luare în evidență (art. 60), pentru documentele depistate în depozit fără forme de preluare. Este tot o deficiență de natură subiectivă (neglijență sau ignoranță).

– În unele situații, *la înscrierea fondurilor, nu li s-au menționat datele rezultate din adresa de înaintare a acestora către filială*. Este vorba de coloanele a doua („Denumirea, numărul și data actului de depunere a documentelor“), a treia („Numărul și data înregistrării la Arhivele Statului“) și a patra („Denumirea depunătorului“). Rubricile nu au fost completate deoarece, în arhiva filialei, nu a fost găsită corespondența privind proveniența respectivelor acte. Această cauză obiectivă se combină cu una de ordin subiectiv – lipsa de insistență în clarificarea acestor situații.

– *Nerespectarea ordinii cronologice a înscrierii fondurilor* (adică a ordinii depunerii lor la filială); după înregistrări făcute pentru un anumit an, apar înregistrări pentru un an anterior. Deficiența este de natură subiectivă și pare minoră, dar remediarea ei necesită timp și preocupare. Cauza nu constă, totdeauna, într-o neatenție; poate să fie vorba de o eroare făcută în operațiunea de stabilire a apartenenței unor documente la anumite fonduri (fondare greșită). Asemenea situații se întâlnesc în cazul colecțiilor de stare civilă, unde documentele de stare civilă preluate de la primării se constituie în colecție separată, iar în registrul general de arhivă se trece, în mod greșit, numărul de fond al primăriei de la care au fost preluate, în loc să fie trecut cel al colecției (în acest caz, după cum s-a arătat și mai sus, înregistrarea se face sub un singur număr, dar fiecare fond sau fragment de fond se va trece pe câte un rând, completându-se celelalte rubrici).

– *Atribuirea, eronată, a numerelor de fond.* Au fost întâlnite situații în care un fond are mai multe numere sau chiar cazuri ale unor fonduri care nu au primit număr.

Erori în acest fel apar în urma desfacerii colecțiilor, în cazul existenței mai multor fonduri de același fel (școlare, miniere, parohiale etc.) care au primit același număr. Se poate întâmpla ca unele fonduri să fie reînregistrate, primind alt număr de fond, iar altele să figureze, în continuare, sub vechiul număr. Lanțul erorilor poate continua, ca, în situația menționată, în care s-a procedat greșit întocmindu-se referate pe baza cărora au fost luate în evidență, deși ele aveau proces-verbal de preluare. Corect ar fi fost ca numerele de fond atribuite după separare să fie menționate la prima înregistrare a acestor fonduri.

– *Atribuirea, eronată, a culorii numerelor de fond* înscrise în coloana a zecea din registrul general de arhivă. La înscrierea fondurilor ce alcătuiesc o colecție, în mod greșit apar, uneori, toate intrările în culoare roșie, deși sunt mai multe intrări, din ani diferiți! Deficiența este de natură subiectivă (Reamintim că, la prima înregistrare a unui fond în registrul general de arhivă, numărul va fi trecut în culoare roșie, iar la preluările ulterioare, același număr al fondului respectiv va fi trecut în culoare albastră).

– *Denumirea creatorilor de fonduri, trecută în registrul general de arhivă nu este cea corectă.* Deficiența are drept cauză insuficienta cunoaștere a legislației referitoare la istoricul instituției și, în sens mai larg, a documentelor din depozit. Poate fi depistată și corectată în urma unei depistări singulare (chiar întâmplătoare), sau în urma operațiunii de verificare a existentului.

– *Înscrierea eronată a denumirii fondului.* Două cauze pot genera această eroare:

– o greșită fondare a documentelor (ceea ce confirmă că o eroare făcută la un moment dat și necorectată la timp poate genera alte erori);

– atribuirea greșită a denumirii creatorului. În cazul colecțiilor se întâmplă să fie trecută, în mod greșit, denumirea fondului la care au fost clasate documentele. Astfel, apare parohia care a efectuat depunerea actelor, în loc să fie trecută colecția la care au fost repartizate.

Situația poate fi remediată printr-o refondare; în ce privește cazul colecțiilor, se va ține cont de fondul la care sunt incluse documentele și denumirea depunătorului (cu atât mai mult cu cât aceștia ar putea fi mai mulți, în cazul unor depuneri succesive, în cadrul aceleiași colecții).

B. DEFICIENȚE PRIVIND REGISTRUL INVENTARELOR

De regulă, acest instrument de evidență reflectă erorile celorlalte instrumente, în sensul că deficiențele pe care le prezintă, la un moment dat, sunt consecința celor întâlnite în registrul general de arhivă (denumirea fondurilor, de exemplu), în fișele „Situția fondului” sau datorate neglijențelor privind operațiunea de verificare a existentului cu inventarele.

– *Neinclusiunea unor inventare ale fondurilor în registrul inventarelor.* Există situații în care, deși unele fonduri dispun de inventare, acestea nu au fost trecute în registru. Cauza poate fi o banală neglijență, neactualizarea situațiilor sau, mai grav, un stil defectuos (dezordonat) de lucru.

Deficiența poate fi remediată în urma verificării inventarelor cu situația existentă în depozit sau a dosarului fondului.

– *Același inventar poartă mai multe numere de înregistrare.* Situația aceasta rezultă din comasarea inventarelor cu care au fost efectuate preluări succesive ale unui fond. Ea poate fi remediată prin anularea numerelor inventarelor comasate, înregistrarea inventarului rezultat în urma comasării sub un nou număr, numerotarea și certificarea noului inventar.

– *Starea deplorabilă a registrului inventarelor.* Ea poate rezulta în urma numeroaselor ștersături și corecturi efectuate, datorate modificărilor făcute în alte instrumente obligatorii de evidență (registrul general de arhivă, de exemplu) sau definitivării denumirii fondurilor sau verificării existentului cu inventarele.

Cauza acestei (grave) deficiențe rezidă în stilul defectuos de lucru, în insuficiența cunoaștere a legislației și a instrucțiunilor ce reglementează activitatea în domeniu. Asemenea situații ar putea fi preîntâmpinate prin trecerea, în creion, a datelor privind numărul fișelor, anii extremi și u.a. – până la verificarea cu existentul, când vor putea fi trecute în cerneală.

C. DEFICIENȚE PRIVIND MODUL DE COMPLETARE A FIȘELOR „SITUAȚIA FONDULUI”

– *Deficiențe în actualizarea istoricului denumirii creatorilor de fond.* Ele pot avea drept consecințe: necunoașterea exactă a creatorului, transmiterea unor erori către alte instrumente de evidență, formarea unei convingeri eronate privind caracterul închis/deschis al fondului respectiv ș.a. Asemenea deficiențe sunt generate, concomitent, de insuficienta atenție acordată acestui aspect al muncii și de neaprofundarea cunoașterii legislației.

Actualizarea listei creatorilor și deținătorilor de arhivă din teritoriu este o cale de prevenire sau de înlăturare a acestor neajunsuri.

– *Deficiențe în completarea rubricilor privind situația documentelor (a modificărilor intervenite).* Apar neconcordanțe între existentul la 31 decembrie și la 1 ianuarie al anului următor, fără justificarea preluării sau eliminării unor documente.

Apar, de asemenea, scăpări în surprinderea rezultatelor unor operațiuni efectuate (scăderi, însumări, echivalări). În unele situații, la selectarea documentelor, cantitatea supusă acestei operațiuni apare, în mod eronat, ca fiind egală cu cantitatea eliminată, ca și când s-ar fi eliminat întreaga cantitate pusă în lucru.

Coloana a 23-a, ce se referă la numărul atribuit inventarelor, rămâne, de multe ori, necompletată.

Mai grav este că se întâlnesc cazuri în care preluări și prelucrări succesive ale unui fond n-au fost operate, în momentul în care au avut loc.

Cauzele acestor deficiențe sunt tot de natură subiectivă, dar dificultatea completării fișei este, pare-se, un fapt real pentru unii lucrători.

D. DEFICIENȚE DE NATURĂ CORELATIVĂ

Studiul comparativ al instrumentelor obligatorii de evidență pune în lumină neconcordanțe în aprecierea cantitativă a documentelor. Apar, astfel, *necorelări în ce privește numărul pozițiilor, între inventar și fișa „Situția fondului”* (uneori este vorba de sute de poziții!). Necorelări apar, de asemenea, în ce privește cantitatea, în metri liniari, *între fișa „Situția fondului” și situația existentă în depozit* (o diferență de 6 m, constatată la un sondaj). Cauza rezidă, de regulă, în necompletarea fișei la zi. Situația se poate remedia astfel: cu ocazia încheierii procesului-verbal de predare-primire a depozitelor, când se constată astfel de neconcordanțe, se constată cauza și se fac mențiunile respective în fișa „Situția fondului”.

Fișa „Situția fondului” pune probleme și... *Registrului inventarelor*, un fond figurând, de exemplu, cu o diferență de 600 u.a. în cele două instrumente de ... evidență.

Apar *neconcordanțe și între registrul general de arhivă și registrul inventarelor* – în privința cantităților înscrise, ori a anilor extremi consemnați în cele două instrumente.

Fără a insista asupra altor neconcordanțe (de exemplu, între inventare și unitățile arhivistice descrise în acestea) existente în cazul unei evidențe insuficient de riguroase, între mai toate instrumentele ca și asupra altor deficiențe a căror natură este mai apropiată ideii de neglijență, de simplă omisiune, dacă se poate spune (cum ar fi neefectuarea unei/unor operațiuni sau întâzieri în execuție), decât de execuție eronată, trebuie făcută observația că, indiferent de natura sau de gradul lor, deficiențele împietesc asupra activității în arhive. Ele sunt obstacole în calea cunoașterii exacte a situației existente în arhive și, prin urmare, afectează, într-o măsură mai mare sau mai mică, toate laturile activității arhivistice.

Dincolo de marja de aleatoriu, prezentă, fără îndoială, într-un domeniu atât de complex și supus numeroaselor și variatelor vicisitudini, deficiențele semnalate (și nu numai acestea) au unele cauze generale, atât subiective, cât și obiective.

Dintre cauzele subiective pot fi amintite:

- insuficienta atenție acordată, într-un moment sau în altul, de un lucrător sau de mai mulți acestui aspect al muncii arhivistice;
- instruirea (uneori precară) făcută personalului repartizat într-un loc de muncă;
- repartitia defectuoasă a sarcinilor pe lucrător (a lucrătorilor pe activități), în anumite situații;
- colaborarea deficitară între lucrători angrenați în operațiuni arhivistice corelative.

Dintre cauzele obiective ale deficiențelor, în activitatea de evidență arhivistică, merită a fi amintite cel puțin două:

- existența unor condiții precare de lucru (depozite improvizate, spații aglomerate, constituirea fragmentară a fondurilor ș.a.) ce pun piedici greu de surmontat activității de evidență în arhive;

– necunoașterea temeinică a legislației arhivistice și a „Normelor tehnice ale activității în Arhivele Statului” și insuficienta cunoaștere a istoricului instituțiilor creatoare de arhivă.

Ar fi, desigur, iluzoriu să se creadă că înlăturarea, în totalitate, a cauzelor amintite (presupunând că acest lucru ar fi posibil, la un moment dat) ar duce, în mod automat la înlăturarea deficiențelor întâlnite în domeniu. Specificul muncii de arhivă, pe de o parte, natura umană, pe de alta, imprimă teoriei și practicii arhivistice valențele unei activități continuu perfectibile. În acest sens, corectarea erorilor și diminuarea deficiențelor se realizează printr-un complex de măsuri ce vizează îmbunătățirea tuturor laturilor și aspectelor muncii în Arhive, măsuri pe care înseși rezultatele acțiunilor de control le impun și care sunt mereu îmbunătățite și adaptate circumstanțelor.

Recomandările și măsurile preconizate de compartimentul de control din D.G.A.S. au în vedere, de regulă:

- completarea instrumentelor de evidență (operarea modificărilor intervenite în denumirile unor fonduri, a celor rezultate din prelucrări);
- perfecționarea instrumentelor obligatorii de evidență;
- verificarea existentului cu instrumentele de evidență, ori de câte ori se constată deficiențe în ținerea evidenței documentelor;
- sistematizarea fondurilor, ca o condiție a perfecționării și completării instrumentelor obligatorii de evidență;
- transcrierea unor instrumente obligatorii de evidență, când se constată deteriorarea lor, în urma numeroaselor corecturi, completări, ștersături.

Ideea unității culturale a românilor a precedat unitatea politică, economică, administrativă, ecleziastică. Încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea aceasta a pătruns în conștiința oamenilor de cultură și a fost promovată sistematic. Se poate exemplifica în acest sens prin prezența profesorilor ardeleni în Țara Românească și Moldova (Gh. Lazăr, Șincai) care au promovat ideile Școlii ardelenene sau prin prezența în paginile primelor reviste culturale din Transilvania a unor cărturari munteni și moldoveni de prestigiu (N. Bălcescu, M. Kogălniceanu care publică în revista „Foaie pentru minte, inimă și literatură“).

În această perioadă societatea s-a transformat rapid, inițiindu-se un proces de „modernizare“ în toate domeniile vieții. Cultura a fost chemată să susțină aspirațiile unor noi grupuri de oameni, tot mai numeroși, mai bogați și mai instruiți și care se îndepărtează de „conservatorismul“ epocilor anterioare și aderă masiv la noile ideologii și aspirații europene. Din rândurile lor fac parte și fiii de boieri trimiși de părinții lor la studii și, care, astfel au luat contact cu spiritul revoluționar care se manifestă în Europa asistând cu sau fără voie, la mișcările politice ale vremii lor. Întorși acasă, aceștia pledează cu entuziasm pentru schimbarea ordinii existente.

Instrumentul cel mai indicat pentru a reflecta marea agitație spirituală a epocii a fost considerat presa¹. Publicațiile periodice au făurit crezurile politice și sociale ale vremii, au dezbătut problemele capitale ale istoriei și literaturii române și au stabilit direcțiile culturale.

Spiritul oamenilor de cultură s-a zbatut între clasicism (Gh. Asachi, I. H. Rădulescu, G. Barițiu) și romantism (Bolliac, Negruzzi, Aricescu) asimilând ideologia ambelor curente.

Ambele tendințe sunt prezente în opera lor, iar activitatea lor, în special cea literară, a evaluat de la o atitudine spre cealaltă.

Întârziat la noi, spiritul romantic s-a afirmat cu plenitudine și datorită eșecului pe plan politic al aspirațiilor de schimbare a ordinii sociale. Eșuarea unui șir neîntrerupt de revoluții europene inclusiv a celei pașoptiste a făcut ca omul de cultură să se simtă trădat de un prezent care îl nemulțumea profund. El s-a întors către un trecut de data aceasta mai palpabil (vezi motivul „ruinelor“ cântate de poeții romantici), mai apropiat (un ev mediu la acea dată obscur, încețoșat de puțînătatea izvoarelor care îi erau accesibile) și nu la clasicismul antic așa cum îl pusese în lumină raționalismul renașcentist și iluminist. Apariția conceptului modern de națiune și lupta pentru afirmarea națională (luptă pentru limbă și pentru recunoaștere națională în Transilvania pentru independență și emancipare economică în Țările Române) au dat o nouă dimensiune istoriei și istorismului pătrunzând în toate domeniile culturii (literatură, poezie, teatru, muzică, arte plastice).

La rândul său, scriitorul a căutat surse de inspirație în documentele epocii istorice pe care dorește să o releve cititorilor săi. De aceea el a avut la început preocupări legate de istorie.

¹ D. Popovici, *Romantismul românesc*, București, 1972, p. 10.

Conștient de lipsa de informație privind trecutul național el și-a făcut mai întâi o mândrie din a publica, mai mult sau mai puțin științific, documente care să ateste importanța, meritele și locul neamului său în istorie. Ulterior dându-și seama de valoarea lor istorică, publicarea s-a făcut cu mai multă atenție și spirit critic. (M. Kogălniceanu, N. Bălcescu, A. T. Laurian, B. P. Hașdeu).

Primele documente au fost publicate ca atare fără aparat științific, mai ales, că mobilul căutării documentelor era cel practic: sursă de inspirație literară și de educație civică și nu unul istoric. Cei care le găseau le publicau imediat spre a fi cât mai repede și cât mai bine cunoscute opiniei publice.

Primele publicații periodice cu un caracter arhivistic au fost culegeri de documente, puternic marcate de personalitatea redactorilor lor care le-au tipărit în întregime pe propria lor cheltuială. Exemplificăm astfel cu M. Kogălniceanu și B. Petriceicu Hașdeu pentru Moldova; N. Bălcescu, A. Laurian, Al. Papiu-Ilarian pentru Țara Românească, precum și G. Barițiu și T. Cipariu pentru Transilvania.

Până la apariția primelor publicații periodice editate de Arhivele Statului este necesar să ne oprim mai întâi la activitatea acestor înaintași ai noștri care au fost adevărați deschizători de drumuri în mai toate domeniile de publicare a materialelor cu un conținut arhivistic, dar și în multe alte domenii ale vieții culturale și științifice.

Primul periodic care conține și documente istorice intitulat „Arhiva Românească” este tipărit de M. Kogălniceanu la Iași între anii 1840-1841. El va fi reeditat între anii 1860-1862. La această revistă pe lângă M. Kogălniceanu au colaborat C. Negruzzi ² și C. Hurmuzachi ³. În „Introducere” M. Kogălniceanu motivează necesitatea publicării în această perioadă a unor colecții de documente ⁴.

„Dar istoria noastră unde este, cine o știe, cine o citește, cine-și bate capul, într-o epocă așa de materială, așa de egoistă, să gândească la istorie, la nație, la viitor? Istoria noastră este în tradițiile poporului... în Hrisoave și Urice și, în sfârșit, în Hronicele... atâtor alți bărbați care într-o mână țineau sabia spre apărarea Patriei și într-alta condeiu spre a scrie mărețele lor fapte.

Și pe aceștia cine-i știe, cine i-a cetit, cine i-a publicat, cine le-a înălțat vreun monument?... Spre a păstra românii acest paladium, adică scrierile acestor bărbați, noi ne-am propus să publicăm o colecție a tuturor cronicarilor Valahiei și Moldovei...

Noi am hotărât să întocmim o colecție istorică care să cuprindă nu numai scrieri și acte vechi ce ar putea desluși istoria românească și starea lucrurilor trecute. Această colecție este „Arhiva Românească” a cărei tendință nu poate decât să fie bine primită de toți acei ce își iubesc patria“.

² Negruzzi C., Călătoria Arabalui Patriarh Macarie de la Alep la Moscova în „Arhiva Românească” II (1845), 187-191. [II (1862), 140-143]. [Traducere din rusește după Saneliev].

³ De exemplu [I Hurmuzachi C.], Cuvânt de îngropare vechiului Ștefan Vv. Domnul Moldovei ce s-au numit Mare pentru marele vredniciei și vitejii ale sale, „Arhiva Românească” I (1841) 37-71 [I (1860) 29-53].

⁴ Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu – *Publicațiunile periodice românești (ziare, gazete, reviste) Tom I, Catalog alfabetic 1820 – 1906, București, 1913*, p. 51 – 52. Pentru materialele publicate de Kogălniceanu vezi Contribuții bibliografice, II, 2 Bibliografia veche, Periodice. „Arhiva românească”, (extras din „Revista Arhivelor”) IV, I/1940, București, 1940, p. 20 – 23.

M. Kogălniceanu publică hrisoave, (de ex.: hrisov al lui Bela IV Craiul Ungariei 1247 în volumul I (1841) p. 6–9; Hrisov al lui Ludovic, Craiul Ungariei 1365 în volumul I (1841) p. 9–12); pravile de ex.: „Pravila lui Vasile Vodă“, în volumul I (1841) p. 19–33; cărți de afurisenie de ex.: „Cărți de afurisenie pentru nestrămutarea hrisovului“ în volumul I (1841) p. 84–92), dar și studii de istorie de ex.: „Bătălia de la Războieni și pricinile ei – 26 iulie 1476); ecstrat din istoria Moldovei ce se compune de către redactorul Arhivei; volumul I (1841) 93–120; corespondență cu Rusia în volumul I (1841) p. 129–243 etc., iar C. Hurmuzachi este prezent în paginile periodicului cu un mănunchi de documente: (Documenturi aflate în muzeul de la Odesa în volumul II (1845) p. 222–278)..

O altă publicație care cuprinde în paginile ei documente este scoasă la București de August Treboniu Laurian și Nicolae Bălcescu în perioada 1845–1848. Ea este „Magazin istoric pentru Dacia“. Scopul înscris de redactori pe coperta primului număr era „de a răspândi cunoștința istoriei românilor în toate provinciile Daciei“⁵.

Nicolae Bălcescu publică studii de istorie ca de ex.: „Cuvânt preliminaru despre izvoarele istoriei Românilor“ în numărul I (1845) p. 1–14; „Românii și Fanariozii“ în numărul I (1845) p. 115–121, „Puterea armată și arta militară la Moldoveni în timpurile mării lor“, II (1846) p. 36–64; documente: „Hrisovul de la Ioan Radu Leon Vv, pentru izgonirea Grecilor din Țară 1669“ I (1845) p. 131–134; cărți de judecată, corespondență, carte de mărturie, biografii: de ex.: „Biografie. Ioan Tăutu Mare Logofăt al Moldovei“, în numărul I (1845) p. 135–137; „Biografie. Postelnicu Constantin Cantacuzino“ (1845) p. 227–278⁶.

August Treboniu Laurian publică diverse documente: de ex.: „Acte diplomatice“ în numărul I (1845), 327–342), „Documente istorice despre starea politică și religioasă a Românilor din Transilvania“ în numărul III (1846), 95–330, dar și studii epigrafice, studii de istorie: de ex. „Temisiana sau scurtă istorie a Banatului Temisianu“ în numărul V (1847), 185–330 etc.

O bogată activitate publicistică în periodice cu caracter istoric și arhivistic desfășoară Bogdan Petriceicu Hașdeu⁸ care scoate la Iași „Foaie de istorie română în anul Unirii“ (1859). Redactorul publică materiale în legătură cu legislația, diplomatica, numismatica dar și inedite și importante documente românești.

Alte periodice scoase de Hașdeu și în care sunt publicate documente, studii de istorie și unele materiale cu caracter arhivistic sunt: „România“ care apare în Iași între anii 1858–1859; „Foiță de istorie și literatură“ apare tot la Iași în anul 1860; „Din Moldova“ cu titlul schimbat ulterior în „Lumina“ la Iași, între anii 1862–1863.

⁵ Nerva Iladoș, *op. cit.*, p. 399.

⁶ Nicolae Bălcescu publică diverse (studii de istorie, documente etc. *ibidem*, p. 8 – 11).

⁷ Laurian (A. Treb.) publică studii de istorie, comentarii epigrafice, documente istorice, *Cronologia Daciei și a românilor*, monografiile unor locuri istorice etc. în total 12 titluri *vezi Contribuții bibliografice, I, 1. Bibliografia veche, 2. Periodice. Magazin istoric, București, 1939, p. 20 – 21.*

⁸ Pentru revistele scoase de el *vezi Contribuții bibliografice, IV, 1 Opera lui B. P. Hașdeu, București, fără an, p. 1, capitoul Periodice. Vezi și bibliografia referitoare la „Arhiva istorică a României. Contribuții bibliografice“ vol. I, „Foaia Societății Românișmului“ Ibidem vol. II și „Din Moldova“ și „Foița de istorie și literatură“ *ibidem* vol. III, „Aghiuță“, *ibidem* IV.*

Apariția unei publicații care să fie stipendiată de la bugetul unui minister se datorește tot lui. Astfel între anii 1864–1867 el scoate „Arhiva istorică a României sub auspiciile Ministerului Justiției, Cultelor și al Instrucțiunii Publice. Colecțiune critică de documente asupra trecutului român, începând de la timpii cei mai îndepărtați și până la anul 1800“, București. Și aici Hașdeu publică documente vechi românești, documente inedite în limbi străine, documente publicate românești, studii de istorie, diverse acte oficiale, bisericești etc.

Revista „Columna lui Traian“ apare între anii 1870–1887 condusă de același Hașdeu. Din 1887 la această publicație colaborează o serie de personalități ca de exemplu: A. I. Odobescu, Dim. A. Sturdza, A. Papadopol Callimache, dr. Gr. G. Tocilescu, dr. C. Esarcu, G. L. Frolo, dr. Barbu Constantinescu, C. D. Teodorescu, dr. A. Xenopol, M. Gaster, P. Ispirescu și P. Georgescu.

La „Foia Societății Românismului“ apărută la București 1870–1871 alături de Hașdeu colaborează și George G. Tocilescu care publică studii de istorie și documente istorice inedite.

Venit din Ardeal, Alessandro Papiu Ilarian scoate publicația „Tesaur de monumente istorice pentru România atât din vechiu tipărite cât și manuscrise, publicate cu prefațiuni și note ilustrate“, periodic care apare între anii 1862–1864. Deși majoritatea documentelor referite se referă la Transilvania, sunt publicate și alte documente inedite privind celelalte provincii românești⁹.

În Transilvania, George Barițiu conduce până în 1850 revista „Foaie pentru minte, inimă și literatură“ la Brașov – încă din 1838 – (titlu inițial „Foaie literară“). Printre colaboratorii mai importanți îi găsim pe C. D. Aricescu, G. Asachi, Nicolae Bălcescu, G. Bariț, Timotei Cipariu, Teodor Codrescu, Aaron Florian, Mihail Kogălniceanu, Samuil Micu Klein, Alessandro Papiu Ilarian, Tincu Velia. Sunt publicate documente, acte, tratate¹⁰.

Un rol important în promovarea ideilor de istorie l-a avut „Anuarul pentru filologie și istorie de la Blaj“, periodic întemeiat de Timotei Cipariu în 1867¹¹.

În acest climat publicistic se impune cu necesitate ca Arhivele Statului să editeze un periodic cu un profil arhivistic și care să fie organul oficial al acestei instituții. Instituția își începe activitatea publicistică editând prin grija directorilor ei generali culegeri de documente (1860) sau indici ai documentelor aflate în Arhivele Statului (1876).

Cel care încearcă și, parțial, reușește pentru prima dată să editeze un periodic (se tipărește dar nu se difuzează) este Cesar Bolliac. Numit director al Arhivelor Statului în 1864, el încearcă să înființeze oficial o revistă a Arhivelor Statului. În acest sens întreprinde o serie de demersuri către ministerul cărui era subordonat. În materialele înaintate de el găsim schițate profilul și planul revistei precum și seriile de documente pe care intenționa să le publice. Astfel în 1865 se imprimă 24 de pagini din primul periodic al Arhivelor Statului „Revista Arhivelor Statului Român“. Cele 11 documente inedite din perioada 1543–1775 fac dovada sârguinței și efortului depus de Bolliac.

În rapoarte el o numește „Revista generală a Arhivelor Statului Român“. Planul întocmit de el este preferat de minister celui al lui Hașdeu pentru „Revista istorică a României“.

⁹ *Contribuțiile bibliografice II*. București, 1940 „Tesaur de monumente“ p. 18 – 19.

¹⁰ Pentru materialele publicate de aceștia vezi George I. M. Marica – „Foaie pentru minte, inimă și literatură“ – bibliografie analitică și studiu monografic, București 1969.

¹¹ Vezi Nerva Ildoș, *op. cit.*

Revista a rămas nedifuzată și necunoscută. Primul care semnalează existența acestui stoc de reviste în depozitul Arhivelor Statului este profesorul Aurelian Sacerdoțeanu pe coperta Inventarului Arhivelor Statului publicat în 1938. În „Manualul de arhivistică” tot el fixează autorul și data tipăririi. Cele 11 documente, arată Sacerdoțeanu, au un aparat științific bogat și corect întocmit.

Înlocuirea lui Bolliac ca director cu Gr. N. Manu duce însă la sistarea apariției acestei publicații.

În timpul primului directorat al lui C. D. Aricescu (1869–1870), în anul 1869 „Regulamentul pentru organizarea serviciului Arhivelor” prevedea în mod explicit că directorului general îi revine obligația de a edita pe cheltuiala statului acte privitoare la istoria țării într-o publicație periodică ale cărei titlu, plan și conținut urmau să fie în prealabil autorizate de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice.

Gândită de Gr. N. Manu, directorul general precedent (1866–1869) care dorise să publice un „Inventar general cronologic”, revista va apărea în timpul celui de al doilea directorat al lui Aricescu și se va intitula „Revista istorică a Arhivelor României” în care se publică „Condica de venituri și cheltuieli a Vistieriei, de la leatul 7 202–7 212” (1694–1704) la București, 1873 și „Indicele de documente aflate în Arhivele Statului și nepublicate încă”, broșura 1, 1874, broșura II, 1876. La ieșirea din directorat, în 1876, a lui C. D. Aricescu revista își încetează apariția.

Timp de aproape cincizeci de ani Arhivele Statului nu mai editează nici un periodic de specialitate.

Apare însă o serie de reviste incluzând (unele chiar în titlu) denumirea de „arhiva” și care pun în valoare fonduri de documente locale, regionale sau corespund unor preocupări specifice ca de exemplu: „Arhiva Dobrogei”, revistă a Societății pentru cercetarea și studierea Dobrogei, 1914; „Arhiva genealogică”, apariție lunară la Iași din 1912, director Sever Zotta, „Arhiva istorică a evreilor din România”, un singur număr, Piatra Neamț, 1904, „Arhiva Someșeană”, revistă istorică-culturală, Năsăud, 1924, „Arhivele Basarabiei”, Revistă de istorie și geografie a Moldovei dintre Prut și Nistru, Chișinău, 1922; „Arhivele Olteniei” revistă pedagogică bilunară Craiova 1922, apoi trimestrială; „Codrul Cosminului”, Buletin al Institutului de istorie și limbă, Cernăuți 1924–1939; „Din trecutul nostru”. Revistă istorică, Chișinău 1933–1939; pot fi luate în considerație și „Anuarul” Institutului de istorie națională din Cluj, „Anuarul” Institutului de istorie națională și arheologie A. D. Xenopol din Iași, al Universității Al. I. Cuza, iar mai recent „Valahica” („Chronica Valachica” 1973; „Documenta Valachica” 1974, „Archiva Valachica” 1976 publicație a muzeului din Târgoviște, și altele¹².

Revistele de mai sus nu s-au ocupat de teoria și practica arhivistică în mod special. Ele au pus uneori în lumină documente, studii, cercetări etc. dar fără a stabili o legătură directă cu practica arhivistică. Unele, ca cele de la Năsăud, Craiova etc. au publicat și materiale arhivistice cu privire la fondurile arhivistice locale. În principal, însă, paginile acestor reviste au cuprins studii de istorie.

Dar presa arhivistică de specialitate este legată de existența „Revistei Arhivelor” și, pentru o scurtă perioadă, de buletinul Școlii de Arhivistică „Hrisovul”. Dat fiind importanța și numărul mare al materialelor publicate ne vom opri asupra lor mai pe larg.

¹² Publicațiile sunt evidențiate după enciclopedia „Cugetarca”, autor Lucian Predescu, București, fără an.

Cel care va edita pentru prima oară o revistă de specialitate, istorie și arhivistică, dar și de alte științe auxiliare ale istoriei, este Constantin Moisil, director general al Arhivelor Statului (1923–1938). Numele ei este „Revista arhivelor. Arhivistică – cronologie – diplomatică – genealogie – instituțiuni – miniaturistică – paleografie – sigilografie“.

În „Cuvânt introductiv“ al primului număr, Constantin Moisil consideră că: „o activitate exclusiv birocratică din partea acestui personal nu este suficientă, ea trebuie însoțită neapărat și de o activitate științifică“¹³. În calitate de director general al Arhivelor Statului el își ia obligația ca personalul angajat „să își îndeplinească obligațiunea morală de a contribui cu informațiile sale la cunoașterea, lămurirea și dezlegarea problemelor istoriei naționale“. Apariția acestei reviste „a stimulat dezvoltarea spiritului de cercetare științifică în Arhivele Statului“¹⁴.

Impresionat de rigoarea științifică și de erudiția celor care au colaborat la acest prim număr al revistei, E. Casanova, autorul cunoscutului „Manual de arhivistică“ își exprimă considerația și deplina sa satisfacție¹⁵.

Revista s-a bucurat de-a lungul timpului de colaboratori de excepție. Chiar imediat după cuvântul de deschidere al lui Constantin Moisil urmează un important grupaj de documente sub semnătura lui N. Iorga.

Prima serie a „Revistei Arhivelor“ cuprinde perioada 1924–1947, după care, această publicație cât și „Hrisovul“ sunt desființate. Din 1938 succesorul lui Constantin Moisil este Aurelian Sacerdoțeanu, istoric și arhivist care a făcut să sporească prestigiul revistei și a reușit să îi accentueze profilul de specialitate.

Prima serie a „Revistei Arhivelor“ cuprinde 14 numere tipărite și grupate în 7 volume cu o întrerupere editorială de 7 ani: 1926–1936. Printre colaboratori, în afară de Constantin Moisil și Nicolae Iorga¹⁶ amintim și pe Paul Gore,¹⁷ președintele Comisiunii Arhivelor de la Chișinău și membru „onorar“ al Academiei Române, Zenovie Băclișeanu¹⁸ membru corespondent al Academiei Române și ministru al Cultelor, N. A. Bogdan¹⁹, C. I. Karadja²⁰, Iuliu Tuducescu,²¹ paleolog și arhivar al Academiei Române. Sumarele revistei cuprind studii ale unor autori care tratează reorganizarea fondurilor documentare din instituțiile arhivistice (Andrei Veress²², Teodor Bălan²³, Constantin Moisil²⁴, Ioachim Miloia²⁵, N. Gh. Dinculescu²⁶, Aurelian Sacerdoțeanu etc.), problema cronologiei documentelor (G. Nicolaiasa)²⁷, diplomatică (Aurelian

¹³ Constantin Moisil, *Un program de muncă*, în „R. A“ vol. I, nr. 1 – 3, București, 1924 – 1926, p. 1.

¹⁴ *Istoricul Arhivelor Statului, 1831 – 1956*, în „Arhivele Statului“. 125 de ani de activitate, 1831 – 1956, București, 1957, p. 122.

¹⁵ Familia Poștăriță, Constantin Moisil, în *Figuri de arhiviști*, București, 1971, p. 290.

¹⁶ N. Iorga, *Un mănunchi de acte prahovene*, „Revista Arhivelor“ I (1924 – 1926) nr. 1, p. 3 – 7.

¹⁷ Paul Gore, „Arhivele“, *ibidem*, p. 8 – 20.

¹⁸ Zenovie Băclișeanu, *Cenzura cronicii lui Gh. Șincăi*, *ibidem*, p. 20 – 30.

¹⁹ N. A. Bogdan, *Pamflete politice împotriva lui Gr. Sturdza Vodă*, *ibidem*, p. 31 – 38.

²⁰ C. J. Karadja, *Un dosar de porunci de la Ioan Sturdza Voievod*, *ibidem*, p. 34 – 54.

²¹ Iuliu Tuducescu, *ibidem*, p. 56 – 60.

²² Andrei Veress, *Un nou sistem de catalogare a arhivelor*, *ibidem*, (1925), nr. 2., p. 177 – 188.

²³ Teodor Bălan, *Arhivele Bucovinei*, *ibidem*, II, (1926), nr. 3., p. 301 – 304.

²⁴ Constantin Moisil, *Progresele arhivisticii*, *ibidem*, II, (1927 – 1929), nr. 4 – 5., p. 1 – 8

²⁵ Ioachim Miloia, *Arhivele Banatului*, *ibidem*, p. 79 – 93.

²⁶ N. Gh. Dinculescu, *Arhivele Statului din Oltenia*, *ibidem*, p. 99 – 103.

²⁷ G. Nicolaiasa, *Chestiuni practice de cronologie românească veche*, *ibidem* II (1927 – 1929),

Sacerdoțeanu ²⁸), Heraldică și sigilografie (Mihai Popescu ²⁹, C. I. Karadja ³⁰, Constantin Moșil ³¹), genealogie (Sever Zotta ³², N. M. Vlădescu ³³, G. D. Florescu ³⁴), paleografie și criptografie (Aurelian Sacerdoțeanu ³⁵, Leon Ruzicka ³⁶), instituții administrative și judecătorești (Andrei Veress ³⁷, D. Mototolescu ³⁸, D. P. Bogdan ³⁹, Elena Mureșan – Triteanu, ⁴⁰ B. Surdu ⁴¹, Ștefan Meteș ⁴², V. Motogna ⁴³ și alții), sau sunt dezvăluite amănunte mai puțin cunoscute din viața poporului nostru (Ilie Minea ⁴⁴, Constantin Turcu ⁴⁵, Mihai G. Regleanu ⁴⁶, Emil Vârtosu ⁴⁷ etc.).

În această primă serie de reviste sunt publicate integral peste 455 de documente (N. Iorga, Gh. Ghibănescu, St. Nicolescu, Alex. Băleanu, M. Costăchescu), dar și alte surse documentare (cartografii – I. C. Filitti ⁴⁸, condici – Gh. Nicolaiasa ⁴⁹, manuscrise, inscripții – N. M. Vlădescu și Șt. Berechet ⁵⁰).

²⁸ Aurelian Sacerdoțeanu, *Formularul în diplomația română*, ibidem, V (1942), nr. 1, p. 246 – 248.

²⁹ Mihai Popescu, *Capetele de arabi din stema basarabilor*, ibidem, II (1927 – 1929) nr. 4 – 5, p. 150 – 155.

³⁰ I. C. Karadja, *Despre stemele românești ale lui Richental*, ibidem, p. 436 – 437.

³¹ Constantin Moșil, *Comisiunea consultativă heraldică*, ibidem, I (1925), nr. 2, p. 299 – 300. "Din lucrările de sigilografie cităm „*Bule de aur sigilare de la domnii Țării Românești și ai Moldovei*”; *Studiu de sigilografie românească; Sigilii de dregători*.

³² Sever Zotta, *Despre neamul Cantemireștilor I*, ibidem, I (1924), nr. 1, p. 61 – 72.

³³ N. M. Vlădescu, *Din trecutul boierimii românești*, vcl.–comisul Șerban Vlădescu.

³⁴ G. D. Florescu, *Divane domnești din Muntenia în secolul al XV-lea. Dregători și boieri* 1389 – 1496, II (1927 – 1929), nr. 4 – 5, p. 50 – 125 și 360 – 388.

³⁵ Aurelian Sacerdoțeanu, *Ceva despre transcrierea documentelor românești*, ibidem, VII (1946), nr. 1, p. 1 – 9.

³⁶ Leon Ruzicka, *Cifrul lui Șerban Cantacuzino*, ibidem, II, (1927 – 1929), nr. 4 – 5, p. 237.

³⁷ Andrei Veress, *Orânduicli românești vechi tipărite în Ardeal (1744 – 1848)*, ibidem, II, (1926), nr. 3, p. 338 – 365.

³⁸ D. Mototolescu, ibidem, I, (1924), nr. 1.

³⁹ D. P. Bogdan, *Despre jurători și două răvașe din secolul XIV*, ibidem II/2 (1939), nr. 8, p. 216 – 226.

⁴⁰ Elena Mureșan-Triteanu, *Contribuții la istoria dreptului românesc din Transilvania*, ibidem, V, (1942), nr. 1 p. 237 – 246.

⁴¹ B. Surdu, *Știri despre dreptul românesc din Transilvania. Protocolul din Porcești*, ibidem, nr. 2, p. 367 – 394.

⁴² Ștefan Meteș, *Cercetări și sentințe judecătorești privitoare la românii din ținutul Cetății de Piatră (Chioar) în secolul al XVII-lea (1661)*, ibidem, VII, (1946), nr. 1, p. 10 – 56.

⁴³ V. Motogna, *O publicație de amnistic militară în limba românească din anul 1797*, ibidem, I (1924), nr. 1, p. 116 – 116.

⁴⁴ Ilie Minea, *Sfârșitul marului logofăt Bărlădeanu și răscoala în contra lui Aron Vodă*, ibidem, III/I (1936 – 1937), nr. 6 – 7, p. 104 – 107.

⁴⁵ Constantin Turcu, *Domnia din 1806 a lui Scarlat Callimachi în Moldova*, ibidem, V(1943), nr. 2, p. 442 – 448.

⁴⁶ Mihai G. Regleanu, *O condică de moșneni dâmbovițeni – Dragodănești, Căndești și Aninișani*, ibidem, V (1942), nr. 1, p. 115 – 128.

⁴⁷ Emil Vârtosu, *Un călugăr admirator al lui Tudor Vladimirescu ...* ibidem, VI (1945), nr. 2, p. 2240 – 2255.

⁴⁸ I. C. Filitti, *Cartografia oficială de toți boierii Țării Românești la 1829*, ibidem, II (1927 – 1929), nr. 4 – 5, p. 290 – 359.

⁴⁹ Gh. Nicolaiasa, *Cercetări de izvoare istorice în trecut*, ibidem, I (1924), nr. 1 p. 88 – 104.

⁵⁰ N. M. Vlădescu și Ștefan Berechet, *Despre o inscripție de pe o piatră de mormânt*, vezi ibidem, II (1926), nr. 3, p. 403 – 409.

De asemenea, sunt publicate importante izvoare aflate în fondurile austriece (Virgil Zaborovski⁵¹), franceze (P. P. Panaitescu⁵²), de la Vatican (V. Laurent⁵³), polone (T. Bălan⁵⁴), ruse (Gr. Avachian⁵⁵, N. C. Bejenaru⁵⁶, St. Berechet⁵⁷), maghiare (Ștefan Meteș⁵⁸, Virginia Sacerdoțeanu⁵⁹), turce (Mihai Popescu⁶⁰, N. Dj. Siruni⁶¹).

Din instituțiile românești cel mai des amintite la rubrica „Din istoricul instituțiilor românești” sunt școala românească (Z. Pâclișanu⁶², Mihai Popescu⁶³) sau lăcașurile de cult (I. C. Filitti⁶⁴).

În concepția editorilor, odată cu volumul III, partea I. șase numere sunt dedicate unor foști directori generali ai Arhivelor Statului, prestigioase personalități ale științei românești: Alexandru I. Lapedatu, Constantin Moisil, Dimitre Onciul, N. Iorga, B. P. Hașdeu, C. D. Aricescu. Numerele în cauză cuprind și rubrici de bibliografie veche și bibliografie nouă (1283 trimiteri în cinci fascicule publicate ulterior și separat (extrase) la București, editura Cartea Românească) între anii 1938–1941. Menționăm astfel bibliografia operelor lui D. Onciul, N. Iorga, B. P. Hașdeu și C. D. Aricescu și prezentările bibliografice ale revistelor „Arhiva istorică”, „Magazin istoric”, „Foaia Societății Românismului”, „Din Moldova”, „Foița de istorie și literatură”, „Aghiuță”, „Arhiva genealogică”, „Arhiva Dobrogei”.

Au apreciat onorabil activitatea publicistică a revistei în această perioadă Vasile Bogrea în „Anuarul” de la Cluj, C. D. Fortunescu în „Arhivele Olteniei”, N. Iorga în „Revista istorică”, iar dialogurile polemice și dezbaterile în baza materialelor publicate și-au găsit locul în paginile unor reviste prestigioase precum: „Revista Forum Arhivistic”, „Cercetări istorice”, „Revista istorică română”.

Suntem datori să menționăm în mod excepțional și periodicul „Hrisovul”, buletinul Școlii de arhivistică publicat de profesorul Aurelian Sacerdoțeanu, directorul Școlii de arhivistică și directorul general al Arhivelor Statului, apărut

⁵¹ Virgil Zaborovski, *Importanța arhivelor vieneze pentru istoria românilor*, ibidem I (1925), nr. 2, p. 145 – 176.

⁵² P. P. Panaitescu, *O descriere franceză necunoscută a serbării Paștilor în Principatele Române la sfârșitul veacului al XVII-lea*, ibidem, I, (1925).

⁵³ V. Laurent, ibidem VI (1945), nr. 2.

⁵⁴ Teodor Bălan, *Șase documente polone din secolul al XVII-lea referitoare la Moldova*, ibidem, VII (1947), nr. 2, p. 330 – 392.

⁵⁵ Gr. Avachian, *Arhivele rusești din Cetatea Albă și importanța lor pentru istoria românilor*, ibidem, I, (1925), p. 184 – 200.

⁵⁶ N.C. Bejenaru, *Constantin Vodă Șerban față de imperiali și cezari*, ibidem, II, (1926), nr. 3, p. 400 – 404.

⁵⁷ Ștefan Berechet, *Documente slave privitoare la Basarabia în tipărituri rusești*, ibidem, p. 332 – 337.

⁵⁸ Ștefan Meteș, *Arhivele istorice românești din Budapesta*, ibidem, III/I (1936 – 1937), nr. 6 – 7, p. 51 – 62.

⁵⁹ Virginia Sacerdoțeanu, *Un document de la regele Ungariei Mateiaș Corvin*, ibidem, VII (1947), nr. 2 p. 331 – 339.

⁶⁰ Mihai Popescu, *Veniturile Raialei Hotinului în timpul stăpânirii turcești*, ibidem, II (1927 – 1929), nr. 4 – 5, p. 394 – 401.

⁶¹ H. Dj. Siruni, *Acte turcești privitoare la hotarele dunărene ale Țării Românești*, ibidem, V (1942), nr. 1, p. 129 – 165.

⁶² Z. Pâclișanu, *Documente privitoare la istoria școlilor din Blaj*, ibidem, II (1927 – 1929), nr. 455, p. 403 – 434.

⁶³ Mihai Popescu, *Din viața de student a lui Constantin Hurmuzachi la Viena*, ibidem III/I (1936 – 1937), nr. 6 – 7, p. 150 – 183.

⁶⁴ I. C. Filitti, *Șchitul Aninoasa-Cislău și neamul doamnei Neaga*, ibidem, I (1925), nr. 2, p. 210.

anual în perioada 1941–1947 într-un tiraj de 500 de exemplare. Primul număr este deosebit de dens în ceea ce privește conținutul. Articolele publicate îl fac să constituie o bibliografie obligatorie în domeniile respective: „Transcrierea textelor chirilice“ de N. Drăganu, „Introducere în diplomatică“ de Aurelian Sacerdoțeanu, studiul de numismatică „Tezaurul de monede argintate de la Măcin“ de Emil Condurachi, „Moartea documentelor“ de H. Stahl; „Marii logofeți din Țara Românească“ (secolele XIV – XV) de Ion Radu Mircea, „Liste de suverani“ (material cronologic): „Sănătatea cărților“, „Cernelurile și istoria lor“, materiale care aparțin Mariei Dumitrescu și respectiv Elenei Bogdanovici.

La rubrica „Informații“ ne este semnalată asasinarea lui N. Iorga, desființarea școlii de arhivistică dar apariția în continuare a buletinului, înființarea asociației „Prietenii Arhivelor“. Numărul este conceput cu multă rigurozitate științifică și el conține Indice de documente, Indice general, Tabla figurilor, Tabla planșelor, rubrica Note și Comunicări și un tabel cu publicațiile Arhivelor Statului.

În alt doilea număr Radu Greceanu publică „Liste de șefi barbari din evul mediu“ (cronologie); Al. Jordan „Ce este formatul de carte“; Dumitru M. Muster „Bibliografie – Bibliologie – Biblioteconomie“; Aurelian Sacerdoțeanu „Câteva note cu privire la cercetările genealogice românești“; M. Dj. Siruni publică „Mașmetlu. Pe marginea titlaturii domnilor români în cancelaria otomană“; Emil Vărtosu „Sigilii românești cu legenda în limba turcească“.

Numărul din 1943 conține studiul de numismatică al lui Aurelian Sacerdoțeanu „Circulația monetară la români“; Iosif E. Naghiu „Catalogul manuscriselor latinești și în limbi moderne de la Biblioteca Centrală din Blaj“; Marcel Romanescu „Albizzi și Paleologii genealogici“. Aurelian Sacerdoțeanu este a doua oară prezent cu studiul „Vechile noastre arhive“.

Numărul din 1944 conține importantul studiu „Introducere în arhivistică“ al lui Aurelian Sacerdoțeanu.

Numărul din 1945 cuprinde studiile „Pregătirea arhiviștilor“ de Aurelian Sacerdoțeanu și „Organizarea arhivei armate“ de Aurelian Sacerdoțeanu; Radu Mircea „Pecetea atârnată a lui Mihai Viteazul“, Aurelian Sacerdoțeanu „Arhivele economice și sociale“, Emil Condurachi „Blazonul lui Ștefan cel Mare“.

Numărul din 1946 cuprinde studiile semnate de Aurelian Sacerdoțeanu „Introducere în arheologia medievală“; Mircea Tomescu „Dramă de inspirație cronicărească. Repertoriu bibliografic“; Aurelian Sacerdoțeanu publică 12 documente și inventarul de la mănăstirea Cozia, iar Sigismund Jokó „Organizarea cancelariei voievodale ardeleni de la începutul secolului al XVI-lea“. Revista capătă acum o rubrică clară: Studii, Note și Comunicări; Note bibliografice; Parte administrativă (în legătură cu Școala de arhivistică), Informații, Indici, Table.

Numărul din 1947 cuprinde „Arhivistica“ de Aurelian Sacerdoțeanu (lecția de deschidere a cursului), „Sultanii și marii dregători otomani“ de M. Guboglu, „Note de diplomatică românească“ de Aurelian Sacerdoțeanu, „Lista patriarhilor ortodocși“, de P. Năsturel etc.

Noua serie a „Revistei Arhivelor“ (1952–1989) cuprinde peste 100 de numere (40 000 de pagini), apare ca organ oficial al Direcției Generale a Arhivelor Statului, dar poartă amprenta orientărilor politice ale vremii.

Revista reușește totuși, datorită redactorilor și a colaboratorilor săi să aibă un bogat conținut de specialitate și să își asigure colaborarea unor prestigioase nume din domeniul istoriei, științelor auxiliare de istorie și nu numai: Aurelian

Sacerdoțeanu, Sigismund Jako ⁶⁵, Gh. Ungureanu ⁶⁶, Francisc Pall ⁶⁷, Mihai Regleanu ⁶⁸ și alții ...

În perioada 1958–1970 revista apare semestrial, iar din 1971 trimestrial. În anii 1973, 1977, 1979, apar și numere supliment aniversând revoluția de la 1848, 100 de ani de la războiul de independență și 60 de ani de la Unirea cea Mare din 1918.

În 1988 este publicată „*Bibliografia tematică*” (1924–1985), care este o ilustrare a întregii activități publicistice pentru perioada mai sus menționată. Structura lucrării, al cărei redactor este Mioara Tudorică, scoate în evidență faptul că „*Revista Arhivelor*” concepută inițial ca o revistă de specialitate ajunge să includă în paginile sale valoroase studii de istorie precum și din științele auxiliare ale istoriei.

Cuvintele de laudă despre rolul revistei și contribuția ei pe tărâm științific găsim la autori ca Dumitru Berciu ⁶⁹ și Virgil Căndea ⁷⁰ în 1982 când instituția Arhivelor Statului împlinea 150 de ani de existență.

Revista este prezentă la marile evenimente culturale ale timpului: evocarea lui N. Iorga cu prilejul celor 25 de ani de la tragica sa dispariție, Centenarul dispariției lui Mihai Eminescu, 100 de ani de la nașterea lui Nicolae Titulescu, 125 de ani de la nașterea lui Dimitre Onciul.

Materialele publicate au o problematică foarte diversă, în domeniul teoriei și practicii *arhivistice*, ele tratând despre: metode, concepții, practici vechi folosite în constituirea depozitelor de acte, protecția documentelor, selecționarea lor, instrucțiuni vechi privind preluarea materialelor arhivistice, arhivele în slujba cercetării istorice și a cercetătorilor (istoricilor), documentul privind istoria artei și etnografiei, studii monografice, ordonarea, inventarierea și prelucrarea documentelor, prelucrarea actelor de interes istoric, juridic etc., tehnicile moderne, microfilmarea, investigația de laborator, terminologia specifică arhivisticii, valorificarea informației documentare în folosul economiei naționale, modul de prelucrare a noilor achiziții provenite din fonduri străine, informații în legătură cu fonduri arhivistice din alte țări; în domeniul științelor auxiliare ale istoriei: paleografia română, sigilografia, heraldica, medalistica, codicologia, filigranologie, diplomatica, genealogia, cartografia, metrologia, miniaturistica, ornamentica, biblioteconomie, istoria unor așezări rurale, urbane, reevaluarea unor toponime. Sunt publicate și cartografii, surse statistice, studii de istorie privind relațiile Țărilor Române cu alte țări, studii despre istoria armatei, a unor instituții, istoria unor activități economice precum și instrumente de lucru (bibliografii, cataloage de documente, glossare, liste de guverne etc.) ⁷¹.

Noile condiții istorice de după 1989, eliberarea de constrângerile ideologice au descătușat conținutul materialelor publicate de tiparele „epocii” anterioare.

⁶⁵ Sigismund Jako, *Instrucțiuni arhivistice ale oficiilor din Transilvania*, ibidem, p. 34 – 81.

⁶⁶ Gh. Ungureanu, *Actele de stare civilă din Moldova până la Regulamentul Organic*, idem, p. 82 – 92.

⁶⁷ Francisc Pall, *Relațiile comerciale dintre brașoveni și raguzani (cu documente inedite despre negoțul lânii în anul 1578)*, ibidem, p. 93 – 120.

⁶⁸ Mihai G. Regleanu, *Conspectul sumar al manuscriselor de la Arhiva istorică centrală, cu un tabel de corespondența cotelor vechi*, ibidem, p. 195 – 216.

⁶⁹ Dumitru Berciu, *Arhivele pământului românesc*, ibidem, LIX (1982) m 1, p. 14 – 17.

⁷⁰ Virgil Căndea, *Contribuția arhivelor la dezvoltarea pricetenicii și colaborării între popoare*, ibidem, p. 17 – 21.

⁷¹ Vezi „R. A.” 1924 – 1985. *Bibliografie tematică*, București, 1988.

Rubricile revistei indică marea diversitate a studiilor publicate: Editorial, Probleme de istorie, Studii și comunicări de arhivistică, Probleme de arhivistică, Științele auxiliare ale istoriei, Documente, Din istoricul instituțiilor românești, Cercetări peste hotare, Cronica vieții științifice, Recenzii și prezentări, precum și altele ocazionale: Prețuitori ai arhivelor, Figuri de arhiviști, Opinii, Achiziții noi și anual Instrumente de lucru.

Revista conține după mai bine de cinci decenii articole privind românii din afara granițelor (Basarabia, Bucovina⁷² etc.).

Sunt omagiate personalități ale vieții științifice: Simion Marcovici, B. P. Hașdeu, Dimitre Onciul; se comemorează 50 de ani de la moartea violentă a marelui istoric N. Iorga, 500 de ani de la moartea marelui umanist de origine română Nicolaus Olahus.

Rubrica „Prețuitori ai arhivelor“ evocă importante figuri de istorici, scriitori, arhiviști care s-au străduit să valorifice imensa sursă de informație pe care o reprezintă arhivele (N. Bălcescu, Nedioglu, A. Sacerdoțeanu, D. Onciul).

Apar periodic studii privind istoria Dobrogei în secolul al XIX-lea, istoricul unor instituții, aspecte juridice ale legislației arhivistice.

În concluzie se poate afirma că înființarea în 1924 a „Revistei Arhivelor“ a fost o necesitate și o reușită deplină, revista reușind să creeze prin conținutul ei o intensă atmosferă științifică, polemică și culturală.

„Revista Arhivelor“ și-a propus: publicarea de materiale pentru fundamentarea unei teorii arhivistice; materiale din domeniile științelor auxiliare ale istoriei; documente (pe cât posibil inedite), însoțite de un bogat și riguros aparat științific; punerea în valoare a instituției Arhivelor Statului, precum și a unor personalități din domeniul arhivisticii.

Importanța revistei constă și în faptul că, pornind de la experiența înaintașilor, pe parcursul întregului secol trecut, ea elaborează metoda științifică de abordare riguroasă a documentului arhivistic și îl valorifică publicându-l ca atare sau ca bază de plecare a unui studiu de istorie.

Revista a dovedit cât de necesar este ca Arhivele Statului să aibă un organ de presă oficial care să îi reflecte preocupările, realizările, imaginea în societate și care să pună această instituție în legătură, pe baza schimbului de publicații, cu alte instituții de cultură din țară, precum și cu arhive naționale din țări de pe toate continentele.

⁷² Simona Ceașu, *Ilcana Bulz, Documente diplomatice engleze privind cedarea Basarabiei și Bucovinei de Nord*, „Revista Arhivelor“, nr. 2/1990, p. 232 – 249.

Impactul noilor tehnologii asupra arhivisticii

ADRIAN ADAMACIE

„Oamenii trăiesc sub vremuri și nu vremurile sub oameni“, spunea un celebru personaj istoric. Am putea adăuga și cunoașterea, deci, implicit, științele, inclusiv arhivistica. Lumea trăiește, mai cu seamă după cel de al doilea război mondial, mutații nenumărate în toate sferile de activitate, de la politică la cultură, de la economie la religie, de la social la mentalități. O explozie de informație nemaivăzută, o circulație a acesteia de-a dreptul spectaculoasă, o foame de date cum nu s-a mai întâmplat niciodată par a constitui motivațiile acestei schimbări fundamentale.

Bineînțeles, nevoia a pus în mișcare creativitatea umană și inventarea înregistrării magnetice (fie ea pentru lectori audio, video sau informatici), a radicalizat tehnica colectării și transmisiei de informație. Această descoperire are cel puțin aceeași importanță, păstrând raporturile temporale, cu apariția scrisului și tinde, din aceleași motive temporale, la întocmirea celui de al doilea element comparativ. Prin această ultimă caracteristică, noua tehnologie atinge sfera arhivisticii. Și dacă nu vrem ca realitatea să ne depășească, e nevoie să o compatibilizăm fără sfâșieri.

Înregistrarea magnetică a pătruns în birotică în primul rând datorită caracteristicilor sale evident pozitive: – lărgirea socială a accesului la informație (cu o ergonomie superioară și o pregătire intelectuală limitată, oricine, aflat și oricând, are posibilitatea de acces la o anume bază de date – în sensul larg, nu cel informatic); obiectivitatea informației (întrucât este înregistrare pe viu); – viteza mare de selecție a informației necesare (aproape instantanee); – stocajul redus pentru o cantitate mare de date (de câteva sute de mii de ori).

Bineînțeles că noua tehnică are și inconvenientele sale (costul relativ ridicat atât al aparatului, cât și al suportilor, perisabilitatea ultimilor, rapida uzare morală a utilajelor, cheltuielile sporite pentru stocaj etc.), dar este din ce în ce mai clar că sunt inconveniențe de moment care se înlătură pe parcurs (costurile scad odată cu producția de masă, suportii se îmbunătățesc tehnologic – ex. discul compact cu citire laser –compatibilitatea programată a ultimelor tipuri de utilaje pentru lecturarea datelor anterior stocate; cheltuielile mari pentru un spațiu mic sunt mai mici decât cheltuielile mici pentru spații mari!).

Vorbeam încă de la început de un impact. Este real, dar numai pentru acest moment al trecerii de pe un procedeu de înregistrare pe altul, pentru că implică modificări în sistem: schimbarea modelului de constituire a documentului, a tipului de evidență, a păstrării, diferite de cele tradiționale, a rețetelor de restaurare, cât și a condițiilor de folosire neconvenționale etc. Trebuie însă subliniat că noile documente nu afectează conceptele, principiile și nici chiar criteriile.

Documentul magnetic rămâne, ca și cel tradițional, o înregistrare de fapte, date, acțiuni, opinii etc. Este însă, mai ales când avem de-a face cu un document de bază, cumva mai obiectiv pentru că înregistrarea e mecanică, în special cel video (scanat) și cel audio, ceea ce permite cercetătorului surprinderea unor elemente de mișcare, intonație care, îndeobște, nu erau precizate de cel scris, și care, analizate pot asigura o reconstituire mult mai corectă. Documentele magnetice se constituie (sau, cel puțin, se pot constitui) și ele în fonduri, colecții.

Deja în unele țări din apusul Europei, s-au înlocuit tradiționalele procese-verbale de ședință, note de consemnare scrise prin înregistrări video sau

audio, înregistrări care se constituie – acum – ca părți structurale în cadrul fondurilor administrative.

Organizarea lor se face pe baza principiilor arhivistice (unitatea de fond față de creatorul de fond și sistemul lui de organizare, regionalizarea fondurilor) și a criteriilor tradiționale, în ordine cronologică, pe structuri organizatorice.

Și conceptul de colecție bazat pe culegere subiectivă de date este respectat mai ales în așa-numitele arhive orale (care sunt adesea și video) și care răspund nevoii (sau modei) istoriografice privind reflectarea evenimentelor prin prisma individului participant direct sau indirect.

Sistemul de evidență este cumva diferit și ambiguu (în această etapă istorică): dacă documentul magnetic este complementar la fond (parte structurală) evidența rămâne cea tradițională; dacă întregul fond este constituit pe bandă (sau disc) – în special informatic – prin program, el se autoinventariază, ordonează transmițând informația pe suporturi compartimentale, și chiar autoselecționează, prin program.

Problemele cele mai dificile le ridică conservarea (în etapa actuală). Documentul pretinde condiții speciale de păstrare: zonă amagnetică, sistem de stingere a incendiilor automate cu spumă (arderea unor benzi magnetice produce temperaturi extrem de ridicate – iar extinctoarele cu praf le fac inutilizabile), climatizare aproape perfectă etc. Restaurarea este prea puțin posibilă, cel puțin până în prezent, problema ei nu a fost pusă, preferându-se recopierea.

În sfârșit, valorificarea (comunicarea) lor are valențe deosebite. În primul rând, informația video-fono este mai complexă prin informație adiacentă. În al doilea rând, puterea de sugestie este mai complexă decât a textului scris. În al treilea rând, accesul selectiv la informație este mult mai rapid și mai comod.

În al patrulea rând, prin actualele sisteme de comunicații, informația este transmisibilă, indiferent de distanța între locul de stocare și locul de solicitare spre cercetare.

În încheiere, am vrea să subliniem că documentul de acest gen este numai una dintre noile categorii de documente pe suporturi neconvenționali pe care progresul tinde să-l încetățenească.

Sistemul arhivistic din Republica Moldova.

Raporturile dintre arhivele centrale și cele departamentale

ALEXANDRU ROMAN

Sistemul instituțiilor arhivistice din țara noastră ca organism integru s-a constituit relativ nu de mult – în anul 1991, când a fost proclamată independența Republicii Moldova și s-a destrămat fosta U.R.S.S. Anterior, Arhivele noastre făceau parte din sistemul arhivistic sovietic unic, însă în calitate de instituții centralizate de profil s-au format încă din secolul al XIX-lea, secolul arhivisticii generale, când, inițial în 1815, s-a creat Arhiva regională a Basarabiei anexate la Imperiul Rus și în 1898 – Arhiva centrală istorică. De aceea, în Moldova de la Est de Prut s-a implantat sistemul rusesc și apoi cel sovietic de organizare a arhivisticii care în multe privințe se deosebește radical de sistemul arhivistic din majoritatea țărilor europene.

Fiind un stat suveran relativ tânăr, în ianuarie 1992 Parlamentul țării a adoptat Legea privind Fondul Arhivistic al Republicii Moldova, care stabilește principiile de bază ale organizării rețelei arhivistice, activității de completare a Arhivelor, de evidență, păstrare și utilizare a documentelor arhivistice. În baza acestei legi s-a constituit sistemul arhivistic contemporan din Republica Moldova, care administrează Fondul Arhivistic.

Conform legislației interne, Fondul Arhivistic al Republicii Moldova este constituit din Fondul Arhivistic de Stat, Fondul Arhivistic obștesc și fondurile arhivistice ale persoanelor fizice. În dependență de componența Fondului Arhivistic se organizează și sistemul instituțiilor arhivistice din țara noastră.

Fondul Arhivistic de Stat este constituit din documentele depuse la păstrare permanentă în Arhivele de Stat și în alte depozite de stat, precum și din documentele aflate la păstrare provizorie în instituții și la alte persoane juridice (ale administrației de stat, ale autoadministrării locale, judecătorești, arbitraj, procuratură, întreprinderi, organizații etc.). Structura și administrarea arhivelor respective sunt stabilite de Regulamentul Fondului Arhivistic de Stat.

În mai 1992, Guvernul Republicii Moldova a aprobat Regulamentul Fondului Arhivistic de Stat. În conformitate cu Legea și Regulamentul dat s-a constituit sistemul arhivistic contemporan din țara noastră, care întrunește trei arhive centrale de stat cu structura permanentă a documentelor: Arhiva Națională a Republicii Moldova, în depozitele căreia se păstrează circa 1 000 000 de dosare, incluse în 2 000 de fonduri de arhivă cu documente de peste 600 de ani, cele mai vechi fiind datate la sfârșitul secolului al XIV-lea; Arhiva organizațiilor social-politice ale Republicii Moldova, ce păstrează peste 500 000 de dosare cu documente datate la începutul secolului al XX-lea, Filiala Tiraspol (în Transnistria) a Arhivei Naționale, unde se păstrează peste 160 000 dosare cu documente din perioada postbelică, precum și trei arhive de stat municipale (Chișinău, Bălți, Tighina) și 40 de arhive de stat raionale cu structură variabilă a documentelor. În aceste 43 arhive de stat se păstrează circa 1 100 000 de dosare cu documente din perioada postbelică, incluse în componența a circa 5 300 de fonduri.

De asemenea, din sistemul instituțiilor arhivistice de stat fac parte încă șapte arhive și depozite cu structura permanentă a documentelor: ale Ministerului Afacerilor Interne, Ministerului Securității Naționale, Academiei de Științe,

Fondului geologic din Moldova, Fondului de stat de date privind starea mediului ambiant a Direcției republicane pentru hidrometeorologie, Departamentului de stat pentru standarde și metrologie, muzeelor și bibliotecilor de stat din sistemul Ministerului Culturii. Aceste instituții de arhivă păstrează peste 200 000 de dosare cu documente proprii sau ale predecesorilor lor din componența a circa 70 de fonduri și, în modul stabilit de lege, asigură evidența în Catalogul Fondului Arhivistic al Republicii Moldova a documentelor aflate la păstrare, concomitent organizând, în mod obligatoriu, utilizarea lor.

Parte componentă a sistemului instituțiilor arhivistice de stat sunt și arhivele departamentale ale ministerelor, departamentelor de stat, serviciilor și inspectoratelor de stat, instituțiilor, organizațiilor și întreprinderilor de stat din Republica Moldova. În țara noastră funcționează circa 3 300 de arhive departamentale, în fondurile cărora se păstrează temporar peste 450 000 de dosare, care, la termene diferite (de la 5 la 75 ani), sunt predate periodic Arhivelor de Stat. Arhivele departamentale funcționează în organizațiile – surse creatoare de documente.

Un alt compartiment al sistemului arhivistic contemporan din Republica Moldova îl constituie instituțiile Fondului Arhivistic obștesc ce păstrează fondurile partidelor, altor organizații și mișcări social-politice, asociațiilor culturale, ale organizațiilor sindicale, obștești, cooperatiste, confesionale, diferitelor întreprinderi etc., care nu se află în proprietatea statului, ale uniunilor de creație și ale societăților științifice. În prezent sunt circa 250 de organizații – surse de completare ale acestui fond, care de fapt își au arhivele proprii.

Cel de-al treilea compartiment al sistemului arhivistic este constituit din fondurile arhivistice ale persoanelor fizice, provenite din activitatea unei persoane, a unor familii, dinastii sau generații. Această categorie de documente de asemenea este depusă și în Arhivele de Stat sau ale organizațiilor social-politice, alcătuind fonduri personale.

Organul interdepartamental de supraveghere și administrare a Fondului Arhivistic din țara noastră este Serviciul de Stat de Arhivă al Republicii Moldova, care se numește astfel din 1990, evoluând în felul următor: până în 1959 – Secția arhivistică a Ministerului Afacerilor Interne, din 1963 – Direcția Arhivelor de pe lângă Consiliul de Miniștri și din 1980 – Direcția Generală a Arhivelor de pe lângă Consiliul de Miniștri. În activitatea sa el exercită funcțiile de organizare, supraveghere și de control asupra întregului patrimoniu arhivistic, administrează Arhivele de Stat, reprezintă țara în organizațiile arhivistice internaționale.

Arhivele municipale și raionale de stat se află într-o dublă subordonare: atât față de Serviciul de Stat de Arhivă, precum și față de primării, comitete executive raionale, pe când arhivele departamentale sunt subordonate doar instituțiilor respective, însă primesc asistență de specialitate din partea arhivelor centrale.

Raporturile dintre arhivele centrale și cele departamentale din cadrul sistemului arhivistic unic sunt destul de multilaterale. Important este factorul specific că cele circa 3 550 de arhive departamentale concomitent servesc și drept surse de bază de completare a Arhivelor de Stat. Deoarece în fondurile lor documentele se păstrează provizoriu, în arhivele departamentale sunt stabilite următoarele termene limită (calculate din anul elaborării documentului), după expirarea cărora documentele se sistematizează corespunzător și se transmit spre păstrare permanentă în Arhivele de Stat:

– pentru documentele emise de organele supreme ale puterii și administrației de stat, Procuraturii generale, Judecătoriai Supreme, Arbitrajului de Stat,

instituțiilor și întreprinderilor de stat de subordonare republicană – 15 ani;

– pentru cele ale organelor puterii și administrației de stat în orașe și raioane – 10 ani;

– pentru cele ale autoadministrării locale și instituțiilor de subordonare orășenească și raională – 5 ani;

– pentru filme, fotografii, imprimări fono și video – 3 ani;

– pentru documentația tehnico-științifică – până la expirarea necesității practice, însă nu mai mult de 25 de ani;

– pentru înregistrările actelor de stare civilă, documentele efectivului de personal, actele de notariat și dosarele judiciare – 75 de ani.

Arhivele departamentale asigură sistematizarea anuală a documentelor ce se păstrează provizoriu și le transmit Arhivelor de Stat în termenele prevăzute de regulament. Ele prezintă anual date privind volumul și limitele cronologice ale documentelor aflate la păstrare departamentală pentru Catalogul Fondului Arhivistic republican.

În cadrul raporturilor bilaterale, arhivele departamentale primesc asistență de specialitate din partea Arhivelor de Stat, care le patronază și le dirijează în plan organizatoric și metodic. Conducătorii instituțiilor respective poartă răspunderea personală pentru integritatea documentelor din aceste arhive, organizează sistematizarea lor și transmiterea spre păstrare la Arhivele de Stat. Acest lucru, precum și ordonarea definitivă a documentelor, în Republica Moldova ca și în celelalte state foste republici sovietice, se efectuează de către specialiștii Arhivelor de Stat pe bază de contract. Prin intermediul comisiilor de expertiză se determină valoarea documentelor păstrate. În medie, anual se formează circa 35 – 40 000 de dosare, care se predau în Arhivele de Stat. Din numărul documentelor extrem de valoroase s-a alcătuit fondul de asigurare, care actualmente este constituit din circa 8 000 000 cadre de microfilm.

Arhiva Națională, de exemplu, în raporturile sale cu arhivele departamentale, acordă ajutor metodic în vederea activității practice a acestor arhive, în lucrul cu documentele în instituțiile – surse pentru completarea arhivei, în modificarea și perfectarea nomenclatoarelor dosarelor, organizează reciclarea cadrelor de arhiviști etc. În general, raporturile arhivelor centrale cu arhivele departamentale sunt ample și constructive, urmăresc scopul nobil de a păstra toate documentele ce prezintă valoare pentru generațiile viitoare.

DIN ISTORIA ARHIVELOR DIN ROMÂNIA

Arhiva orașului Brașov la începutul secolului al XIX-lea

GERNOT NUSSBÄCHER

În lucrările noastre anterioare am prezentat aspecte din istoria arhivei orașului Brașov până la sfârșitul secolului al XVIII-lea¹. În continuare, prezentăm evoluția arhivei Magistratului orașului Brașov în primele două decenii ale secolului al XIX-lea, în măsura în care aceasta este oglindită în documentele depistate.

Chiar de la începutul perioadei cunoaștem situația arhivei dintr-un raport al viconotarului Joseph Plecker² din 5 februarie 1801, în care se consemnează următoarele lipsuri, constatate la 1798, care trebuiau remediate: 1. Nu există protocoale ale magistratului dinainte de anul 1756. 2. Protocoalele magistratului pentru anii 1777, 1778 și 1781 prezintă lacune care nu mai pot fi întregite. 3. Lipseau repertorii alfabetice pentru actele magistratului din anii 1715, 1719, 1751–1758 și 1761–1762, care nu au fost întocmite din cauza suprasolicitării arhivarului. 4. Lipseau actele din anii 1715 și 1719, cele din perioada 1698–1750 erau numerotate, iar cele din perioada 1751–1763 nu erau numerotate. Situația actelor a rămas aceeași, s-au găsit însă între timp acte din anii 1692–1697 și un act din 1719, care au fost incluse în seria „Actele Magistratului”. 5. Lista actelor găsite la fostul jude primar Michael von Fronius, decedat în 1799, a fost înaintată Guberniului Transilvaniei.

Este semnificativ faptul că rezoluția cu privire la acest raport s-a dat abia peste patru ani, la 28 ianuarie 1805, indicând arhivarului „ca lipsurile menționate în raport, în măsura în care ele privesc ordonarea și sistemul arhivei, să fie completate din timp în timp.”³

În ședința Magistratului orașului Brașov din 4 februarie 1802, în locul lui Joseph von Schobeln⁴, în funcția de arhivar a fost numit secretarul Joseph Wentzel⁵. Acesta solicită, după o săptămână, pe secretarul Martin Schneeweiss⁶ drept ajutor⁷.

¹ Gernot Nussbächer, *Contribuții la istoria arhivei Brașovului în secolele XV–XVIII*, în „Cumidava”, IV, Brașov, 1970, p. 559–574; Idem, *Arhiva orașului Brașov la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, în „Revista Arhivelor”, anul LXX (1993), vol. LV, nr. 1, p. 43–51; Idem, *Preocupări de evidență contemporană și de prelucrare arhivistică la Brașov în secolele XVI–XIX. Contribuții noi la istoria arhivei Brașovului*, în Ștefan Mateș *la 85 de ani*, Cluj-Napoca, 1977, p. 161–165; Idem, *Sisteme de arhive înainte de introducerea sistemului de registratură în unele arhive orășenești din Transilvania*, în *Culegere de referate*, [vol. I], București, 1971, p. 142–146; Idem, *Aus Urkunden und Chroniken (Fünfhundert Jahre Kronstädter Archiv)*, vol. II, București, 1985, p. 151–154.

² Despre biografia lui vezi Friedrich Stenner, *Die Beamten der Stadt Brassó (Kronstadt)*, Kronstadt, 1916, p. 106.

³ Arh. St. Brașov, fond Primăria orașului Brașov, Actele Magistratului Brașov, anul 1801, nr.44.

⁴ Friedrich Stenner, *op. cit.*, p. 130.

⁵ Arh. St. Brașov, fond Primăria orașului Brașov, Actele Magistratului Brașov, anul 1802, nr. 363.

⁶ Friedrich Stenner, *op. cit.*, p. 125.

⁷ Arh. St. Brașov, fond Primăria orașului Brașov, Repertorium 1802, sub voce Archiv, nr. 419/1802.

În luna februarie 1802, comunitatea centumvirală solicită magistratului păstrarea separată a „arhivei de socoteli“, care era supusă controlului comunității, măsură care este acceptată de către magistrat, destinând pentru acest scop fosta cameră a casieriei alodiale din Casa Sfatului⁸.

Din activitatea arhivarului Joseph Wentzel mai cunoaștem unele intervenții pentru repararea jaluzelelor ferestrelor⁹ și a sobelor din arhivă¹⁰. Joseph Wentzel a ajuns primar al Brașovului, ulterior, în perioada 1814–1847¹¹.

În anul 1804, Martin Schneeweiss i-a urmat lui Joseph Wentzel în funcția de arhivar. Când, la sfârșitul anului 1805, dulapul pentru actele curente ale magistratului era plin, a solicitat confecționarea unui nou dulap de arhivă. Prin rezoluția magistratului din 7 octombrie 1805, arhivarul este însărcinat cu mutarea actelor din perioada Comitatului iosefin (1784–1790) în „arhiva veche“ de sub turn, pentru ca în locul devenit astfel liber să fie păstrate în continuare actele curente ale magistratului¹².

Între anii 1806 și 1808 funcția de arhivar al orașului a fost îndeplinită de către Karl Gottlieb Plecker¹³. Din activitatea sa cunoaștem preocupările sale pentru asigurarea încăperii de arhivă față de urmările cutremurului din 1802, unul din zidurile arhivei amenințând cu prăbușirea¹⁴. Alte intervenții ale arhivarului urmăreau repararea și sporirea dulapurilor pentru păstrarea documentelor¹⁵. În anul 1808, Karl Gottlieb Plecker a luat inițiativa de a se lega din nou repertoriile actelor magistratului din anii 1776–1783, 1785 și 1796, deteriorate din cauza utilizării lor frecvente¹⁶.

La 24 noiembrie 1808 a fost numit arhivar Christian Flechtenmacher¹⁷. El ia inițiativa completării protocoalelor magistratului restante¹⁸ și a vânzării unor obiecte, supuse deteriorării, păstrate într-o ladă în încăperea arhivei¹⁹. În perioada funcționării sale, în arhiva Magistratului orașului Brașov a fost păstrată și arhiva Agenției consulare austriece din Iași, depusă acolo din cauza războiului ruso-turc început în 1806. În urma reluării activității agenției în luna aprilie 1810²⁰, arhiva agenției a fost predată starostelui agenției, Wolf, la 16 mai 1810²¹.

La 17 iulie 1811, arhivarul Christian Flechtenmacher își prezintă demisia, motivând-o cu insuficiența salariului. A doua zi, magistratul acceptă demisia, hotărând emiterea unui „atestat“, „în forma cea mai bună“, din care să rezulte că, timp de cinci ani, Flechtenmacher și-a îndeplinit întotdeauna în mod conștiincios îndatoririle, îndeplinind toate sarcinile încredințate spre mulțumirea deplină a magistratului²². Flechtenmacher a plecat la Viena, unde a urmat cursuri de drept

⁸ Ibidem, Actele Magistratului Brașov, anul 1802, nr. 482.

⁹ Ibidem, nr. 1088.

¹⁰ Ibidem, anul 1803, nr. 2407.

¹¹ Friedrich Stenner, *op. cit.*, p. 158.

¹² Arh. St. Brașov, fond Primăria orașului Brașov, Actele Magistratului Brașov, anul 1805, nr. 2564.

¹³ Friedrich Stenner, *op. cit.*, p. 106.

¹⁴ Arh. St. Brașov, fond Primăria orașului Brașov, Actele Magistratului Brașov, anul 1806, nr. 1175, 1463, 1756; anul 1808, nr. 381.

¹⁵ Ibidem, anul 1806, nr. 506, anul 1807, nr. 3203; anul 1808, nr. 83.

¹⁶ Ibidem, anul 1808, nr. 381.

¹⁷ Ibidem, anul 1809, nr. 7. Vezi și Friedrich Stenner, *op. cit.*, p. 41

¹⁸ Arh. St. Brașov, fond Primăria orașului Brașov, Actele Magistratului Brașov, anul 1809, nr. 320, 2583.

¹⁹ Ibidem, nr. 826, 1090.

²⁰ Ibidem, anul 1810, nr. 1025.

²¹ Ibidem, nr. 1156.

²² Ibidem, anul 1811, nr. 2146

și de filozofie. În 1813 s-a stabilit la Iași, devenind pravilist. El a fost principalul autor al codului civil din Moldova, cunoscut sub numele de „Codul Callimachi” (1817), ca și primul profesor de drept la Academia Mihăileană din Iași²³. Fiul său, Alexandru Flechtenmacher, este compozitorul melodiei „Horei Unirii”.

La 25 iulie 1811, secretarul Josef Graef a fost numit arhivar, iar fostul arhivar (1790–1801), senatorul Josef Johann Plecker²⁴ a fost numit „inspector al arhivei”²⁵.

În anul 1812, la 6 mai, a fost numit un nou arhivar²⁶, în persoana lui Johann Georg von Albrichsfeld, cel care va fi jude primar al Brașovului în perioada revoluției de la 1848/1849²⁷.

La 15 mai 1812, arhiva i-a fost predată lui Albrichsfeld de către inspectorul Plecker, întocmindu-se cu acest prilej cel mai vechi proces-verbal de predare în gestiune, denumit, în limbajul timpului, „Inventar și listă a protocoalelor, repertoriilor, contractelor, privilegiilor și a altor asemenea acte și scrisori deosebite aflate în arhiva Magistratului Brașovului, care au fost preluate în custodie de către nou numitul arhivar, domnul secretar Johann von Albrichsfeld”²⁸.

Deoarece acest „Inventarium” prezintă prima schemă de organizare a arhivei Magistratului Brașovului, redăm conținutul său mai detaliat.

I. Protocele (registre)

A. Protocele ale magistratului

1. protocele vechi, 6 volume din anii 1690–1782
2. protocol judicial, un volum pentru anii 1754–1772
3. protocele (de ședințe) ale magistratului începând cu anul 1756
4. protocele judiciare 1785–1790 (din perioada iosefină).

B. Protocele ale judiciatului 1783–1804

C. Protocele ale chestoratului 1778–1798

II. Repertorii

1. pentru actele magistratului 1698–1811
2. pentru actele judiciare 1786–1790

III. Contracte de arendă și închirieri, evaluări (ale bunurilor imobile ale orașului).

1. pentru cele 14 posesiuni feudale ale orașului
2. pentru morile orașului (6)
3. pentru cămările de brânză (20) în casa Hirscher
4. diverse contracte de arendă pentru bunuri alodiale
5. pentru munții orașului (3 buc.)
6. contracte mai vechi
 - a) pentru breasla blănarilor în Casa Sfatului
 - b) pentru „Buzăul Mic”
 - c) pentru locuința comisarului provincial
 - d) contracte de arendă vechi

²³ *Cărturari brașoveni (sec. XV–XX). Ghid biobibliografic*, Brașov, 1972, p. 88–89.

²⁴ Friedrich Stenner, *op. cit.*, p. 106.

²⁵ Arh. St. Brașov, fond Primăria orașului Brașov, Actele Magistratului Brașov, anul 1811, nr. 2233.

²⁶ *Ibidem*, anul 1812, nr. 1232.

²⁷ Friedrich Stenner, *op. cit.*, p. 3.

²⁸ Arh. St. Brașov, fond Primăria orașului Brașov. Acte în depozit I, D.N. 4579. „Inventarium und Verzeichnis der im Kronstädter Magistratual-Archiv befindlichen und vom neu ernannten Archivar Herrn Secretair Johann von Albrichsfeld in die Besorgung übernommenem Protocolle, Repertorien, Contracte, Privilegien und andere derley vorzüglichen Actenstücke und Litteralien.

7. Contracte de arendă noi și evaluări.

IV. Privilegiile și alte documente mai vechi

1. Privilegiile (nr. 1–694)

2. Palladium Coronense

3. Patru diplome de înobilare vechi (1584, 1585, 1675, 1676).

V. „Mortificatoria“ (documente privind lichidarea datoriilor orașului) și alte acte importante, aflătoare în arhiva veche

1. „Mortificatoria“ (a-i)

2. Documente importante într-un dulap negru din arhiva veche privind cedarea posesiunii Tohan.

VII. (lipsește VI!) Articole dietale vechi

1. trei volume originale

2. două volume de copii

3. două volume de copii

4. 15 fascicule articole dietale noi

VIII. Miscellanea

1. Urbariale

a) Urbariul domeniului Bran (1761)

b) Urbariul posesiunilor Satu Nou, Vlădeni, Zărnești, Tohan (1766)

c) Conscriptia iobagilor din toate posesiunile orașului, 1756.

2. Scrisorile omagiale pentru împărații Iosif II, Leopold II și Francisc I.

3. Copie autentică a privilegiului societății de comerț.

4. Colecția dispozițiilor împăratului Iosif II, 13 volume.

5–6. Cărți de drept și construcții.

7. Matrice vechi pentru baterea de monede, de diferite mărimi și greutate, în total 48 piese.

8. Patru steaguri roșii pentru încadrarea eșafodului.

9. Trei paloșe de execuție.

10. Două fiare pentru înfierarea criminalilor cu semnul spânzurătoarei.

În original, există o evidență amănunțită a volumelor protocoalelor, de asemenea, a privilegiilor existente și lipsă. Organizarea pe categorii de documente: protocoale, repertorii, contracte, privilegii, acte a rămas, în mare, neschimbată până în prezent, influențând în mare măsură sistemul de organizare a arhivei de către arhivarul de mai târziu (1878–1903), Friedrich Stenner²⁹.

La 30 iunie 1813, devine arhivar al magistratului orașului Brașov secretar Andreas Loy³⁰, care va deține această funcție timp de cinci ani³¹. Din acest timp cunoaștem numai faptul că era nemulțumit că i s-a încredințat grija rechizitelor de birou și încasarea unor taxe guberniale și juridice³².

La 18 iunie 1817, Eduard von Pronius și Joseph Franz Trausch au prezentat o cerere comună de angajare Magistratului orașului Brașov. Ei au arătat că au terminat cursurile juridice și „politice“ (de administrație publică) la Liceul din Cluj, apoi au efectuat, timp mai îndelungat, practică în cancelaria Guberniului Transilvaniei, iar apoi un an au activat în cadrul Cancelariei aulice transilvane de la

²⁹ Gernot Nussbächer, *Preșuratori ai arhivelor, Friedrich Stenner*, în „Revista Arhivelor“, anul LV (1978), vol. XI, nr. 2, p. 205.

³⁰ Arh. St. Brașov, fond Primăria orașului Brașov, Actele Magistratului Brașov, anul 1813, nr. 1651.

³¹ Friedrich Stenner, *op. cit.*, p. 91.

³² Arh. St. Brașov, fond Primăria orașului Brașov, Repertorium 1815, sub voce Arhivar nr. 3970/1814; Repertorium 1815, sub voce Arhivar, nr. 3878/1815.

Viena, dorind să-și pună cunoștințele în slujba orașului natal³³. Senatorul Joseph Wentzel, care a verificat actele și cunoștințele tinerilor, a propus angajarea lor ca secretari „supernumerari“, amândoi depunând jurământul de angajare.

La 17 decembrie 1818, magistratul a hotărât numirea lui Eduard von Fronius în funcția de arhivar cu un salariu anual de 200 florini³⁴. Fronius și-a luat numirea în serios, strângând documente vechi din arhivă, care erau fără evidență, în două volume. Astfel, s-au format cele două volume ale colecției de documente „Fronius“, care i-a păstrat numele³⁵. Fronius și-a intitulat volumele „Sammlung von Kaysern, Königen, Fürsten und Woywoden“, primul dintre ele cuprinzând 388 documente din anii 1379–1639, cel de-al doilea 252 de documente din anii 1639–1721³⁶. Fronius a organizat documentele, în principiu, în ordine cronologică. Există totuși unele abateri din cauza unor lecturi greșite și a unor erori ale legătorului³⁷.

Începutul promițător de activitate prin strângerea documentelor vechi a continuat printr-o reorganizare a dulapurilor arhivei. Dar, în curând, la 1 iulie 1819, Eduard von Fronius, în vârstă de numai 22 de ani, a murit de tuberculoză³⁸.

Pentru postul de arhivar a depus cerere secretarul Lucas Tartler II³⁹, motivând că dorește „ca prin schimbarea funcțiilor îndeplinite și în special prin sarcinile ce revin arhivarului magistratului să se poată perfecționa tot mai mult pentru serviciul public în slujba orașului său natal“⁴⁰. La 5 august 1819, Lucas Tartler II a fost numit arhivar⁴¹. El a continuat reorganizarea arhivei, a înlăturat sertarele folosite pentru păstrarea actelor⁴² și a reorganizat actele în despărțiturile dulapurilor, prevăzute cu etichete cu numerele extreme ale actelor din ele⁴³. Tartler a îndeplinit funcția de arhivar până la începutul anului 1823, când în locul său a fost numit Joseph Trausch⁴⁴, viitorul istoric și colecționar de documente⁴⁵, cu activitatea căruia începe o nouă epocă în istoria arhivei Brașovului.

Menționăm aici numai că la sfârșitul activității sale de arhivar, în noul „inventar“ de predare, întocmit în 1824, figurează, în grupa „Privilegii și documente“, pe lângă colecția de privilegii, cele două volume ale colecției de „Scrisori originale“ alcătuite de Fronius și „mai multe scrisori către magistratul din Brașov în limbile turcă și română în două pachete“. Este prima menționare a atât de valoroaselor documente românești din arhiva Brașovului după inventarul lui

³³ Ibidem, Actele Magistratului Brașov, anul 1817, nr. 1953.

³⁴ Ibidem, anul 1818, nr. 4523.

³⁵ Tiberiu Coliban, *Colecțiile de documente întocmite în trecut în arhivele brașovene*, în „Cunida“ IV, Brașov, 1970, p. 548–549.

³⁶ Pe foaia de gardă a volumelor se află nota: „Durch Eduard von Fronius Magistr. Secretair und derzeitigem Archivar gesammelt im Januar 1819“. În ultimii ani, volumele au fost desfăcute și documentele au fost restaurate la Laboratorul de restaurare al Direcției Generale a Arhivelor Statului, documentele păstrând, în continuare, vechiile cote.

³⁷ Gernot Nussbächer, *Preocupări de evidență contemporană...*, p. 161.

³⁸ Arh. St. Brașov, fond Primăria orașului Brașov, IV, T. 18, Leichenprotokoll 1819, nr. 243, „Eduard von Fronius, Magistratual Secretarius ledig, 22 Jahre, Stadt (Hausnummer) 37, Katholisch, (gestorben) an der Auszehrung, (am) 1 Julius Nachmittage 1 Uhr, (begraben) 3 Julius früh 11 Uhr (nach) 46 Stunden“. Piatra de mormânt se află în capela fostului cimitir catolic de lângă Teatrul dramatic din Brașov.

³⁹ Friedrich Stenner, *op. cit.*, p. 146.

⁴⁰ Arh. St. Brașov, fond Primăria orașului Brașov, Actele Magistratului Brașov, anul 1819, nr. 2706.

⁴¹ Ibidem, nr. 2654.

⁴² Ibidem, nr. 4144.

⁴³ Ibidem, nr. 4002 și 4238.

⁴⁴ Ibidem, anul 1823, nr. 251.

⁴⁵ *Cărturari brașoveni...*, p. 217–218.

Pomarius din 1552⁴⁶, începutul drumului lor, care va duce, prin organizare arhivistică, spre integrarea lor în istoriografia românească la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Din documentele cercetate rezultă că, în primele două decenii ale secolului al XIX-lea, sarcinile arhivarilor la Brașov erau legate în primul rând de arhiva curentă, mai ales ținerea la zi a indicelui alfabetic pentru actele magistratului, care stau măturie și azi acestei activități și au ajutat la folosirea arhivei și la cercetarea istorică până în zilele noastre. Alte sarcini arhivarii le îndeplineau în cancelaria magistratului, pentru întocmirea actelor și corespondenței curente, încasări de taxe etc. Sigur Eduard von Fronius s-a preocupat și de documente mai vechi. În mod firesc, arhivarii erau preocupați de înzestrarea corespunzătoare a încăperilor arhivei cu mijloace de păstrare a documentelor, față de volumul mereu crescând al actelor ce intrau în arhivă.

Urmând valorificarea documentelor din arhiva orașului Brașov în primele două decenii ale secolului al XIX-lea de către istoriografia epocii, constatăm că aceasta folosește numai documentele vechi. În 1803 apare cartea lui Joseph Carolus Eder, *Observationes criticae et pragmaticae ad historiam Transilvaniae*⁴⁷. Aici Eder citează și folosește numeroase privilegii din arhiva Brașovului dintre anii 1353–1525.

În primul volum al noii publicații științifice din Sibiu, „Siebenbürgische Provinzialblätter“, apărut la 1805, Georg Michael Gottlieb von Herrmann, cel mai ilustru reprezentant al arhivisticii și cercetării istorice din Brașovul secolului al XVIII-lea, a cărui activitate am prezentat-o pe larg în articolul anterior, mai publică o amplă lucrare despre jurisdicția orașului Brașov, în notele căreia editează mai multe privilegii din 1353–1455, în întregime sau în ample fragmente⁴⁸.

În același volum, Lucas Joseph Marienburg, rectorul gimnaziului din Brașov⁴⁹, publică, în articolul despre cetatea de pe Tâmpa, privilegiul nr. 142 din arhiva Brașovului, din anul 1455, cu privire la demolarea cetății⁵⁰. Marienburg este și autorul unui studiu despre stema Brașovului, în notele căreia sunt editate mai multe privilegii din secolul al XIV-lea din arhiva Brașovului⁵¹.

În anul 1806, același Marienburg publică o *Mică istorie a Transilvaniei*, în care sunt editate mai multe documente din arhiva Brașovului, cel mai vechi dintre ele fiind privilegiul lui Vlaicu din 1368, iar cel mai nou – tratatul de alianță cu Brașovul încheiat în anul 1511 de către Vlad cel Tânăr, constituind prima ediție a acestor documente⁵².

În 1807, Marienburg publică lista funcționarilor superiori din Brașov, alcătuită și cu ajutorul documentelor⁵³, apoi scrie despre stema Țării Bârsei, citând

⁴⁶ Gernot Nussbächer, *Din activitatea arhivistică a lui Christian Pomarius*, în „Revista Arhivelor“, VIII (1965), nr. 2, p. 177; Idem, *Contribuții la istoria Arhivelor Brașovului...*, p. 571.

⁴⁷ Joseph Carolus Eder, *Observationes criticae et pragmaticae ad historiam Transilvaniae*, Sibiu, 1803, XVI+279 p.

⁴⁸ Georg von Herrmann, *Über die Gerichtsbarkeit der ersten Cronstädter*, în „Siebenbürgische Provinzialblätter“, I, Sibiu, 1805, p. 23–54.

⁴⁹ *Cărturari brașoveni...*, p. 134.

⁵⁰ Lukas Joseph Marienburg, *Braschovia's Burg*, în „Siebenbürgische Provinzialblätter“, I, Sibiu, 1805, p. 1–11.

⁵¹ Idem, *Das Kronstädter Wappen*, ibidem, p. 193–214.

⁵² Idem, *Kleine Siebenbürgische Geschichte zur Unterhaltung und Belchrung*, Pesta, 1806, 238 p.

⁵³ Idem, *Die Oberbeamten zu Kronstadt in Siebenbürgen*, în „Siebenbürgische Provinzialblätter“, II, Sibiu, 1807, p. 21–45.

documente din arhiva Braşovului⁵⁴. În voluminoasa sa lucrare despre „Geografia Transilvaniei“, apărută în 1813, în două volume, Marienburg publică integral două documente din 1379 și 1436 din arhiva Braşovului și citează câteva zeci de privilegii din secolele XIV–XVI, chiar cu cotele de arhivă⁵⁵.

Astfel, o parte din documentele cele mai vechi ale Arhivei Braşovului au devenit cunoscute sub formă de ediții complete, fragmente, rezumate sau mențiuni pentru istoriografia Transilvaniei. Aceste publicații au evidențiat tot mai mult importanța documentelor din Arhiva Braşovului pentru cercetările istorice. Acestea se vor amplifica mai mult în preajma revoluției din 1848, determinând și noi progrese în organizarea arhivistică la Braşov.

⁵⁴ Idem, *Ein Paar Anmerkungen zur Beschreibung des Burzenländer und Kronstädter Wappen gehörig*, Ibidem, p. 180–190.

⁵⁵ Idem, *Geographic des Grossfürstenthums Siebenbürgen*, Sibiu, 1813, vol. I, 248 p., vol. II, 392 p.

Situația sanitară a fostelor județe Buzău și Râmnicu Sărat în secolul al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea

CONSTANȚA TĂNASE,
ALEXANDRU GAIȚĂ

Asupra epidemiilor și a începuturilor asistenței medicale în zona buzoiană datele devin mai clare începând cu secolul al XVIII-lea. O primă însemnare, cutremurătoare, asupra ciumei la Buzău ne-a lăsat-o logofătul Dobre, fiul preotului din Tohani, pe un Apostol Acefal: „Să se știe de când am șezut în schitul Ștefanului, umbla văleatul 7221 (1713). Și au șezut până când era foamete, ci mai de s-au mâncat om pe om, și s-au vândut țigani pi boștie și muria oameni de ciumă și care muria îl mânca oameni de foame și au murit (la rândul lor)... umbla văleatul 7227 (1719) când (a) fost foamitea, iar o vărătie de mălai (era) un leu bătut”¹.

La 6 august 1750, guvernatorul Transilvaniei, aflând de izbucnirea ciumei la Ploiești, ordona instituirea cordonului sanitar și la pasul Buzăului², la fel procedându-se în mai 1756 și la 9 august 1762. În 1752, domnitorul Gr. Ghica formula în scris Agiei măsurile antiepidemice ce trebuiau luate, iar Constantin Moruzi la 1777, fără a exagera, declara, „la domnia mea nu este alt lucru mai mare și mai dintâi al Țării decât viața și sănătatea locuitorilor”³.

În fostul județ Saac, ciuma era semnalată la 18 septembrie 1783, iar la 20 decembrie 1787, prin venirea turcilor la Buzău, ciuma a izbucnit în oraș contaminării fiind scoși imediat în câmp. Baronul de Metzburg comunica lui Kaunitz la Viena că „la o milă depărtare de Buzău mi-a ieșit în întâmpinare Ispravnicul de acolo, pe care îl cunoșteam din București și m-a înștiințat că ciuma s-a ivit în oraș de câteva zile... Informațiile ce mi le-a dat despre această molimă spun că în 12 case în care au fost încartiruiți turci au murit subit 2-3 persoane cu simptomele obișnuite și cunoscute ciumei”⁴.

În luna februarie 1790, doctorul Constantin Caracaș era trimis de domnie la Râmnicu Sărat unde izbucnise o epidemie „ciudată”, iar la 23 februarie 1793 Alexandru Moruzi ordona ispravnicului de Slam Râmnic, din cauza foametei și a pericolului de epidemii ce o însoțeau, să se oprească orice transport de alcool spre Moldova „să nu îngăduiți măcar o oca a trece”.

Dacă primul spital din acest secol era fondat de Mihai Cantacuzino la Colțea, al doilea de Gr. Matei Ghica la Pantelimon, în anul 1792 la Buzău, păhârnicieasa Maria Minculeasa ridica și ea în curtea bisericii Gârlași⁵, ctitorită la 1780 de soțul

¹ C. Săndulescu-Verna, *Biserică din Săsenii Noi*, în „Îngerul”, IV, Buzău, 1932, nr. 5, p. 13.

² Pompei Gh. Samarian, *Ciuma*, București, 1932, p. 106.

³ *Enciclopedia Românică*, vol. I, București, 1940, p. 490.

⁴ Pompei Gh. Samarian, *Ciuma*, p. 135.

⁵ Radu Antofic, *Spitalul Gârlași*, în „Studii și articole de istorie” I (1956), p. 225.

ei, un spital pe care l-a dotat la nivelul celor anterior amintite și căruia, prin hrisovul din 30 octombrie 1793, Alexandru Moruzi îi dădea dreptul să ia de la ocne 250 bolovani de sare, precum și 20 de taleri pe lună din banii preoților eparhiei pentru plata doctorului, gerarhului și a 25 de liude necesari serviciului⁶.

La moartea păhărnicesei, 1792, se mai constata că ea mai lăsase și suma de 6 050 lei⁷, iar de la 1797, spitalul mai primea anual suma de 240 lei din partea eparhiei Buzăului, sumă ce la 1802 apare clar destinată doctorului de aici prin anaforaua boierilor veliți. Dacă primul doctor a fost italian, în 1817, într-o jalbă colectivă a proprietarilor de mori de la Buzău, apare și „dohtorul spitalului“, Gheorghe Caliarh.

Într-o însemnare manuscrisă de pe un vechi Penticostar al bisericii Gârlași, făcută de logofătul Andrei, internat în spital la 10 februarie 1825, apare ca epistat al instituției Mihai Rahtivanu. Istoria primului spital buzoian a fost extrem de agitată din cauza actelor uzurpatorilor Mariei Minculeasa și asupra acestora vom mai reveni, dar demn de atenție este faptul că ea a fost conștientă de frământările ce vor urma și a pus ca epitrop pe episcopul locului „fiindcă în lumea aceasta n-avea încredere decât în sfinții episcopi“⁸. Tot acum se înființa în Țara Românească „Comisia sanitară-publică“, cunoscută și sub titulatura de „Epistășia lazareturilor“⁹. Moartea, în 20 martie 1793, la București a unui dulgher din cauza ciumei, dar mai ales fuga familiilor și a tovarășilor săi spre Buzău ducea la ordinul domnitorului de a fi urmăriți și prinși pentru a nu pune în pericol orașul.

La 12 iunie 1796, paharnicul Gr. Hrisoscoleu, ca epistat al târgului Drăgăcii, era însărcinat cu luarea de măsuri pentru combaterea ciumei, iar ispravnicul de Buzău era admonestat, printr-un pitac, că nu a fost „deoarece și acolo în târg s-a întâmplat molipseală în țigănia Episcopiei“¹⁰.

Încă din luna mai 1796, domnia avertiza pe ispravnicii județelor Buzău, Slam Râmnic și Ialomița relativ la izbucnirea ciumei la Brăila. Un an mai târziu, în 22 iunie, ciuma era semnalată lângă Focșanii Munteni și exista pericolul de a fi răspândită prin intermediul târgului „Drăgaicii“, după ce la 12 martie cu greu fusese oprită epidemia de ciumă din satul Stâlpu, autoritățile transilvane avertizându-i pe negustorii brașoveni asupra acestui pericol.

La 7 august 1797, convoiul moaștelor cu mâna Sf. Mihai era condus, din ordinul lui Ipsilanti, prin județele Slam Râmnic, Săcuiani și Ialomița de logofătul Ioniță Rudeanu în speranța alungării molimei. Un alt puternic focar de infecție se semna la 18 februarie 1798 în satul Custura din Slam Râmnic, unde s-a trimis chiar polcovnicul de ciocli cu mai mulți subordonați pentru a preceda la dezinfecție, situația repetându-se în satul Margineni din județul Săcuiani. În aceeași lună reizbucnește epidemia de ciumă de la Stâlpu care, „fiind bănuită de ispravnicul, au murit 13 și 9 se află bolnavi, care molipseală a adus-o un turc de la Brăila“¹¹.

⁶ Pompei Gh. Samarian, *Medicina și farmacia în trecutul românesc*, vol. III, București, 1938, p. 168.

⁷ Radu Antofie, *op. cit.*, p. 230. Vezi și V. A. Urechia, *Istoria românilor*, vol. V, București, 1898, p. 440.

⁸ Basil Iorgulescu, *Dicționarul geografic, statistic, economic și istoric al județului Buzău*, București, 1892, p. 192.

⁹ Vasile Manoliu, *Date importante din istoria medicinii românești*, în *Istoria medicinii. Studii și comunicări*, București, 1917, p. 246.

¹⁰ Pompei Gh. Samarian, *Ciuma*, p. 205.

¹¹ *Ibidem*, p. 228.

Ca medic al Focșanilor era numit de domnie, la 19 februarie 1803, Spiridon Calagheras, cu leafă „pe lună de câte taleri 80 poruncitoare ca pe fiecare lună să-i dea acolea de la isprăvnicat“¹² și trebuie să amintim că reședința ispravnicului județului Slam Râmnic se află aici, în Focșanii Munteni, mai târziu aceasta mutându-se la Râmnicu Sărat.

Tabloul lăsat de ciuma lui Caragea era sinistru și caracteriza și zona de curbură a Carpaților, „sate întregi s-au pustiit, mulți oameni n-au avut parte nici de înmormântare, făcându-se pradă câinilor și fiarelor sălbatice, pentru că mureau cum îi apuca timpul, pe drumuri, pe lângă garduri, pe câmp. Mult populatul București a pierdut 40 de mii locuitori, în curs de șase luni“¹³.

Episcopiei de la Buzău i se cerea, încă din 27 octombrie 1812, să comunice orice caz suspect și de a nu proceda la înmormântări fără avizul Casei Lazaretului, iar în urma ciumei de la Focșani și din 15 sate ale zonei din decembrie 1816, se cerea, tot de către domnie, „al doilea lazaret să se orânduiască, unde se va socoti în linia apei“.

Tot la sfârșitul lunii mai 1824, eforii Casei Privegherii, Gr. Filipescu, Mihalache Ghica, Mihalache Cornescu și Alecu Ghica cereau înființarea a 11 lazarete în județele Buzău și Slam Râmnic care vor prelua, din 27 iulie 1824, pe ciumații din județul Slam Râmnic.

Deși epidemia era departe de a fi stinsă, așa cum remarca marele istoric al medicinei de mai târziu, dr. Pompei Samarian, domnitorul Gr. Ghica autoriza redeschiderea târgurilor din zona buzoiană mai mult din lăcomie, „de acum înainte târgurile și bâlcuirile să fie slobode a se face după orânduiala lor, care să o faceți cunoscută vameșilor și neguțătorilor și locuitorilor părții locului, a se aduna să-și facă alșișerșurile lor nepopriți, păzindu-se însă orânduiala pentru oamenii ce vor veni de la locuri de bănuială de molipseală“.

După ciumă a fost rândul holerei la 1831, 1836 și 1848, mahalaua Banului din Buzău avea la 1831 deja șapte copii orfani în urma epidemiei¹⁴, la care se adăugau alți 14 pentru care vornicija, prin porunca nr. 1 333/1831, alocă suma de 216 lei pentru 15 zile din luna septembrie¹⁵.

În mahalaua Sf. Nicolae au rămas în urma decesului părinților un număr de 10 copii¹⁶, iar din mahalaua Grecilor, preotul Popa Ioan informa, la 23 septembrie 1831, că aici au rămas orfani doi copii și tot acum ni se semnalează prima donație de sânge în urma procesului dintre Barbu de la Sărata cu medelnicerul Săndulache Musceleanu și cu Dumitrache Sărățeanu, pentru neplata sumei pentru care s-au înțeles¹⁷.

La 20 iulie 1831, vătășia plaiului Râmnic critica pe vătășelul satului Chiojdeni deoarece a permis accesul și tranzitarea localității de către țiganii slugerului Costache Niculescu, „fără a-și face termenul carantinei“, răspândind astfel epidemia¹⁸. În baza Regulamentului organic, secțiunea a II-a, art. 187, județele Buzău și Slam Râmnic au fost arondate secției a V-a sanitare a Țării Românești.

În vara anului 1831, datorită holerei din sudul Moldovei se institua un cordon sanitar pe linia Buzăului cu patru medici: Antonie Paleologu, Antonie

¹² Pompei Gh. Samarian, *Medicina...*, p. 201.

¹³ Idem, *O veche monografie sanitară a Munteniei*, București, 1937, p. 78.

¹⁴ Arh. St. Buzău, fond Prefectura județului Buzău, dosar 21/1931, f. 18.

¹⁵ Ibidem, f. 45.

¹⁶ Ibidem, f. 16.

¹⁷ Ibidem, fond Tribunalul județului Buzău, dosar 138/1831, f. 5.

¹⁸ Ibidem, fond Prefectura județului Râmnicu Sărat, dosar 3/1831, f. 5.

Mihalache, Sterie Radian și Manole Enculescu. Holera mai lovide Moldova în 1604, dar Țara Românească avusese un prim contact, neclar, la 1823 și nici după vaccinul antiholeric din 1888 melegurile buzoiene nu vor scăpa de spectru – ultimul „lazaret“, fiind pe areal în 1913 în comuna Smeeni, unde au fost duși cei ce făcuseră campania de la sud de Dunăre.

„Recolta“ holerei anului 1831 se va ridica la 33 500 de morți la o populație de 2 871 162 locuitori, deputatul Costescu de Buzău și medicul Spor, tot de la Buzău, vor fi răsplătiți pentru eforturile ce le-au depus în combaterea epidemiei.

Medicul Antonie Paleologu, numit la ocrugul al V-lea, în aprilie 1831, va fi un element deosebit de apreciat de populație și autorități, acestea din urmă reacționând viguros la dorința lui de a se transfera la nou înființatul Spital Militar de la Focșani, iar în 1833, în urma epidemiei de variolă, comparându-l cu medicul Prahovei, care produsese mai mult scuze decât rezultate, se arăta, „la o asemenea întâmplare a dat cuviinciosul ajutor cu deosebit folos bolnavilor, fără a cere dohtorii de la nimenea, ci au întrebuințat mijloacele care se află în toate casele... și cu aceste mijloace a săvârșit datoria sfântă că a scăpat de moarte o seamă de oameni“¹⁹.

Ocârmuitorul județului Buzău îi cerea, la 1 mai 1832, doctorului județului să se deplaseze în plaiul Slănic pentru a lua măsuri în combaterea unei epidemii ce se ivise printre locuitori²⁰. În martie același an se semnala salvarea Mitropolitului Grigore, aflat grav bolnav la Buzău, la întoarcerea din surghiunul basarabean pe care îl fixaseră rușii, de doctorul Apostol Arsanache de la Colțea. Între alți medici vestiți ai epocii mai putem aminti pe Atanasie Ioanide, Atanasie Xenocrat și pe Mihail Hristari²¹.

Ocârmuitorului județului Buzău i se cerea de către marele vornic Gh. Filipescu să sprijine pe doctorul ocrugului în acțiunea de vaccinare a copiilor, iar Marea Logofeție a Dreptății cerea și ea Judecătoria Buzău să cerceteze și să organizeze vaccinarea copiilor²².

Spitalul vechi face și el obiectul adresei din 31 octombrie 1832, a magistratului orașului către ocârmuirea județului Buzău, arătându-se că acesta se află sub îngrijirea logofătului Dumitrache Hrisoscoleu²³, dar se afla într-o stare nu prea bună. În urma altei adrese, din 20 ianuarie 1832, de data aceasta, a Ocârmuirii județului către plasa Câmpul referitoare la supravegherea stării de sănătate a populației rezultă și faptul că subocârmuirile aveau obligația ca de două ori pe săptămână, luna și joia, să înainteze rapoartele relative la sănătate către județ, iar aceasta, la rândul său bilunar, după centralizare, le înainta Bucureștiului²⁴.

La Râmnic, făcându-se un efort financiar, se reușește angajarea unui doctor „de ochi“ în persoana medicului Hristea Iachiapol locuitorii plasei Mărginea fiind anunțați printre primii²⁵.

Un eveniment deosebit se petrece în luna mai 1832 în cadrul personalului medical, sau pretins medical și anume prin dr. Carazisu se trece la verificarea titlurilor medicilor, deoarece în țară se semnala prezența multor impostori sosiți în bagajele armatei ruse cu rezultate ușor de bănuț²⁶.

¹⁹ Pompei Gh. Samarian, *Medicina...*, p. 252.

²⁰ Arh. St. Buzău, fond Prefectura județului Buzău, dosar 70/1832, f. 120.

²¹ Nicolae Iorga, *Istoria românilor în chipuri și icoane*, Craiova, 1921, p. 327.

²² Arh. St. Buzău, fond Prefectura județului Buzău, dosar 9/1832, f. 1-2.

²³ Ibidem, dosar 60/1832, f. 2.

²⁴ Ibidem, fond Pretura plășii Plaienești, dosar 18/1832, f. 15.

²⁵ Ibidem, f. 1.

²⁶ Gh. I. Bercuș, *Pagini din trecutul medicinci românești*, București, 1981, p. 119.

Între cauzele unor decese sunt enumerate de autorități junghiul, „lingoarea“, frigurile, bătrânețea, accidente la plaiul Slănic²⁷, iar la plasa Câmpu, figurau vărsatul, turbarea, gâlcile și „apucatul“²⁸.

În intervalul 1–15 ianuarie 1833, se înregistrau în niasete județului Slam Râmnic peste 10 morți, dar numărul acestora va crește în lunile aprilie și mai, în plasele județului Buzău situația fiind asemănătoare²⁹, per total înregistrându-se 4 547 de bolnavi în județul Buzău, 3 091 în județul Slam Râmnic și 2 408 în județul Saac³⁰.

La sfârșitul anului 1833, Vornicia mare cerea orașelor să-și precizeze necesitățile în materie de asistență medicală, astfel Focșanii cereau: „24 de odăi încăpătoare de 100 de oameni bolnavi pentru spital, ca să nu mai ia casele Hălăduitorilor, precum se ia acum, dar și un doctor pentru vizitarea bolnavilor săraci“³¹. Vornicia era de acord pentru a plăti 20 de camere, dar restul de patru și doctorul trebuiau suportate de județ.

O măsură interesantă este luată de subocârmuirea plaiului Pârscov la 1834 când anunțând interdicția de a se mai pleca peste Dunăre din cauza ciumei se pun câte patru locuitori de sat să semneze de luare la cunoștință³².

Dr. Antonie Paleologu, la 24 ianuarie 1834 aducea la cunoștința ocârmuirii județului Buzău „cele ce trebuie a se urma spre întâmpinarea epidemiei acestei boale ce acum s-au ivit printre locuitorii subocârmuirii Câmpului³³, iar la plaiul Slănicului se constata că în intervalul 12–14 septembrie în satele Bisoca, Lopătari, Mânzălești, Valea Nucului și Mănești peste 450 de copii erau vaccinați³⁴.

Raportul subocârmuirii plasei Râmnicu, către Comitetul Carantinelor, referitor la izbucnirea unei epidemii de „vărsat“ în satele Baba, Băbeni și Jideni, era înaintat în regim de urgență la 8 ianuarie 1837³⁵, iar la 11 septembrie subocârmuirii Râmnicului de Sus raporta izbucnirea frigurilor în satul Slobozia Tăbăcaru, „aflându-se acum zece bolnavi, încât îi cuprinde spun aiurea și le pierd vederile ochilor“³⁶.

Moartea lui Ioniță Gheorghe din Albești de „boala lipicioasă“ ducea la prezența doctorului ocrugului la 10 aprilie 1838 pentru a se constata cauza reală a decesului, iar poliția Focșanilor, raportând autorităților decesul unui copil, cerea operații de dezinfecție la casa Chirîței, mama acestuia³⁷.

Preocupările pentru atenta urmărire a stării de sănătate a populației vor crește odată cu amenințatoarea adresă a Departamentului Trebilor din Lăuntru referitoare la „păzirea măsurilor polițienești cu toată scumpăteța și strășnicia“³⁸.

Un Ilie, vizitiul lui Mihalache Popovici, epistatul casei marelui postelnic Costache Suțu, căutător de comori, dezgropa, în februarie 1838, un ciumat, spre panica autorităților ce-l vor obliga să procedeze la reînhumarea acestuia, supunându-l și unui regim de izolare și supraveghere pentru a preîntâmpina o epidemie³⁹.

²⁷ Arh. St. Buzău, fond Prefectura județului Buzău, dosar 45/1833, f. 12.

²⁸ Ibidem, f. 56–57.

²⁹ Ibidem, f. 236.

³⁰ Pompei Gh. Samarian, *Medicina...*, p. 544.

³¹ Ibidem.

³² Arh. St. Buzău, fond Pretura plășii Pârscov, dosar 4/1834, f. 25.

³³ Ibidem, fond Pretura plășii Pogoanele, dosar 23/1834, f. 171.

³⁴ Ibidem, fond Pretura plășii Gura Dimicnii, dosar 24/1832–1835, f. 36–38.

³⁵ Ibidem, fond Prefectura județului Râmnicu Sărat, dosar 11/1837, f. 257.

³⁶ Ibidem, f. 32.

³⁷ Ibidem, f. 257.

³⁸ Ibidem, dosar 23/1837, f. 198.

³⁹ Ibidem, dosar 1/1835, f. 272.

În luna mai 1838, jurații satului Sutești anunțau pe subocârmuitorul plășii Grădiștea asupra epidemiei ce lovise un sălaș de țigani, al marelui postelnic Costache Suțu, ce făcuse deja 7 morți și alți 12 bolnavi, „patima lor este în chip de dureri de cap și urinare cu sânge“⁴⁰.

În iunie, Comitetul Carantinelor atrăgea atenția ocârmuirii județului Slam Râmnic „pe acel Gheorghe care s-au statornicit în târgul Râmnic a întrebuița meșteșugul Hărăurghii să-l îndrepteze la doctorul ocrogului a cerceta pașaportul și de se va cuprinde într-însul că este hărurgiu să i se dea voie a-și întrebuița meșteșugul, căci diploma îi este cunoscută comitetului“⁴¹.

În aceeași lună, în județul Slam Râmnic se înregistrau 236 bolnavi, 23 de vaccinați, 89 de născuți și 63 de decese „grabnice“. Dar evenimentul cel mai important al anului în zonă se consuma la 1 august, când la Buzău se deschidea farmacia lui Matei Boroșcoiu⁴², farmacie ce funcționa sub prevederile Regulamentului spițeriilor de la 1832, ce îl înlocuise pe cel vechi din 1819⁴³.

Foarte adevărat este că în testamentul Mariei Minculeasa se specifica „... și orânduiesc a se face spitalul (Gârlași) după puterea venitului de paturi și să se afle apurarea dohtor, gerarh cu leafă și cu dohtorii...“⁴⁴, dar termenul de gerarh în epocă avea echivalență de farmacist, dar și de depozitar de medicamente, ceea ce este o diferență totuși; până la lămurirea situației acestuia la 1792, vom rămâne pe data de 1 august 1838 ca atestare a primei farmacii buzoiene, subocârmuitorul plășii Câmpu grăbindu-se să anunțe evenimentul locuitorilor. De menționat este faptul că farmacia buzoiiană folosea, ca și celelalte doctorii specifice farmacopeii austriece urmând a fi inspectată bianual⁴⁵.

Între primii medici de la Buzău este amintit și I. Delus în 25 octombrie 1839, Sigmund Eperis, Teodor Navara și Altschul de la Seminarul Chesarie, însă pentru cazurile mai grele buzoiene se deplasau la București, mărturie rămânând facturile poștei.

Galeria medicilor locali mai poate fi completată cu I. Berenfield, medicul primar al județului, cu doctorii Puricescu, Cobici, Ulescu și Auerbach⁴⁶. O figură aparte o face Ștefan Vasile Piscupescu legat de Buzău, după refugiul său de la Craiova, de trimiterea la studii la Viena de către episcopul C. Filitti și apoi de tipărirea unor lucrări ale sale, aici.

La raportul subocârmuitorului plășii Grădiștea, relativ la boala turbării, apărută în satul Colacul de Piatră, ocârmuirea județului Slam Râmnic, la 16 ianuarie 1840, îi ordona să aducă acolo un doctor, spre a le da acelor bolnavi atât băuturi, cât și să le taie de turbare sub limbă. În continuare i se mai indica „asemenea să pui a omorî și toți câinii care sunt în bănuială de turbare și după ce vor arde în foc apoi să pui să-i (în)groape în pământ adânc și până se va ostoi acea boală pe toată săptămâna, cu trimiterea expediției, să raporteuiești ocârmuirii de starea în care se află bolnavii“⁴⁷.

Deși uitate, documentele cercetate, având colbul de un secol și jumătate „nederanjat“, au dus la rezolvarea unor aspecte care vin să se constituie ca file de început ale asistenței sanitare în zona Curburii Carpaților.

⁴⁰ Ibidem, f. 256.

⁴¹ Ibidem, f. 334.

⁴² Ibidem, fond Prefectura județului Buzău, dosar 35/1838, f. 1.

⁴³ V. Manoliu, *op. cit.*, p. 248.

⁴⁴ Radu Antofie, *op. cit.*, p. 227.

⁴⁵ I. C. Filitti, *Principatele Române de la 1828 la 1834. Ocupația ruscă și Regulamentul Organic*, București, 1934, p. 208.

⁴⁶ *Dicționar cronologic de medici și farmaciști*, București, 1975, p. 67.

⁴⁷ Arh. St. Buzău, fond Prefectura județului Râmnicu Sărat, dosar 1/1840, f. 72.

Preocupările pentru protecția populației, diminuarea unor tendințe fataliste specifice administrației de la sud de Dunăre și de modernizare în spirit occidental, au fost specifice atât autorităților, cât și celor chemați să lupte pe câmpul atât de dificil al sănătății cu mijloacele minore ale primei jumătăți a secolului trecut.

RÉSUMÉ

En partant des documents des Archives, les auteurs nous présentent les épidemics de peste et de choléra qui ont fait des ravages dans les anciens départements Buzău, Slam, Râmnic et Saac pendant les XVIIIème-XIXème siècles.

PRÉCIS

The authors relying on the Archives documents present us the havoc worked by the pestilential and cholera epidemic in the ancient departments Buzău, Slam, Râmnic and Saac during the XVIIIth and XIXth centuries.

Informații din documente locale privind cauza națională la românii din Trei Scaune

DAN BAICU

Problematica referitoare la ponderea, locul și rosturile românilor din sud-estul Transilvaniei – inclusiv spațiul actualului județ Covasna, cunoscut în vechea organizare administrativă sub numele de „Trei Scaune” –, la prezența lor în marile momente ale devenirii noastre istorice reprezintă o chestiune de importanță aparte, considerăm noi, sub aspecte istorice, demografice, național-etnice și lingvistice.

Este, totodată, o problemă mai dificil de abordat, pentru o anumită etapă, cel puțin arhivistic. Căci nu putem separa aportul românilor din Trei Scaune la înlăptuirea marelui act de la 1 Decembrie 1918 (atât cât le-a „îngăduit” istoria) de evoluția lor anterioară Marii Uniri, precum și de epoca ce i-a urmat. Și aceasta deoarece idealul național a fost întotdeauna treaz la cei considerați atât de nedrept „tolerați” pe propriul lor pământ.

Se cuvine deci a arăta, cât de succint, situația românilor reflectată de documentele de arhivă, atâtea câte ne-au mai rămas la îndemână. Probabil că din aceste considerente, cea mai apăsătoare întrebare pentru cercetătorul aplecat asupra acestora, aflate în păstrarea Filialei Arhivelor Statului județul Covasna, este legată de frecvența informațiilor privitoare la românii din scaunele „secuiești” cu populație maghiarofonă. Nu cunoaștem din documente, în absența unor studii sistematice mai vechi sau de dată mai recentă, momentul în care românii din Trei Scaune au devenit minoritari. Documentele medievale provenite din spațiul de referință nu apar oricum destul de zgârcite în acest sens, cel puțin în aparență.

În avanpostul sud-estic al expansiunii regalității ungare, românii au avut de suportat un sistematic proces de deznaționalizare, constrânși a-și abandona limba și credința – elemente fundamentale ale spiritualității de neam. Tratați ca „inferiori”, atât social, cât și cultural și religios, fără instituții proprii (cu excepția parohiilor) până la 1919 nu s-au constituit „arhive românești”, iar celelalte documente nu trebuie considerate neapărat obiective.

În tezaurul nostru arhivistic se află un număr însemnat de fonduri familiale (secolul al XIV-lea – începutul secolului al XX-lea), precum și fonduri administrative din epoca medievală și modernă, din care se poate desluși starea românilor sub toate formele. Se cuvine însă a preciza că numele înaintașilor noștri era consemnat, conform specificului limbii maghiare, în fonetica acesteia (Miklos, István, Peter ș.a., cu specificația *oláh* = valahul), sau cu nume maghiarizate precum Román, Muntyán, Ardelyán, Ráduly, Ursuly, Moldován ș.a.), aproape fără excepție în postura de robi sau iobagi (*oláh parasztok*), obiecte vii ale vânzărilor și cumpărărilor de proprietăți sau ale legării de glie: „Moldovan Vasile și familia sunt iobăgiți pe vecie pe moșia Apor”¹.

Din aceleași izvoare aflăm și soarta unor români din Moldova sau Muntenia care, în refugiu din fața năvălirilor turcești sau tătare, sfârșeau prin a fi prinși,

¹ Arhivele Statului Covasna, fond Apor, 946, fasc. VII, fila 4.

robiți, deznaționalizați pe moșiile nemeșești ale scaunelor secuiești (Molvai Tivadar, Tamas și Raduly Komșa, Sztán Sorban), fugari din Moldova, iobăgiți pe vecie pe moșia Apor².

Valoroase izvoare referitoare la viața, dar și unitatea spirituală a românilor din Trei Scaune sunt fără îndoială documentele aparținând fondurilor parohiale ale cultului ortodox (secolul al XVIII-lea – începutul secolului al XX-lea). Ele, de altfel, sunt și singurele documente în limba română constituite în județ, care ne-au parvenit, datând din perioada anterioară Marii Uniri și ne îngăduie să apreciem, cu aproximație, firește, numărul acestor parohii. Avându-se în vedere continuitatea în timp a acestor lăcașuri de spiritualitate, faptul că parohiile ortodoxe și apoi cele greco-catolice erau aproape la paritate cu cele romano-catolice și reformate de la cumpăna veacurilor XVIII-XIX, se pot trage anumite concluzii. Oricum, azi situația este total diferită. Este un caz fericit că unele din aceste documente au supraviețuit „cenzurii“ vremurilor, atestând pe românii din localități, precum Cernatul de Jos, Arcuș, Dalnic, Ilieni, Turia, Valea Crișului, Bicfalău ș.a., așezări unde azi limba română nu mai este vorbită, în vreme ce, în 1762, conform unor conscripții urbariale, erau consemnate în acestea 10 330 familii de români.

Apare semnificativ faptul că mișcările naționale ale românilor ardeleni și munteni sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan, respectiv Tudor Vladimirescu, au avut ecou în rândul iobagilor români din Trei Scaune, fapt semnalat în documentele aparținătoare fondului familial Kalnoky (mare latifundiar maghiar, jude regal pe la 1784) sau în fondul Scaunul Sepsi, conținând rapoarte oficiale cu referire la cele de mai sus: „există știri că iobagii de aici sunt gata să se ridice la luptă alăturându-se răzvrătiților, rare sunt satele în care să nu fie agitații“ (Raport al judeului regal către guvernul Transilvaniei – 1784).

S-au păstrat și mărturiile despre ridicarea românilor la 1848/1849. Ideea de libertate și unitate națională se cristalizase și la românii din Trei Scaune. Lupta lor pentru demnitate națională a îmbrăcat și în Trei Scaune forme dramatice. Cum Dieta de la Cluj (17/29 mai) proclamase „unirea“ Transilvaniei cu Ungaria, la care au aderat și secuii, la Lutița (3/15 oct.), ideile „democratice“ – emanații ale revoluției maghiare – s-au dovedit simple iluzii pentru românii ardeleni, inclusiv pentru cei din Trei Scaune. N-au fost feriți nici ei de gravele consecințe ale neînțelegerilor româno-maghiare. În spațiul județului au avut loc lupte violente între detașamentele de secui și legiunea românească a Țării Bârsei.

Din monografia comunei Araci, realizată de G. G. Rafiroiu, membru corespondent al secției istorice „Astra“, în ciclul „Din ținutul săcuizat“, publicată în 1938, pe baza unor izvoare de arhivă ale parohiei ortodoxe Araci (care, din nefericire, nu se mai păstrează), cităm: „Anul 1848 deschide zorile unor vremuri mai bune. În vecinătatea Aracilor, în 29 nov. se dă o luptă între secui și legiunea română a Țării Bârsei, condusă de Constantin Secărianu și Constantin Ioan. Victoria a fost de partea secuilor. O lună mai târziu, pe vechiul loc se dă o altă luptă, de data aceasta victoria fu de partea românilor. La 2 ianuarie 1849 se încheie un tratat cunoscut sub numele de „Tratatul de la Araci“, care n-a însemnat decât un armistițiu. Secuii revin. Dintre conducătorii români din Araci, Ioan Ciucășel este primul martir din comună. Dar sângele vărsat deschide o nouă epocă în istoria Aracilor, toți iobagii devin proprietari peste curțile și pământurile pe cari au asudat zi și noapte, secole întregi“.

² Ibidem, fila 2.

Un rol de excepție în dezvoltarea conștiinței de neam la românii din Trei Scaune l-a jucat ASTRA. De la înființare, 1861, din puținele documente păstrate și care, deci, ne stau la îndemână, în Transilvania, ASTRA, pentru câteva decenii, s-a constituit în obstacolul esențial în calea desnaționalizării totale a românilor de aici. Aproape tot ce însemna viață culturală și spirituală se leagă de activitatea ASTREI: biserică, școală, limbă maternă – elementele fundamentale ce ne-au asigurat dăinuirea peste toate nedreptățile istorice la care românii au fost supuși: „Creștinii noștri din comuna Sân Giorgiu din Trei Scaune, văzând că biserica lor este atât de ruinită... de asemenea școala lor e atât de mică și întunecoasă, încât numai cu greu se mai pot ține prelegeri (școala datează din 1799, fiind una din primele școli românești din județ – n.n.), au hotărât în sinodul lor parohial reconstrucția, atât a bisericii, cât și a școlii, adunând spre scopul acesta, după puțința lor, o cantitate oarecare de materiale și o mică sumă de bani... știm cu toții iubitorilor în ce împrejurări critice trăiesc confrății noștri din ținutul secuimii și trăiau încă până în ziua de azi... Nicăieri nu este atât de amenințată naționalitatea și confesiunea noastră ca acolo, veniți dar cu toții să-i ajutăm pe acești frați ai noștri. Să prevenim pericolul ce ne amenință cu pierderea unui membru însemnat din trupul bisericii și națiunii noastre, dându-le bucuroși bănuțul nostru”³.

În „Memorandumul românilor din Transilvania și Ungaria” sunt subliniate, referitor la învățământul românesc (care, în Trei Scaune era într-o amarnică suferință), consecințele Legii învățământului din 1868 („Legea XXXVIII”); „Odată cu legea, învățători și școlari au fost siliți să petreacă... timpul școlar căzându-se să învețe o limbă cu desăvârșire străină pentru dânșii, de care nu au trebuință în relațiunile lor. Astfel, școalele confesionale au încetat a fi așezăminte de cultură și au devenit focare pentru propagarea limbii maghiare”. În Trei Scaune, de exemplu, pe la 1890, din 28 de școli confesionale românești (26 ortodoxe și 2 greco-catolice) numai în 11 se mai preda în limba română, pentru ca în 1900 numărul școlilor confesionale ortodoxe să se reducă de la 28 la 18. Consecințele pe plan spiritual și, nu în ultimul rând, în procesul de desnaționalizare și modificare a raportului demografic au fost resimțite din plin de românii de aici, străini în propria lor țară, „căci dacă școli n-au avut, n-au avut nici un fel de libertăți, iar dacă pentru școli au luptat, românii pentru ființa națională, pentru cauza națională au luptat”, – cum observa un atent cercetător, confrate de-al nostru.

Românii din Trei Scaune ca și cei din restul Transilvaniei (precum și din Bucovina sau Basarabia) au privit întotdeauna spre București cu speranță și încredere: „Pentru tot românul, soarele de la București răsare!”.

Războiul de întregire a neamului deschidea zorile unei noi epoci și în istoria județului Trei Scaune. Armata română, făcându-și intrarea în această zonă, a fost primită cu un entuziasm greu de descris, sud-estul Transilvaniei fiind, așa cum se știe, eliberat în primele zile de campanie, timp în care trupele inamice în retragere duceau ostateci tocmai în lagărul de la Sopron, unde ajungea, spre exemplu, preotul Aurel Nistor din Araci.

Nu insistăm asupra mersului evenimentelor din desfășurarea războiului de întregire. Ne facem însă datoria să menționăm faptul că, și de la noi, zeci de tineri înfruntând riscuri imense, asemeni lui Emil Rebreanu (sau Apostol Bologa, dacă vreți), au trecut munții pentru a se înrola în armata română (30 de feciori din comuna Covasna au trecut în Moldova, luptând apoi în regimentele ardelenene pentru eliberarea Transilvaniei), sau că ostași români din Trei Scaune din armata

³ ASTRA Sibiu, Apel al mitropolitului Andrei Șaguna, Arhivele Statului Covasna, fond Parohia ortod. rom., Cernatul de Jos.

austro-ungară au dezertat înrolându-se în eroicul regiment de voluntari ardeleni ce și-a adus obolul și la eliberarea fraților basarabeni, trăind coșmarul din gara Chișinăului, la 19 ianuarie 1918. Unul dintre aceștia a fost Pompiliu Nistor din Trei Scaune.

Documente locale atestă alcătuirea gărzilor naționale pe teritoriul județului, în noiembrie 1918. Mărturisim că multe dintre acestea sunt făcute publice cu acest prilej. Astfel, într-o scrisoare adresată prefecturii Trei Scaune, un veteran al acestor gărzi arată: „Subsemnatul Octavian Fulea, originar din comuna Hăghig (Trei Scaune)... fiind informat că din partea Ministerului Apărării Naționale vi s-a cerut înaintarea de tabele cuprinzând pe foștii membrii ai Gărzilor naționale din Ardeal în anii 1918–1919 – ofițeri, grade inferioare și soldați – în vederea conferirii medaliei Ferdinand I, în calitatea mea de fost comandant al Gărzilor naționale române din comunele Hăghig, Araci, Arini, Iarăși, Vâlcele, cu gradul de locotenent, îmi permit a vă înainta aici 5 tabele nominale în care sunt trecuți toți câți au făcut parte în Gărzile naționale din comunele sus-amintite. Aceste tabele sunt scoase din arhiva fostei Gărzi naționale din comuna Hăghig, pe care o am în păstrare de atunci, din care motiv nu mai pot ști câți din aceștia mai sunt în viață... sau cărora li s-ar fi conferit deja medalia Regele Ferdinand“... Tg. Mureș, 8 oct. 1938⁴.

Acestea au asigurat desfășurarea adunărilor românilor din localitățile județului prin care aceștia își spuneau cuvântul, întâia oară în istorie, într-un moment decisiv în hotărârea destinului neamului. Ca peste tot în Ardeal, în orașele și comunele din Trei Scaune s-a făcut auzită „Hotărârea noastră“: „Obștea poporului român din comuna Sângiorgiu (dar și Covasna, Dobârlău, Hăghig, Barcani, Doboli, Ilieni, Aita Mare ș.a.) din îndemn propriu și fără nici o silă sau ademenire din vreo parte, dă la iveală dorința fierbinte ce însuflețește inima fiecărui român și declară că voința sa nestrămutată este: Voim să fim alăturați, împreună cu teritoriile românești din Ardeal, Banat, Ungaria și Maramureș, la Regatul României, sub stăpânirea Majestății Sale Regelui Ferdinand I. În această hotărâre a noastră așternem tot ce au dorit strămoșii noștri, tot ce ne încălzește pe noi cei de față și tot ce va înălța pururea pe fiii și strămoșii noștri: Așa să ne ajute Dumnezeu!“ Dobârlău, 1918, noiembrie, 14.

Se pregăteau românii din Trei Scaune pentru Alba Iulia. Se pregăteau pentru Alba izbăvirii noastre, renăscând parcă din ruinele cimitirelor lor, din paragina bisericilor lor, din scriptele din care numele lor parcă nu era al lor: „Proces-verbal luat în adunarea electorală a cercului electoral Aita Mare din comitatul Trei Scaune ținută la data de 12/25 Novembre 1918, prezident Vasile Barbier, paroh, David Păcurar, Constantin Russu – notari. Prezidiul dă citire ordinului venit de la Consiliul Național Român Central, prin care se cere alegerea urgentă a acelor 5 delegați la Marea Adunare Națională Română, care va fi convocată în scurt timp... Prezidiul deschide votarea care (și) pe baza scrutinului făcut de biroul adunării se constată că unanimitatea voturilor au întrunit domnii: Gheorghe Păcurar, David Păcurar, Ioan Șerban, Ioan Ardelean, Gheorghe Șolcoiu. Prezidiul îi declară aleși din partea românilor din acest cerc cu vot universal ca delegați ai cercului electoral (Aita Mare) îndreptățiți și îndatorați a lua parte cu vot decisiv în Marea Adunare Națională Română care se va convoca din partea Consiliului Național Român Central încă în decursul acestui an la Alba Iulia...“.

Din „Gazeta oficială a Transilvaniei“, publicată de Consiliul Dirigent, aflăm componența delegației din Trei Scaune prezentă la Alba Iulia din cele trei cercuri electorale: Sf. Gheorghe, Covasna, Aita Mare.

⁴ Arhivele Statului Covasna, fond Prefectura județului Trei Scaune, dosar 18 585/1938, f. 19.

Documentele Unirii îi menționează așadar și pe românii din Trei Scaune, ceea ce le conferă meritul de a nu rămâne în afara cărții de istorie, cu toate condițiile deosebite în care au luptat pentru a fi alături de frații din restul Ardealului, din Vechiul Regat, Banat, Basarabia și Bucovina.

Actul de la 1 Decembrie 1918 i-a adus pe românii din Trei Scaune la matca românismului în cadrul instituționalizat al statului național unitar. Documentele cuprinse în fondurile prefecturii județului, primăriilor orașelor Sf. Gheorghe și Tg. Secuiesc, Departamentului ASTRA sunt pe cât de edificatoare pe atât de impresionante în sensul de mai sus. Instaurarea administrației românești, fără să lezeze în vreun fel demnitatea și drepturile populației secuiești maghiarofone, a determinat realmente o redeşeptare națională prin măsurile ce s-au luat în domeniul învățământului, culturii, vieții spirituale.

Pentru prima oară în existența lor în calitate de autohtoni (ce-i drept, calitate contestată de unii până-n ziua de azi) românii au avut parte de școlile lor, de lăcașuri de cultură (bibliotecile și căminele culturale ASTRA), presă („Neamul nostru“, „Oituzul“). În toate localitățile s-au ridicat impunătoare biserici (unele mai există, altele au fost distruse, sau sunt azi în paragină), statul român manifestând o atenție excepțională în direcția înlăturării consecințelor dramatice ale procesului de secole al deznaționalizării românilor lipsiți de posibilitatea promovării limbii, a deslușirii slovelor cărții românești, desfășurării unei vieți spirituale proprii, nesupuși în permanență umilințelor.

De asemenea, se remarcă interesul demn de toată admirația pe care oamenii politici și de cultură din Capitală, Cluj, Sibiu, Iași (N. Iorga, Ioan Lupaș, dr. C. Angelescu, Iuliu Moldovan, Gh. Alexianu, Popa-Lisseanu, Sabin Oprean ș.a.) l-au manifestat pentru românitatea din sud-estul Transilvaniei, acesta fiind obiectul unor susținute și complexe cercetări. Dacă documentele de arhivă au avut de suferit, s-au păstrat în schimb multe din aceste studii, răspândite în diferite biblioteci ale țării, mai puțin la noi...

Românii din Trei Scaune și-au cinstit dintotdeauna eroii, atât pe cei ai locului, cât și ai glorioasei oștiri românești ce le-a adus izbăvirea. Un număr de 12 monumente dedicate ostașilor români căzuți în războiul de eliberare și reîntregire au fost ridicate prin grija autorităților locale și din contribuția populației românești, prin Despărțământul ASTRA și Societatea „Cultul eroilor“, la Boroșneul Mic, Aninoasa, Aita Medie, Aita Mare, Chichiș, Covasna, Ilienii, Poian, Estelnic, Lutoasa, Catalina, Petriceni. Toate dăinuiesc dar... în amintirile vârstnicilor, în documente...

După înfăptuirea actului de la Alba Iulia, ziua de 1 Decembrie a rămas o dată sacră și la noi, în fostul județ Trei Scaune, cinstită cu simțire, cu demnitate, cu pioșenie. Textele următoare⁵ credem că sunt edificatoare: „M. S. Regelui Carol II, București. Românii din orașul Târgul Secuiesc, adunați pentru a serba ziua sfântă a Unirii Transilvaniei cu Patria Mamă, depun la picioarele Tronului sentimentul lor de adânc devotament și sunt gata de a primi porunca Majestății Voastre pentru lupta de apărare a hotarelor scumpei noastre Patrii. Președinte dr. Valeriu V. Bidu, Tg. Secuiesc, 1 dec. 1933“.

În răspuns: „Dlui Dr. V. Bidu, Tg. Secuiesc, M. S. Regele, viu mișcat de sentimentele de credință, precum și de frumoasele urări și omagii exprimate de dvs. cu prilejul serbării Unirii pe veci a Ardealului și a celorlalte ținuturi românești cu Patria Mamă, a binevoit a mă autoriza să vă aduc călduroasele Sale mulțumiri.

⁵ Arhivele Statului Covasna, fond ASTRA, Tg. Secuiesc.

Secretar particular al M. S. Regelui, C. Dumitrescu"; sau „D-sale D-lui Stelian Popescu, directorul ziarului „Universul“, București, Români din orașul Tg. Secuiesc, avantgarda românismului în inima Secuimei, organizați în oastea cultural-națională a Astei, răspund cu unanimitate în suflete la apelul de mobilizare a conștiinței naționale pentru apărarea tratatelor de pace și a integrității teritoriale a scumpei noastre Patrii. La apelul lansat de Dumneavoastră prin ziarul „Universul“, avem un singur cuvânt: Prezent! În numele despărțământului Astra Tg. Secuiesc, președinte Dr. Valeriu V. Bidu, 15 Nov. 1932“.

Românii din Trei Scaune i-au sprijinit după puterile lor și pe frații de peste Prut. De pildă, Asociația culturală „Astra Basarabiei“, Chișinău, 2 martie 1934, scria: „Stimate Domn, Asociația noastră s-a bucurat în anii trecuți de o deosebită sollicitudine din partea dvs. prin sprijinul material mărinimos ce ați binevoit a ne acorda... Este îndeobște cunoscut că dintre toate provinciile alipite, Basarabia noastră este cea mai rămasă în urmă în ce privește dezvoltarea culturii românești și redeschimbarea conștiinței naționale... Cel mai solid mijloc de a lupta pentru combaterea mirajului vechii culturi a colosului de la nord și a actualelor lui tendințe de dezagregare socială și națională este și va rămâne dezvoltarea conștiinței și culturii naționale... Asociațiunea noastră basarabeană a fost și a rămas singura organizație care s-a menținut, a luptat și luptă pentru întinderea culturii românești și pentru unificarea sufletească a locuitorilor Basarabiei cu restul țării... În speranța sprijinului dvs., vă rugăm a primi expresiunea sentimentelor noastre de deosebit respect și recunoștință“. Președinte Ioan Pelivan.

Răspuns: „Domniei sale domnului primar al orașului Sfântu Gheorghe, dr. Nicolae Crăciun. Domnule președinte, avem onoarea de a scrie că din bugetul comunal se trimite la Chișinău suma de 7 000 lei. Primar dr. N. Crăciun, Sf. Gheorghe, 6 aprilie 1934“⁶.

Ne îngăduim a remarca izbitorul asemănare a ceea ce au însemnat pentru românii din Trei Scaune și cei din Basarabia secolele de asuprire străină, speranțele ce au reînviat în martie, respectiv decembrie 1918, dar și năpraznicul an 1940, când și unii și alții s-au văzut părăsiți, lăsați la voia soartei. Urmările sunt vizibile și azi, și pentru unii și pentru alții.

Cauza națională a fost dintotdeauna un sentiment viu și la românii din Trei Scaune. Cum rezultă și din documentele prezentate selectiv, ea s-a constituit, pe o anumită treaptă a devenirii istorice, într-un ideal, într-un obiectiv fericit împlinit la 1 Decembrie 1918. Ca și frații lor din întreg spațiul în care limba română este vorbită, românii din teritoriul de referință s-au simțit parte dintr-un întreg, apărându-și cu îndârjire limba și credința! Durerile țării au fost și ale lor, ca și izbânzile și speranțele ei. Din totdeauna și pentru totdeauna!

RÉSUMÉ

L'auteur nous presente, à l'aide des documents d'Archives quelques aspects peu connus jusqu'à présent de la lutte pour affirmation nationale des Roumains de la région connus sous le nom de „Trei Scaune“, dominée par les Szeklers.

PRÉCIS

The author of this article, based on the Archives documents, presents us some of the aspects of the struggle for national affirmation of the Roumainians of the district known as „Trei Scaune“, dominated by the Szeklers.

⁶ Arhivele Statului Covasna, fond Primăria Sf. Gheorghe.

Tudor Vladimirescu și conflictul cu moșnenii din satul Roșița, județul Gorj. Documente inedite

ION CIORTAN

Cu mulți ani în urmă, cu prilejul culegerii de material documentar necesar întocmirii monografiei satului Roșița din județul Gorj, azi făcând parte din orașul Motru, am rămas surprins de existența în tradiția orală a acestor locuri a unor date referitoare la Tudor Vladimirescu, date rămase până în prezent necunoscute cercetătorilor vieții și activității marelui revoluționar¹. Informațiile respective menționau, printre altele, și existența unei moșii proprietate a slugerului Tudor Vladimirescu, moșie ce s-a aflat în satul menționat mai sus și pe care instalase o pivniță construită din lemn.

Dacă ne limităm doar la cercetările și studiile publicate până în prezent, în care se menționează că la 23 aprilie 1810², Tudor Vladimirescu arendează pe termen de trei ani moșia Ploștina, aparținând mănăstirii Tismana, moșie vecină cu proprietățile moșnenilor satului Roșița, informațiile culese de noi în tradiția orală locală și-ar găsi explicația, prin extinderea ariei lor de circulație. Însă studierea mai amănunțită a acestor date și mai ales verificarea lor pe teren ne-au furnizat unele precizări care ne-au încurajat să continuăm investigațiile. Astfel, moșia deținută de Tudor nu s-ar fi aflat în satul Roșița, unde am cules primele informații, ci în cătunul său Lupoița și anume cureaua de pământ care se întinde din spatele bisericii, înspre est, până în culmea dealului ce-l desparte de satul de care aparține. Aici pe deal s-ar fi aflat și pivnița menționată mai sus, așezată cu vederea spre moșie și cătunul respectiv. De la aceste relatări orale am început cercetarea noastră, cu îndoiala justificată de faptul că, orice tradiție orală, odată cu trecerea timpului, se îndepărtează tot mai mult de adevăr. Mai aveam și alte rețineri de a merge mai departe cu investigația noastră, deoarece moșia localității respective fusese stăpânită de 5 obștii de moșneni și anume Mențeni, Vasilești, Brândușești, Popești și Stențești, oameni aprigi care de-a lungul timpului au rezistat tuturor încercărilor de încălcare a hotarelor, sau de acaparare a moșiei lor³. În această situație, singura ipoteză la care ne puteam gândi era să cercetăm dacă nu cumva una din cetele de moșneni, având datorii de plătit, să fi vândut o parte sau toată moșia lor, slugerului Tudor Vladimirescu, cu care aveau, probabil, relații comerciale.

Bazându-ne pe aceste date, după cum am arătat mai sus, destul de sărace, ne-am propus să mergem pe urmele tradiției orale și să căutăm să desprindem adevărul sedimentat de vitregia vremurilor.

Cercetarea noastră a căutat să se axeze numai în direcția deținerii de către Tudor a unei proprietăți funciare în satul Roșița, cătunul Lupoița, locul pe teren al moșiei și ce s-a întâmplat cu ea în decursul timpului.

¹ Cele mai multe informații le-am cules de la familiile Costea Popescu, Pr. Gr. Roșițanu, Aurel Mențanu și Vasile Vasilescu, ai căror strămoși au fost implicați în acest conflict.

² Emil Vărtosu, *Mărturii noi din viața lui Tudor Vladimirescu*, București, 1941, XVI+135 p.+ +10 pl., p. 21.

³ Numeroase acte, jube, pricini de judecată aflate și azi în posesia descendenților moșnenilor din Roșița atestă neacceptarea nedreptăților.

De celelalte informații, cu o largă circulație în tradiția orală a acestor locuri, nu ne vom ocupa, cu unele variante ele au fost publicate în diferite culegeri de studii și documente⁴.

Din cercetările întreprinse până în prezent, de cei care s-au ocupat de diferite aspecte din viața și activitatea marelui revoluționar, cunoaștem că pe lângă funcția de vătaf al Plaiului Cloșani, Tudor avea și îndeletniciri comerciale, cumpăra pământ etc. Astfel, la 9 aprilie 1811, cumpără 10 stânjeni de pământ în satul Dălboca⁵, iar la 24 august același an cumpără o sfoară de moșie la Cloșani⁶. În rest, nici un alt document, nici diata întocmită în anul 1812⁷, când a avut intenția să meargă în Rusia, nu menționează nici o proprietate, în satul de care ne ocupăm.

Investigațiile noastre, începute într-o perioadă de mari transformări sociale în aceste locuri, nu s-au soldat decât cu obținerea unor puncte de reper care au reușit totuși să ne restrângă aria cercetărilor.

Astfel, în acest perimetru, cu informații insuficiente, am început să parcurgem actele de proprietate aflate în posesia descendenților moșnenilor cuprinși în cercetarea noastră, nu fără rețineri și suspiciuni din partea deținătorilor. Am parcurs astfel, o lungă perioadă de timp, acte de proprietate, pricini de judecată, zapise de vânzare, majoritatea din secolele XVIII–XIX⁸, o întregă istorie a luptelor purtate de moșnenii satului Roșița pentru păstrarea intactă a moșiei lor, destrămarea obștilor și sărăcirea, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, a membrilor lor, prin fărâmițarea proprietății. Spre regretul nostru, nici un act, din cele pe care le-am avut la dispoziție, nu ne-a furnizat vreun indiciu care să confirme relatările consemnate de tradiția locală. În acest stadiu, de impas, în cercetările noastre, am descoperit un pachet de documente, la o familie pe care nu aveam intenția să o cuprindem în aria noastră de investigație. Printre actele respective, în majoritate pricini de judecată, foi de zestre, acte de proprietate și cumpărături, jalbe etc., se afla și o hotărnicie intitulată: „Carte a 12 boieri pentru hotărnicia moșiei Roșița, sud Mehedinți“, datată 1730. Împreună cu acest act ce atestă vechimea moșiei satului respectiv, se aflau și două condici care ne aduc satisfacția atestării adevărului cuprins în tradiția locală⁹.

Prima condică poartă titlul „Copie dipe Trăsura Hotarului Roșița și Lupoița cu lipsa și sporiul lor. Încopiată în anul 1905 mai 9 de sub semnatul I. I. Ciortan în etate de 44 ani“. Nereferindu-se la studiul nostru, menționăm doar, că ea cuprinde măsurarea și împărțirea moșiei tuturor moșnenilor roșieni (roșițeni).

Cea de-a doua condică, intitulată: „Alegerea moșinenilor fost vălmașe hotărnicită de Dlu Crăciunescu, Pădurea Stinsă și Piscu Baccii în anul ... (anul nu este menționat – n.a.) și oprită de Ion I. Ciortan ca Primar în anul 1901 cu lazul cu încheera No. Încopieat de subsemnatul I. I. Ciortan“, cuprinde trei părți distincte.

⁴ Primele mențiuni în: Aricescu, C. D., *Istoria revoluțiunii române de la 1821*, Craiova, 1874, vol. II. Acte justificative..., p. 29.

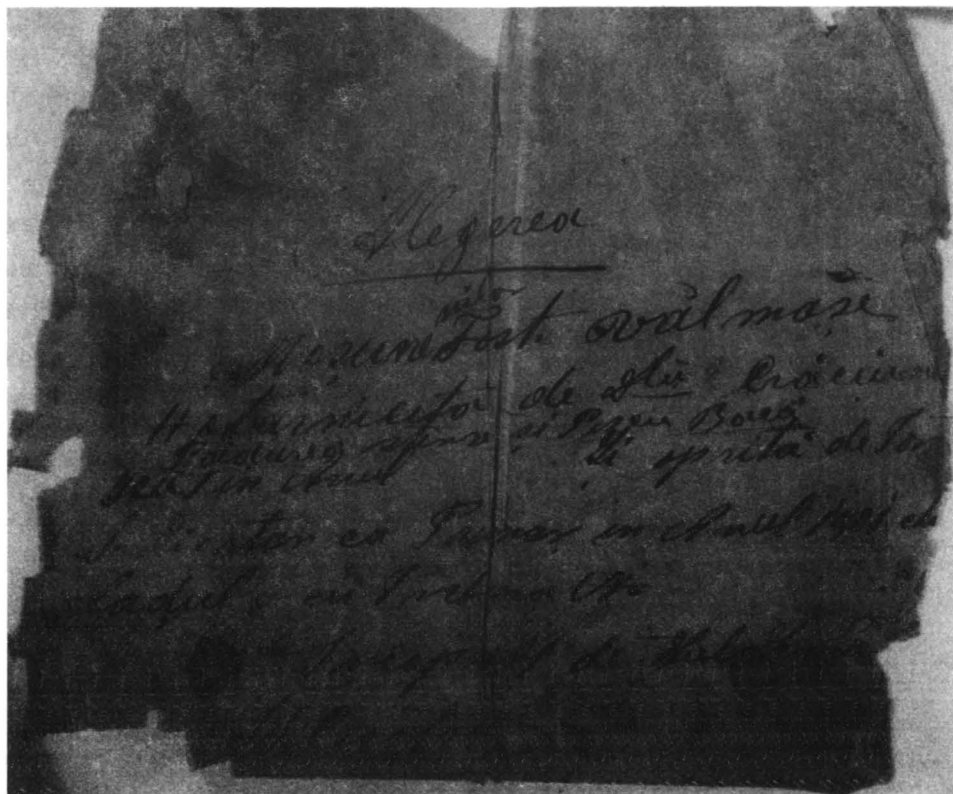
⁵ Oțetea, Andrei, *Tudor Vladimirescu și revoluția din 1821*, Ed. Științifică, București, 1971, 563 (566) p. + 24 f. pl., p. 12.

⁶ Vărtosu, E., *Mărturiile noi din viața lui Tudor Vladimirescu*, Cartea Românească, București, 1941, XVI + 135 p. + 10 pl.

⁷ Aricescu, C. D., *op. cit.*, p. 14–15.

⁸ Majoritatea actelor se află în posesia familiilor descendenților moșnenilor din satele Roșița și Lupoița, prin care își justifică azi dreptul de proprietate asupra pământurilor.

⁹ Actele menționate și condicile se află în posesia fam. pr. A. I. Ciortan din satul Roșița.

Titlul condicii copiate de I. I. Ciortan în anul 1901

Prima parte a condicii conține înscrise un număr de 74 copii rezumate ale actelor de proprietate, zapise de vânzare, testamente, danii etc., cuprinse între anii 1749 și 1891, prezentate de moșneni la ieșirea din devălmășie.

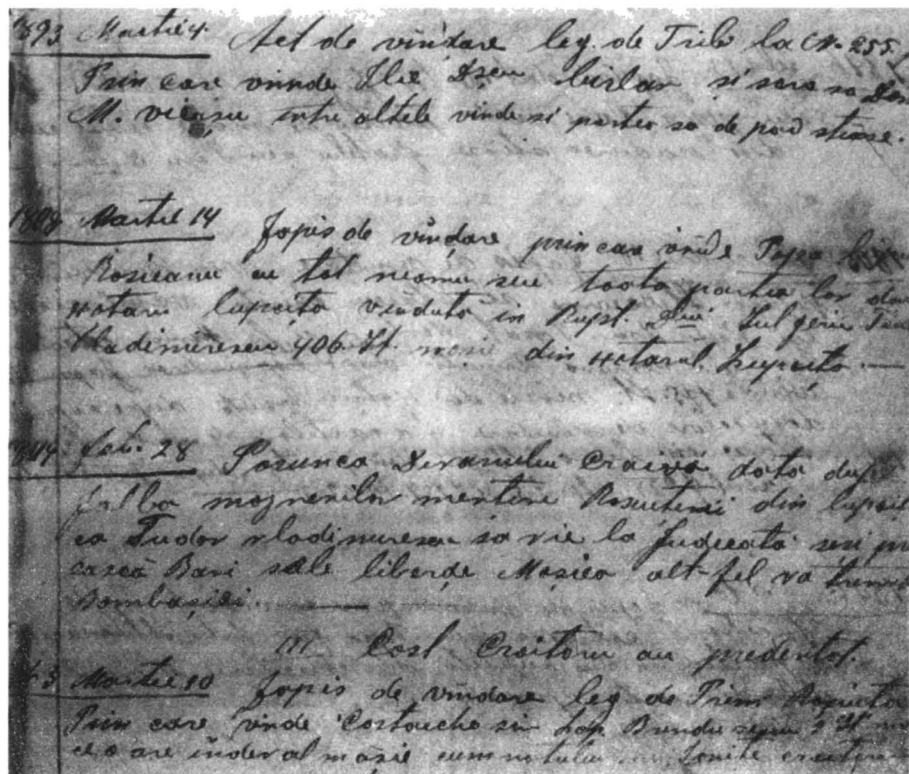
Partea a doua a acestui valoros document cuprinde alegerea părților de moșie cuvenite fiecărui proprietar, cu rubrici indicând mărimea părții primite, măsurată în stânjeni, palme, degete și litre, dată pentru exactitate în trei „trăsuri“ (conform normelor de hotărnicie), răsărit, mijloc și apus, moșiile în cauză fiind orientate pe direcția est-vest. Măsurată în acest mod, partea de moșie revendicată de fiecare proprietar era conformă cu situația din acte și nu crea divergențe între membrii cetelor de moșneni.

A treia parte a condicii ne prezintă un inventar de avere mobilă și imobilă al uneia din cele trei familii înstărite, cum menționează statistica din 1855¹⁰.

¹⁰ Ciobotea Dinică, Vasile Marinoiu, *Statistica moșnenilor din Țara Românească, 1855*, în: „Litua“, Studii și cercetări, Complexul Muzeal al județului Gorj, Tg. Jiu, 1992, vol. V, p. 65–76.

Acest inventar ne atestă sărăcirea treptată a moșnenilor ieșiți din devălmășie și acapararea pământului lor. Condica mai are atașată la sfârșit o foaie oficială a Primăriei Roșița, parafată și semnată de primarul adjunct de atunci, Ion Croitoru. Acest ultim document, reprezentând un certificat de producător, poartă în stânga sus mențiunea „copii de tot felu”, referindu-se, probabil, la întreg conținutul condicii.

Din parcurgerea părții a doua, desprindem faptul că împărțirea moșiei s-a realizat pe baza unui plan detaliat pe care erau indicate, cu litere, diferitele loturi de proprietate. Cercetările viitoare vor stabili dacă a fost folosită hotărnicia întocmită de Dl. Crăciunescu, în virtutea autorității cu care era investit, sau a fost folosit planul moșiei Roșița, întocmit de hotarnicul Alexandru Popovici în anul 1867.

Pagina din condică unde sunt menționate cele două acte

referitoare la Tudor Vladimirescu

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://arhivelenationale.ro>

Nu ne vom referi în studiul nostru la toate actele consemnate în acest valoros document care, analizat în totalitate, va constitui obiectul unui studiu mai amplu, ci, pornind de la tradiția locală, vom urmări numai actele prezentate de moșnenii mențeni, a căror moșie corespunde ca localizare cu informațiile orale.

La 29 august 1877, se menționează în condică, la pct. 13, dorința moșnenilor mențeni, forlafi și pârleni, care „se învoiesc între dânșii ca moșia neîmpărțită din hotarul Roșița și Lupoia să se împartă în trei moșii mari și apoi pe fiecare“. Acest act de învoială ne confirmă scopul întocmirii condicii și totodată „stricarea“ definitivă a cetelor devălmașe, proces care a durat, cu multe judecăți, până în secolul al XX-lea.

Al zecelea act, prezentat de moșneanul Ion Mențanu, la împărțirea pământului, vine să ne confirme informațiile existente în tradiția orală și în același timp ipoteza noastră că Tudor nu a arendat, ci a cumpărat o sfoară de moșie în acest sat.

Actul respectiv, datat 14 martie 1808, pe care îl cităm cum este consemnat în condică, cuprinde un „zapis de vânzare prin care vinde Popa Lupu Roșianu cu tot neamu său, partea lor din hotaru Lupoia, vândută în rupt D-lui Sluger Tudor Vladimirescu, 406 stj. moșie din hotaru Lupoia“.

După cumpărarea moșiei, nu cunoaștem dacă Tudor a avut timp să se ocupe de exploatarea ei. Se pare că, ocupat cu treburile cerute de slujba de vătaf al Plaiului Cloșani și cu participarea la campaniile ruso-turce, instalarea pe moșie a pivniței menționate la începutul acestui studiu a constituit singurul act de luare în posesie a cumpărării.

În mai puțin de un an, Popa Lupu Roșianu, cu tot neamul său se răzgândesc și solicită stricarea vânzării în „rupt“, acționându-l în judecată pe cumpărător pentru înapoierea moșiei. Nu intenționăm să ne ocupăm în continuare de desfășurarea procesului, menționăm doar faptul că Tudor, care era un mare iscusit al „pravilelor“, nu se prezintă la judecată și atunci moșnenii se jeluiesc Divanului din Craiova. Ultimul document al familiei Mențanu referitor la conflictul privind anularea vânzării cuprinde răspunsul la plângerea înaintată la Craiova. Actul datat 28 februarie 1809 cuprinde: „Porunca Divanului Craiovei, dată după jalba moșnenilor mențeni-roșițeni din Lupoia, ca Tudor Vladimirescu să vie la judecată să-și primească banii să le libereze moșia, altfel va trimite mumbașir“. Dar, deși exista porunca executorie a Divanului, procesul, cum vom menționa mai departe, a durat multă vreme și a necesitat din partea moșnenilor mari eforturi materiale.

După cum se observă, nici unul din actele prezentate, fiind menționate în condică în formă rezumată, nu specifică locul exact al moșiei în litigiu între Tudor și moșneni. Mențiunea din actul de vânzare, că terenul se află situat în hotarul Lupoia, ne trimite în cel puțin 5 locuri deținute de familiile moșnenilor implicați în acest conflict. Însă faptul că tradiția locală îl situează ca făcând parte din cureaua de pământ ce se întindea din spatele bisericii cătunului Lupoia, spre răsărit până în culmea dealului de hotar dintre cele două localități, ne îndreptățește să cercetăm numai actele care se referă la împărțea terenului aflat în acest loc.

Așa cum am arătat, partea a doua a condicii conține alegerea părților de moșie și delimitarea lor pe proprietari. La capitolul care se referă la împărțirea moșiei între moșnenii mențeni, nu este indicat locul precis al celor 406 stânjeni, răscumpărați cu atâta trudă de la Tudor Vladimirescu.

„Partida moșului Nicolescu Mențanu, văzută pe plan la litera M, ce li se cuvine din cumpărătură de la Tudor Vladimirescu, cumpărată de la Pârleni, care

zapis cuprinde 406 st. dintre care cea hotărnicită de la Lupoia, după declararea tuturor moșneni Mențeni, că este primită din acest zapis, 60 st. la biserică, 106 pe Dolina și 70 în Trămuriciu care fac 236 st.; până la suma de 406 st. mai necesită 170 st. care s-au ales din cea neîmpărțită din furcitură văii de la Piscu Bacia și s-au găsit această parte de la trăsura din mijlocu 173 st., așa dar moșneni pârlești le-a mai rămas 3 st. pe seama lor alături de Brândușești“.

În continuare, este consemnată lista moșnenilor cu partea de teren ce li se cuvine din cei 236 stânjeni, cu mențiunea la fiecare că face parte din răscumpărarea de la Tudor Vladimirescu.

Așa cum am menționat, faptul că răscumpărarea moșiei și anularea actului de vânzare nu s-a realizat prin bună învoială a dus la îndelungate termene de judecată, jalbe, obligându-i pe proprietari să facă mari eforturi financiare. Cheltuielile procesului au depășit posibilitățile moșnenilor Mențeni și în acest caz ei au apelat la celelalte cete, oferind pentru sprijin o parte din pământ. Astfel, condica mai consemnează că din cei 173 st. rămași, 31 de stânjeni revin: „Partidei moșnenilor Vasilești și Popești ce se trag din moșu Iacobescu, acei care au făcut cheltuieli cu răscump(ărătura) de la Tudor Vladimirescu din cei 173 din Piscul Bacia Lupoia“.

Restul pământului revine cetelor ce se trag din Popa Dumitrașcu și anume moșnenilor mențeni, brândușeni și stențești.

Această ultimă împărțală pune capăt conflictului dintre moșnenii roșiuteni-lupoieni și Tudor Vladimirescu, fapt care explică neparticiparea majorității localnicilor la revoluția din 1821, deși erau oameni gata oricând să se ridice contra nedreptăților.

După încheierea procesului în favoarea moșnenilor, proces care, după cum am arătat mai sus, a durat multă vreme, Tudor, preocupat de organizarea revoluției, nu a avut timp să ridice pivnița montată pe fosta proprietate. Poate că fiind construită din lemn cu două încăperi mici, parter și etaj, mai mult o locuință de pază a recoltelor, a renunțat la ea. Cert este că ea a rămas pe loc martoră a neînțelegerilor ivite între moșnenii nemulțumiți de împărțeala pământurilor. Spre sfârșitul secolului trecut, pivnița a fost ridicată prin silnicie de unul dintre localnici și reconstruită în curtea lui. Fără a i se cunoaște proveniența, a constituit obiectul a diferite studii etnografice ¹¹, iar în anul 1970, a fost propusă a figura printre exponatele Complexului Muzeal Golești. Dar orgoliul autorităților locale de atunci nu a permis transferarea și conservarea ei într-un cadru muzeal din afara județului Gorj. Șapte ani mai târziu, fiind în pericol de prăbușire, a fost demontată bucată cu bucată, în speranța că se va reveni asupra hotărârii și va fi transportată la Golești, sau în altă parte. Cu acest prilej, pe una din bârne a fost descoperit, cioplit cu barda, anul 1790.

Nu putem încheia relatarea noastră privitoare la conflictul dintre Tudor Vladimirescu și moșnenii roșiuteni, fără a face următoarele precizări:

– documentele prezentate constituie primele acte prin care se atestă că Tudor a cumpărat pământ cu trei luni înainte de a dăruia cei 30 de stânjeni bisericii din Prejna și cu trei ani înaintea celorlalte acte de cumpărături cunoscute de cercetătorii de până acum;

¹¹ Bratilovcanu-Popilian Marceala, *Aspecte ale construcțiilor viticole și pomicele din zona de nord a Mehedinților*, în: „Studii și comunicări de istorie și etnografie“, Golești, Argeș, II, 1978, p. 457-466.

– documentele prezentate aici pe scurt vin să completeze cu noi mărturii biografia marelui revoluționar, într-o perioadă de activitate cunoscută prin cercetările de până acum doar prin participarea sa la conflictul ruso-turc;

– printr-o fericită întâmplare, moșia deținută pentru scurt timp de către Tudor Vladimirescu a scăpat de distrugerea provocată de exploatarea lignitului la suprafață și a rămas intactă, păstrându-și nealterate de vreme denumirile consemnate în acte.

RÉSUMÉ

L'auteur, ayant étudié les actes de propriété des descendants des paysans libres de Roșiuța, a essayé de découvrir si Tudor Vladimirescu a eu une propriété en Roșiuța.

PRÉCIS

The author of this article had studied the property acts of the descendants of the freholders, from Roșiuța to find out if Tudor Vladimirescu had a property in Roșiuța.

Evacuarea cetății Silistra de către trupele ruse (1836)

TUDOR MATEESCU

În sistemul de apărare otoman un rol deosebit a revenit cetăților care constituiau așa-numitul Cadrilater: Silistra, Varna, Rușciuc, Șumla. El era menit să apere provinciile europene ale Imperiului otoman de eventualele atacuri venite dinspre nord-est. Importanța celor patru fortificații a devenit o realitate îndeosebi începând din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cu prilejul lungului șir al războaielor ruso-turce.

Dintre aceste cetăți, cea mai eficace prin poziția sa și puterea de apărare s-a dovedit a fi Silistra. De aceea, în timpul conflictelor militare, comandamentele rusești au urmărit, în mod constant, luarea în stăpânire a acestui important punct strategic. Prima dată, trupele ruse cuceresc Silistra în cursul războiului din 1806–1812, și anume la 30 mai/11 iunie 1810, când garnizoana fortăreței capitulează¹. Aceiași lucru se petrece în timpul războiului următor, garnizoana otomană, „după o apărare, îndârjită, redusă la ultima limită“, fiind nevoită să se predea în ziua de 18 aprilie 1829. Peste 10 000 de ostași, un mare număr de ofițeri, două pașale cu trei tuiuri, 250 de tunuri, 100 de drapele, flotila de pe Dunăre și o mare cantitate de provizii diferite cad în mâinile dușmanului².

Prin pacea de la Adrianopol din septembrie 1829, rușii au impus Porții otomane plata unei despăgubiri de război în valoare de 1 500 000 ducăți de Olanda³. Rusia se obliga să evacueze teritoriile ocupate în cursul războiului, inclusiv Dobrogea. Făceau însă excepție orașul Silistra și provinciile Țara Românească și Moldova, care erau păstrate ca o garanție până la achitarea în totalitate a sumei stabilite. După aceea și acestea urmau să fie evacuate de trupele ruse în termen de două luni⁴.

Curând, rușii au trecut la o serie de măsuri pentru consolidarea poziției lor la Silistra. Astfel, încă din primele luni ale anului 1830 au început lucrările de refacere și desăvârșire a fortificării cetății⁵. În acest scop au fost trimiși din Moldova și Țara Românească peste 1 000 de muncitori⁶, iar generalul Reprecht, comandantul trupelor ruse de geniu, a alocat „o mare sumă de bani pentru acoperirea cheltuielilor de fortificare necesare“⁷. S-a luat apoi măsura amenajării drumului militar între Basarabia și Silistra, pentru care au fost însărcinați mai mulți ingineri ruși, construindu-se, în acest scop, și două poduri noi peste Prut⁸. La 3 decembrie 1830 se raporta de la Cernăuți la Viena că în cetatea Silistra și împrejurimi se aflau 15 000 de ostași ruși⁹.

¹ Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, supliment I, vol. III, București, 1887, p. 242.

² *Ibidem*, vol. XVII, București, 1913, p. 184.

³ Ghenadie Petrescu, Dimitrie A. Sturdza, Dimitrie C. Sturdza, *Acte și documente relative la istoria renascerei României*, vol. I, București, 1888, p. 329–330.

⁴ *Ibidem*, p. 330–331.

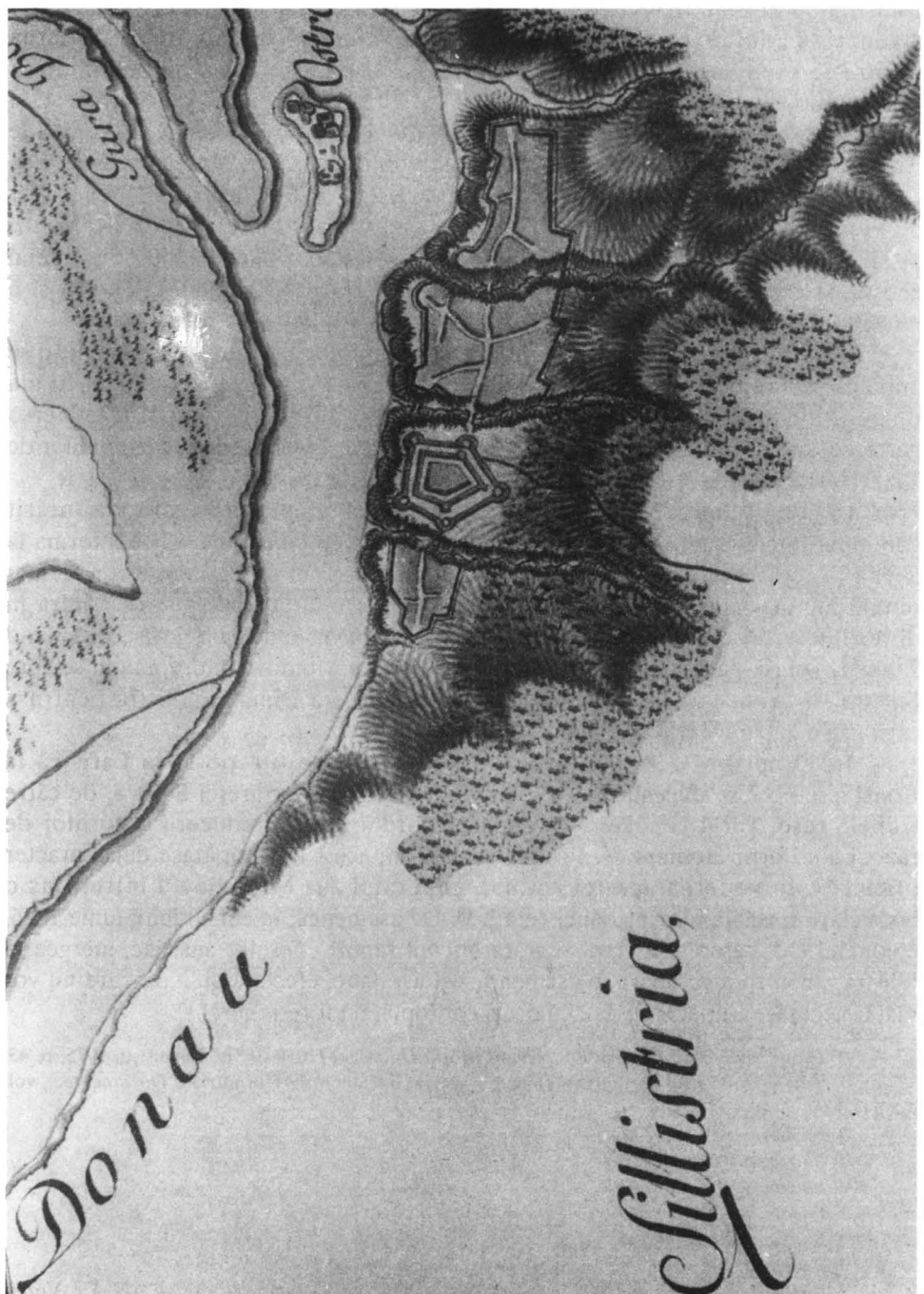
⁵ Hurmuzaki, *Documente...*, vol. XXI, București, 1942, p. 243.

⁶ *Ibidem*, p. 312.

⁷ *Ibidem*, p. 243.

⁸ *Ibidem*, p. 431–432, 443, 465; vol. XVII, p. 288–289.

⁹ *Ibidem*, vol. XXI, p. 312.

Cetatea Silistra și împrejurimile după harta austriacă a lui Specht (1791)

La 30 august 1830, printr-o poruncă a generalului Kiseleff, președintele divanurilor Moldovei și Țării Românești, se stabileau următoarele: „Cetatea Silistra se prenumără în atingerea ostășească și politică spre otocârmuirea prințipaturilor, fiindcă garnizonul aceștii cetăți este alcătuit din oștiri rosești și oamenii ce fac acolo lucrările sunt ai prințipatului de aici, apoi de aceea, spre a le da lor cele mai înlesnicioase mijloace ale îndestulării și să pue potrivite prețuri cu cele de aicea la toate neapăratele producturi, se hotăra să se dea voe slobodă și fără de vamă negoțului la Silistra de bucate și dobitoace și cu toate ale hrăni producturi“. Neguțătorilor trebuia să li se asigure „slobozirea de vamă“¹⁰. În felul acesta se creau mari înlesniri pentru aprovizionarea garnizoanei cetății și a muncitorilor care lucrau la fortificarea ei¹¹.

Într-un raport din 10 octombrie 1835, al consulului austriac de la București se arăta că guvernul Țării Românești își luase obligația, în virtutea unei înțelegeri din timpul generalului Kiseleff (desigur, cea din 1830), de a contribui la întreținerea garnizoanei cetății Silistra cu suma de 900 000 de piaștri din totalul cheltuielilor de 1 200 000 de piaștri, restul de 300 000 fiind suportat de Rusia¹².

În cursul anilor următori, garnizoana rusă a cetății Silistra s-a întărit continuu. Într-un raport austriac de la Cernăuți din 28 ianuarie 1833 se informa la Viena că „potrivit unei surse sigure“, corpul de armată al generalului Roth, format din 40 000 de oameni, aflat în Basarabia, se puse în mișcare pentru a intra în dispozitiv la Silistra¹³. Luna următoare, cinci escadroane de cazaci ruși, însumând 2 000 de ostași, părăseau cartierele lor de iarnă din Moldova, îndreptându-se spre Silistra¹⁴. În iulie 1835, un colonel rus de geniu era trimis la Silistra pentru a organiza o „apărare extraordinară“ a garnizoanei de acolo¹⁵.

În 13 aprilie 1836, consulul Franței la București raporta la Paris că la Constantinopol se duceau tratative privind evacuarea fortăreței Silistra, de către trupele ruse. Țarul Nicolae I își dăduse acordul asupra reducerii datoriilor de război ale Porții otomane¹⁶. În mai, același an, acest fapt căpătase deja caracter oficial¹⁷. În vederea acestei acțiuni, generalul rus Muraviev a întreprins o inspecție specială a garnizoanei cetății¹⁸. De asemenea, în cursul lunii iunie 1836, colonelul Odobescu, așa cum se arăta într-un raport consular austriac, mergea la Silistra, „pentru a cumpăra, pe seama miliției valahe, efectele militare care nu vor mai fi necesare trupelor rusești cu ocazia apropiatei lor retrageri“¹⁹.

¹⁰ Tudor Mateescu, *Documente privind istoria Dobrogei (1830-1877)*, București, 1975, p. 43.

¹¹ Vezi și traducerea în limba germană a acestui document la Hurmuzaki, *Documente...*, vol. XXI, p. 302.

¹² *Ibidem*, p. 621.

¹³ *Ibidem*, p. 473.

¹⁴ *Ibidem*, p. 480.

¹⁵ *Ibidem*, vol. XVII, p. 499.

¹⁶ *Ibidem*, p. 598.

¹⁷ *Ibidem*, p. 609-610.

¹⁸ *Ibidem*, supliment I, vol. V, București, 1894, p. 471, vol. X, București, 1897, p. 477-478. Vezi și Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinilor, dosar 515/1836, f. 12.

¹⁹ Hurmuzaki, *Documente...*, vol. XXI, p. 671.

Curând, a început, treptat, evacuarea cetății și a împrejurimilor, unde era cantonată garnizoana rusă. Într-un raport consular austriac din 1 august 1836 se comunica faptul că, în urmă cu puțin timp, pe la Galați a trecut spre Ismail, pe cale fluvială, o unitate de artilerie de la Silistra, compusă din 41 de piese. Totodată, a fost vândută provizia de lemne de foc făcută de ruși în acea cetate pentru iarna următoare²⁰. Sute de ostași ruși părăseau Silistra trecând pe la Călărași unde săvârșeau termenul carantinal mai ales că unii dintre ei erau bolnavi²¹. Comandamentul cetății Silistra a înștiințat guvernul Țării Românești că, începând cu data de 15/27 august, orice corespondență încetează cu acesta, iar pentru chestiunile restante de rezolvat guvernul trebuia să se adreseze autorităților ruse din Basarabia²².

Autoritățile otomane au început să facă pregătirile necesare pentru preluarea cetății. La începutul lunii august a venit la Silistra Mușă Halil Pașa, ginerele sultanului Mahmud II. Mihail Sturdza, domnul Moldovei, l-a trimis acolo pe aghiotantul său, colonelul Balș, „pentru a-i face urările cele mai bune“ înaltului personaj²³. Pe de altă parte, așa cum se arată într-un document din 26 august, autoritățile ruse „au scris nacealnicului ostășesc al cetății Silistriei ca să teslimatisească fără întârziere cetatea Silistriei oblăduirii turcești“²⁴.

Cu preluarea cetății a fost însărcinat pașa de la Rușciuc²⁵, ridicat la rangul de pașă de Silistra²⁶. Este vorba de Said Mârza Pașa²⁷, de felul lui tătar din Dobrogea, personaj care va avea apoi un rol important în viața acestei provincii²⁸. La cererea comandamentului militar rus al cetății Silistra, guvernul Țării Românești a trimis acolo „un funcționar cunoscător al limbii și scrierii turce, pentru a fi de ajutor“²⁹. De asemenea, au fost invitați la predarea cetății reprezentanții Angliei și Franței în Principate: consulul regal englez Colquhoun și viceconsulul regal francez Mimaut³⁰.

S-a procedat apoi la predarea-preluarea cetății. La 28 august (stil vechi) a sosit la Silistra pașa de la Rușciuc „cu vreo 30 de turci ai înălțimii sale“, care a luat legătura cu colonelul (polcovnicul) Olenici, comandantul rus al garnizoanei³¹. La eveniment a asistat un „deosebit comisar al Porții otomane, Nebi Efendi“, precum și dragomanul ambasadei ruse de la Constantinopol, asesorul Bogdanov³². Într-un raport al carantinei Călărași se arată că, la 29 august, „după ce mai întâi au trecut toată oștirea la partea stângă a Dunării, rămânând la Silistra numai d. polcovnic Olenici și cu câțiva ofițeri din ștăbul mării sale, au dat cheile cetății și au venit toți la carantină, la 30“³³. La 23 septembrie 1836, consulul Prusiei raporta la Berlin că evacuarea Silistriei de către trupele imperiale ruse a început la 28 august (stil vechi) „și a fost în întregime efectuată la 30 ale aceleași luni“³⁴.

²⁰ *Ibidem*, p. 675.

²¹ Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 523/1836, f. 37–38, 40, 54, 60–61.

²² Hurmuzaki, *Documente...*, vol. XXI, p. 677.

²³ *Ibidem*, p. 676.

²⁴ Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 523/1836, f. 63.

²⁵ Hurmuzaki, *Documente...*, vol. XXI, p. 678.

²⁶ *Ibidem*, p. 679.

²⁷ Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 523/1836, f. 63.

²⁸ Vezi aprecierea pe care i-o face în acest sens reputatul agronom Ion Ionescu de la Brad, care l-a cunoscut îndeaproape (Victor Slăvescu, *Corespondența între Ion Ionescu de la Brad și Ion Ghica, 1846–1874*, București, 1943, p. 78).

²⁹ Hurmuzaki, *Documente...*, vol. XXI, p. 678.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 523/1836, f. 67.

³² *Ibidem*, f. 63.

³³ *Ibidem*, f. 67.

³⁴ Hurmuzaki, *Documente...*, vol. X, p. 478.

Odată cu retragerea garnizoanei ruse, a avut loc un adevărat exod al populației creștine din zonă. În raportul consulului austriac de la București din 23 septembrie 1836 se transmiteau următoarele: „Încă înainte de intrarea turcilor la Silistra, în jur de 280 de familii din acest oraș și din satele aflate în jurul cetății au trecut Dunărea la Călărași, unde au de gând să se așeze pe diferite moșii ale boierilor valahi”³⁵. Locuitorii ai Silistrei, dintre care se distingea românul Stan Triful, se adresa domnului Țării Românești Alexandru Ghica cu rugămintea de a li se îngădui stabilirea în orașul din față, Călărași, din care credeau că pot face un port la fel de important ca Brăila³⁶.

Acest exod își avea justificarea în temerea de represaliile autorităților otomane față de populația creștină, așa cum se întâmplase după războiul ruso-turc din 1828–1829. Atunci, la 1830, guvernatorul părților dinspre Dunăre ale Imperiului otoman, Mahmud din Scutari, a trecut la săvârșirea unor groaznice atrocități³⁷, ceea ce i-a determinat pe locuitorii bulgari, dar și pe mulți români din Dobrogea să-și salveze viețile refugiindu-se la stânga Dunării³⁸.

Aceste treceri au început încă din primăvara anului 1836, când a devenit certă retragerea de la Silistra și împrejurimi a trupelor ruse³⁹. Într-un raport al carantinei Călărași din 7 august același an se arăta că, printr-o hotărâre a autorităților ruse de la Silistra, „s-au dat voie la toți dă obște locuitori, țărani și neguțatori, a merge care pă unde va voi. Din care au început a veni la carantină o mulțime dă familii neguțatori, iar sătenii, din pricină că nu s-au strâns bucatele, nu s-au pornit”⁴⁰. La 20 august Departamentul Trebilor din Lăuntru aproba primirea în țară a acestor fugari⁴¹.

Un număr destul de mare de creștini s-a refugiat atunci la Călărași⁴². Odată cu retragerea trupelor ruse a plecat și mitropolitul Dârstorului (Dristrei) Antim, care, peste câțiva ani avea să înceteze din viață la Odesa⁴³. De asemenea, la carantina Brăila, între 28 august și 13 octombrie 1836 au venit de la Silistra, pentru a se statonici în Țara Românească, 65 de familii români, dar și creștini de alte naționalități, însumând 185 de persoane⁴⁴. Represaliile de care s-au temut fugarii nu au avut însă loc.

Problema prezentată în rândurile de față, deși minoră la prima vedere, interesează istoria mai multor state ale vremii: a Imperiului otoman⁴⁵, a Imperiului rus și, nu în ultimă instanță, a Principatelor Române. La utilitatea acestei strădanii se adaugă faptul că această temă nu a stat până în prezent, după câte știm noi, în atenția istoricilor din țările care ar fi fost direct interesate.

³⁵ *Ibidem*, vol. XXI, p. 679.

³⁶ N. Iorga, *Droits nationaux et politiques des Roumains dans la Dobrogea*, Jassy, 1917, p. 69–70.

³⁷ *Ibidem*, p. 69.

³⁸ Constantin Veliichi, Veselin Trajkov, *Bălgarskata emigrația vav Vlahija sled rusko-turskata vojna 1828–1829* (Emigrația bulgară în Țara Românească după războiul ruso-turc din 1828–1829), Sofia, 1980, 452 p.

³⁹ Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 495/1836, f. 76, 94; Arh. St. Slobozia, fond Ocărmuirea județului Ialomița, dosar 2 004/1836, f. 41, 47, 49, 69, 77.

⁴⁰ Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 523/1836, f. 54.

⁴¹ *Ibidem*, f. 58.

⁴² *Ibidem*, f. 52, 54; Arh. St. Slobozia, fond Ocărmuirea județului Ialomița, dosar 2 004/1836, f. 84, 86, 129, 143.

⁴³ Tudor Mateescu, *Știri noi despre titularii Mitropoliei Dârstorului (sec. XVII–XIX)*, în „Biserica Ortodoxă Română” CIX (1992), nr. 4–6, p. 112.

⁴⁴ Arh. St. Buc., fond Obșteșcul Control, dosar 2 473/1836, f. 20–31.

⁴⁵ Începând chiar din anul 1836, sultanul Mahmud II a trecut la o nouă fortificare a cetății Silistra, folosind în acest scop o echipă de specialiști prusieni, în frunte cu H.K.B. von Moltke, viitorul mareșal german. Acest fapt a făcut ca, în 1854, în timpul războiului Crimeii, cetatea să reziste cu succes asaltului și asediului trupelor ruse care au atacat-o din nou. Vezi Valerian Petrescu, *Urme turcești în Cadrilater*, în „Analele Dobrogei”, XIII–XIV (1932–1933), p. 54–56.

RÉSUMÉ

Le chateau – fort ottoman – Silistra de Dobroudja fut conquis en 1829 par les troupes russes qui le garde comme garantie pour le paiement des dommages, de guerre jusqu'en 1836. L'auteur de l'article, a l'aide des documents d'archives, nous présent les circonstances de la capitulation des autorités ottomanes.

PRÉCIS

The ottoman fortress of Silistra in Dobrudja was conquered by the Russian troops in 1829 and held as guaranty for the payment of the war damoges until 1836. The author of this article, based on the Archives documents, presents us the circumstances of the surrender of the Ottoman authorities.

Contribuția școlii românești din Banat la formarea generației Marii Uniri

CONSTANTIN BRĂTESCU

Înfrângerea Austriei în războiul cu Prusia (1866) determină Casa de Habsburg să încheie o alianță politică cu aristocrația maghiară. Încheiat în anul 1867, pactul dualist austro-ungar a însemnat pentru poporul român pierderea autonomiei Transilvaniei și încorporarea ei la regatul maghiar, a însemnat începutul unei perioade de cruntă asuprire națională și socială a românilor. Măsurile inițiate împotriva populației românești, în plan economic, social și cultural, obligau poporul român, conducătorii săi să caute noi forme de împotrivire și de organizare politică. În Banat și Transilvania se vor crea în anul 1869 partide naționale române distincte, care în anul 1881 se vor unifica, propunând un program de luptă unitar în care cel mai important deziderat era autonomia Transilvaniei. Se milita pentru dreptul populației românești de a folosi limba maternă în administrație și justiție, pentru învățământ în limba maternă, pentru revizuirea legii naționalităților ș.a.

În plan cultural, această perioadă se caracterizează prin amploarea pe care a luat-o mișcarea circumscrisă luptei comune de emancipare națională. Apar societăți culturale cu arie largă de acțiune precum ASTRA din Sibiu, care până la sfârșitul secolului al XIX-lea și-a creat despărțăminte și a desfășurat o activitate deosebită în toate colțurile Transilvaniei și Banatului, locuite de români. În plan local au apărut numeroase societăți culturale în care au fost antrenați intelectuali ai orașelor și satelor, meseriași și țărani, care au militat pentru apărarea și conservarea limbii materne, pentru cunoașterea tradițiilor și folclorului, pentru promovarea literaturii populare, a celei culte și a muzicii corale de inspirație folclorică.

Conștienți de ceea ce însemna apărarea poporului român de tendințele tot mai fățișe de deznaționalizare promovate de guvernarea de la Budapesta, conducătorii politici ai românilor au căutat formele și metodele de luptă cele mai adecvate.

Cum învățământul era un teren prielnic de deznaționalizare, românii au căutat să-l apere de amestecul brutal al statului, punând sub jurisdicție bisericească cea mai mare parte a școlilor primare din Transilvania și Banat. Pentru Banat, remarcăm numărul mare al școlilor confesionale ortodoxe în fosta provincie civilă și un număr foarte mic de școli ale confesiunii greco-catolice. În fosta graniță militară școlile naționale existente în cele peste 90 de comune grănicerești au fost transformate treptat, după 1872, în școli comunale și de stat.

Pentru ca învățământul primar românesc să devină o puternică armă de apărare a naționalității, tradițiilor și culturii s-au luat câteva măsuri de mare importanță.

Dintre acestea cele mai importante sunt:

a) Introducerea conferințelor învățătoresți în anul 1866, cu scopul ridicării nivelului profesional și de cultură al învățătorilor.

b) Înființarea Reuniunii învățătorilor greco-ortodocși români din dieceza Caransebeșului, în anul 1869, ca organizație profesională a învățătorilor, căreia i s-a adăugat mai târziu o reuniune asemănătoare creată de învățătorii de la școlile confesionale greco-catolice din Banat. Până în 1898, reuniunile învățătorilor bănățeni au suplinit cu succes lipsa despărțămintelor bănățene ale ASTREI.

c) Înființarea Institutului pedagogic diecezan din Caransebeș în anul 1876, unde au fost aduși ca profesori eminenți pedagogi și oameni politici ai vremii precum: Ștefan Velovan, Patriciu Drăgălina, Vasile Goldiș, Enea Hodoș, Vasile Mândreanu, Ioan Paul ș.a. Generațiile de învățători pe care aceștia i-au pregătit au purtat mai departe stindardul luptei pentru apărarea ființei noastre naționale.

d) Înființarea unor librării la Oravița și Caransebeș prin intermediul cărora cartea românească a putut fi difuzată pretutindeni.

e) Înființarea unor tipografii românești la Reșița, Caransebeș, Oravița și Lugoj, unde s-au tipărit gazete, ziare, cărți românești de literatură, dar și numeroase manuale școlare ale unor autori locali de mare prestigiu în învățământul românesc, precum: Ștefan Velovan, Patriciu Drăgălina, Enea Hodoș, George Cătană, Iuliu Vuia ș.a.

Din mulțimea de fapte și evenimente petrecute în Banat în perioada 1877–1918, reținem doar o mică parte, mai relevante pentru angajamentul politic al unor slujitori ai școlii românești bănățene în consens cu programul politic promovat de Partidul Național Român.

Încercarea de a impune concepte aberante privind națiunea maghiară unică din Ungaria și provinciile anexate, de a anula istoria popoarelor asuprite din acest stat, a declanșat – la nivelul învățământului – o adevărată campanie împotriva utilizării în școli a unor manuale școlare care contraveneau ideologiei oficiale. An după an au fost interzise manuale de citire, geografie sau istorie tipărite atât în Transilvania și Banat, cât și în România. Învățătorii găsiți vinovați vor avea mult de suferit.

În vara anului 1877, autoritățile bisericești greco-catolice sunt obligate să-l suspende de la postul său pe învățătorul Petru Țieranu din localitatea Ticvaniu-Mare „*pentru folosirea în școală a Abecedarului lui Vasile Petri*”¹, an în care se cerea și confiscarea cărților de citire ale lui Zaharia Boiu. Învățătorului Petru Țieranu i s-a intentat un proces pentru delictul sus-amintit la Tribunalul regesc din Biserica Albă, care, în anul 1879 era în plină desfășurare².

De altfel, în anul 1879 învățământul primar confesional din Transilvania și Banat se va confrunta cu punerea în aplicare a Legii școlare inițiată de guvernul maghiar pentru introducerea studiului obligatoriu al limbii maghiare în școlile primare confesionale. Episcopia Caransebeșului, care avea în fruntea sa pe episcopul Ioan Popasu, a hotărât să protesteze pe lângă guvern, printr-o delegație care s-a deplasat la Budapesta și din care au făcut parte episcopul diecezan, generalul Traian Doda – deputat dietal, protopresbiterul Nicolae Andreievici din Caransebeș, care îndeplinise mulți ani funcția de director al școlilor naționale din fosta graniță militară, și avocatul lugojan Constantin Rădulescu³.

Impunerea acestei legi, care încălca grav autonomia bisericească și școlară, va determina ancorarea tot mai fățișă a învățătorilor în viața politică pentru apărarea drepturilor fundamentale ale poporului român. În întreg Banatul învățătorii vor crea un corp comun cu avocații, profesorii și preoții români, cu alte categorii sociale care și-au propus să demaște asuprirea națională și încălcarea legilor.

¹ Arh. St. Timișoara, fond Episcopia greco-catolică Lugoj, dosar 3/1877, f. 1.

² Arh. St. Caransebeș, fond Protopopiatul greco-catolic Vărădia, dosar 1/1879, f. 1.

³ I. D. Suci, Radu Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1980, p. 939–940.

Este și cazul învățătorului Martin Țapu din Fizeș, vicepreședinte al Reuniunii învățătorilor ortodocși români din dieceza Caransebeșului, care în anul 1884 îndeplinea funcția de președinte al cercului electoral Bocșa al Partidului Național Român, cerc în care a candidat pentru alegerile dietale din partea acestui partid omul politic bănățean Coriolan Brediceanu. Printr-un raport pe care îl înaintează la 6 iulie 1884 comitetului permanent din Lugoj al Partidului Național Român, învățătorul Martin Țapu va dezvălui mijloacele prin care autoritățile au facilitat alegerea candidatului guvernamental, și anume: amenințările fățișe ale oficianților Societății STEG și ale autorităților administrative, terorizarea alegătorilor la locul alegerilor, utilizarea armatei și jandarmeriei pentru intimidarea alegătorilor care doreau alegerea lui Coriolan Brediceanu, arestarea propagandiștilor români, printre care și a învățătorului Martin Țapu ⁴.

În perioada 1868–1918, învățământul primar românesc confesional va fi confruntat an de an cu pericolul iminent al presiunii statului care urmărea transformarea școlilor confesionale în școli comunale și de stat, în care limba maghiară se preda într-un număr din ce în ce mai mare de ore, cu intensificarea studiului limbii maghiare de către învățători, care erau obligați s-o predea mulțumitor, așa încât elevii să poată gândi și să se poată exprima în această limbă, cât și pentru controale sistematice în școli pentru timorarea învățătorilor români.

În condițiile în care tot mai multe manuale de citire, istorie și geografie erau interzise deoarece arătau adevărul despre originea neamului românesc și a limbii sale, despre istoria sa zbuciumată, învățătorii – obligați să utilizeze alte manuale – vor apela și la alte căi pentru a-i face pe elevi să cunoască adevărata noastră istorie. În acest sens, în anul 1889 episcopul Nicolae Popea este obligat să emită o circulară prin care interzicea „a se folosi manuscripte și a se dicta pruncilor notițe din ele; de a se întrebuița în școală charte geografice desemnate cu mâna...” ⁵. Este lesne de înțeles că, învățătorii se abăteau de la manualele oficiale, împărtășind elevilor cunoștințe conform adevărului istoric, ceea ce a determinat intervenția Ministerului de Culte și Învățământ Public din Budapesta, cu adresa nr. 33 232, din 21 noiembrie 1889 ⁶.

Dacă asemenea acțiuni semnalate mai sus par a ține de conștiința individuală a fiecărui învățător, sunt fapte și evenimente care atestă o atitudine unitară a corpului didactic din învățământul primar românesc din Banat, desfășurată mai ales prin intermediul Reuniunii învățătorilor greco-ortodocși români din dieceza Caransebeșului, care se angajase, încă de la crearea sa, la ridicarea măiestriei profesionale a învățătorilor, la apărarea drepturilor materiale, dar și organizarea unor acțiuni culturale, care adeseori aveau și un pronunțat caracter politic.

Condusă după anul 1880 de către marele pedagog Ștefan Velovan, Reuniunea învățătorilor caransebeșeni va parcurge acum perioada sa de radicalizare și de intensificare a acțiunilor culturale. Ștefan Velovan era recunoscut pentru ținuta sa fățiș pro-memorandistă, ceea ce a influențat și atitudinea autorităților maghiare în anii 1892–1893 față de această reuniune. Programându-și adunarea generală din anul 1892 la Ciacova, autoritățile pretoriale din această localitate vor interzice, cu sprijinul jandarmilor, desfășurarea lucrărilor ⁷.

⁴ Arh. St. București, fond Comitetul Național Sibiu, dosar 6, f. 48–50.

⁵ Arh. St. Caransebeș, fond Prototopopiatul ortodox român Caransebeș, dosar 4/1890.

⁶ Ibidem.

⁷ „Luminatorul” (Timișoara), an XIII, nr. 73 din 7/19 octombrie 1892, p. 2–3.

Un fapt asemănător s-a petrecut la 11 noiembrie 1893 în localitatea Sacu, unde se desfășura adunarea generală a despărțământului Lugoj al Reuniunii învățătorilor caransebeșeni ⁸.

Treptat, activitatea Reuniunii va cunoaște o mai mare diversificare, punându-se accentul pe strângerea legăturilor cu România, prin excursii organizate după anul 1900 în centre din patria-mamă, precum București sau Turnu-Severin.

Pentru românii din teritoriile subjugate, organizarea expoziției generale de la București, din vara anului 1906, a constituit un fericit prilej de adâncire a contactelor politice și culturale dintre românii de pe ambii versanți ai Carpaților. La organizarea expoziției jubiliare și-au adus contribuția toate provinciile românești, prin trimiterea unor bogate și variate exponate cu valoare istorică, etnografică și culturală.

Din Banat au plecat la București multe formații corale conduse de învățători renumiți, precum Ioan Vidu din Lugoj, sau Iosif Velceanu din Reșița-Română, apoi peste 300 de învățători organizați în Reuniunea învățătorilor caransebeșeni ⁹, cărora li s-au adăugat numeroși preoți ortodocși, dornici să cunoască realitățile din România.

Reluarea activității politice de către Partidul Național Român la începutul anului 1905, când își propune să trimită cât mai mulți deputați în dieta din Budapesta, va surprinde prin intensitate și eficiență autoritățile.

Cu toată prigoana declanșată de acestea, din Transilvania și Banat au pătruns în dieta maghiară 14 deputați români, printre aceștia și patru deputați bănățeni: Aurel Novac, în cercul electoral Sasca-Montană, Coriolan Brediceanu, ales în cercurile electorale Bocșa și Oravița, dr. George Popovici, în cercul Lugoj, și dr. Ștefan Petrovici în cercul electoral Zorlențu-Mare ¹⁰. O analiză a reușitei în alegeri a Partidului Național Român a făcut-o omul politic caransebeșan Constantin Burdia, cunoscut pentru ideile sale filo-maghiare. În ziarul „Budapester Tagblatt“ din 2 septembrie 1906 Constantin Burdia dezvăluie că „...în adunări bisericești, în sinoade și congrese, în seminarii teologice, în școli confesionale, precum și în institutele financiare și economice nu a existat pasivitate. Aci seducerea și afățarea poporului român a fost cultivată în mod sistematic. Aci au fost preparate alegerile cari au făcut posibilă apariția agitatorilor naționaliști, dușmani ai statului, în dieta ungară“ ¹¹. Asemenea acuzații erau pline de teme și dovada o constituie activitatea desfășurată de învățători, preoți, avocați, meseriași și țărani români în perioada premergătoare alegerilor.

Episcopia Caransebeșului și prin ea cele două institute: teologic și pedagogic sunt acuzate că au permis elevilor să participe la campania electorală în favoarea candidatului Partidului Național Român, istoricul Ioan Sârbu, care candidase în cercul electoral Caransebeș alături de Constantin Burdia. Vor fi destituiți din învățământ pentru îngăduința lor față de elevii teologi și pedagogi profesorii Iosif Bălan, Patriciu Drăgălina, Petru Barbu și dr. George Dragomir ¹².

⁸ „Înoia diecezană“ (Caransebeș), an VIII, nr. 47 din 21 noiembrie/3 decembrie 1893.

⁹ Ibidem, an XXI, nr. 35 din 27 august c.v. 1906.

¹⁰ Ibidem, an XXI, nr. 18, din 30 aprilie 1906, p. 4.

¹¹ Ibidem, nr. 37, din 10 septembrie c.v. 1906.

¹² Arh. St. Caransebeș, fond Prototopiatul ortodox român Caransebeș, dosar 1/1908.

Dr. George Dragomir, care va muri otrăvit într-un lagăr de internați politici români din Ungaria, în anul 1918, fusese învinuit că în calitate de director al internatului diecezan a permis „ieșirea tinerimei din internat spre a merge la Glimboca” pentru a participa la „agitațiunile electorale”¹³.

Rezultatul alegerilor, care în cele mai multe circumscripții românești unde au câștigat candidații guvernamentali au fost denaturate prin presiuni și maltratarea alegătorilor, a dus la declanșarea unei campanii de denigrare a școlii confesionale și slujitorilor săi, cât și a preoților.

Revelator pentru cunoașterea stării de spirit din anul 1906 este raportul protopopului Maxim Popovici din Bocșa-Montană către episcopul Nicolae Popea, căruia îi face cunoscut că „după convingerea ce mi-am câștigat-o cu ocaziunea alegerei de deputat, nu preoții și învățătorii au condus și îndemnat poporul la votare, ci, din contră, poporul deja, care s-a luminat și are conștiința deplină despre situația politică, câștigată prin citirea jurnalelor, care în fiecare comună se află, a animat prin preoți și învățători ca conducători naturali ai poporului, să nu se despartă de el ci să meargă laolaltă mână în mână...”¹⁴.

Prin acest raport din 6/19 iunie 1906 se răspundea unor acuzații la adresa preoților din cercul electoral al Bocșei, unde au fost „rupte și arse însigniile naționale maghiare” și „au agitat contra statului ungar”¹⁵.

Nemulțumit de atitudinea „antipatriotică” a învățătorilor români, Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică din Budapesta, prin adresa nr. 72 806 din 24 august 1906, înaintată Episcopiei ortodoxe a Caransebeșului, acuza învățătorimea confesională din dieceză că „a luat parte însămnată la agităriile nepatriotice, cari au răpit poporul român ici-colo la volnicii, a slăbit disciplina necesară și a fost aptă de a-l umplea cu ură față de maghiarism, a deșteptat neîncrederea în autorități și le-a stricat vaza”¹⁶.

Cele două documente menționate mai sus dezvăluie apartenența învățătorilor români din Banat la mișcarea de emancipare națională și pentru atitudinea lor din timpul alegerilor s-au pregătit un pachet de legi și o serie de măsuri care să ducă la șubrezirea învățământului confesional românesc.

Legile școlare inițiate de contele Albert Apponyi, prezentate în dietă la 21 februarie 1907, au stârnit nemulțumiri și luări de poziții, mai ales din partea românilor, deoarece starea materială a poporului român, așezat în cea mai mare proporție în localități rurale, nu permitea peste tot atingerea parametrilor impuși de cele două legi. Numeroase sate nu puteau să asigure salariul minim prevăzut, localurile de școală erau necorespunzătoare, baza didactică foarte săracă. Toate acestea permiteau un amestec brutal al autorității de stat care amenința cu transformarea lor în școli comunale sau de stat. Or, cele două legi inițiate de Albert Apponyi tocmai acest lucru îl urmăreau, iar românii au înțeles de unde venea pericolul maghiarizării, căci aceasta se intenționa.

Prin presă și adunări populare s-a insistat asupra demascării caracterului reacționar al acestei legi care „a umplut inimile tuturor românilor de adâncă îngrijire, pentru că acest proiect de lege tinde la totala nimicire a școalelor noastre confesionale (...), amenință viitorul și existența noastră națională”, cum se sublinia în „Foaia diecezană” din 4 martie 1907. Valul protestatar al românilor

¹³ Ibidem, dosar 1/1908, f. 1.

¹⁴ Ibidem, fond Protopopiatul ortodox român Bocșa-Montană, doc. 1/1906.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem, doc. 3/1907.

transilvăneni și bănățeni era urmarea firească a politicii autorităților maghiare de a trece toate școlile confesionale sub controlul direct al statului. Încă din anul 1906, Episcopia ortodoxă română a Caransebeșului cunoștea intențiile autorităților administrative de la Lugoj de a înființa 78 școli comunale în localități cu școli confesionale românești care nu îndeplineau exigențele impuse de autorități¹⁷.

Prima formă de luptă pentru apărarea școlilor confesionale și implicit a unui învățământ predat în limba maternă au constituit-o adunările populare, cu participarea a mii de români. Asemenea adunări de protest s-au organizat la Caransebeș, Bocșa, Oravița, Vârșeț, Lugoj ș.a. la care au luat parte deputați români din dieta de la Budapesta, oameni politici români, precum istoricul Ioan Sârbu din Rudăria, Mihail Popovici, protopopul Orșovei, învățători și preoți din satele bănățene. La Caransebeș, cu ocazia mării adunări de protest din 29 martie 1907 au participat peste 4000 de locuitori din cercurile electorale Caransebeș și Zorlențul Mare. Aceștia au cerut parlamentului maghiar să nu voteze asemenea proiecte de legi. Cu același prilej, s-a cerut ca școlilor din fosta graniță militară bănățeană, cu peste 90 de localități românești, să li se redea caracterul lor de școli naționale¹⁸. În această zonă se ajunsese la o situație anacronică: elevii de școală nu mai știau să scrie românește, iar preoților care predau religia ca obiect obligatoriu li s-a impus ca s-o predea în limba maghiară.

O situație identică s-a înregistrat și în orașul Biserica Albă, unde învățătorul român a fost obligat să predea și religia în limba maghiară¹⁹. Este și cazul preotului Ioan Bogoievici din Teregova, căruia autoritățile locale i-au cerut, pe baza unui ordin ministerial, să depună jurământul de credință față de statul maghiar și să asigure catehizarea în limba maghiară. Răspunsul său către protopopul de Caransebeș, din 18/31 decembrie 1909, suna astfel: „...nu sunt închinat nici jurământ a depune înaintea călăilor, nici a propune învățăturile credinței noastre creștinești tinerimei în limba iscapioților“²⁰.

Presiunile asupra autorităților bisericești ale românilor bănățeni și implicit asupra școlilor confesionale s-au făcut simțite imediat după votarea celor două legi școlare ale contelui Apponyi. În comitatul Caraș-Severin, pe lângă inspectorul școlar s-a creat o nouă funcție, cea de vizitator special al școlilor confesionale, cu scopul de a urmări felul cum își însușesc elevii limba maghiară. În această funcție a fost numit Anton Gomkóto²¹, care și-a arătat zelul în activitatea sa pe teren, propunând transformarea multor școli în școli comunale.

În spiritul Legii XXVII din 1907 privitoare la desfășurarea procesului instructiv-educativ, învățătorii – indiferent de caracterul școlii – erau îndrumați (cu înțelesul de obligați) „a dezvolta și întări în sufletul copiilor spiritul de alipire către patria maghiară și conștiința apartinerii la națiunea maghiară“²². Rezultatele scontate de autorități, cu tot scenariul impus, n-au fost deloc palpabile în școlile aflate sub protejura bisericii ortodoxe. În anul 1912, cu ocazia sinodului eparhial se arăta că planul de învățământ impus de stat pentru școlile confesionale prevedea „propunerea limbei maghiare în așa estensiune și număr de ore, încât pentru

¹⁷ Arh. St. Caransebeș, Protopopiatul ortodox român Biserica Albă, document 1/1906, f. 1.

¹⁸ Ibidem, nr. 14 din 1 aprilie 1907.

¹⁹ Arh. St. Caransebeș, fond Protopopiatul ortodox român Biserica Albă, dosar 9/1906.

²⁰ Idem, fond Protopopiatul ortodox român Caransebeș, dosar 3/1909, f. 1.

²¹ „Foaia diecezană“ din 11 noiembrie 1907, p. 6.

²² Arh. St. Caransebeș, fond Protopopiatul ortodox român Caransebeș, dosar 2/1907, f. 1.

celelalte obiecte de învățământ de abia rămâne ceva, dar nicidecât timpul de lipsă"²³. Se poate ușor concluziona că politica autorităților de la Budapesta nu urmărea progresul cultural al cetățenilor statului, așa cum susțineau cea mai mare parte a presei maghiare și quasitotalitatea documentelor oficiale, ci transformarea nemaghiarilor în maghiari.

Rezistența față de legile școlare ale lui Apponyi a fost permanentă. Consistoriul diecezan din Caransebeș a primit, mai ales începând cu anul 1908, mii de file document emanate de la autorități prin care se relatau neajunsurile din școli și îndeosebi despre necunoașterea limbii maghiare.

În anul 1916, sinodul eparhial întrunit la Caransebeș pentru a analiza activitatea desfășurată între anii 1913–1916, sublinia – referindu-se la școli – că Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică din Budapesta a ordonat multe cercetări disciplinare „*pentru neglijență în predarea limbii maghiare*”²⁴.

În toată această perioadă dintre anii 1907–1918 un cortegiu de piedici a fost pus în calea apărării învățământului primar în limba română. Numeroși învățători au fost acuzați că nu pot preda limba maghiară, fiind obligați să se pensioneze. În localități cu învățători buni s-a creat o atmosferă neprielnică școlii, aceștia fiind ademiniți să accepte salariile mult mai mici oferite de autoritățile comunale, iar unde rezistența a fost de nezdruccinat au fost create în paralel școli comunale. Este cazul satului Delinești, unde în 1911 a fost creată o școală comunală cu 10 elevi, în timp ce la școala confesională română urmau cursurile 131 elevi²⁵.

Intrarea României în război de partea Antantei va agrava între anii 1916–1918 situația învățământului primar românesc din Banat. În primul rând, numeroși învățători și profesori români au fost trimiși pe front, mulți dintre ei murind pentru o cauză străină. În al doilea rând, dintre cei rămași în satele și orașele lor, ca să întrețină făclia românismului, unii au fost percheziționați la domiciliu, arestați și întemnițați sau internați în lagărele din Ungaria. În al treilea rând, Banatul de Sud a trebuit să suporte hotărârea guvernului maghiar de a institui o „zonă culturală” la granița cu România, încercând statificarea școlilor confesionale și impunând un control draconic asupra celor două institute diecezane din Caransebeș. Păstrarea în continuare a caracterului confesional al acestor institute s-a datorat lui Miron Cristea.

Mult mai târziu, în anul 1919, după ce Miron Cristea, episcopul Caransebeșului între anii 1910–1919, ales mitropolit primat al României, participând la o întâlnire de rămas bun cu credincioșii din eparhia sa, declara că pe parcursul păstoririi sale în Banat, aci nu s-a micșorat numărul școlilor confesionale²⁶, ca în alte părți, datorită nefastelor legi școlare apponyiene.

Exista de mai multă vreme o temere în rândurile autorităților de stat vizavi de atașamentul românilor la națiunea maghiară și idealurile ei.

Relevant este și cazul învățătorului Ioan Vidu din Lugoj, renumit compozitor și dirijor de cor, creatorul unei mișcări corale românești de excepție în Banat care a surprins autoritățile prin amploare și mesaj național.

Ion Vidu era învinuit, în 1916, că este membru al cercului cultural „Oltul”, „*care este o asociație românească ce nu este sub controlul guvernului maghiar*”. I

²³ Protocolul sinodului eparhial al diecezei greco-ortodoxe române a Caransebeșului, Periodul XV, Sesiunea I, Caransebeș 1912, p. 113.

²⁴ Idem, Periodul XVII, Sesiunea I, Caransebeș, 1916, p. 62.

²⁵ Arh. St. Caransebeș, fond Prototopiatul ortodox român Caransebeș, dosar 2/1911, f. 2.

²⁶ I. D. Suci, Radu Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. II, Timișoara, p. 1 021.

se imputau – de asemenea – relațiile strânse, în plan cultural, cu asociații culturale din România, cât și faptul că în timpul percheziției domiciliare s-au găsit în biblioteca sa cărți, în număr foarte mare, „*menite să promoveze unirea tuturor românilor, precum și conștiința de unire sub o dominație și anume dependență de regele României, mai departe ațâțarea urii românilor împotriva maghiarilor*”²⁷. Citatul de mai sus suportă numeroase comentarii, dar un lucru este cert, acela că era exactă dorința lui Ioan Vidu, a tuturor învățătorilor români bănățeni de a-i vedea pe toți românii uniți într-un singur stat. Și această dorință unanimă s-a putut verifica în toamna anului 1918, când în consiliile naționale române, în gărzile naționale române, învățătorii ocupau un loc de frunte, conducând asemenea organisme profund democratice și naționale.

Școala românească bănățeană, formată din învățători și profesori, dar și din elevi, s-a dovedit, pe parcursul existenței sale, stâlpul sigur și de neștirbit al apărării ființei naționale, iar slujitorilor acestei instituții, în scurgerea anilor de la înfăptuirea Marii Uniri, le aducem prinosul nostru de recunoștință.

RÉSUMÉ

L'auteur de l'article, à l'aide des documents des Archives nous présente l'attitude du corps enseignant de Banat à l'égard de la transformation des écoles confessionnelles en écoles communales et d'état, dans lesquelles la langue magyare a remplacé la langue roumaine.

PRÉCIS

The author of this article uses the archive documents to show us the attitude of the teaching staff from Banat towards the transformation of the confessional schools in communal or state schools in on which the Magyar language took the place of the Romanian language.

²⁷ I. D. Suci, Radu Constantinescu, *op. cit.*, p. 986-988.

Sprijinirea activităților culturale de către bănci (la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX)

VIRGILIU Z. TEODORESCU

„... Băncile noastre, pentru salvarea cărora ne-am întrunit, n'au izvorât din înjghebarea vr'unor grupuri de interese mărunte; ele n'au fost dughiene de negoțătorie lucrativă în senzul inferior al cuvântului, ci au fost instituții de apărare și de spornică chivernisire a rodului muncii țăranilor noștri harnici și cetăți de apărare a fondurilor bisericesti destinate zidirilor de lăcașuri sfinte și de școli. Dar aceste bănci au fost un puternic izvor de creștinească și românească ajutorare și promovare a tuturor acelor așezăminte, pe cari se reazimă viața și tăria neamului. Ele au dat ajutoare pentru ridicarea de biserici și școale, ele au împărțit burse tinerilor harnici și săraci, ele au sprijinit țărnimea românească cu credite ieftine, înlesnindu-i cumpărarea de pământ dela streinii latifundiari...“.

Dr. NICOLAE BĂLAN¹

Studiul realizării idealului tuturor românilor – Unirea cea Mare – impune retrospectiv să analizăm participările, contribuțiile umane și materiale pentru a atribui fiecăruia ceea ce i se cuvine. În acest context, este imperios să deslușim și să evidențiem mecanismele care au contribuit cu tenacitate la pregătirea acestor ceasuri ale izbânzii. Avem în vedere ceea ce s-a constituit chemare după 1848–1849 pentru a realiza, pe etape, Unirea Principatelor Moldova și Țara Românească, Independența de stat a României, sprijinul pentru românii din alte teritorii pentru afirmarea culturală și națională.

În acest climat de efervescență s-a impus, ca imperioasă necesitate, organizarea sistemului de credit. Apariția, consolidarea rețelei de bănci s-a constituit ca o contribuție salutară și s-a făcut resimțită la scurt timp atât pe făgașul economic, dar mai ales pentru ceea ce dorim a susține în acest context, pe tărâm cultural, cu repercursiuni ce, în ultimă instanță, s-au constituit în cartea de vizită a demnității naționale. Ne referim la modestele acumulări de capital ce au permis să fie susținute manifestările de afirmare a idealului național al românilor.

Formele au fost variate, fiecare perioadă a acestor decenii premergătoare anului 1918 emanând, în funcție de conjunctură, acele contribuții care s-au constituit în elementul de osmoză a tuturor energiilor, catalizându-le și subordonându-le marelui ideal. Formula prin care s-au realizat aceste acte de

¹ Din discursul rostit la 28 noiembrie 1935 la Cluj, în cadrul Congresului economic al Transilvaniei și Banatului (Sabin Cioranu, *Rolul băncilor românești din Ardeal în pregătirea Unirii*, extras din „Observatorul social economic”, Brașov, 1944, nr. 2–3, p. 46).

susținere a activităților culturale sunt consemnate în documentele de epocă. Relevante sunt în acest sens documentele eminate de la ASTRA, Liga Culturală ș.a., instituții care au concentrat și dirijat toate aceste resurse umane și materiale spre acele sectoare care le revendicau ca imperioase necesități².

Recurgem la câteva exemple care vin și completează ceea ce în anumite momente s-a afirmat. În martie 1880, conducerea Băncii „Albina” din Sibiu, în urma bilanțului anului 1879, hotăra ca, din fondurile realizate, să acorde Astei din Sibiu suma de 100 de florini³. Consecventă, în anul următor, la 27 martie, ca urmare a rezultatelor înregistrate în exercițiul anului anterior, aceeași bancă acorda suma de 452 florini, făcând și precizarea spre ce sectoare vor fi dirijate aceste contribuții⁴. Se menționa susținerea activității școlare, a reuniunilor și expozițiilor românești: pentru Reuniunea femeilor române din Sibiu 100 de florini, pentru gimnaziul românesc din Beiuș suma de 100 de florini și pentru prima expoziție industrială românească din Sibiu, organizată de Astra, suma de 252 de florini.

Dezvoltarea activităților bancare, lărgirea ariei la nivelul localităților și gospodăriilor s-a resimțit de la an la an. Astfel, la bilanțul prezentat la 22 martie 1882 se hotăra ca din profitul înregistrat să se acorde 956 de florini pentru scopuri de binefacere, afirmare culturală și sprijinire a societăților de meseriași români din Transilvania și Bucovina⁵.

Au fost ani când pentru susținerea acțiunilor au fost transferate către banca „Albina” diverse donații din România. Un asemenea exemplu înregistrăm în anul 1888, când donația lui N. Făgărășanu din București era dirijată către Astra⁶.

Bilanțul anului 1883 permitea, la 20 martie 1884, să ofere Consiliului de administrație al băncii „Albina” din Sibiu posibilitatea să adopte hotărârea de a acorda din profitul realizat suma de 721,77 florini pentru acțiuni de binefacere. Se preciza că acest fond este menit susținerii înființării Reuniunii Române de Agricultură din Sibiu, Reuniunilor Femeilor Române din Sibiu și Abrud⁷. La opera complexă desfășurată de către Astra s-a alăturat financiar și conducerea băncii „Transilvania”, care, la 26 mai 1884, îi transfera o substanțială sumă⁸.

Veniturile realizate de către banca „Albina” în anul 1884 i-au permis ca, la bilanțul din 21 martie 1885, să ofere suma de 1 031,04 de florini pentru ajutorarea societăților românești culturale, de învățământ și economie⁹. Printre binefacerile

² Toma Dragomirescu, *Istoricul băncilor și al tuturor instituțiilor de credit și societăți de asigurare*, București, 1908, 79 p.; Victor Slăvescu, *Banca Albinei din Sibiu*, București, 1919, p. 63; Idem, *Istoricul Băncii Naționale a României, 1880-1924*, București, 1925; Banca Marmorosch Blank & Co Soc. anonimă, 1848-1923, lucrare redactată de un comitet sub președinția lui I. Boombă, București, 1923, p. 131-132, 138-139 (în continuare se va cita Banca Marmorosch...); Ioan Ghișe, *Banca Crișana S.A. Brad, 1891-1940*, Arad, 1942, p. 68-70; Ioan Pușcaș, Ioan Popovici, *Din istoricul Institutului de credit și economii „Bihorcană”*, în „Lucrări științifice, Istorie – Științe sociale-pedagogice”, Institutul pedagogic Oradea, 1971, p. 107-114; Mihai D. Draciu, *Banca „Albina” din Sibiu, instituție națională a românilor transilvăneni, 1871-1918*, p. 163-165, 168-170, 172-174, 199; Ion Bulci, *Atunci când vacul se năștea*, București, 1990, p. 214-220, 225-228, 248-254.

³ Arh. St. Sibiu, fond Institutul de credit și economii „Albina” Sibiu, Sucursala Târnăveni, dosar 4/1880, f. 14.

⁴ Ibidem, dosar 4/1881, f. 121.

⁵ Ibidem, dosar 4/1882, f. 239.

⁶ Ibidem, fond ASTRA, dosar 154/1888, f. 1.

⁷ Ibidem, dosar 5/1884, f. 125.

⁸ Ibidem, dosar 125/1884, f. 1-2; dosar 154/1888, f. 1.

⁹ Ibidem, dosar 6/1885, f. 19.

acestei donații s-a aflat și Școala de fete a Astei. În anul următor, constatăm că aceleași instituții i-a fost alocată, la 15 iunie, suma de 500 de florini. Alți 682 de florini au fost alocați pentru Reuniunea de cântări și înfrumusețare din Sibiu, Reuniunile de pompieri din Sibiu și Brașov ¹⁰. Suma de 1 228 florini este acordată la 10 martie 1887 pentru Reuniunea femeilor din Sibiu, Reuniunea română de cântări din Sibiu, Reuniunea română de agricultură din Sibiu și Reuniunea de gimnastică din Brașov ¹¹.

În contextul afirmării culturale a românilor se înscrie și preocuparea integrării în for public a monumentelor evocând personalități marcante ¹². Depășirea multor dificultăți a impus contribuția benevolă a tuturor românilor pentru strângerea sumelor necesare. Un asemenea exemplu îl constituie preocuparea pentru cinstirea memoriei lui George Barițiu. La această operă, inițiată de Astra, s-a alăturat și banca „Albina”, care, la 15 iulie 1893, a decis să ofere suma de 200 de florini ¹³.

Edificator în acest sens, inclusiv și pentru dificultățile ulterioare pe care le-a declanșat, ca represalii, stăpânirea austro-ungară, a fost adevăratul drum al Golgotei pe care l-a reprezentat inițiativa ridicării monumentului dedicat lui Avram Iancu ¹⁴. Investigațiile întreprinse de stăpânirea austro-ungară, pentru a confiscă sumele care fuseseră strânse pe liste de subscripție și depuse la bănci, au oferit încă un prilej de discretă conclurare între băncile din Transilvania și cele din România, unde a fost transferată, pentru protejare, o parte din sumele colectate.

Un alt examen al participării la opera perenă l-a constituit acțiunea de elevare a Casei Naționale Românești din Sibiu. Solicitând fonduri substanțiale pentru a traduce în realitate ambițiosul proiect, Astra a lansat variate formule, printre acestea înscriindu-se și o loterie. Pentru organizare și reușită, Astra solicita băncii „Albina” sprijinul metodologic ¹⁵. La 29 ianuarie 1898, banca își afirmă participarea la această misiune. La 12 februarie 1898, Consiliul de administrație acorda pentru construcția acestui edificiu suma de 1000 de florini ¹⁶.

Paleta acestor ajutoare pentru propășirea culturală și științifică s-a lărgit de la an la an. La 17 martie 1898, Consiliul de administrație decidea să acorde ajutoare bănești Societății Academice „Petru Maior” din Budapesta, în valoare de 100 de florini, Asociației meseriașilor români din Brașov suma de 200 de florini, Reuniunii de agricultură din Sibiu suma de 100 de florini ¹⁷.

Semnificativ este bilanțul anului 1898, prezentat la 22 aprilie 1899, în care se consemna profitul băncii „Albina”, de 125 098 de florini. Din această sumă, directorul băncii, Partenie Cosma, aducea la cunoștință că au fost alocați 6 500 de florini pentru susținerea activităților culturale românești ¹⁸. Aceași sumă este alocată și din exercițiul anului 1899. La 26 martie 1900, se consemna aprobarea Consiliului de administrație al băncii „Albina” pentru a se repartiza această sumă la 20 de instituții de cultură, sociale și de învățământ ¹⁹. Funcționarii Institutului de

¹⁰ Ibidem, dosar 6/1866, f. 118.

¹¹ Ibidem, dosar 7/1887, f. 22.

¹² Paul Abrudan, *Pentru un monument lui Avram Iancu*, Sibiu, 1972, p. 30.

¹³ Arh. St. Sibiu, fond ASTRA, dosar 9/1893, f. 89.

¹⁴ Paul Abrudan, *op. cit.*, p. 30.

¹⁵ Arh. St. Sibiu, fond ASTRA, dosar 11/1898, f. 26.

¹⁶ Ibidem, f. 40.

¹⁷ Ibidem, f. 45.

¹⁸ Ibidem, dosar 11/1899, f. 118.

¹⁹ Ibidem, dosar 12/1900, f. 19.

credit și economii „Albina“ din Sibiu donau, în anul 1900, Astei suma de 54,24 de coroane pentru completarea fondului George Barițiu. La 10 ianuarie 1901, Comitetul Astra mulțumea inițiatorilor acestei donații ²⁰.

În anii care au urmat, problema fondurilor pentru elevarea Casei Naționale Române rămâne pe rol și, ca atare, constatăm că ea preocupă numeroase instituții bancare. Astfel, Institutul de credit și economii „Făgețeană“ din comuna Făget, comitatul Timiș, care la 5 ianuarie 1903 aducea la cunoștința C.C. al Astei că a achitat ultima rată de 500 de coroane din taxa de membru fondator ²¹. Institutul de credit din Lipova dona, pentru același scop, suma de 100 de coroane ²². Acestor opere colective li s-au alăturat și persoane particulare (de exemplu, din Brașov erau donate 20 de coroane de către Simion Teodor). Astra consemna, la 15 aprilie 1903, aceste contribuții ²³.

În acest context, este imperios necesar să consemnăm constantele și discretele contribuții ale aceluia care a fost pionier al sistemului banțar românesc. Ne referim la omniprezentul Eugen Carada, la tot ceea ce putea afirma demnitatea românească ²⁴.

Frumoasele preocupări pentru realizarea Casei Naționale reclamau eforturi sporite, implicând și rezolvări adecvate. În cadrul conferinței directorilor de bănci românești, desfășurată în ziua de 19 octombrie 1903, se concretiza ²⁵ textul unui apel pentru a fi depuse, ca donații, fonduri de către toate băncile, în vederea asigurării operei lansate de către Astra. Răsunetul n-a întârziat, apelul a antrenat la noi donații. Institutul de credit „Hațegana“ din Hațeg, la 28 ianuarie 1904 informa C.C. al Astra că a donat suma de 2000 de coroane pentru fondul construcției Muzeului de istorie și etnografie ²⁶. Această donație se constituia în contribuția care să-i confere și calitatea de membru fondator al noului așezământ cultural.

Cornel Diaconovici, secretarul Astei, raporta, la 25 februarie 1904, că Institutul de credit „Olteana“ din comuna Viștea, comitatul Făgăraș, a donat suma de 200 de coroane ²⁷. La 31 martie 1904, se înregistra și contribuția Institutului de credit „Sebeșana“ din Sebeș cu suma de 200 de coroane la fondul de construcție al Muzeului Astei ²⁸. Apelul lansat către băncile românești fusese onorat, până la data de 14 aprilie 1904, cu suma de 210 coroane, după cum reiese dintr-un raport al secretarului Cornel Diaconovici, adresat conducerii Astei ²⁹.

În urma bilanțului anului 1906, prezentat de conducerea băncii „Albina“, Adunarea generală a hotărât, în martie 1907, să acorde societății Astra suma de 2500 de coroane. La 4 aprilie 1907, C.C. al Astei mulțumea pentru această donație, pe care preconiza să o folosească pentru lucrările la Muzeul etnografic și Internatul pentru băieți din Sibiu ³⁰.

²⁰ Ibidem, dosar 154/1888, f. 1; f. 1; dosar 39/1901, f. 17.

²¹ Ibidem, colecția Manuserise, nr. 21, f. 2.

²² Ibidem, nr. 342, f. 3.

²³ Ibidem.

²⁴ Mihail Gr. Romașcanu, *Eugeniu Carada, 1836-1910*, București, 1937, p. 346-351;

D. Tomescu, *Generația lui Eugen Carada*, în „Ramuri“, XXIX, Craiova, 1937, p. 252-253.

²⁵ Arh. St. Sibiu, colecția Manuserise, nr. 997, f. 1.

²⁶ Ibidem, nr. 124, f. 2.

²⁷ Ibidem, nr. 211, f. 5.

²⁸ Ibidem, nr. 365, f. 2.

²⁹ Ibidem, nr. 409, f. 1.

³⁰ Ibidem, fond Banca de Scont Târgu Mureș, Filiala Mediaș, dosar 450/1907, f. 38.

Semnificativ este și faptul că preocupările și formele de activitate s-au diversificat pe parcursul anilor, fiind în directă concordanță cu dificultățile impuse românilor de aplicare a noilor legi ale stăpânirii maghiare, care urmăreau să-i desnaționalizeze. Pentru a contracara aceste formule ale autorităților, se investesc importante sume menite a asigura procurarea de cărți și periodice cu care să fie completate fondurile bibliotecilor înființate de Astra.

La 23 mai 1907, Direcțiunea Despărțământului Astra din Brașov raporta C.C. din Sibiu că s-au făcut 10 abonamente la revista „Țara Noastră”, editată de către Astra, pentru a fi oferite comunelor acestui despărțământ. Se menționează că la Adunarea generală a despărțământului s-au împărțit 70 de broșuri trimise de Astra, s-au prezentat două prelegeri și s-au constituit două noi biblioteci cu 200 de volume ³¹. Răsunetul rezultatelor înregistrate de Astra este prezent peste tot, antrenând la noi acțiuni. De la Oravița se raporta, la 17 octombrie 1907, despre desemnarea unui comitet al despărțământului local, despre manifestările cultural-științifice inițiate și despre angajamentul băncii „Oravițeană”, acela de a dona, anual, în contul Astra 2000 de coroane, dacă se va înființa o școală de fete în localitate ³².

Sunt anii când efervescența se manifestă ca o adevărată competiție, fiecare localitate căutând să se integreze în suita manifestărilor inițiate, coordonate și desfășurate sub auspiciile Astei. La 25 iunie 1908, C.C. al Astra hotărâ să fie decernată diploma de membru fondator și Institutului de credit și economie „Coroana” din Bistrița, în urma achitării taxei de membru fondator ³³.

Puternica filială a băncii „Albina” din Brașov, prin Nicolae Vecerde, conducătorul acestei unități, aducea la cunoștința C.C. al Astei din Sibiu că a alocat, pentru construcția Casei Naționale din Sibiu, suma de 2000 de coroane ³⁴.

Concludent este și raportul Despărțământului Astra din Lipova, din 25 februarie 1909, care, analizând situația culturală din zonă, constata că, în rândurile țăranilor, se manifestă o multumitoare preocupare pentru afirmarea culturală. Astfel, din cele 42 de școli confesionale, 40 erau susținute de popor, școala de stat existând numai la Lipova. În unele comune au fost școlarizați foști analfabeți, iar interesul pentru lectură și informare se exprima și prin circulația presei. Cu sprijinul băncii „Lipoveana” s-au difuzat cărți literare în valoare de 100–150 de coroane ³⁵. Aceste fapte s-au resimțit și în dezvoltarea economică a zonei.

Problema analfabeților era și ea în atenția Despărțământului Cluj, cursurile inițiate în mai multe comune dând rezultate multumitoare. Raportând aceste aspecte, la 25 martie 1909, se solicita și sprijinul pentru susținerea școlii din Gilău prin suplimentarea fondurilor de la 60 la 300 de coroane, altfel școala fiind în situația de a se desființa ³⁶.

Inițiativele C.C. al Astei găseau în rândurile fruntașilor locali noi sprijinitori. Un asemenea exemplu l-a constituit și George Ioan Boca, cel care, la 5 august 1909, aducea la cunoștința C.C. al Astei că a creat o fundație, depunând 2000 de coroane la banca „Tibleşana”. Prudent pentru viitorul acestui așezământ, inițiatorul prevăzuse că în caz de desființare a acestei bănci, fundația va trece în administrația Astei din Sibiu ³⁷.

³¹ Ibidem, fond ASTRA, dosar 154/1888, f. 1; dosar 538/1907, f. 43.

³² Ibidem, dosar 1174/1907, f. 91.

³³ Ibidem, dosar 595/1908, f. 46.

³⁴ Ibidem, colecția Manuscrise, nr. 1085, f. 2.

³⁵ Ibidem, fond ASTRA, dosar 284/1909, f. 7.

³⁶ Ibidem, dosar 384/1909, f. 10.

³⁷ Ibidem, dosar 945/1909, f. 36.

Au existat și situații când fondurile sunt alocate de instituții bancare pentru scopuri precise, pornind de la necesitățile imperioase cu care se confruntau deponenții. Direcțiunea institutelor bancare românești „Solidaritatea“ din Sibiu, la 5 august 1909, aducea la cunoștința C.C. Astra că, în numele celor 26 de unități bancare pe care le reprezenta, a trimis suma de 1 065,30 de coroane pentru a fi angajat un agronom care să sprijine acțiunile Astei întreprinse în comunele românești ³⁸.

Interesul pentru lectură s-a înregistrat progresiv, impunând adoptarea de măsuri menite să asigure fondurile necesare procurării cărților. Sprijinul băncilor a fost și în acest domeniu substanțial. Sunt înregistrate situații când asemenea finanțări nu au precizat scopul, deși fondurile erau substanțiale. Astfel, Institutul de credit „Timișana“ din Timișoara, la 14 august 1911, dona pentru ajutorarea activității Astei suma de 3000 de coroane ³⁹.

Concludent pentru aria preocupărilor C.C. al Astei este raportul general pregătit pentru a fi prezentat la Adunarea generală convocată pentru 14–15 septembrie 1913 la Orăștie. Se remarcă activitățile desfășurate în Bihor, Satu Mare și Maramureș, un rol preponderent acordându-se prelegerilor. Se considerau ca semnificative urmările acestora, în multe cazuri determinând auditoriul să treacă la înființarea de cooperative și bănci sătești ⁴⁰. Raportul aducea la cunoștință și contribuția basarabeanului Vasile Stroescu, acesta făcând o donație pentru Astra în valoare de 2500 de coroane. Documentul fusese elaborat la 16 august 1913 ⁴¹. Deosebit de semnificativ considerăm că este actul de reciprocitate. Ne referim în situațiile de dificultate temporară cu care se confruntau în anumite momente și băncile. În asemenea cazuri recurgeau la sprijinul Astei, reușind să depășească penuria de capital. Astfel, banca „Arieșeana“ din Turda, la 11 aprilie 1914, se adresa societății Astra, arătând ce sprijin a primit prin acordarea sumei necesare din fondul D. Grigorie ⁴².

Impresionante sunt mobilurile care determinau băncile să fie prezente la actul de manifestare a simțămintelor românești. Institutul de credit „Ardeleana“ din Orăștie, la 27 aprilie 1914, depunea suma de 2 755 de coroane pentru fondul proiectatului monument dedicat cinstirii memoriei lui Aurel Vlaicu ⁴³.

Actul Unirii nu a constituit, din fericire, o blocare a activităților culturale și respectiv o încetare a sprijinului acordat de instituțiile bancare. Înfrățuirea unora din obiectivele preconizate în etapele anterioare a permis Astei să-și concentreze eforturile pe fâgașele menite a consolida Unirea, la afirmarea mai pregnantă a calităților poporului român.

La 28 iunie 1919, în procesul-verbal al ședinței C.C. al Astei se consemnau donațiile băncii „Albina“ din Sibiu pentru susținerea școlii civile de fete cu 500 de coroane și a Muzeului Asociațiunii cu 1000 de coroane ⁴⁴. Conducerea Astei, la 19 septembrie 1919, mulțumea băncii Albina pentru donația sumei de 50 000 de lei ⁴⁵. La apelul din 11 septembrie 1924 lansat de conducerea Astei, Banca Națională a României contribuia cu suma de 10 000 de lei pentru completarea fondului necesar amenajărilor care se întreprindeau pentru asigurarea reamplasării și dezvelirii bustului lui George Barițiu ⁴⁶.

³⁸ Ibidem, f. 40.

³⁹ Ibidem, dosar 1713/1911, f. 1.

⁴⁰ Ibidem, dosar 18/1913, f. 1–8.

⁴¹ Arh. St. Buc., fond Muzeul Saint Georges, dosar 60/1933, f. 37. Despre filantropul Vasile Stroescu vezi și „Universul“, nr. din 13 august 1933.

⁴² Arh. St. Sibiu, fond ASTRA, dosar 154/1888, f. 1; dosar 1/1914, f. 1–2.

⁴³ Ibidem, dosar 977/1914, f. 1–2.

⁴⁴ Ibidem, dosar 385/1919, f. 187.

⁴⁵ Ibidem, dosar 1424/1923, f. 1.

⁴⁶ Ibidem, dosar 1708/1924.

Despărțământul Oradea al Astei informa, la 30 aprilie 1925, conducerea Astei despre primirea unei donații de la banca „Albina“⁴⁷. Consecvența acestei bănci o înregistrăm și în anul 1928, când, prin scrisoarea din 18 aprilie, aducea la cunoștința Astei că face o nouă donație⁴⁸.

Există și situații când banca, la rându-i, primește, ca depunere, fonduri menite a completa bugetul Astei. La 20 martie 1929, banca „Albina“ anunța Astra că a primit din partea Primăriei orașului Sibiu o asemenea donație⁴⁹. Banca Națională a României, la 19 septembrie 1929, aviza, printr-o scrisoare, conducerea Astei, că a fost hotărâtă transferarea unei donații⁵⁰. Sucursala Băncii Naționale a României din Sibiu, la 22 august 1931, dona două cărți pentru biblioteca Astra. În anexa scrisorii se transmitea și lista acestora⁵¹. În anul 1932, prin adresa din 12 ianuarie banca „Albina“ din Sibiu informa Astra că a făcut o donație de publicații pentru Biblioteca centrală a Asociațiunii⁵².

Manifestările antiromânești menite a înlătura actul Unirii au determinat instituțiile bancare să adopte o poziție intransigentă. În acest sens, scrisoarea băncii „Albina“, adresată la 8 decembrie 1933 conducerii Astei, este deosebit de concludentă. Se propunea finanțarea societății „Șoimii Carpaților“ și editarea unei reviste antirevizioniste⁵³.

Pentru promovarea culturii românești o contribuție salutară a avut-o și banca „Marmorosch Blank“, manifestată prin sprijinul acordat pentru înființarea de tipografii, întreprinderi artistice, stațiuni balneare etc. Amintim contribuția lui Aristide Blank, care, cu mijloace financiare personale, a înființat Institutul de Arte Grafice „Cultura Națională“⁵⁴, acesta, între cele două războaie mondiale, având o considerabilă contribuție la editarea și difuzarea cărților autorilor români. De la fosta tipografie „Eminescu“, creată de Nicolae Fleva, s-a ajuns, prin contribuția aceleiași bănci, la Institutul de arte grafice, editură și librării „Eminescu“, constituit ca societate la 12 mai 1920. La această afirmare a avut o contribuție și Banca de Scont a României.

La Iași, la 27 februarie 1920, banca „Marmorosch“ susține înființarea Societății anonime „Viața Românească“, profilată pe editarea revistei omonime, cărților și publicațiilor de tot felul, lucrări de artă grafică, comerțul de librărie și papetărie⁵⁵. La Timișoara, în decembrie 1920, banca „Timișoara“, afiliată băncii „Blank“, contribuia la înființarea societății anonime „Helikon“, profilată ca tipografie bănățeană⁵⁶.

În domeniul artistic, cu concursul băncilor „Blank“, de Scont a României și a Ligii Culturale, s-a lansat activitatea Teatrului Popular ca societate anonimă, la 4 decembrie 1920. Au fost emise acțiuni nominale de 500 de lei, însumând un capital de 3 milioane de lei. Bilanțul anului 1921 se încheia cu un deficit de 581 854 de lei. Ulterior, participarea băncii „Blank“ a fost donată Ligii Culturale⁵⁷.

⁴⁷ Ibidem, dosar 874/1925, f. 1-2.

⁴⁸ Ibidem, dosar 91/1928, f. 1-2.

⁴⁹ Ibidem, dosar 1 976/1929, f. 1-2.

⁵⁰ Ibidem, dosar 1 708/1929, f. 1-2.

⁵¹ Ibidem, dosar 2 544/1931, f. 1-3.

⁵² Ibidem, dosar 199/1932, f. 59-61.

⁵³ Ibidem, dosar 62/1933, f. 1-3.

⁵⁴ Banca Marmorosch..., p. 131.

⁵⁵ Ibidem, p. 132.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Ibidem, p. 138.

O altă contribuție a băncii „Blank“ o înregistrăm la inițiativa înființării societății anonime „Filarmonica“, dorită a fi orchestra cu instrumentiști români care să contribuie la interpretarea compozițiilor românești și străine. Se preconiza construirea și exploatarea unei săli de concerte, întemeierea unei reviste muzicale și realizarea comerțului de editură muzicală. Societatea a fost constituită la 7 octombrie 1920, având un capital de 2 milioane. După primul exercițiu financiar a înregistrat un deficit de 746 574 de lei. În anul 1922, participarea băncii „Blank“ a fost dăruită Fundației „Principele Carol“⁵⁸.

Trecerea în revistă a unor documente relevante privind contribuția sistemului bancar la promovarea acțiunilor care s-au integrat în amplul proces de afirmare a năzuințelor tuturor românilor permite înțelegerea complexităților cu care s-au confruntat generațiile care s-au înrolat la pregătirea și realizarea Marii Uniri. Biserica și școala, societățile culturale, sportive, reuniuni și alte multe forme au beneficiat, de asemenea, de salutare și benefice contribuții. Nu întâmplător, Vasile Goldiș aprecia că numai banca „Albina“, până în anul 1918, a acordat peste 50 de milioane de lei pentru scopuri culturale. O altă statistică ne oferă posibilitatea să contabilizăm contribuția băncii „Albina“ pentru susținerea activităților culturale în perioada anilor 1872–1918 la apreciabila sumă de 148 580,48 coroane.

S-a realizat înființarea și dotarea bibliotecilor comunale, constituirea și susținerea activităților unor școli, atât pentru fete cât și pentru băieți, acordarea de burse pentru completarea studiilor unor elemente valoroase, tipărirea de manuale școlare, ridicări de biserici, restaurarea celor vechi, inițierea de spectacole teatrale, ansambluri corale, ridicarea de monumente.

Toate aceste forme, cărora le pot fi alăturate alte multe soluții uzitate, au reprezentat acțiuni care au mobilizat pe toți factorii la înlăturarea vremelnicele granițe. Cultivarea limbii române, a istoriei au fost obiectivele majore la care aportul băncilor a fost substanțial și benefic, investiția dovedindu-se a fi eficientă prin realizarea spiritului de unitate care i-a animat pe toți românii anilor de supreme sacrificii încununați cu marea biruință a Marii Uniri. Aceste fonduri au finanțat înființarea de muzee etnografice la Sibiu, Lugoj, organizarea de șezători literare, finanțarea revistei „Țara Noastră“ ș.a.

RÉSUMÉ

L'article est la preuve du support matériel accordé par les banques roumaines aux églises, aux écoles et généralement dit à la culture roumaine de Transylvanie pendant le XIXème siècle.

PRÉCIS

The article is the proof of the support given by the Romanian banks to the churches, to the schools and generally said to the Romanian culture from Transylvania during the XIXth century.

⁵⁸ Ibidem, p. 139.

Nicolae Titulescu și Comisia Europeană a Dunării

VIORICA SOLOMON

Tratatul de pace de la Paris, din 1856, adoptat la Congresul care pune capăt Războiului Crimeii, a abordat și problema Dunării, stabilind că în privința libertății și navigației pe fluviile internaționale și pe Dunăre se aplică principiile stabilite de Congresul de la Viena.

Aplicarea acestor principii a dus la crearea Comisiei riverane și a unei Comisii europene cu o durată de doi ani, cu sediul la Galați ¹, formată din reprezentanții Franței, Angliei, Prusiei, Sardiniei, Turciei, Rusiei și Austriei, numită Comisia Europeană a Dunării (C.E.D.), având misiunea de a executa lucrări tehnice, de la Isaccea până la vărsarea Dunării în Mare, pentru îmbunătățirea condițiilor de navigație. În acest scop, avea dreptul de a percepe taxe de la vasele care intrau pe Dunăre, pentru acoperirea cheltuielilor efectuate cu lucrările de îmbunătățite a navigației. Pentru a-și menține influența la gurile Dunării, Marile Puteri, în 1858 ², au hotărât prelungirea mandatului Comisiei, până la terminarea lucrărilor începute pe Dunăre. Aceste lucrări, de amenajare a fluviului pentru navigație, au impulsivat legăturile comerciale ale Principatelor contribuind, implicit, la dezvoltarea lor social-economică ³.

Din motive politice și economice, până la primul război mondial, România a sprijinit activitatea CED. După primul război mondial, în contextul intern și internațional, complet modificat, interesele de stat ale României determină o cu totul altă politică față de CED.

După realizarea unității naționale, dezvoltarea României permitea acesteia să efectueze singură lucrările necesare de ameliorare a navigației pe Dunăre; în același timp, prerogativele excesive acordate de-a lungul timpului Comisiei au devenit incompatibile cu suveranitatea de stat a României. În perioada interbelică, România a militat pentru limitarea atribuțiilor și chiar pentru desființarea CED, ceea ce nu a fost posibil în totalitate datorită contextului internațional.

În cadrul acțiunilor desfășurate de România pe linia celor arătate, o deosebită semnificație a avut-o activitatea lui Nicolae Titulescu în calitatea sa de ministru plenipotențiar la Londra, reprezentant permanent al României la Societatea Națiunilor și ministru de externe, în care s-a afirmat ca un „destoinic diplomat“, ce „a apărat drepturile legitime ale României la unitate, independență și suveranitate“ ⁴. Cunoașterea temeinică a realităților ce frământau viața politică internațională, analiza pertinentă a acestora s-au evidențiat în întreaga activitate diplomatică a lui Nicolae Titulescu. Ideile și concepțiile sale au fost pătrunse de suflul democratismului, străbătut de un realism autentic și de un cald patriotism. Ele se regăsesc și în activitatea desfășurată pe tărâmul politicii externe și interne, unde Nicolae Titulescu s-a afirmat prin clarviziune, umanism și pacifism militant ⁵.

¹ *La Commission Européenne du Danube et son oeuvre de 1856 à 1931*, Paris, 1931, p. 8.

² C.I. Băucioianu, *Le Danube - Aperçu historique, économique et politique*, Paris, 1917.

³ I. Cârțână, I. Seftiuc, *Dunărea în istoria poporului român*, Editura științifică, București, 1972, p. 40.

⁴ *Titulescu și strategia păcii*, Iași, Editura Junimea, 1982, p. 57-58.

⁵ N. Titulescu, *Discursuri*, Studiu introductiv, București, Editura științifică, 1967, p. 6.

Cercetând fondul de arhivă al Comisiei Europene a Dunării, singurul fond de arhivă al unei instituții internaționale păstrate la noi în țară, și anume la F.A.S. Galați, se desprind numeroase aspecte ce ilustrează activitatea diplomatică a lui Nicolae Titulescu, implicit în rezolvarea unor probleme interne, în strânsă legătură cu cele internaționale.

Astfel, începând din anul 1921 ⁶, pe parcursul a aproape două decenii s-a desfășurat diferendul dintre România, pe de o parte, și CED, pe de altă parte, diferend pentru rezolvarea căruia s-a ajuns în fața Curții Internaționale de Justiție de la Haga și a Societății Națiunilor.

Cauza acestui diferend a constituit-o imixtiunea CED în jurisdicția asupra sectorului Dunării dintre Galați și Brăila, aceasta, întemeiată pe anumite practici din trecut, pe confuzia lăsată de extinderea jurisdicției Comisiei până la Brăila, stabilită prin Tratatul de la Londra (1883), tratat pe care România nu l-a recunoscut niciodată.

Într-un raport al delegatului României în CED, se arată că: „CED nu numai că se substituie autorităților teritoriale, arogându-și drepturi pe care nu le are, dar... a dat ordine inspectoratului său de navigație să instrumenteze în porturile Galați și Brăila” ⁷.

Problema care se pune și care, deci, constituia esența acestui diferend, era cine avea competența de a judeca infracțiunile de la regulamentul de poliție și navigație pe Dunăre în sectorul Brăila – Galați. România revendica acest drept pentru statul român, pe când celelalte state componente ale CED ⁸ (Marea Britanie, Italia și Franța) susțineau că singura în măsură să hotărască era aceasta.

Invocându-se Tratatul de la Versailles și Convenția de la Barcelona, pentru aplanarea acestui „diferend”, s-a apelat la Comisia Consultativă de Comunicații și Tranzit de pe lângă Societatea Națiunilor ⁹.

Guvernul român, întemeiat pe argumente de drept și de fapt, a contestat Societății Națiunilor competența în problema CED, al cărei regim juridic nu fusese modificat de către Tratatul de la Versailles. Totuși, guvernul român acceptă trimiterea de reprezentanți ca „informatori” asupra problemei în discuție, fiind hotărât să-și apere punctul său de vedere ¹⁰.

Diferendul dintre România și CED referitor la cererea de a se trimite în fața Curții de la Haga pentru a se da un simplu avis consultativ, în loc de o sentință a fost discutat în Consiliul Societății Națiunilor. Cu această ocazie delegatul Angliei, Austin Chamberlain, a declarat că „nu înțelege ca această procedură să constituie un precedent, întrucât este contrară tratatelor care prevăd cererea unei sentințe” ¹¹. La sesiunea din 9 decembrie 1924 a Societății Națiunilor de la Geneva ¹², răspunzând declarațiilor lui Austin Chamberlain, Nicolae Titulescu a făcut o contradeciație prin care arăta: „am onoarea de a rezerva guvernului regal al României toate drepturile pe care le-a avut în problema Dunării, așa cum au fost ele precizate în trecut sau așa cum interesele țării le cer în viitor. Concluzionând, la

⁶ Arh. St. Galați, *Comisia Europeană a Dunării*, Delegatul României, dosar 80/1921, f. 2.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem, dosar 83/1922, f. 189.

⁹ Ibidem, dosar 103/1924, f. 32.

¹⁰ Ibidem, dosar 67/1919–1925, f. 16.

¹¹ Ibidem, dosar 139/1928, f. 145.

¹² Ibidem, Protocolul 70/1925–1926, f. 267.

rândul meu, zic că, dacă sir Austin Chamberlain nu vrea ca discuțiile de astăzi să constituie un precedent defavorabil pentru Marea Britanie, tot așa și eu declar că discuțiile de astăzi constituie un precedent defavorabil pentru România, ale căror drepturi sunt și rămân în întregime rezervate“¹³.

În calitatea sa de ministru de externe, prin rapoartele primite de la Constantin Contescu, delegatul României în CED, Nicolae Titulescu a cunoscut și imprimat linia de urmat pentru aplanarea diferendului. Astfel, în instrucțiunile trimise de către ministrul de externe delegatului României se preciza că: „dorința noastră și scopul politicii noastre române este să înlăturăm cu desăvârșire dreptul de jurisdicțiune a comisiei“¹⁴, precum și „înlăturarea tuturor stipulațiilor din regimul Dunării, supărătoare pentru noi“¹⁵. Imediat după discuțiile de la Geneva, s-au făcut intervenții la București pentru admiterea Greciei și Germaniei în CED. Ministrul de externe, prin instrucțiunile trimise delegatului în CED, preciza că „România dorește ca intrarea în CED a statelor care, după Statutul Dunării își pot valorifica dreptul lor, să coincidă cu o îmbunătățire și nu cu o agravare a situației României față de CED. Atâta timp cât această comisie își păstrează dreptul de jurisdicție în virtutea căruia statele reprezentante în CED pot numi judecători străini pe teritoriul românesc, intrarea în comisie a unor noi membri înseamnă agravarea situației României“¹⁶.

Printr-o telegramă din Viena, delegatul României în CED adresa ministrului de externe Nicolae Titulescu următoarele:

„Mulțumesc pentru directivele limpezi și categorice cu care mi se luminează calea și se indică țelul către care guvernul regal să se îndrepte în privința CED“¹⁷. Aflat la Londra, Nicolae Titulescu arăta, cu privire la rezolvarea diferendului, că, „chestiunea este una din cele mai mari din câte a avut țara. Este indispensabil a se face mai mari eforturi pentru a se ajunge la un acord compatibil cu interesele naționale“¹⁸. Legat de judecarea diferendului în fața Curții de la Haga, face propunerea angajării unor avocați, mari specialiști în drept fluvial internațional, propunând în acest sens pe: prof. Visscher din Gand, Alexandre Millerand, A. Politis și Paul Negulesco¹⁹.

Curtea de la Haga a pronunțat un aviz²⁰ defavorabil intereselor românești, ceea ce a făcut ca ministrul Nicolae Titulescu să replice că: „dispariția CED este azi irealizabilă, dar trebuie să utilizăm toate mijloacele pentru modificarea juridică a acesteia, potrivit intereselor noastre de stat riveran și suveran și a spiritului în care trăim“²¹.

Necesitatea desființării CED a fost expusă public de către Nicolae Titulescu la Conferința de la Montreaux, precum și într-un interviu acordat ziarului „Le Temps“, din 29 iulie 1936²², care a reprezentat, după opinia ziarului „Journal des Nations“ din 31 iulie 1936, „un eveniment politic internațional de cea mai mare însemnătate“²³.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem, Delegatul României, dosar 142/1928, f. 2.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem, f. 3.

¹⁷ Ibidem, f. 37.

¹⁸ Ibidem, dosar 144/1928, f. 25-26.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem, dosar 153/1929-1930, f. 22.

²¹ Ibidem, dosar 145/1929, f. 40.

²² Ibidem, Secretariatul General, dosar 650/1936, f. 5.

²³ Ibidem, f. 206.

Toate ziarele din țară („Adevărul“, „Dimineața“, „Argus“, „Facla“, „Dreptatea“, „Universul“, „Lupta“, „Acțiunea“, „Viața Basarabiei“, „Finanțe și Industrie“, „L'Independance Roumain“, „Ceas Cernăuțean“, „Vestul Timișoarei“, „Basarabscia Pocita“, „Aradi Köplöny“ etc.) și foarte multe ziare străine (germane, franceze, engleze, italiene) au comentat amplu declarațiile făcute, considerându-se că exprimă sentimentele unanime ale țării și reprezintă un preambul al unei acțiuni diplomatice tinzând spre eliminarea ultimelor vestigii ce ating suveranitatea națională.

Analizând situația din punct de vedere politic și tehnic, arătând că „România consideră necesară suprimarea CED, căci ea constituie un anacronism de necrezut, un control al străinilor inadmisibil pe teritoriul strămoșesc și un organism internațional care corespunde scopului pentru care a fost creat, mai puțin decât oricare altul“²⁴, Nicolae Titulescu subliniază că această problemă va face obiectul unor note diplomatice, în momentul când guvernul român va considera momentul oportun pentru a fi ridicată oficial. De asemenea, se mai arată că România nu contestă caracterul internațional al Dunării, regimul ei trebuie unificat, „căci nici un fluviu internațional din lume nu este supus la un regim de supraveghere din partea a două comisii. Nu putem ca să acceptăm, ca români, în ce privește Dunărea restricțiuni la suveranitatea noastră națională. Este un act contrar demnității românești, încât nimeni din România nu l-ar accepta“²⁵.

După ce scoate în evidență dificultățile financiare prin care a trecut CED în ultimii ani, Nicolae Titulescu arată că România nu înțelege să lase să piardă singurul său debușeu fluvial important la Marea Neagră, pivot al existenței sale. Comisiunea avea și prerogativa juridică de a constata contravențiile, întocmește procese-verbale, citează martorii și judecă, în primă și ultimă instanță, dând sentințe în numele ei. Aceste sentințe erau susceptibile de recurs tot în fața CED, care era, în același timp, instanță și de apel și Curte de Casație, dar ele nu puteau fi niciodată atacate în fața instanțelor naționale. În altă ordine de idei, Nicolae Titulescu arată că i s-au făcut Comisiei scutiri peste scutiri și concesiuni amețitoare și toate aceste prerogative se exercită pe teritoriul unei Româniilor suverane²⁶. El continuă, întrebându-se: „Oare situația României e cu adevărat compatibilă cu un regim creat pentru principatele dunărene în 1856?“²⁷. Referindu-se la poporul român, Nicolae Titulescu arată că „ar însemna să nu cunoaștem românii, dacă nu ne-am da seama că, dacă ei au fost întotdeauna gata să dea comunității internaționale contribuția lor, oricare ar fi fost sacrificiile care ni s-au cerut, el face azi o dogmă din egalitatea în drept și în demnitate“²⁸.

Aceste cuvinte au avut un ecou nemaipomenit în presă, constituind titlurile articolelor de comentarii pe marginea interviului. De exemplu, în ziarul „L'Independance Roumain“ din 31 iulie 1936 era publicat articolul „Les roumains

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem.

font une dogme de l'égalité dans le droit et la dignité" ²⁹, în ziarul „Prezentul“ din 1 august 1936 a apărut articolul „Pentru România egalitatea în drepturi și demnitate este o dogmă“ ³⁰, „Excelsior“ din 1 august 1936 publica, la „Cronica externă“, articolul: „Une affirmation de dignité nationale Roumaine“ ³¹; în ziarul gălățean „Acțiunea“ din 1 august 1936, apărea „Desființarea caracatiții dunărene“ ³², în „Acțiunea“ din 2 august 1936, articolul „Desființarea CED constituie un imperativ de ordin național și economic“ cu subtitlul „Primul act de strălucită apărare a intereselor reale ale României susținut de N. Titulescu“ ³³.

Așa după cum se aprecia în articolul „Desființarea CED“, apărut în ziarul „Lupta“ din 5 august 1936, „de data aceasta a vorbit însă N. Titulescu, așa cum știe să vorbească domnia sa în slujba adevărului și a dreptății. Cuvintele pe care le-a rostit au făcut să se scuture lanțurile care ne încătușează de aproape un secol la gurile Dunării. Glasul domnului N. Titulescu este asemenea flăcării sfintei demnități naționale de la care milioane de făclii și-au luat dintotdeauna lumina îndemnului de a lupta și mai hotărât pentru realizarea acestui important deziderat național, politic și economic“ ³⁴.

Reiese că atitudinea adoptată de Nicolae Titulescu în problema CED, a cărei existență împieta asupra suveranității și demnității statului român, a avut asentimentul întregii opinii publice, presei și forțelor politice românești.

Problema taxelor percepute de CED a reprezentat, de-a lungul anilor, o sursă de nemulțumire pentru comercianții români, mai ales prin modul arbitrar de percepere a lor, lovind în interesele economice ale țării și îngreunând orice posibilitate de progres în porturile dunărene. Taxele CED se încasau în franci aur. Vasele străine care navigau pe Dunăre, fiind încărcate și la intrare și la ieșire, suportau fără dificultate aceste taxe. În schimb, vapoarele românești, încărcate în general numai la plecare, suportau cu mari pierderi plata taxelor, fapt pentru care multe vase evitau porturile Galați și Brăila, ceea ce a dus la decăderea lor. Desființarea CED, fie și numai pentru aceste motive, ar fi dus la realizarea a numeroase beneficii pentru statul român.

Astfel, un grup de parlamentari din județele Brăila, Galați, Tulcea și Ismail, conduși de deputatul Demetrescu-Brăila, au întreprins o acțiune pentru salvarea porturilor dunărene. În acest sens, au fost în audiență la Ministerul Comunicațiilor și la ministrul de externe, Nicolae Titulescu ³⁵, care a considerat fondate cererile acestora, declarându-se de acord cu soluția propusă. Astfel, el a cerut să i se furnizeze date necesare care să-i permită a face demersurile diplomatice necesare față de CED ³⁶.

²⁹ Ibidem, f. 11.

³⁰ Ibidem, f. 18.

³¹ Ibidem, f. 36.

³² Ibidem, f. 38.

³³ Ibidem, f. 76.

³⁴ Ibidem, f. 93.

³⁵ Ibidem, Delegatul României, dosar 192/1934, f. 36.

³⁶ Ibidem.

Probleme ca: soluționarea conflictului de muncă de la Sulina, provocat de imposibilitatea de a mai reangaja la lucru o bună parte din lucrătorii temporari ai CED ³⁷, modificarea farurilor de la Sfântu Gheorghe și Sulina și instalarea unui radiofar la Sulina ³⁸, numirea comisarului maritim al portului Sulina ³⁹ sunt doar câteva probleme legate de activitatea CED, în care Nicolae Titulescu s-a implicat în calitatea sa de ministru de externe.

Din cele câteva aspecte ale activității lui Nicolae Titulescu legate de CED, relevante de noi pe baza fondului din F.A.S. Galați, se desprinde faptul că acesta „a desfășurat o politică a faptelor împlinite“ ⁴⁰, militând pentru încurajarea pavilionului național. De asemenea, Nicolae Titulescu s-a bucurat de o unanimă apreciere a opiniei publice românești, care recunoaște că este „singurul om care a avut curajul să ridice problema CED. Gestul lui de a cere desființarea CED și a controlului străin de pe teritoriul românesc este egal cu o chemare la o a doua independență“ ⁴¹.

RÉSUMÉ

Le fonds archivistique "la Commission Européenne du Danube" qui fait partie du trésor archivistique de la filiale des archives d'État de Galati a offert à l'auteur de cet article quelques informations sur l'activité du ministre roumain des Affaires Étrangères, Nicolae Titulescu.

PRÉCIS

The archive fund "The European Commission of Danube" gave to the author of this article the opportunity to find out new informations about the activity of Nicolae Titulescu, Romanian minister for Foreign Affairs.

³⁷ Ibidem, dosar 215/1935, f. 18.

³⁸ Ibidem, f. 41.

³⁹ Ibidem, f. 159-161.

⁴⁰ Ziarul „Prezentul“, București, 1 august 1936.

⁴¹ Ziarul „Sfarmă Piatră“, București, 6 august 1936.

Noi date privind colecția de drapele a Muzeului Militar Național

LIZICA PAPOIU,
CAMELIA CRISTEA

Una dintre cele mai valoroase colecții ale Muzeului Militar Național o reprezintă colecția de drapele, care cuprinde peste 1000 de piese, drapele românești și străine, militare și civile, din epoca medievală, modernă și contemporană.

Printre exponatele importante se remarcă drapele primelor unități moldovene înființate în 1834, steagurile tricolore înmânate de Alexandru Ioan Cuza în 1863 unităților armatei române, drapele unor unități participante la Războiul pentru obținerea independenței (1877–1878) și la campaniile din primul și din cel de-al doilea război mondial, unele având brodate pe pânzele lor denumiri de localități ¹, unde s-au purtat grele bătălii: Plevna, Grivița, Rahova, Jiu, Olt, Mărășești, Tisa ș.a.

Muzeul păstrează în colecțiile sale și drapele otomane de la sfârșitul secolului al XIX-lea, pavilioane ale unor nave de război britanice, un fanion care a aparținut generalului H. M. Berthelot, șeful misiunii militare franceze în România între anii 1916–1918 ș.a.

În intenția de a moderniza evidența colecției, cu puțin timp în urmă a fost definitivată operațiunea de introducere pe calculator a unor date despre piesele colecției, în baza de date creată regăsindu-se astfel cele mai importante informații: denumirea și modelul drapelului, tehnica și materialul din care e confecționată piesa, proveniența și istoricul drapelului, starea de conservare, valoarea, aceste date facilitând informația despre colecție, economisind timp și protejând colecția de o eventuală deteriorare pe care ar presupune-o contactul permanent cu piesele colecției.

Cu această ocazie, în cursul anului 1994 s-a realizat și o acțiune de identificare în fișele de evidență a drapelurilor model 1922 ², care fuseseră descrise greșit ca aparținând modelului 1915. Pentru aceasta a fost cercetată colecția în întregime, atât în spațiile de expunere, cât și în depozitul în care se păstrează piesele, de asemenea au fost făcute investigații la filialele Muzeului Militar Național de la Constanța și Oradea. Această acțiune a fost necesară, în primul rând, pentru obținerea unor informații riguroase pentru piesele aflate în colecție și pentru clarificarea fișelor de evidență.

¹ Înalt Decret (I. D.), nr. 1932/1936, referitor la înscrierea, pe flamura drapelurilor și stindardelor armatei, a numelor localităților unde au avut loc lupte în campania din 1877–1878 și în timpul marelui război (1916–1919).

² Acest model a fost aprobat prin Decretul nr. 1983 din 24 aprilie 1922, (De precizat că acest model a rămas în uz și după moartea lui Ferdinand I; modificările s-au referit ulterior la cifra regal); „Relativ la forma și culorile pavilioanelor regale și princiere și pavilionul bastimentelor de război ale Românicilor”, în „Codul general al Românicilor. Legi noi de unificare”, Ed. C. Hamangiu, vol. XIII–XIV, 1922–1926, p. 135.

Date extrem de valoroase au apărut în urma unei deplasări efectuate în cursul anului 1994 la Arhivele Marelui Stat Major al Ministerului Apărării Naționale, aflate la Pitești, când, studiind o serie de dosare ³ privind înzestrarea armatei române în perioada interbelică, au fost descoperite documente referitoare la confecționarea drapelului militar, mai ales ale celui din anul 1922.

După Marea Unire, în cadrul efortului de modernizare a armatei, s-a efectuat și operațiunea confecționării noilor drapele, în conformitate cu tradiția și anumite semne de heraldică cerute de noua stemă ⁴.

Ministerul de Război, prin Dir. 7 Intendență, a acționat imediat, tatonând care erau posibilitățile de confecționare ale noilor drapele, astfel încât la 17 decembrie 1922 se adresa Ministerului Instrucțiunii Publice: „Urmând ca drapelul unităților armatei să fie înnoite și în același timp confecționate cu noua stemă a țării, avem toată dorința ca aceste drapele, care înainte se confecționau în străinătate, să fie fabricate în țară” ⁵.

O comisie creată în scopul studierii acestei probleme, din care făceau parte Directorul Superior al Intendenței, gen. Leonte State, doamnele Alimășteanu, Focșa, Frunzeanu, Lahovary, profesorul N. Iorga și pictorul Costin Petrescu, a ajuns în final la concluzia că cele 250 de drapele necesare armatei nu se puteau fabrica în țară ⁶ în pofida dorinței „de a nu mai fi tributari străinătății, mai ales cu țesături artistice, în care femeia română de veacuri contribuie la arta națională cu cele mai frumoase produse, care acum au început să fie cerute și în țările Apusului” ⁷.

Aceeași comisie a luat hotărârea ca la noile drapele „marca țării să fie țesută, iar nu pictată, ca la drapelurile actuale ale armatei, care se uzează repede și după un timp nu se mai cunoaște nimic din elementele stemei” și nici „steagurile brodate nu ar conveni, întrucât ar fi prea grele și execuțiunea lor ar cere prea mult timp și cheltuieli însemnate” ⁸.

Într-un raport al Ministerului de Război către Marele Stat Major din 13 iulie 1923, se preciza că pentru drapelurile armatei se va întrebuița stema cea mare, după cum era descrisă la art. 1 din Legea din 29 iulie 1921, iar necesarul de drapele era estimat la 150 pentru unitățile de infanterie, 40 pentru cavalerie și 60 pentru artilerie ⁹.

La ședința din 24 iunie, la care au participat gen. Leonte State, doamnele Frunzeanu și Focșa, se ia hotărârea ca să-i fie încredințată prof. Costin Petrescu misiunea de a realiza un model de drapel care să stea ulterior la baza confecționării drapelurilor ¹⁰; trebuie menționat însă că a mai existat un model de drapel, realizat de directorul Școlii de Belle Arte, pictorul G. D. Mirea, care, probabil, nu a întrunit aprecierea autorităților competente (întâlnim un raport înaintat de Dir. 7

³ Dosarele fac parte din Arhiva Marelui Stat Major al Ministerului Apărării Naționale, aflată la Pitești, fondul Marele Stat Major, Serviciul Istoric, Fondul Intendență, Serviciul Echipament (Arhiva Marelui Stat Major al Ministerului Apărării Naționale, Pitești).

⁴ La 29 iulie 1921 a fost adoptată „Legea pentru fixarea Stemei Regatului Românici”.

⁵ Arhiva Marelui Stat Major al Ministerului Apărării Naționale, Pitești, Fond Marele Stat Major, Serviciul Istoric, dosar IB/1923, f. 18.

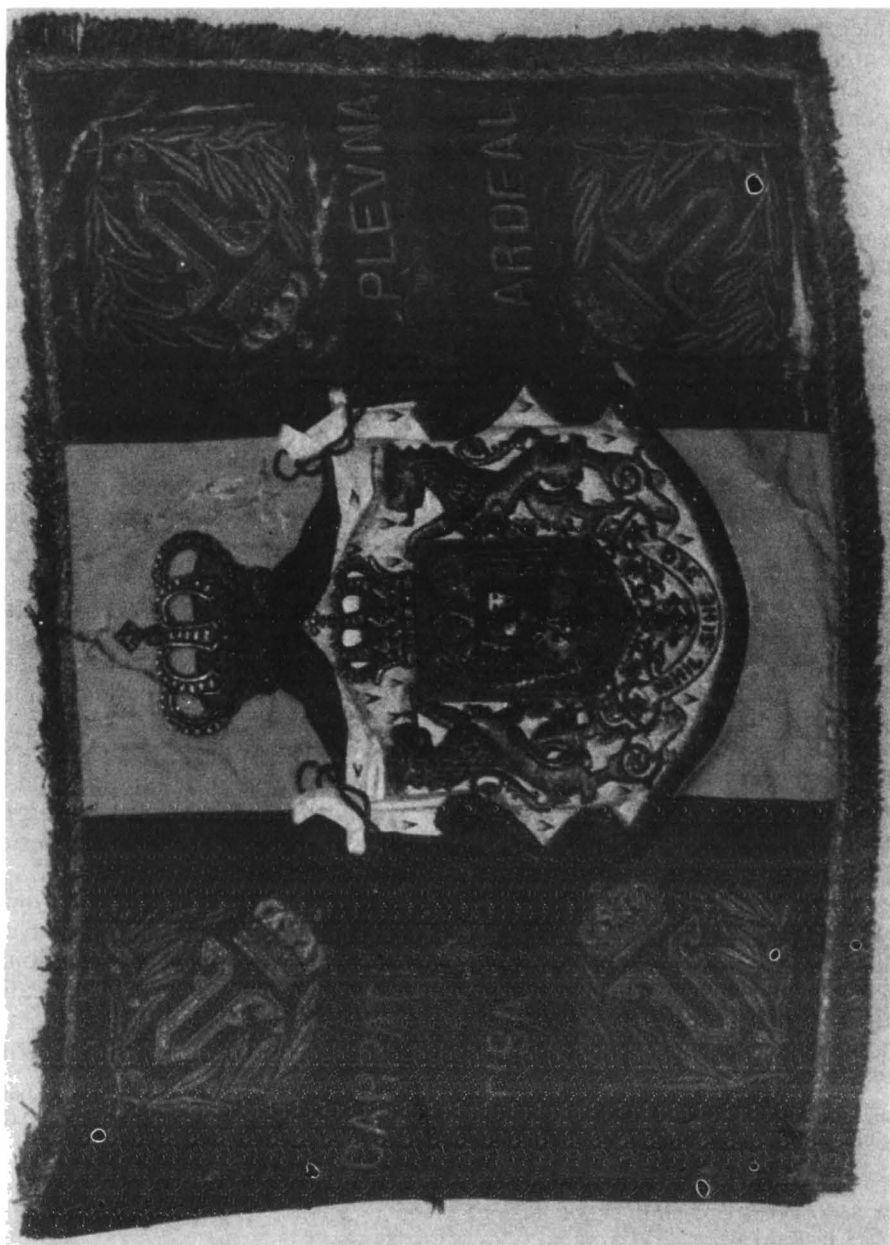
⁶ Ibidem, f. 48.

⁷ Ibidem, f. 31.

⁸ Ibidem, f. 39.

⁹ Ibidem, f. 31.

¹⁰ Ibidem, f. 110.

Standard din timpul regelui Ferdinand I

Intendență, Serv. Echipament, eșalonului superior, datat 13 dec. 1923, prin care se comunica faptul că acest model avea ornamentația pictată pe mătase și că, pe lângă materialul întrebuițat în executarea modelului, lucrarea însăși era de o valoare însemnată, dată fiind și valoarea autorului, avansând propunerea de a fi cumpărat modelul de către Ministerul de Război, cu suma de 12 000 lei)¹¹.

Pictorul Costin Petrescu (1871–1954), profesor la Școala de Belle-Arte din București, era recunoscut ca un fin portretist și autor al unor tablouri cu subiecte istorice, picturi murale în frescă. Printre altele, a semnat fresca din sala de concerte a Ateneului Român și din catedrala ortodoxă de la Alba-Iulia.

El a propus Ministerului de Război nouă variante de model pentru drapel, unul singur întrunind însă atât aprecierea comisiei, cât și a regelui Ferdinand, dar neînțelegeri de natură financiară au umbrit ulterior raporturile între pictor și conducerea armatei. La începutul lunii decembrie 1924, artistul se adresa Dir. 7 Intendență, nemulțumit de fixarea sumei de 25 000 lei ca plată pentru activitatea sa, aducând printr-o notă câteva lămuriri: „1. Lucrările de mai sus (cele nouă modele ale drapelului armatei, dintre care patru mari) comandate, executate și predate, nu au fost niște simple raportări mărite ale stemei oficiale (cum se crede), ci după cum se poate foarte ușor constata prin comparația modelului oficial cu lucrările mele, cred că se vede destul de lămurit cum că în interpretarea mea am stilizat și sintetizat formele, anume în vederea țesăturii și broderiei. 2. Pentru executarea variantelor și repetarea atât de minuțioasă a motivelor, am fost nevoit să iau alături de mine încă patru ajutoare, artiști desenatori, pe care i-am plătit personal. Cred, domnule general, că în considerația modestei mele colaborări, veți binevoi a studia și reveni asupra hotărârii luate, căci suma cerută (65 000 lei) reprezintă într-adevăr o muncă ingrată și încordată de zile și nopți (în vederea grabei), precum și cheltuieli făcute de mine personal. 11 decembrie 1924“.

La 29 decembrie 1924, pictorul adresa o nouă scrisoare Dir. 7 Intendență: „Domnule General, se așteaptă rezolvarea plăților ce mi se cuvin să primesc: 1. Plata executării modelelor pentru modelele drapelului armatei de care am fost încunoștiințat prin adresa din nov. 1924. 2. Plata ce urmează să mi se fixeze drept indemnizație pentru lucrări în diferite comisii relative la confecționarea drapelului armatei, lămuriri în chestiuni de artă, rapoarte, consfătuiri etc. și pentru care am fost de nenumărate ori convocat prin adrese, telegrame, prin telefon, convocări ce cu siguranță trec de 20 de ori. 3. În cursul verii, am fost chemat de la Sinaia de patru ori, ceea ce, cred că recunoașteți, reprezintă zile pierdute din activitatea mea profesională și cheltuieli de transport și întreținere. Vă rog, Domnule General, să binevoiți a dispune să se facă socoteala definitivă a ceea ce trebuie să mai primesc“¹².

În cursul anului 1924, în calitate de membri ai Comisiei pentru studiul drapelului, pictorul Costin Petrescu și doamna Elena Niculescu-Frunzeanu au efectuat călătorii de documentare în Franța și Italia, pentru a cerceta în ce condiții s-ar putea confecționa drapelul în străinătate, primind instrucțiuni să studieze concret posibilitățile de lucru ale unor fabrici care s-ar angaja să lucreze la aceste comenzi; în problema confecționării stindardelor, să observe numai în ce condiții s-ar putea, eventual, confecționa, „cu ce preț, din ce material, spre a avea o nouă apreciere la ofertele obținute, singura lucrare de broderie ce se poate executa în țară“¹³.

¹¹ Idem, Fond Intendență, Serviciul Echipament, dosar IIB/1926, f. 110.

¹² Ibidem, f. 120.

¹³ Ibidem, f. 29.

În toamna anului 1924, renumita firmă lyoneză Tassinari & Chatel a făcut o ofertă precisă, angajându-se să confecționeze 200 de drapele cu un preț mai mic decât al altor firme, iar pentru a nu se mai pierde timp, gen. Mărdărescu, ministrul de război, aproba încredințarea comenzii acestei firme, astfel încât, la 10 februarie 1925 se încheia un contract între cele două părți ¹⁴.

Contractul prevedea confecționarea a 110 drapele de infanterie, conform modelului pictat de Costin Petrescu, cu dimensiunea de 1,09 m lungime pe 0,80 m lățime și 60 drapele de artilerie, după același model, dar de dimensiuni mai mici, anume 0,865 m lungime pe 0,660 m lățime, având cifrul regal și stema reduse la proporțiile acestei dimensiuni. Prețul de confecționare era fixat la 2000 fr. fr. iar pentru un drapel de artilerie 1500 fr. fr.

Printre altele, acest contract prevedea că:

„Art. 5: După efectuarea lucrărilor, instalațiile ce au servit la confecționarea drapelilor se vor ceda Ministerului de Război de către Cassa Tassinari & Chatel, fără altă plată, pentru a fi aduse în țară.

Art. 10: Cassa Tassinari & Chatel se angajează să permită câtorva meșteri țesători români, trimiși de Ministerul de Război, să urmărească și să învețe sistemul de fabricație al drapelilor, pentru a putea fi ulterior confecționate în România eventualele drapele necesare, folosind instalațiile cedate Ministerului de Război de către firma franceză, conform contractului“ ¹⁵.

În ceea ce privește stindardele de cavalerie, în primăvara lui 1925, gen. Mărdărescu a autorizat comanda unui model de stindard brodat, care a fost executat tot la Lyon de către Jeanne Vicard-Mayonade, la prețul de 3530 fr. fr. Stindardul a fost recepționat de o comisie de specialitate cu procesul-verbal din 4.02.1926.

Conform cu acest model s-au executat în țară 30 stindarde, la trei școli profesionale, care, și în trecut se ocupaseră cu astfel de comenzi: „Azilul Elena Doamna“, atelierul „Ligii Culturale“ și Atelierul de broderie artistică „Regina Maria“ ¹⁶.

Atât drapelele sosite din Franța, cât și cele confecționate în țară au fost predate Depozitului Central de Echipament, s-au recepționat și înregistrat și, după ce au fost montate la Arsenalul armatei, au fost distribuite unităților militare, între anii 1926–1928 ¹⁷.

După 1930, necesarul de drapele pentru unitățile nou înființate se pare că a fost executat în țară, deoarece într-o notă adresată de gen. Miltiade, șef al Serviciului Istoric din Marele Stat Major, către Ministerul Apărării Naționale, din iunie 1937, acesta afirma că „am vizitat atelierul Școlii de fete «Tudosca Doamna» și am constatat că instalația de război de țesut a Ministerului Apărării Naționale (adusă în țară după încheierea contractului cu firma Tassinari & Chatel și depozitată o vreme la Penitenciarul militar Târgșor) e pusă în funcțiune de școală și întrebuințată pentru nevoile ei și ale ministerului, atunci când primește comenzi“ ¹⁸.

Între anii 1937–1938 s-au desfășurat lucrările unei comisii care lucra la realizarea unui model de drapel militar, din componența căreia au făcut parte și specialiști din Muzeul Militar Național. Comisia a propus, printre altele, o nouă

¹⁴ Ibidem, f. 30.

¹⁵ Ibidem, f. 32.

¹⁶ Ibidem, f. 31.

¹⁷ Idem, Fond Intendență, Serviciul Echipament, dosar IBI/1931, f. 75.

¹⁸ Idem, Fond Marele Stat Major, Serviciul Istoric, dosar 320/1937–1938, f. 17.

dimensiune a drapelului (1,100 m × 1,100 m), cravata drapelului să fie confecționată din galon de fir auriu, să se creeze panglici cu inscripțiile localităților istorice unde se evidențiaseră în luptă respectivele unități¹⁹.

Sperăm să revenim cu altă ocazie cu materiale care să lămurească problema garniturilor și accesoriilor pentru drapele.

Un bogat fond de drapele s-a creat la Muzeul Militar Național după anul 1929, când, după acordarea noilor drapele model 1922, unitățile militare au depus la muzeu vechile lor drapele, o parte dintre acestea, destul de deteriorate, ca urmare a participării la campaniile din 1916–1919; preocupați de restaurarea lor, specialiștii muzeului au încredințat refacerea acestor drapele Atelierului de broderii „Regina Maria” (într-un raport înaintat de Președintele Consiliului de conducere al Muzeului Militar Național către Inspectoratul General al Intendenței din Ministerul Apărării Naționale, din 10 februarie 1934, se solicită disponibilizarea sumei de 525 000 lei, restul de plată ce trebuia achitat de muzeu pentru repararea steagurilor)²⁰.

Din păcate, câteva prețioase piese ale colecției de drapele (din perioada domnitorului Cuza, drapele otomane capturate în timpul Războiului pentru obținerea independenței ș.a.) au dispărut complet sau au fost grav deteriorate în timpul puternicului incendiu care a afectat Muzeul Militar Național în vara anului 1938.

Interesul pentru protejarea obiectelor din colecție se manifestă și în prezent în cadrul muzeului nostru, deoarece procesul firesc de îmbătrânire, ca și unele condiții de expunere sau de păstrare în depozit pot pricinui degradarea acestora.

Încercăm soluții care să rezolve favorabil aceste situații, fie prin expunerea limitată în timp a pieselor sau rotirea lor, fie prin confecționarea unor copii pentru cele valoroase, fie prin găsirea unor modalități de a le prezenta eventual permanent, dar care să nu afecteze structura și integritatea materialului textil.

În ceea ce privește modalitățile de depozitare, intenționăm ca, într-un viitor nu prea îndepărtat să reușim îmbunătățirea și multiplicarea mobilierului existent, ca și optimizarea spațiului afectat colecției.

RESUMÉ

Les auteurs de cet article, après avoir étudié plusieurs dossiers aux Archives du Grand Etat Major du Ministère Roumain de la Défense, ont trouvé quelques documents très intéressants concernant le confectionnement des drapeaux militaires, surtout ceux de 1922.

PRÉCIS

The authors of this article, had studied a few files at the Archives of the Ministry of National Defence and found informations about the manufacturing of the flags especially those of 1922.

¹⁹ Ibidem, f. 22–24.

²⁰ Idem, Fond Intendență, Serviciul Echipament, dosar IIII/1931, f. 310.

Date privind situația românilor refugiați sau evacuați din Dobrogea de Sud, aflați în județul Olt, în perioada 1940–1942

BADEA GEAUCĂ

În conjunctura internațională tot mai încordată de la începutul deceniului al cincilea al secolului al XX-lea, situația României s-a înrăutățit tot mai mult. Pe această linie, desigur, avem în vedere, în primul rând, pierderile teritoriale suferite de țara noastră, în vara și toamna anului 1940. După cedarea Basarabiei și a unei părți din Bucovina Uniunii Sovietice, în iunie, și a nordului Ardealului Ungariei horthyste, în august, sub presiunea cercurilor hitleriste, guvernul român a fost obligat să înceapă tratativele și cu Bulgaria pentru a se ajunge la o înțelegere cu privire la pretențiile teritoriale pe care le ridica aceasta.

În urma tratatelor purtate, a fost semnat la Craiova, la 7 septembrie 1940, Tratatul între România și Bulgaria, precum și anexele sale, cu referiri la teritorii, populație și bunuri. În material, nu vom face referiri la schimbările teritoriale și de frontieră.

Articolul III al Tratatului ¹ și acordului (art. I) prevedeau ca, în termen de trei luni, să se procedeze la un schimb obligatoriu între supușii români de origine etnică bulgară din județele Tulcea și Constanța și cei de origine etnică română din județele Caliacra și Durostor ². În rândul acestora erau considerați și cei care părăsiseră anterior județele respective. Guvernul român urma să întocmească liste cu persoanele ce făceau obiectul schimbului obligatoriu de populație care urma să părăsească teritoriul cedat Bulgariei. În privința averilor posedate de către românii din aceste teritorii, statul nostru se obliga să-i despăgubească, atât pentru bunurile imobiliare rurale ³, cât și pentru recoltele neculese de pe terenurile ce fuseseră cultivate cu porumb, bumbac și floarea soarelui ⁴.

Iată cum se prezenta, din punct de vedere statistic, situația populației așezate în spațiul dintre Dunăre și Marea Neagră în următoarele două perioade: *în anul 1930*: Dobrogea avea 815 475 locuitori, din care 360 572 (44,2%) erau români; în județele Caliacra și Durostor trăiau 378 344 locuitori, din care 77 728 erau români (20,5%) ⁵; *în anul 1940*: pe teritoriul celor două județe, cedate Bulgariei, locuiau 362 874 de oameni, din care 69 085 (19%) erau români ⁶. În continuare, urmează să facem referiri asupra acestora, pe marginea modului de aplicare a Tratatului referitor la schimbul obligatoriu de populație.

Românii, refugiați sau evacuați din Dobrogea de Sud (Cadrilater), începând cu toamna anului 1940, s-au așezat în diferite zone ale României, printre care și în județul Olt. Cu privire la condiția acestora, pentru perioada cât au locuit în județul Olt, Filiala Arhivelor Statului județul Olt posedă o serie de documente, pe care le apreciem de foarte mare importanță.

¹ „Monitorul Oficial”, nr. 212/1940, p. 5 532.

² Ibidem, p. 5 360.

³ Ibidem, p. 5 361.

⁴ Ibidem, p. 5 356.

⁵ *Recensământul general al populației României din 1930*, vol. II, București, 1938, p. XXXII.

⁶ Arh. St. Slatina, fond Recensăminte, dosar 1/1941, f. 1.

Pentru început, vom prezenta câteva date statistice. Primele situații referitoare la evacuații și refugiații din Cadrilater, stabiliți provizoriu pe raza județului Olt, sunt din decembrie 1940, ele mergând până în septembrie 1942. În cadrul lor, cifrele oscilează, de la 123 familii, în aprilie 1941⁷, până la 245 familii, cu 1 186 persoane, în 1942⁸.

Tabelul centralizator cu românii din Cadrilater aflați în județul Olt, întocmit de Prefectură la 15 octombrie 1941, cuprinde cele mai diverse date privind situația acestora. El cuprinde un număr de 138 familii, cu 622 persoane. Dintre capii de familie, 126 erau bărbați, iar 12 femei. După ocupații, erau 127 agricultori, 1 preot, 1 profesor, 6 învățători, 2 funcționari și 1 pensionar⁹. Ca o completare, din alt document, facem aprecierea că plugăritul era principala ocupație a acestor oameni, după cum reiese și din situația întocmită la 20 februarie 1941, în care, din totalul de 1 004 persoane, plugarii reprezentau 944¹⁰.

Un alt aspect interesant, reieșit din situația întocmită la 15 octombrie 1941, este acela al locurilor în care s-au așezat în județul Olt, cei veniți din Cadrilater: 5 familii, cu 20 persoane, în orașul Slatina, iar restul de 133 familii, cu 602 persoane, în 42 de comune¹¹. De ce numai în 42 comune, deși în anul 1941 județul Olt avea 95, este o problemă la care nu am găsit răspuns în documente.

Cu privire la starea materială, avută în Cadrilater și posedată în județul Olt, de către românii stabiliți aici, situația din 15 octombrie 1941 dă următoarele date: din cele 138 familii, circa 100 deținuseră în Cadrilater pământ, între 1–47 hectare (din care majoritatea între 10–15 hectare); restul de 38 familii nu figurează cu pământ. În privința gospodăriilor (casă, dependențe, animale, inventar agricol) rubrica este completată doar la 65 de familii¹².

În ceea ce privește situația acestor oameni în localitățile din județul Olt unde se stabiliseră, aceasta arăta în felul următor: 24 de familii posedau atât gospodării, cât și pământ, 15 familii doar gospodării, 33 familii doar pământ, iar 66 familii nu aveau nici gospodării, nici pământ¹³. În privința animalelor, doar 98 familii le posedau: 51 boi, 23 vaci și 141 cai (total 215)¹⁴.

Concluzionând, trebuie să arătăm că starea materială a celor mai mulți dintre refugiații și evacuații din Cadrilater, stabiliți în județul Olt, era nesatisfăcătoare. Acest lucru se constată și din mulțimea de plângeri, adresate de către ei autorităților. Dintre acestea, exemplificăm: în ianuarie 1941, 16 capi de familie semnalează că nu mai au hrană, îmbrăcăminte și lemne pentru întreținere¹⁵; la 8 februarie 1941, în numele a 120 de refugiați, se face plângere către autorități că „...de la data de 3 septembrie 1940...” de când se găseau în România, acești locuitori se află în situația „...muritorii de foame, pe drumuri, atât noi, cât și familiile noastre, cum și vitele ce le avem, nemaiaivând nici un fel de resurse de trai...”, cu toate că „...am luat pe datorie porumb de hrană, cum și furaje de vite...”¹⁶.

⁷ Ibidem, fond Prefectura județului Olt, dosar 55/1941, f. 393.

⁸ Ibidem, dosar 52/1942, f. 194–197.

⁹ Ibidem, dosar 55/1941, f. 13–21.

¹⁰ Ibidem, f. 130.

¹¹ Ibidem, f. 13–21.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem, dosar 53/1941, f. 153, 155, 157, 159–160.

¹⁵ Ibidem, f. 1–6.

¹⁶ Ibidem, f. 432.

Ca soluții pentru îmbunătățirea condițiilor de trai, se solicitau: acordarea de ajutoare, în bani, în contul despăgubirilor pentru recoltele abandonate în Cadrilater; împrumutarea pe moșii expropriate în acest scop¹⁷. La aceste solicitări, autoritățile au încercat tot felul de soluții, atât la nivelul central, cât și pe plan local.

Până la primirea dispozițiilor de sus, încă la 19 decembrie 1940, în ședința Comisiei județului Olt pentru ajutorarea refugiaților se avizau: ajutorarea celor lipsiți de mijloace de existență, cu bani, cu efecte din depozitele Prefecturii, de Crăciun, și plasarea, în funcție de posibilități, în posturi de guarzi comunale și oameni de serviciu la primării¹⁸. În baza acestei hotărâri, în ianuarie 1941, 57 de persoane au primit obiecte de îmbrăcăminte, încălțăminte și lenjerie, săpun și tutun¹⁹, iar în februarie, au fost ajutate cu aceleași produse 111 persoane²⁰.

În privința ajutorării, au fost primite o serie de dispoziții și instrucțiuni, de la autoritățile centrale. Astfel, la 18 ianuarie 1941, în circulara Subsecretariatului de Stat al Colonizării și Populației Evacuate, din Ministerul Economiei Naționale, trimisă prefecturilor, se specifica faptul că refugiații și evacuații pot cumpăra, prin licitație, vite mari și pot închiria locuințe, toate acestea din bunurile ce aparținuseră locuitorilor germani repatriați²¹.

Principala sursă pentru fondurile necesare a fost suma dată de către statul român în contul despăgubirilor pentru recolta abandonată în teritoriile părăsite, în acest sens fiind stabilite cotele – minimă și maximă – ale acesteia.

În județul Olt, un prim ajutor în bani a fost acordat la începutul anului 1941, la 10 ianuarie fiind întocmite două borderouri cu justificarea sumei de 50 000 lei, distribuită la un număr de 46 de familii evacuate din Cadrilater²². În continuare, până în toamna lui 1941, au mai fost acordate și alte sume de bani, în majoritate între 6 000–7 000 lei de familie, la un număr de 66 gospodării²³.

Cu toate aceste ajutoare, situația românilor veniți din Cadrilater era departe de a fi rezolvată, ajutoarele dovedindu-se insuficiente. Dovadă, în acest sens, sunt solicitările multora dintre ei ca, pe lângă ajutoare, să li se faciliteze și obținerea de împrumuturi de la bănci²⁴, cereri neacseptate, însă, de către autorități.

Stabilirea evacuaților și refugiaților din Cadrilater în diferite zone ale țării a fost aprobată pentru o scurtă perioadă de timp, după care urma să aibă loc recolonizarea lor în două zone dinainte stabilite: Dobrogea și Basarabia de Sud.

În martie 1941, Comisariatul General pentru Dobrogea al refugiaților anunța prefecturile că „...odată cu venirea primăverii, acțiunea de recolonizare a evacuaților din Cadrilater, în județele Tulcea și Constanța, pentru a fi reasezați în gospodăriile părăsite de populația bulgară expatriată...” continuă, iar cei care vor refuza să meargă în locurile stabilite „...vor fi excluși de la orice avantagii din partea statului”²⁵.

¹⁷ Ibidem, f. 1–6.

¹⁸ Ibidem, f. 161.

¹⁹ Ibidem, f. 37.

²⁰ Ibidem, f. 347.

²¹ Ibidem, f. 212–213.

²² Ibidem, f. 43, 73.

²³ Ibidem, dosar 55/1941, f. 13–21.

²⁴ Ibidem, dosar 53/1941, f. 433.

²⁵ Ibidem, f. 396.

La ordinele și instrucțiunile primite, prefecturile raportau situațiile la zi. La 15 martie 1941, Prefectura județului Olt anunța Comisariatul General pentru Dobrogea că urmează a fi colonizați în județele Tulcea și Constanța, din județul Olt, circa 650 persoane, venite din Cadrilater, pentru care erau necesare 55 de vagoane care să-i transporte (fără a se lua în considerație necesarul pentru inventarul agricol)²⁶. În tabelul cu evacuații din Cadrilater care urmează să plece din județul Olt în Dobrogea, întocmit la 27 martie 1941, erau înscrise 121 familii cu 669 de persoane²⁷.

Documentele dovedesc faptul că Dobrogea a fost principala zonă a țării în care au fost făcute recolonizările. Cea de a doua zonă a fost Basarabia de Sud. Pentru această zonă s-au stabilit o serie de instrucțiuni, care au fost transmise prefecturilor. În aceste instrucțiuni se stabileau condițiile colonizării în Basarabia: atribuirea de terenuri agricole, animale, inventar agricol și locuințe; constituirea de cooperative agricole de producție și valorificare; limita de vârstă de până la 45 de ani²⁸.

Pentru organizarea recolonizării în Basarabia a fost nevoie de purtarea unor numeroase discuții și luarea de accept din partea celor avizați. În situația din 15 octombrie 1941, la întrebarea dacă doresc să fie împrăștiți în Basarabia, au răspuns afirmativ 23 de capi de familie, negativ 69, iar la 39 nu se precizează opțiunea; 7 dintre ei nu au opțiune, făcându-se mențiunea că sunt mobilizați²⁹.

Cei care optau pentru colonizarea în Basarabia condiționau aceasta de punerea la dispoziție a celor necesare, încadrarea în anumite posturi (de exemplu, învățătorii).

Deoarece, în majoritatea cazurilor, nu le erau satisfăcute aceste cerințe, foarte puțini s-au declarat de acord cu plecarea în Basarabia. În acest sens, este edificator tabelul cu coloniștii veniți din Cadrilater care doreau să fie colonizați în Basarabia de Sud, întocmit de Prefectură, în care din 245 familii, cu 1 186 membri, doar 18 familii cu 106 membri s-au pronunțat pentru a fi colonizați³⁰.

De fapt, chiar dacă numărul celor care acceptau colonizarea în Basarabia ar fi fost ridicat, nu se putea realiza acest lucru, conform ordinului ministrului de interne, din 18 septembrie 1942, deoarece, se arăta că mareșalul Ion Antonescu hotărâse ca evacuații din Cadrilater să fie așezați în Dobrogea, pe locurile rămase de la bulgarii evacuați și germanii repatriați, „...numai surplusul să poată fi colonizat în Basarabia”³¹.

Acestea sunt cele câteva date extrase din documentele menționate la începutul articolului, care, desigur, trebuie completate într-o cercetare viitoare care să contribuie la aducerea de noi informații la scrierea adevăratei istorii a poporului român, în probleme mai puțin abordate în perioada trecută.

²⁶ Ibidem, f. 397.

²⁷ Ibidem, f. 594-600, 607.

²⁸ Ibidem, dosar 52/1942, f. 222-226.

²⁹ Ibidem, dosar 55/1941, f. 13-21.

³⁰ Ibidem, dosar 52/1942, f. 194-197.

³¹ Ibidem, f. 556-557.

În acest sens, considerăm că fiecare cercetător din sistemul Arhivelor Statului are o datorie importantă în a aduce o cât mai mare contribuție, având în vedere faptul că instituția noastră este posesoarea celor mai valoroase izvoare ale istoriei patriei.

RÉSUMÉ

L'auteur nous présente, à l'aide des documents inédits d'Archives, la situation des Roumains des deux districts de Dobroudja – Durostor et Caliacra, que en 1940, sous la pression de l'Allemagne furent cédés au royaume de Bulgarie. L'auteur se réfère aux Roumains qui se sont réfugiés dans le district Olt.

PRÉCIS

The author presents us by means of the unpublished Archives documents the situation of the Roumanians of the two districts of Dobroudja – Durostor and Caliacra, which were ceded, in 1940, under the pressure of Germany, to the Kingdom of Bulgaria. The author speaks about the Roumanians refugees from the Olt district.

DIN ISTORIA INSTITUȚIILOR ROMÂNEȘTI

Mitropolia Bucovinei. Scurt istoric

GAVRIL IRIMESCU

Între instituțiile care au jucat un rol important în viața politică, culturală și spirituală a vremii, fiind alături de puterea politică a statului român, sprijinind întărirea lui, a fost și biserica. Ne referim, în primul rând, la biserica ortodoxă română ca fiind expresia religiei marii majorități a românilor¹ și care, prin rostul său spiritual și cultural, a influențat puternic viața statală românească, completând în mod armonios rolul politic și militar al statului. Dar dacă am încerca să schițăm o paralelă între biserica din Moldova și Țara Românească pe de o parte și Bucovina și Transilvania pe de alta, am vedea că biserica în provinciile din urmă a avut și un pronunțat caracter național. „În biserica națională au găsit românii secole de-a rândul singurul lor reazim, unica lor mângâiere și încurajare“². În cadrele acesteia, ei au priceput să-și păstreze limba și să-și apere, după putință, drepturile lor uzurpate de străini³, biserica fiind cetatea românismului.

În lucrarea de față vom trata instituția ecleziastică din Bucovina, de rit ortodox – Mitropolia Bucovinei, ca factor de menținere și perpetuare a elementului românesc în teritoriul vremelnice cotoșite. La instituțiile de rit romano-catolic, greco-catolic, evanghelic luteran, armeano-gregorian, calvin sau mozaic ne vom referi numai tangențial. Aici impunându-se doar aprecierea că, spre deosebire de biserica ortodoxă cu caracterul ei de individualitate națională, celelalte biserici, cea catolică în special, au un pronunțat „caracter de universalitate, fără considerații la o anumită patrie sau limbă“⁴, cu adânci repercusiuni asupra liniștii, libertății și chiar independenței popoarelor. În această privință, catolicismul austriac oferă exemplul cel mai concludent, întrucât își avea corespondent în politica de stat, circumscris devizei „Drang nach Osten“.

Punând în aplicare această deviză, Austria anexează rând pe rând Transilvania, Croația, Slovenia,⁵ Banatul, Serbia, Bosnia, Oltenia,⁶ Galiția,

¹ Lege pentru organizarea bisericii ortodoxe române, în Hamangiu, *Legi noi de organizare*, vol. XI–XII (1922–1926), p. 496.

² I. Nistor, *Rolul național al bisericii noastre*, în „Junimea literară“ X, Cernăuți, 1913, p. 5–6.

³ *Ibidem*.

⁴ I. Nistor, *Istoria bisericii din Bucovina*, București, 1916, p. V.

⁵ *Istoria lumii în date*, București, 1969, p. 186 (În urma războiului austro-turc – 1683–1699 – prin pacea de la Carlowitz (26 ianuarie 1699), Austria dobândește Transilvania, Croația și Slovenia; prin pacea de la Satu Mare (1 mai 1711) își consolidează stăpânirea asupra Transilvaniei).

⁶ *Ibidem*. În urma războiului austro-turc din 1716–1718, încheiat prin pacea de la Passarowitz, Austria anexează Banatul, nordul Serbiei, Bosnia de nord și Oltenia; în urma războiului ruso-austro-turc din 1736–1739, încheiat prin pacea de la Belgrad (18 sept. 1739), Oltenia este reîncorporată Țării Românești.

Lodomeria⁷ ș. a., în sfârșit, în anul 1775, sub pretextul unei mai lesnicioase legături între Galiția și Transilvania, partea de nord a Moldovei, respectiv Bucovina.⁸

Ruptă din legăturile ei naționale, partea de nord a Moldovei – Bucovina – avea să trăiască timp de aproape un secol și jumătate (1 octombrie 1774 – 28 noiembrie 1918) în cadrul Imperiului austriac. Pierzând legătura de stat românească, populația de aici va fi transpusă într-o organizație statală străină și ostilă intereselor sale naționale și spirituale. În locul vechii stăpâniri de aceeași limbă și lege se constituie o administrație germană și catolică, condusă de așa-numita doctrină a absolutismului luminat, care manifesta dispreț pentru tradițiile schismatice ale moldovenilor. Astfel că, imediat după anexare, la stăruința guvernului militar al Bucovinei, s-a și trecut la arondarea noii dieceze, delimitându-se teritorial de Mitropolia Moldovei din Iași, prin aceasta, episcopul Dosoftei urmând a ajunge stăpân duhovnicesc „atât a cinului călugăresc, cât și a părții duhovnicești a mirului”⁹ din Bucovina.

La 12 decembrie 1781, reședința episcopală de la Rădăuți este mutată la Cernăuți, unde împăratul Iosif al II-lea fixase capitala noii provincii. La 30 ianuarie 1782, episcopul Dosoftei este instalat în noul său scaun, primind titlul de „episcop exempt al Bucovinei”.¹⁰ Dacă mai avem în vedere și instalarea unui Consistoriu pe lângă noul episcop și scrisoarea de renunțare la jurisdicția spirituală asupra mănăstirilor din Bucovina, dată la 24 aprilie 1781 de mitropolitul Gavriil al Moldovei, observăm că smulgerea acestui teritoriu din vechile lui legături statale și spirituale era deja pecetluită. La 4 iulie 1783, noua dieceză este supusă „in dogmaticus et pure spiritualibus” Mitropoliei sârbești din Carlowitz. Succesiv însă, influența mitropolitului a fost extinsă, iar prin rezoluția imperială din 8 decembrie 1786 mitropolitului sârbesc i s-a dat puterea de a controla toate afacerile bisericești, inclusiv cele privind mănăstirile. Acesta este socotit primul pas spre deschiderea largă a porților pătrunderii slavismului în Bucovina.

Un raport al episcopului Dosoftei din 1785 arăta că, în eparhia Bucovinei erau 26 731 familii ortodoxe; Regulamentul duhovnicesc din anul următor arată că existau 27 245 familii. După originea lor, „mădularii acestor familii erau cu toții români sau moldoveni”.¹¹

Densitatea mică a populației țării, posibilitățile mai lesnicioase de câștig, scutirea, până în anul 1830, de serviciu militar și de contribuție, plata mai ieftină a sării și tutunului au atras un mare număr de coloniști¹². Se menționează chiar că înainte de anexare se așezaseră pe hotarul satelor de la granița cu Galiția mai multe familii de iobagi fugiți din Galiția¹³.

⁷ Meyers Konversations Lexicon, Leipzig und Wien, 1895, vol. VII, p. 19. În urma primei împărțiri a Poloniei (1772), Austria anexează Galiția și Lodomeria, care făceau parte din blazonul Marici Terezia încă din 1769.

⁸ *Istoria Românicii în date*, București, 1971, p. 155. În urma războiului ruso-austro-turc, din 1768–1774, prin pacea de la Constantinopol, 7 mai 1775, Poarta cedează Bucovina Austriei, iar prin tratatul de la Palamutca, 2 iulie 1777, se consfințește răpirea. Vezi P. Rezuș, *Contribuții la istoria orașului Rădăuți*, București, 1975, p. 69.

⁹ D. Onciul, *Acte privitoare la instalarea episcopului Dosoftei în Cernăuți la 30 ianuarie 1782*, în „Candela”, IX Cernăuți, 1890, p. 148.

¹⁰ *Ibidem*. Această dată se poate considera ca începutul existenței Episcopiei Bucovinei. Înființarea Consistoriului episcopal se presupusese prin scrisoarea din 24 mai 1781 (Arh. St. Buc., fond Consiliul Aulic de Război Bucovina, VI/37).

¹¹ I. Nistor, *Rolul național al bisericii noastre...*, p. 29

¹² Arh. St. Buc., fond Consiliul Aulic de Război Bucovina, VIII/29.

¹³ I. Nistor, *Rolul național al bisericii noastre...*, p. 30.

Preoții din aceste locuri vedeau cu ochi buni sporirea numărului „poporenilor“, fără a bănuși că aceștia ar putea primejdui cândva caracterul românesc al bisericii și chiar al provinciei. Împrejurarea că Bucovina a fost mulți ani (1786–1848) un cerc administrativ al Galiției a favorizat și mai mult pătrunderea în țară a acestor coloniști ruteni.

Dar colonizarea Bucovinei fiind, în vederile politicii de stat austriece, elementul major de dezmembrare și stăpânire, a fost continuată cu multă râvnă. Numai în câțiva ani numărul coloniștilor a atins cifre de domeniul zecilor de mii. Generalul Enzenberg raporta, la 27 octombrie 1783, contelui Hadyc că „din anul 1778 până în prezent (1783), au venit în Bucovina peste 13 000 familii și că mai este loc pentru colonizări“.¹⁴

Bătrânul Dosoftei, în veșnică opoziție cu atotputernicia doctrinei iosefiniste, a încercat să apere vechiul așezământ moldovenesc și să-i dea un fundament solid. Astfel, la 29 aprilie 1786 a trecut la o nouă organizare a diecezei și episcopiei. Prin așa-zisul „Regulament duhovnicesc“ (Geistlicher Regulierungsplan) a fost introdusă instituția vicarilor și asesorilor episcopali. Episcopul era numit de către împărat, patronul suprem al bisericii ortodoxe din Bucovina, era asistat de un vicar general și consiliat de patru sfințici, 2 clerici și 2 mireni. Cu această ocazie eparhia a fost împărțită în șase decanate, conduse de către protopopi și 186 parohii, conduse de preoți parohi.¹⁵

Urmașii n-au întărit, ci, dimpotrivă, au slăbit acest fundament solid al bisericii românești, îngăduind guvernului ingerințe tot mai mari în treburile bisericesti și au deschis larg porțile fugărilor galițieni – rutenilor – în Bucovina și în biserica românească.

Urmașul lui Dosoftei, episcopul Daniil Vlahovici, sârb de origine, propagând ideea ortodoxismului, „legea-i dătătoare de ton, spunea el, limba în care se propovăduiește credința este irelevantă“¹⁶, a îndrumat dezlipirea preoțimii de popor. Din vechiul prieten și povătuitor, păstorul sufletesc ajunge un simplu funcționar de stat. Pe seama confesionalismului s-a produs întărirea elementului rutean în Bucovina. „Una din măsurile prin care episcopul Vlahovici a jignit sentimentele naționale românești a fost și inundarea eparhiei cu cărți rituale slavone, chiar și cu preoți de obârșie galițiană și rusească, înlesnind și pe această cale pătrunderea și răspândirea idiomului rutenesc în Bucovina“.¹⁷

În același timp, în Bucovina au continuat să fie aduși coloniști din Ungaria, Banat, Boemia, chiar și din Baden Württemberg sau Hessa, ca băeși, muncitori la pădure, agricultori sau funcționari, cu scopul bine determinat de sprijinire a planurilor de guvernare și germanizare profesate de guvern. În acest context, moșile mănăstirilor voievodale au servit de minune scopului propus.

Astfel au fost înființate următoarele colonii: pe teritoriul satului Cozmin s-au format coloniile de nemți Franzthal și Mologhia (1783); la Frătăuți, Tereblecea, Crasna și Ciudei s-au format coloniile Frătăuții Nemțești, Tereblecea Nouă (1788), Huta Veche (1793) și Huta Nouă (1820). Nemții au întemeiat colonii la Sf. Onofrei (1788), la Mitocul Dragomirnei (1787), la Ițcanii Noi (1788), la Bădeuții Noi (1788), la Arbore (1788), la Satu-Mare Nou (1788), la Ilișești (1788), la Iacobeni (1784), la Cărlibaba (Mariensee) (1797), la Pojorâta (Luisenthal) (1805), la Prisaca Dornei (Eisenau) (1807), la Moldovița (Freudenthal) (1809), la Frasin (1804), la

¹⁴ Arh. St. Buc., fond Consiliul Aulic de Război Bucovina, XIV/9.

¹⁵ I. Nistor, *Rolul național al bisericii noastre...*, p. 9-10.

¹⁶ *Ibidem*, p. 35.

¹⁷ „Der Patriot“, Cernăuți, 1872. Vezi și I. Nistor, *Rolul național al bisericii noastre...*, p. 37.

Pălinoasa (1817), pe pârâul Bourii (Bori) (1835), la Negrileasa (Swarzthal) (1837), la Poiana Micului (Buchenhein) (1838); la Dealul Ederii (Lichtemberg) (1835); la Voievodeasa s-au ridicat coloniile Fürstenthal și Hardegthal (1802), chiar în pragul Mănăstirii Putna s-a ridicat colonia de nemți Karlsberg. Puternice colonii de nemți s-au înființat la Solca, Rădăuți și Gura-Humorului.

Pe pământurile mănăstirești au fost colonizați ciangăi, maghiari, secui, lipoveni, țigani, huțuli ș.a. Astfel, coloniile ungurești s-au ridicat la Dornești (Hadykfalva) 1785, la Mănești (Andreasfalva) 1786, lângă Tibenii s-a ridicat colonia Istensegits. Cu secui au fost colonizate localitățile Iacobești (Fogodisten) 1777 și Tolova (Ioseffalva) 1786. Moșiile mănăstirești de la Climăuți, Fântâna Albă și Mitocul Dragomirnei au fost colonizate cu lipoveni formând coloniile Climăuți, Biela-Kiernica și Lipoveni (1780–1784). Au fost colonizați și slovaci pe moșiile Mănăstirii Humorului, formând coloniile Solonețul Nou, Pleșa și Poiana Micului.¹⁸ Iată cum Bucovina, un teritoriu curat românesc, a ajuns cu timpul să circumscrie un conglomerat de naționalități, religii și interese mai întotdeauna contrare spiritului băștinașilor români. A protestat cineva împotriva acestei colonizări? Nu s-a păstrat nici un protest. Cine avea să protesteze, clerul în frunte cu episcopul sârb, boierul Vasile Balș, câștigat de partea guvernului? Totuși s-a păstrat protestul Mitropolitului Moldovei care n-a admis nici o ingerință a guvernului austriac pe moșiile Mitropoliei din Cordon¹⁹ și pe acestea nu s-a așezat nici un colonist. Este vorba de moșiile: Bosanei, Răușeni, Chilișeni, Udești.

Dar șirul răutăților de abia începuse, dacă în anul 1786 biserica națională a fost subordonată Mitropoliei sârbești, în anul 1815 i-a venit rândul învățământului național să fie declarat învățământ confesional catolic și trecut sub controlul Consistoriului catolic din Lemberg. Dar faptul că „nici un naționalist nu se primea ca învățător dacă nu jura că se leapădă de credința părintască”²⁰, că posturile de învățători erau date străinilor care nu cunoșteau limba națională, că limba moldovenească se învăța foarte puțin, iar limba polonă ca limbă principală... părinții au trebuit să se dezguste de a-și mai trimite copiii la școală, din care nu aveau nici un folos²¹, ducând la desființarea a peste 30 de școli, iar cele rămase erau ca și inexistente pentru români.

Urmașul lui Daniil, episcopul Isaia Baloșescu, bun român, cu o vastă cultură, însușită la școala lui Vartolomei Măzăreanu (Academia de la Putna), a încercat să repare ce se mai putea. Astfel, prin străduințele sale, se înființează un seminar clerical, iar la 4 octombrie 1827, Institutul teologic la Cernăuți. Prin crearea de preoți instruiți dorea să ridice viața morală și spirituală a satelor. El stăruie prin dese rapoarte adresate guvernului, să îndrepte și starea în care se făcea instrucția populației băștinașe de la sate. Dar abia memoriul din 2/17 sept. 1837 al

¹⁸ I. Nistor, *Istoria fondului bisericesc din Bucovina*, Cernăuți, 1921, p. 32–34.

¹⁹ C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei*, București, 1888, p. 309. Aici găsim scrisoarea mitropolitului Moldovei către episcopul Dosoftei, în care se spune: „Cartea frăției tale din 27 sept. 1782... întru care ne scrii frăția ta cu prierenească cerere și poftă pentru moșiile bisericii Sfeti Gheorgii din Suceava și a m-rii Sfânt Ilie, din Cordon ea să le dăm stăpânitorului țarei accia de istov... la aceasta răspundem frăției tale că cu moșiile m-rii Sfânt Ilie... Sfeti Gheorgii din Suceava..., unde au și fost din vechime scaunul Mitropoliei țarei... și scaunul domniei mai înainte... toate moșiile și veniturile sunt ale scaunului Mitropoliei... Și să se păzească aceasta de către stăpânitorul țarei accia care stăpânitor este acca laudă a păzrii drepturilor celor din protexia sa cu sunete de laude în toate părțile), dar frăția ta lasă-te a mai scrie pentru aceasta, iar de va fi vreedată, întrebare pentru acele moșii vei arăta răspunsul nostru acca la locurile unde s-a cuveni.

²⁰ C. Morariu, *Pedagogia românească în Bucovina*, în „Revista politică”, V. Cernăuți, 1890, nr. 7, p. 15.

²¹ Arh. St. Suceava, fond Mitropolia Bucovinei, S. 9/1, dosar 710.

episcopului Eugen Hacman (1835–1873) avea să aibă un oarecare succes. Însă rezoluția împăratului Ferdinand, pusă pe memoriu, a fost aplicată după cinci ani, în mai 1844. Decretul din martie 1844 împărțea școlile primare din Bucovina în școli catolice și școli ortodoxe; limba română era decretată limbă de instrucție pentru școlile ortodoxe;²² iar prin emisul din 23 februarie 1850 Consistoriul ortodox era însărcinat cu inspectarea și supravegherea învățământului național.²³

Dar sub episcopul Hacman viața politică națională și spirituală cunoaște evoluții defavorabile intereselor românești, curentul slavismului căpătând un nou impuls. La aceasta reflectă și G. Sion când apreciază că „clerul, care, în general, este român și care singurul mai păstrează tradițiile naționale, pare a fi neputincios sau poate nici nu încearcă a pune o stavilă teribilului curent al slavismului care târâște după sine populațiunea românească”²⁴. Spiritul de emancipare, de a trăi liber în propria-i țară, tindea a fi materializat. Ideea unirii tuturor românilor din Imperiu se considera a fi salvatoare pentru unitatea românească și ea trebuia însușită nu numai pe plan politic, ci și pe plan religios. Delimitarea naționalității române ar fi păstrat caracterul românesc al provinciei, cu implicații mult mai favorabile împlinirii actului de la sfârșitul deceniului al doilea al secolului al XX-lea.

Evenimentele care au zguduit temelia statului multinațional austriac în acea „primăvară a popoarelor” sunt cunoscute. La 4 martie 1849, a fost promulgată noua Constituție, în temeiul căreia Bucovina a fost despărțită de Galiția și declarată Ducat autonom. Articolul al doilea din Constituție îngăduia fiecărei biserici și comunități religioase, recunoscute prin lege, dreptul de a-și exercita liber și în mod public religia sa.

În 1850, toți episcopii ortodocși se întruniră într-un Congres la Viena, unde urmau a-și armoniza interesele. La 26 aprilie 1850, s-a întrunit la Cernăuți un mare sinod al bisericii bucovinene, care a votat o moțiune către împărat, dar, orbiți de interese străambe, confesionale membrii sinodului n-au văzut clar interesele naționale românești.

Lupta pentru „Unirea tuturor românilor” continua însă. La 21 august 1860, deputații români în parlamentul din Viena au cerut înființarea unei mitropolii românești, căreia să-i fie supuse toate episcopiile, inclusiv cea din Bucovina. Problema bisericii ortodoxe preocupa chiar și curtea din Viena. Prin ordonanța din 27 septembrie 1860, împăratul invită episcopii ortodocși la Carlowitz pentru a chibzui și a decide asupra viitoarei organizări a bisericii ortodoxe din Austria. Episcopul Hacman, deși votă pentru ridicarea episcopiei Ardealului la rangul de mitropolie, ceru autonomia bisericii ortodoxe din Bucovina și ridicarea episcopiei la rang de mitropolie. În acest sens, se pronunța și „reprezentanța” clerului la adunarea din 29 februarie din Cernăuți.

Prin decretul imperial din 31 octombrie 1865, a fost aprobat statutul de reorganizare a Consistoriului episcopal și sistematizarea personalului. Se prevedeau două posturi definitive de asesori sau consilieri consistoriali, un arhimandrit consistorial, cu rang de vicar general al diecezei, patru consilieri consistoriali, precum și doi consilieri onorari. Drepturile, îndatoririle și sfera de competență a Consistoriului episcopal erau stabilite prin regulament special, sancționat de împărat la 2 februarie 1869.²⁵

²² Ibidem, S. 11/4, dosar 4.

²³ I. Nistor, *Rolul național al bisericii noastre...*, p. 58; C. Morariu, *op. cit.*

²⁴ G. Sion, *Notițe despre Bucovina*, București, 1882, p. 33–34.

²⁵ „Foaia ordinaciunilor”, nr. 6, Cernăuți, 1869, p. 29

Perioada dintre anii 1848–1870 poate fi considerată perioada luptei pentru autonomia bisericii. În 1867, monarhia este restaurată pe bază dualistă – pentru Bucovina intră în vigoare Legea fundamentală de stat promulgată la 21 decembrie 1867. Articolul XV garantează fiecărei confesiuni dreptul de a-și exercita liber și public cultul și de a-și administra singură averea sa bisericească. Întemeindu-se pe acest articol românii, în frunte cu Hurmuzăchiștii (Gh. Hurmuzachi era președinte al comitetului pentru autonomia bisericii din Bucovina) reînvie lupta pentru obținerea autonomiei. Astfel, ei trimit guvernului un memoriu prin care cer convocarea unei conferințe care să formuleze dorințele românilor cu privire la organizarea autonomă a bisericii. S-a întocmit chiar un proiect de statut pentru congresul bisericesc, supus de deputatul Samuil Morariu Andrievici parlamentului din Viena, în care, între altele, se prevedea și participarea mirenilor la alegerea episcopului, la constituirea, concentrarea și împărțirea comunelor parohiale, la reglementarea și stabilirea taxelor, a dotațiilor și la supravegherea averii bisericești. Întrucât aprobarea statutului întârzie, românii convoacă, la 11 iunie 1870, chiar o mare adunare la Cernăuți, cerând autonomia bisericii. Dar de abia la 1 decembrie 1870 guvernul comunică aprobarea constituirii congresului.²⁶

Cu privire la obținerea acestei decizii iată ce spune Alecu Hurmuzachi: „Am dobândit dar ce am cerut... a costat multă luptă, nu ne-am mulțumit, am respins, am protestat, ne-am certat, am rugat sau am cerut până ce, în fine, am dobândit această deciziune, ... să știm a ne folosi cu energie neabătută, cu concordie și prudență de acest drept dobândit ca să-l realizăm mai bine și deplin... ca să fim o instituție autonomă, națională, mântuitoare“.²⁷

În baza acestei aprobări, la 1 martie 1871, s-a întrunit la Cernăuți o adunare care a dezbătut și votat statutul provizoriu al congresului, iar la 9 august, a aceluiași an, a și primit sancțiunea imperială,²⁸ dar care nu s-a pus în lucrare decât 20 de ani mai târziu, în 1891. Nici nu se putea altfel, deoarece așa-numita „eră liberală germană“ care a urmat (1871–1879) a fost cea mai neagră pentru aspirațiile românești.²⁹

Ca rezultat al acestor frământări, dar și datorită influenței nefaste a episcopului Hacman, apare rezoluția împărătească din 23 ianuarie 1873, prin care Episcopia Bucovina este ridicată la rangul de Arhiepiscopie și Mitropolie a Bucovinei și Dalmației – cu două episcopii sufragane – Cattaro și Zara – punându-se capăt astfel posibilității unirii tuturor românilor din imperiu. Primul arhiepiscop al Cernăuțului și mitropolit al Bucovinei și Dalmației a fost Teofil Bendela (1873–1875), urmat de Teoctist Blajevici (1877–1879).

La 12 martie 1880, a fost așezat în scaunul mitropolitan Silvestru Morariu-Andrievici, bărbatul care a influențat timp de 15 ani (1880–1895) în cel mai înalt grad, dezvoltarea culturală și națională a Bucovinei. Călăuzit de propria-i deviză că biserica trebuie să fie limanul naționalității, iar naționalitatea română sprijinul ortodoxei, a militat neobosit pentru ridicarea naționalității române. Un exemplu concludent ni-l oferă faptul că, în anul 1884, Silvestru cere și obține de la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii înființarea de clase paralele cu limba de predare română la liceul din Suceava,³⁰ iar între anii 1881–1891 el a fost acela care a cerut și insistat

²⁶ I. Nistor, „Rolul național al bisericii noastre...”, p. 109.

²⁷ I. G. Sbiera, *Familia Sbiera după tradiție și istorie*, Cernăuți, 1899, p. 241–242.

²⁸ Arh. St. Suceava, fond Mitropolia Bucovinei, S. 1/3, dosar 33, 34.

²⁹ I. Nistor, *Rolul național al bisericii noastre...*, p. 111–112.

³⁰ Arh. St. Suceava, fond Mitropolia Bucovinei, S. 11/4, dosar 77.

ca profesorii străini (romano-catolici) de la acest liceu să fie înlocuiți cu profesori români.³¹

Sub Silvestru se înființează revista literară bisericească „Candela” (1 iulie 1882), iar în mai 1883, simțindu-se tot mai mult nevoia unei tipografii românești, mitropolitul Silvestru înființează Tipografia arhiepiscopală, aducând prin aceasta un mare beneficiu pentru propagarea scrisului românesc. Silvestru a fost și un bun autor de cărți didactice românești „atingând în scrierile sale chestiuni de interes național”.³² A sprijinit Societatea pentru cultura și literatura din Bucovina, precum și Societatea de cântare „Armonia”, a sprijinit activitatea cultural-națională a pictorului Epaminonda Bucevschi, precum și a lui Ion Pășlea; a fixat ordinea rangurilor liturgice bisericești ș.a. De aceea, pe drept cuvânt, se poate afirma că „Mitropolitul Silvestru a fost un vrednic reprezentant al curentului național român bucovinean”.³³ După moartea mitropolitului Silvestru, a fost numit Arcadie Ciupercoviici (1896–1902), apoi Vladimir de Repta (1902–1924).

Revenind, după război, Bucovina la sânul patriei mame, iar Dalmația intrând în componența statului iugoslav, ambii episcopi sufragani, de Cattaro și Zara au fost demși. Necesitând, după canoanele bisericii ortodoxe române, existența a cel puțin unei episcopii sufragane, s-a impus o nouă organizare a Mitropoliei Bucovinei, ce s-a făcut de altfel prin legea din 6 mai 1925.³⁴ Conform acestei legi, Mitropolia Bucovinei și Dalmației a fost transformată în „Mitropolia Bucovinei și Hotinului”.³⁵ Legea prevedea că episcopul (arhiepiscopul) conduce afacerile eparhiei cu ajutorul: 1. Adunării eparhiale, 2. Consiliului eparhial și 3. Consistoriului spiritual eparhial.

Consiliul eparhial este organul executiv al adunării eparhiale și conduce afacerile administrative, bisericești, culturale și fundamentale ale eparhiei. Consiliul eparhial are o cancelarie cu următoarea organizare: 1. Biroul mitropolitan-prezidențial; 2. Serviciul juridic și administrativ; 3. Consulente tehnic; 4. Serviciul tehnic; 5. Arhiva și expeditul.³⁶

La 7 noiembrie 1924 a fost ales, de către marele colegiu, arhiepiscop și mitropolit al Bucovinei dr. Nectarie Cotlarciuc (1924–1935), urmat de Visarion Puiu, fost episcop al Hotinului; urmat, la rândul său, de Tit Simedrea, apoi de Emilian Antal (5 aprilie 1945–18 septembrie 1948).

În cadrul organizării statuate de legea bisericii din 1925, Mitropolia Bucovinei și-a desfășurat activitatea până după al doilea război mondial, când, datorită prefacerilor teritoriale suferite, pierzând episcopiiile Cernăuților și a Hotinului, prin Decret al Prezidiului M.A.N., s-a desființat Mitropolia ortodoxă a Sucevei (fostă a Bucovinei) și s-a înființat „Arhiepiscopia Sucevei și Maramureșului”, cu sediul în Suceava, dar ca sufragana a Mitropoliei Moldovei.³⁷ Prin Decretul Prezidiului M.A.N. nr. 1630 din 18 septembrie 1948, Sebastian Rusan, episcopul Maramureșului, este numit titularul noii Arhiepiscopii a

³¹ Ibidem, dosar 69.

³² I. Nistor, *Rolul național al bisericii noastre...*, p. 156.

³³ Ibidem, p. 145.

³⁴ „Lege pentru organizarea bisericii ortodoxe române”, în Hamangiu, *Legi noi de organizare*, vol. XI–XII (1922–1926), p. 496.

³⁵ Ibidem. Vezi și Legea nr. 1402/1925, publicată în „Monitorul oficial”, nr. 97 din 6 mai 1925, p. 4994–5015.

³⁶ „Anuarul Arhidiecezei ortodoxe a Bucovinei”, Cernăuți, 1926, p. 28.

³⁷ Decretul Prezidiului M.A. N. nr. 244 din 17 sept. 1948, în „Cuvântul adevărului”, LXXIX (1948), Succava, 1948, p. 98.

Sucevei și Maramureșului.³⁸ În baza decretului nr. 133/1949, județul Dorohoi este trecut la Eparhia Sucevei,³⁹ astfel că noua eparhie își întinde autoritatea spirituală încă peste 121 parohii, cu 134 biserici și 121 preoți.⁴⁰

La data de 6 februarie 1950, Adunarea Națională Bisericească alege pe arhiepiscopul Sucevei, Sebastian Rusan, ca arhiepiscop al Iașilor și mitropolit al Moldovei și Sucevei. Cu această ocazie, Arhiepiscopia Sucevei și Maramureșului este desființată. Episcopia Maramureșului trece sub jurisdicția Mitropoliei Ardealului, iar Arhiepiscopia Sucevei (fosta Mitropolie a Bucovinei) revenea, după o absență de peste 180 de ani, din nou sub jurisdicția spirituală a Mitropoliei Moldovei.

³⁸ Ibidem.

³⁹ „Monitorul oficial”, nr. 30 din 5 februarie 1949.

⁴⁰ „Cuvântul adevărului”, LXXX, Suceava, 1949, nr. 1–2, p. 3

Consiliul Superior Economic. Instituția și activitatea (I)

VASILE MANOLE

În memoria lui V. Slăvescu, V. Madgearu și a tuturor marilor personalități ale neamului, care, prin activitatea lor teoretică și practică, au urmărit binele și un viitor economic prosper pentru România.

O introducere ce poate servi și drept concluzii: Semnificația istorică și caracterul actual al subiectului

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, liberalismul deplin, ilustrat de principiul „laissez-faire“, a început să devină tot mai necorespunzător din cauza efectelor sale negative pe plan social. Intervenția statului în economie a devenit tot mai importantă, urmărind realizarea unui minimum de echitate în scopul prevenirii convulsiilor sociale. Ruperea echilibrelor economice în vremea primului război mondial și, mai ales, în vremea crizei din anii 1929–1833 a accentuat politica de intervenție a statului în economie. S-au căutat noi forme de influențare a evoluției economice, în scopul atingerii unor țeluri speciale. Dirijismul a evoluat în mod logic până la ideea de planificare. Căutările și experiența în acest domeniu au fost diverse ca formă, țeluri, motivații. Regimul politic și-a pus amprenta asupra lor.

În U.R.S.S., țara planificării totale, scopul urmărit, mai presus de rezultate economice, era subordonarea completă a individului, cu prețul uciderii inițiativei, spiritului creator și interesului lucrătorului pentru rezultatele muncii. În Italia, dar mai ales în Germania, planificarea a îmbrăcat forme relativ bine gândite și rezultatele au fost notabile, dar țelul urmărit nu era nici economic și nici social, ci exclusiv politico-militar: pregătirea economică a războiului. Planificarea în Franța și Portugalia a fost mult mai aproape de ceea ce trebuia să fie ea: scopurile urmărite erau de caracter exclusiv economic și social.

Cazul României a fost similar. Și la noi, intervenția statului a dus la dirijism și apoi la planificare, cu un decalaj de timp foarte mic (câțiva ani). Firește, scopul economic și social nu era exclusiv (dictatura regală voia să-și lege numele de dezvoltarea economică a țării, care i-ar fi oferit un element de legitimitate în plus; întărirea economică a țării ar fi pus-o în situația de a înfrunța, în condiții mai favorabile, vremurile grele ce se anunțau, mai ales după Anschluss), dar el predomina.

Organismul căruia i s-a încredințat activitatea de planificare, Consiliul Superior Economic, dispunea de un corp de buni specialiști, care, într-un timp record, în afara altor lucrări importante, au formulat liniile generale ale unui plan economic pe cinci ani, bazat pe cunoașterea tematică a realității economice interne și externe și a experienței principalelor țări care practicau planificarea.

Din păcate, izbucnirea războiului și, apoi, generalizarea lui au întrerupt căutările în domeniul planificării, atât pe plan extern, cât și în România. În țările democratice, această căutare a fost reluată după război, ajungându-se la tipul de planificare practicat în Franța sau Japonia, sau la constituirea economiei sociale de piață (soziale Markwirtschaft), ca în Germania (Vest), Suedia, Elveția. România a avut neșansa de a fi cuprinsă după război în zona de influență a U.R.S.S., ceea ce a

avut drept urmare introducerea planificării ultracentralizate, cu consecințe tragice (înapoierea țării).

Experiența unor țări dezvoltate a dovedit că se poate practica planificarea economică, dar nu în felul cum s-a făcut în U.R.S.S. și în țările cu regim identic, ci într-un mod care să menajeze inițiativa particulară și spiritul creator al omului. Ea trebuie să îmbrace mai degrabă forma de coordonare a eforturilor economice, pentru a asigura convergența lor către un scop urmărit. Dincolo de cifra de producție, calitatea și noul s-au dovedit elementele decisive care au transformat țări sărace sub aspectul resurselor în țări bogate economic și moderne. Experiența românească din anii 1938–1940, alături de experiența japoneză și, mai ales, cea franceză, mai apropiată de noi și mai accesibilă, de folosire a planificării în cadrul unei economii de piață, ar putea oferi multe învățăminte României de astăzi. Contextul este nou, dar politica economică a țării trebuie să reînnoade legătura cu experiențele antebelice, preluând ceea ce s-ar putea dovedi util și pe care s-ar putea grefa elementele pozitive ale experiențelor japoneză sau franceză, preluate critic, selectiv, în funcție de posibilitățile de aplicare la condițiile noastre.

Sursele de documentare

Documentele care ilustrează existența și activitatea Consiliului Superior Economic sunt relativ puține și nu întotdeauna bogate sub raport informațional. Este vorba mai întâi de legislația care a stat la baza înființării, activității și desfășurării Consiliului Superior Economic (legi, decrete, jurnale ale Consiliului de Miniștri, decizii ministeriale, expuneri de motive, dezbateri parlamentare etc.).

O a doua categorie este reprezentată de materialul de arhivă creat de această instituție, din care s-a păstrat doar un fragment de 139 dosare, destul de modeste sub raportul conținutului (de multe ori dosare de 1–3 file de corespondență, cu un conținut informațional aproape insignifiant), care oferă date privitoare mai ales la personalul utilizat (numeric, studii, recrutare, plată), bugetele anuale, aspecte ale relațiilor cu alte instituții din țară și străinătate pe tema procurării și a proiectelor de legislație economică, domeniu în care Consiliul Superior Economic avea un cuvânt greu de spus.

Cea de a treia categorie de documente, și ea redusă cantitativ, dar ceva mai consistentă informațional, se referă la activitatea de bază a instituției. Este vorba de studii întocmite de specialiștii Consiliului Superior Economic asupra unor aspecte ale economiei României sau altor țări (menite a constitui o sursă de învățăminte pentru economia națională), publicate de obicei în țară, dar uneori și în străinătate.

Acestora li se adaugă un număr de lucrări de mai mare anvergură, „Orientările generale pentru alcătuirea unui plan economic pe termen mai lung“, anteproiectul de „Plan economic pe cinci ani pentru ridicarea țării“ și „Orientările economice pentru vremuri excepționale“, al căror rost era să stea la baza viitoarei politici economice a României pe termen scurt sau mediu.

I. CADRUL JURIDIC ȘI EVOLUȚIA INSTITUȚIEI

1. Contextul economic și necesitatea înființării Consiliului Superior Economic

După anul 1934, economia românească, și în primul rând industria, au cunoscut o etapă de evoluție ascendentă, atât cantitativ, cât și calitativ. Volumul producției agricole și industriale a crescut an de an, în ritmuri care, în cazul industriei, sunt considerabile. Pentru a da cifre sintetice, vom aminti că în intervalul 1933–1938 valoarea producției agricole a crescut de la circa 40 miliarde lei la aproape 72 miliarde lei¹. În același interval suprafața arabilă a crescut cu aproape 700 000 ha (de la 13 190 000 la 13 874 000 ha.), suprafața cultivată cu cereale a crescut cu peste 800 000 ha (de la 3 116 000 la 3 927 000 ha), iar suprafața cultivată cu plante industriale a sporit și ea cu circa 37 000 ha (de la 163 000 la 200 000 ha)².

Rolul industriei în ansamblul economiei naționale a crescut permanent în acești ani. Astfel, în intervalul 1933–1937, principalii indici au sporit astfel: capitalul investit de la 39,8 miliarde la 46,3 miliarde lei, forța motrice de la 523 000 la 723 000 C.P., personalul utilizat de la 185 000 la 279 000 angajați, valoarea materiei prime prelucrate de la 17,9 miliarde la 39,3 miliarde lei, iar valoarea producției de la 34,9 miliarde la 64,6 miliarde lei³.

Și ceea ce este mai semnificativ, ponderea sectorului ramurilor purtătoare de progres tehnologic din industrie (metalurgică, constructoare de mașini, chimico-farmaceutică, electrotehnică și energetică) a sporit continuu, datorită indicelui de creștere superior. Astfel, valoarea producției în intervalul 1933–1937 a sporit pe ramuri după cum urmează: metalurgică (ce includea și construcțiile de mașini) de la 5,24 miliarde la 9,94 miliarde lei, chimică de la 6,6 miliarde la 14,7 miliarde lei, iar cea electrotehnică de la 87 milioane la 417 milioane lei. Cât privește industria energetică, puterea instalată a crescut de la 372 la 508 Mw., iar producția de energie electrică a sporit de la 325 milioane la 537 milioane kwh.⁴

Dezvoltarea agriculturii și industriei a permis o evoluție favorabilă a comerțului, atât interior, cât și exterior. Astfel, între 1933–1937, valoarea importului a trecut de la 70 milioane la 87 milioane dolari-aur, iar exportul de la 85 milioane la 135 milioane dolari-aur.⁵

Sectorul bancar, care finanța activitatea economică, a cunoscut și el o evoluție mereu ascendentă. Valoarea emisiunilor de acțiuni și obligațiuni a sporit de la 568,5 milioane în 1933 la 4 824,3 milioane lei în 1937, iar plasamentul marilor bănci a crescut de la 7,97 miliarde în 1934 la 12,27 miliarde lei în 1939.⁶

Această evoluție economică rapidă s-a reflectat în creșterea corespunzătoare a venitului național, care a trecut de la 172,6 miliarde în 1933 la 290 miliarde lei în 1939, volumul avuției naționale ajungând în acest ultim an la circa 1350 miliarde lei, adică vreo 70 000 lei/locuitor.⁷

¹ *Enciclopedia Românică*, vol. III, București, 1939, p. 1065.

² *Ibidem*, p. 1066, 1085.

³ *Ibidem*, p. 1097–1100.

⁴ *Ibidem*, p. 1101–1102.

⁵ *Ibidem*, București, 1943, vol. IV, p. 489.

⁶ *Ibidem*, p. 529, 577.

⁷ *Ibidem*, p. 964, 971–973.

Intensa activitate economică din anii 1933–1939 este reflectată și de numeroase expoziții economice interne, anume 46 (adică în medie 6,5 pe an, față de 0,9 în intervalul 1939–1942, sau 4,3 în intervalul 1918–1932).⁸

Transformarea economiei naționale, creșterea complexității ei și a rolului jucat în cadrul relațiilor economice internaționale ridicau probleme și întrebări tot mai dificile în fața guvernelor țării. Cerculile conducătoare economice și politice au devenit tot mai conștiente de faptul că viitorul țării și locul ei în concertul economic și politic european depindeau de întărirea ei economică, de șansa transformării ei într-un stat modern din punct de vedere economic. Necesitatea unei politici economice coerente la nivel național și cât mai bine fundamentată teoretic și practic, printr-o cunoaștere aprofundată a realităților, s-a făcut simțită tot mai mult, ducând la ideea înființării unui organism specializat, menit să asigure o continuitate în formularea politicii economice și modul de aplicare a acesteia. Așa s-a ajuns la înființarea Consiliului Superior Economic.

2. Antecedente naționale și internaționale

Însă ideea unor consilii economice nu era nouă la această dată. Organe consultative pentru formularea și îndrumarea politicii economice existaseră și mai înainte, atât în România, cât și în alte țări, deși nu întotdeauna cu atribuții absolut identice.

Astfel, în 1867 a fost înființat Consiliul Superior permanent pentru comerț și industrie,⁹ care a avut o existență efemeră și ale cărui atribuții se vor regăsi parțial în cazul Consiliului Superior al industriei casnice, înființat în anul 1913.¹⁰ Tot în 1867 a fost creat Consiliul Superior al agriculturii,¹¹ iar după 1900 Consiliul Superior al comerțului (1907).¹²

Din străinătate merită a fi menționată înființarea de către Otto von Bismarck, pe când era și ministru al comerțului, a unui „Volkswirtschaftsrat“ (Consiliu al Economiei Naționale) (1880), cu ajutorul căruia urmau să fie stabilite liniile directoare ale politicii comerciale.¹³

După primul război mondial, dată fiind complexitatea noilor probleme economice, necesitatea înființării unor consilii economice ca organisme consultative specializate a devenit presantă și ea a intrat în preocupările multor guverne din țări mai mari sau mai mici. Vom menționa câteva cazuri din țări europene în primul rând, dar și din alte continente.

Constituția de la Weimar a înscris în textul său înființarea unui Consiliu economic al Reichului (Reichswirtschaftsrat), dar, din motive extraeconomice, prevederea nu a putut fi tradusă în viață.¹⁴ În Cehoslovacia, acest consiliu, prevăzut de Constituție, și-a căpătat organizarea definitivă prin statutul din 29 decembrie 1921.¹⁵

⁸ *Ibidem*, p. 325.

⁹ „Monitorul Oficial“ (în continuare „M. Of.“) nr. 244, din 31 octombrie 1867, p. 1219.

¹⁰ *Ibidem*, nr. 53 din 11 iunie 1913, p. 2389–2390

¹¹ *Ibidem*, nr. 258 din 17 noiembrie 1867, p. 1271.

¹² *Ibidem*, nr. 257 din 17 februarie 1907, p. 9829–9831.

¹³ Arh. St. Buc., fond CSI, dosar 1/1936 (filele dosarelor din fondul C.S.E. nefiind numerotate, se vor da doar cotele dosarelor).

¹⁴ „M. Of.“, p. III: Dezbateri parlamentare, Adunarea Deputaților, martie-aprilie 1936, p. 3154.

¹⁵ *Ibidem*.

Instituții similare au fost înființate apoi în Italia (Consiglio superiore dell' Economia nazionale, prin decretul-lege din 6 septembrie 1923), Japonia (înființat prin decretul imperial din 2 aprilie 1924), Spania (Consejo de la Economía Nacional, înființat prin decretul din 8 martie 1924), Franța (Le Conseil National Economique, prin decretul din 16 ianuarie 1925), Mexic (înființat în 1928).¹⁶ Prevederile constituționale neaplicate privind înființarea unor asemenea consilii existau și în Constituțiile poloneză și iugoslavă, iar problema necesității înființării lor a început să se pună după 1930 și în Grecia, Austria și Portugalia.¹⁷

În România au fost mai multe încercări de înființare a unui asemenea organism. Astfel, prin Regulamentul de organizare și funcționare a Ministerului Industriei și Comerțului, din 19 martie 1919, s-a înființat un Consiliu Superior al economiei naționale, care avea menirea de a-și da avizul asupra chestiunilor economice de ordin general, a studia și determina studierea problemelor naționale, a întocmi rapoartele anuale privind evoluția vieții economice și a pregăti lucrările pentru legele cu caracter economic de la fiecare departament. Acest Consiliu a funcționat, fără prea mari rezultate, până la 1926.¹⁸

În anul 1929 s-a înființat un nou Consiliu, prezidat de ministrul finanțelor și atașat pe lângă Delegația Economică a guvernului.¹⁹ Nu se cunoaște câtă vreme a funcționat, însă trei ani mai târziu, prin legea din 25 aprilie 1932 s-a înființat, pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri, un nou Consiliu al Economiei Naționale, cu atribuții extrem de importante (studierea și propunerea liniilor generale ale politicii economice a statului, întocmirea și propunerea către guvern a proiectelor de legi cu caracter economic și financiar, avizarea, la cererea guvernului, a proiectelor de legi cu caracter economic sau financiar, precum și a oricăror probleme de acest profil).²⁰ Dar, după puține ședințe, acest organism și-a încetat activitatea.

Toate tentativele menționate nu au dat rezultate serioase, pentru că acestui organism, după expresia unui membru al Adunării Deputaților, „nu i s-a dat importanță și nu i s-a dat posibilitatea să corespundă chemării, într-un cuvânt pentru că a fost desconsiderat”.²¹

3. Înființarea Consiliului Superior Economic

Necesitatea unui organism consultativ, menit să formuleze și să propună guvernului liniile generale ale politicii economice a statului devenea tot mai evidentă, lucru dovedit cercurilor economice și politice conducătoare și de căutările în această direcție din celelalte țări.

În aceste condiții, a apărut proiectul de lege pentru înființarea Consiliului Superior Economic și organizarea Camerelor profesionale. Întocmit în cadrul Ministerului Industriei și Comerțului și cu concursul Ministerului Agriculturii și Domeniilor, precum și al Ministerului Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale (autorii nu au putut fi identificați), probabil la sfârșitul anului 1935 și începutul

¹⁶ Ibidem; Arh. St. Buc., fond CSE, dosar 1/1936.

¹⁷ „M. Of.” p. III: Dezbateri parlamentare, Adunarea Deputaților, vol. martie-aprilie, p. 3154; Arh. St. Buc., fond CSE, dosar 1/1936.

¹⁸ „M. Of.” nr. 285, p. I din 19 martie 1919, p. 6686.

¹⁹ „M. Of.”, p. III: Dezbateri parlamentare, Adunarea Deputaților, vol. martie-aprilie, p. 3154; Arh. St. Buc., fond CSE, dosar 1/1936; „M. Of.” nr. 169, p. I, din 2 august 1929, p. 6114-6133.

²⁰ „M. Of.”, p. III: Dezbateri parlamentare, Adunarea Deputaților, vol. martie-aprilie, p. 3154; „M. Of.”, nr. 98, p. I, din 26 aprilie 1932, p. 2852-2854.

²¹ „M. Of.”, p. III: Dezbateri parlamentare, Adunarea Deputaților, vol. martie-aprilie, p. 3155

anului 1936, sub patronajul ministrului de atunci al industriei și comerțului, dr. I. Costinescu, el a fost trimis, la 9 martie 1936, spre avizare, Consiliului Legislativ, secția, III²², care, în privința părții întâi a legii, ce se referă la Consiliul Superior Economic, nu a avut nici o observație de fond, cerând doar o formulare cât mai clară a atribuției acestuia: de a fixa politica economică a țării, îndrumând-o pe calea potrivită intereselor ei vitale, și de a se pronunța asupra concepției care stă la baza legislației economice și a oportunității ei.²³

În baza avizului din 13 martie al Consiliului Legislativ, în aceeași zi, prin jurnalul său nr. 506, Consiliul de Miniștri a încuviințat proiectul de lege și i-a împuternicit pe cei trei miniștri „coautori” să-l prezinte regelui în vederea semnării pentru trimiterea în deliberarea Corpurilor Legiuitoare.²⁴

Proiectul a fost discutat de Adunarea Deputaților în ședința din 1 aprilie 1936. Vorbitorii au subliniat în chip insistent necesitatea stringentă a Consiliului Superior Economic ca organism menit să formuleze o politică economică sănătoasă, coerentă și cu caracter de continuitate. Semnificative sunt din acest punct de vedere cuvintele unuia din deputați, V. I. Dumitrescu-Militari: „Consiliul Economic va fi o garanție că țara va avea un regim economic unitar, în care vor fi armonizate toate interesele tuturor factorilor de producție. Consiliul Economic va avea menirea ca, oricare va fi guvernul și regimul, să vegheze continuitatea unei politici economice, ca soarta unei țări să nu mai depindă de jocul hazardului”.²⁵

În Senat, proiectul de lege a fost discutat a doua zi, 2 aprilie 1936, fără a ocaziona intervenții notabile. Votul (în unanimitate în Adunarea Deputaților și cu un singur vot împotriva în Senat) a dovedit consensul parlamentarilor în aprecierea necesității legii.²⁶

Promulgată și investită cu sigiliul statului la 28 aprilie 1936, ea a fost publicată în „Monitorul Oficial” din 29 aprilie 1936, sub semnăturile regelui, președintelui Consiliului de Miniștri (Gh. Tătărescu) și miniștrilor industriei și comerțului (dr. I. Costinescu), agriculturii și domeniilor (V. P. Sassu), justiției (Valeriu Pop), muncii, sănătății și ocrotirilor sociale (I. Nistor) și finanțelor (Victor Antonescu).²⁷

Care sunt prevederile acestei legi în privința Consiliului Superior Economic? Articolul 1 prevedea că va funcționa pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri. Atribuțiile erau prevăzute de art. 2:

a) aviza principial proiectele de legi cu caracter economic, financiar și social, indiferent dacă erau prezentate de guvern sau din inițiativa parlamentară. Avizul Consiliului Superior Economic trebuia să preceadă pe cel al Consiliului Legislativ și să fie dat în termen de maximum 15 zile de la primirea proiectului, iar în caz de urgență, de 5 zile. Se statua că fără avizul Consiliului Superior Economic nici un proiect de lege nu putea fi supus dezbaterilor parlamentului, afară de cazul când acest aviz nu era dat în termenul de mai sus;

²² Arh. St. Buc., fond CSE, dosar 1/1936.

²³ „M. Of.”, p. III: Dezbateri parlamentare, Adunarea Deputaților, vol. martie-aprilie, p. 3139–3140. Avizul Uniunii camerelor de agricultură s-a transformat într-o tentativă de promovare a intereselor acestora în detrimentul industriei și comerțului, prin includerea masivă în CSE de membri proveniți din partea sa și a unităților subordonate Ministerului Agriculturii și Domeniilor și a marilor agricultori particulari. Ibidem, p. 3146.

²⁴ Arh. St. Buc., fond CSE, dosar 1/1936.

²⁵ „M. Of.”, partea III: Dezbateri parlamentare, Adunarea Deputaților, vol. martie-aprilie, p. 3153.

²⁶ „M. Of.”, nr. 98, p. I., din 29 aprilie 1936, p. 3710

²⁷ Ibidem, p. 3673–3710 (partea referitoare la CSE: p. 3673–3675).

b) aviza proiectele de tratate și convenții cu caracter economic, financiar și social; la cererea guvernului delega experți, fie din cadrul Consiliului, fie din afara lui, în comisiile pentru tratarea și încheierea lor;

c) propunea, la cererea guvernului sau din inițiativă proprie, soluții privitoare la comerțul exterior, valorificarea produselor agricole, reglementarea raporturilor de muncă, precum și la orice alte probleme economice, financiare, sociale. La nevoie, Consiliul Superior Economic putea cere ministerelor informațiile și lămuririle necesare, iar acestea aveau obligația să le dea.

Consiliul Superior Economic se compunea din 26 membri (art. 3), care reprezentau instituții și organizații economice esențiale ale țării:

1) 5 delegați din partea Uniunii Camerelor de agricultură;

2) 8 delegați (4 comercianți și 4 industriași) din partea Uniunii Camerelor de comerț și industrie;

3) 3 delegați ai Uniunii Camerelor de muncă;

4) 10 membri propuși de către Consiliul de Miniștri, care trebuiau să reprezinte:

- Consiliul Superior Bancar,
- Uniunea Centrală a Sindicatelor agricole și viticole,
- Uniunea Generală a Industriașilor din România,
- Casa Centrală a Asigurărilor Sociale,
- Consiliul Superior al Casei Centrale a Cooperăției,
- Ministerul Agriculturii și Domeniilor,
- Ministerul Industriei și Comerțului,
- Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale,
- Ministerul Lucrărilor Publice și Comunicațiilor,
- Ministerul Finanțelor.

Instituțiile și organizațiile de mai sus, cu excepția ministerelor, trebuiau să facă pentru fiecare loc câte trei propuneri, din care președintele Consiliului de Miniștri trebuia să desemneze persoana ce urma să fie numită membru în Consiliu. Membrii Consiliului erau numiți pe termen de cinci ani, prin Decret regal.

Pe lângă consilierii permanenți, prevăzuți mai sus, puteau fi numiți și consilierii temporari. Orice persoană care, prin specialitatea, competența sau experiența sa, era în măsură să contribuie cu folos la efectuarea unei lucrări încredințate Consiliului Superior Economic, putea deveni consilier temporar. Numirea consilierilor temporari se făcea de către președintele Consiliului de Miniștri, pe durata lucrării respective, la propunerea ministerului de al cărui domeniu depindea lucrarea în cauză.

De la calitatea de consilier (permanent sau temporar) erau excluși funcționarii publici, cu excepția celor cu drept de eligibilitate, conform legilor în vigoare. Titularii oricărui departament interesat puteau participa sau, la caz, delega în locul lor pe subsecretarul de stat sau secretarul general la ședințele Consiliului Superior Economic, atunci când se dezbăteau chestiuni privitoare la departamentul respectiv.

Consiliul Superior Economic era condus de un președinte, ales de consiliu, și trei vicepreședinți, care erau președinții celor trei secțiuni ale Consiliului: agriculturii; comerțului și industriei; muncii. Fiecare secțiune se compunea din membrii delegați ai Uniunii camerelor respective, ceilalți membri ai Consiliului repartizându-se după specialitatea fiecăruia. În cazul că la ședințele Consiliului lua parte primul-ministru, un ministru sau un subsecretar de stat delegat de el,

ședințele urmau a fi prezidate de acesta.²⁸ Consiliul putea delibera numai în prezența a 1/2 din membri (art. 4-5).

Consiliul putea lucra în plen sau pe secțiuni, dar hotărârile, avizele și propunerile făcute nu se puteau emite decât în plen, cu majoritate de voturi. Opiniile separate trebuiau redactate și prezentate în această formă, atât guvernului, cât și parlamentului. Toate avizele trebuiau motivate. Ele nu se puteau limita la partea critică, ci trebuiau să cuprindă și soluțiile propuse (art. 6).

Pentru rezolvarea lucrărilor curente de administrație urma să se constituie un comitet de direcție compus din președinte și cei 3 vicepreședinți. Acest comitet putea delibera numai în prezența a 3 membri și lua hotărâri numai cu majoritate (art. 8).

Pentru îndeplinirea atribuțiilor sale, Consiliul Superior Economic avea un secretariat general, condus de un secretar general și având următoarele compartimente:

1) un oficiu de studii, cercetări și îndrumări științifice, compus din referenți specialiști în științele juridice, economie, finanțe, comerț, industrie și agricultură.

2) servicii de secretariat și administrație, alcătuite din funcționari. Numărul referenților era stabilit la doi de fiecare secțiune, iar numărul funcționarilor urma a fi stabilit prin buget.

Referenții Oficiului de studii erau împărțiți în două categorii: titulari și stagiaari. Pe lângă condițiile generale stabilite de statutul pentru ocuparea funcțiilor publice, referenții stagiaari trebuiau să posede, în funcție de specialitatea secțiunii la care erau numiți, diploma de inginer, ori cea de doctor în drept, sau în științe economice, obținută la o universitate sau academie de studii economice din țară sau din străinătate, echivalentă în țară. Un referent stagiar putea deveni titular numai după doi ani vechime în serviciul Consiliului și pe baza unui concurs.

Referenții stagiaari erau asimilați în grad și salariu cu șefii de serviciu clasa I, cei titulari cu directorii clasa a II-a, iar secretarul general al Consiliului cu secretarii generali ai ministerelor. Oficiul de studii trebuia să aibă în frunte un referent titular, delegat în acest scop. Un regulament urma să stabilească modul de organizare și conducere a Consiliului, a secțiunilor, precum și a Oficiului de studii și serviciilor de secretariat și administrație (art. 9).

Pentru acoperirea cheltuielilor de organizare și funcționare a Consiliului se stabilea să se perceapă din veniturile rezultate din cotele adiționale convenite camerelor profesionale (de comerț și industrie, de agricultură, de muncă), o cotă parte al cărei quantum urma a se fixa prin jurnal al Consiliului de Miniștri, fără însă a putea trece de 10% din aceste venituri adiționale. Aceste cote urmau să fie reținute direct de administrațiile financiare și trimise lunar Băncii Naționale a României pentru contul Consiliului Superior Economic.

Întocmirea bugetului de venituri și cheltuieli al Consiliului revenea comitetului de direcție, acesta îl supunea aprobării plenului Consiliului (până la 15 februarie ale anului) și îl trimitea președintelui Consiliului de Miniștri (până la 1 martie), care avea dreptul de a face modificări, dar și obligația de a se pronunța asupra lui până la 1 aprilie, data de început a noului exercițiu financiar. Controlul

²⁸ Participarea primului-ministru a fost extrem de rară, am putea zice accidentală. Din corespondența păstrată această participare pare să fi avut loc de două ori, la 16 iulie 1937 și la 13 februarie 1940. Patriarhul Miron Cristea a dat delegație, la 22 februarie 1938, ca să fie reprezentat în CSE, în timpul cât va fi prim-ministru, de G. C. Mironescu, ministru secretar de stat în guvernul de la acea dată (Arh. St. Buc., fond CSE, dosar 14/1937; dosar 20/1937).

preventiv urma a se face de consilierul controlor al Ministerului Industriei și Comerțului, iar conturile de gestiune ale exercițiului financiar expirat urmau a fi supuse verificării și aprobării Înaltei Curți de Conturi(art.11).

După intrarea în vigoare a legii, s-a trecut la constituirea concretă și organizarea Consiliului Superior Economic, dar acest lucru, din motive care nu reies din documentația existentă, a cunoscut un ritm extrem de lent. La 30 iunie 1936, în conformitate cu ultimul alineat al art. 8 al legii, ministrul industriei și comerțului, dr. I. Costinescu, a instituit, printr-o decizie, comisia însărcinată cu întocmirea proiectului de regulament la legea de înființare a Consiliului Superior Economic. Comisia era formată din secretarul general al Ministerului Industriei și Comerțului ca președinte, directorul Direcției Personalului, Administrației și Secretariatului (din același minister) și directorul general al Uniunii Camerelor de Comerț și Industrie ca membri, un specialist din partea Institutului Național de Export ca referent și un șef de secție din Direcția Comerțului ca secretar.²⁹ În ianuarie 1937 a început acțiunea de înaintare a propunerilor din rândul cărora urmau a fi aleși membrii Consiliului Superior Economic, acțiune ce a continuat până la mijlocul anului.³⁰

Organizarea sediului noii instituții, care inițial s-a găsit în incinta clădirii Președinției Consiliului de Miniștri, a început în martie 1937, când, prin jurnalul nr. 529 al Consiliului de Miniștri, s-a alocat suma de 1000000 lei pentru mobilier.³¹ În aceeași lună, la 31 martie, prin jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 837, partea Consiliului Superior Economic din cotele adiționale încasate de Camerele profesionale era stabilită la 5%.³²

La 6 iulie 1937, prin Decretul regal nr. 2715³³, au fost numiți, pe termen de cinci ani, cei 26 membri prevăzuți de lege ai Consiliului:

- Ion Cămărășescu, din partea Ministerului Agriculturii și Domeniilor;
- N. Vasilescu-Karpen, din partea Ministerului Finanțelor;
- I. Bujoiu, din partea Ministerului Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale;
- C. Angelescu, din partea Ministerului Lucrărilor Publice și Comunicațiilor;
- Constantin Osiceanu, Dan Partenie, D. Mociorniță, Iosif Vihovici, Ion Valuță, N. Ștefan, I. Botez și C.C. Neamțu, din partea Uniunii Camerelor de Comerț și Industrie;
- I. Flueraș, Gh. Panait și P. Olaru, din partea Camerelor de Muncă;
- Constantin Garoflid, din partea Uniunii Centrale a Sindicatelor Agricole;³⁴
- Victor Slăvescu, din partea Uniunii generale a Industriașilor din România;
- Eftimie Gherman, din partea Casei Centrale a Asigurărilor Sociale;
- Cezar Partenie, din partea Casei Centrale a Cooperăției;
- I. Mitilineu, din partea Consiliului Superior Bancar.

²⁹ Ibidem, dosar 2/1936.

³⁰ Ibidem, dosar 1/1936; 2/1936; 8/1937; 10/1937; 14/1937; 119/1940.

³¹ Arh. St. Buc., fond Președinția Consiliului de Miniștri (în continuare PCM), dosar 21/1937, f. 181.

³² „M. Of.”, nr. 85, p. I, din 11 aprilie 1937, p. 3768; Arh. St. Buc., fond CSE, dosar 1/1936.

³³ Arh. St. Buc., fond PCM, dosar 9/1938, f. 31-32.

³⁴ În decretul nr. 2715/1937 e trecută Uniunea Centrală a Sindicatelor Viticole, dar este o greșeală, fiind vorba de Uniunea Centrală a sindicatelor agricole, al cărei președinte era C. Garoflid. Cf. precizarea primei Uniuni, în Arh. St. Buc., fond CSE, dosar 5/1937.

După cum se vede, era vorba de oameni de o mare suprafață politică, economică, socială sau profesională: foști și viitori miniștri (I. Cămărășescu, I. Gigurtu, N. Vasilescu-Karpen, I. Bujoiu, C. Angelescu, C. Garoflid, V. Slăvescu, I. Mitileneu)³⁵, conducători sau membri în organele de conducere ale unor importante organizații economice sau profesionale (C. Sescioreanu, președinte al Uniunii Camerelor de Agricultură; C. Osiceanu, președintele Uniunii Camerelor de Comerț și Industrie; I. Flueraș, președinte al Confederației Generale a Muncii din România; I. Valuță, președinte al Camerei de Comerț și Industrie Chișinău; E. Gherman, membru în consiliul de administrație al Casei Centrale a Asigurărilor Sociale; C. Partenie, membru în Consiliul superior al Casei Centrale a Cooperăției; I. Mitileneu, consilier în Consiliul Superior Bancar), deputați în parlament (Fritz Connerth, din partea Partidului German), mari industriași (D. Mociorniță), comercianți etc.

Din punct de vedere teritorial, cei 26 membri proveneau: 14 din București, 2 din Iași, câte 1 din Cluj, Gherla, Sibiu, Timișoara, Craiova, Slatina, Constanța, Brăila, Cernăuți și Chișinău. Explicația acestui dezechilibru aparent trebuie căutată în faptul că reprezentanții tuturor instituțiilor de nivel național (ministere, organizații economice sau sociale etc.) proveneau din Capitală.

Prima ședință, cea de constituire, a avut loc la 9 iulie 1937 la sediul din palatul Președinției Consiliului de Miniștri.³⁶ S-a procedat, cu acest prilej, la alegerea președintelui Consiliului în persoana lui I. Cămărășescu (cu 21 voturi din cei 22 membri prezenți) și a președinților secțiilor (vicepreședinți ai Consiliului):

- V. Slăvescu, la secțiunea industrială (cu unanimitate);
- C. Garoflid, la secțiunea agriculturii (cu unanimitate);
- N. Vasilescu - Karpen, la secțiunea socială (cu 21 voturi din 22).³⁷

Curând s-a constatat însă că fondurile considerate necesare pentru organizarea și funcționarea Consiliului Superior Economic (5% din adăugările cuvenite camerelor profesionale) erau insuficiente. De aceea, prin Decretul regal nr. 3138 din 7 septembrie 1937, s-a deschis, pe seama Președinției Consiliului de Miniștri, un credit extraordinar special în sumă de 20 000 000 lei pentru acoperirea cheltuielilor ocazionale de înființarea Consiliului,³⁸ iar prin jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 572 din 21 martie 1938, procentul Consiliului Superior Economic din cotele adăugările cuvenite Camerelor profesionale a fost ridicat la 10%, maximul prevăzut legal,³⁹ și care va fi menținut și în exercițiile financiare următoare.⁴⁰

În același timp, cum spațiul pe care-l avea în palatul Președinției Consiliului de Miniștri nu era suficient, în februarie 1938 au început tratativele pentru cumpărarea imobilului din str. Paul Greceanu nr. 36-38, proprietatea Elisei Greceanu. La 29 aprilie 1938, el a fost închiriat pe un an pentru suma de 430 000 lei, iar în septembrie 1938 s-a ajuns la încheierea contractului de cumpărare pentru suma de 6.500.000 lei⁴¹.

³⁵ M. Tudorică și I. Burlacu, *Guvernele României între anii 1866-1945. Liste de miniștri*, în „Revista Arhivelor”, nr. 2/1970, p. 429-465.

³⁶ Arh. St. Buc., fond CSI, dosar 9/1937.

³⁷ Ibidem, dosar 4/1937.

³⁸ Ibidem, dosar 11/1937 = fond PCM, dosar 21/1937, f. 131.

³⁹ Arh. St. Buc., fond CSI, dosar 52/1938.

⁴⁰ Vezi jurnalele Consiliului de Miniștri nr. 384 din 31 ianuarie 1939 (ibidem) și nr. 302 din 9 februarie 1940 (ibidem). Veniturile au evoluat după cum urmează: în exercițiul financiar 1936-1937: 13 936 520 lei; în exercițiul 1937-1938: 25 561 258 lei; în exercițiul 1938-1939: 27 064 427 lei; în exercițiul 1939-1940: 30 855 704 lei; pentru exercițiul 1940-1941, ele au fost estimate la 31 782 000 lei. Contribuția Camerei de Comerț și Industrie București era de departe cea mai mare, variind între 21-25% din total. Cifra cheltuielilor era mult mai mică (de ex. 27% din venituri în exercițiul 1939-1940). Cf. Arh. St. Buc., fond CSI, dosar 29/1938; 60/1938; 87/1939; 90/1939; 126/1940; 131/1940.

⁴¹ Ibidem, dosar 15/1937; 16/1937; 52/1938; 54/1938; 61/1938.

4. Cristalizarea cadrului juridic al Consiliului Superior Economic

La începutul anului 1938, a început să se pună tot mai insistent accentul pe necesitatea modificării legii de înființare a Consiliului Superior Economic, în sensul schimbării compoziției acestuia. Cauzele acestui lucru par să fi fost două:

– greutatea reunirii, la ședințele destul de frecvente, a relativ numeroșilor membri ai Consiliului, dintre care circa o treime își aveau domiciliul departe de Capitală;

– necesitatea lărgirii atribuțiilor Consiliului într-o direcție absolut nouă.

Astfel, la propunerea Președinției Consiliului de Miniștri, Ministerului Industriei și Comerțului, Ministerului Agriculturii și Domeniilor, Ministerului Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale, Ministerului Finanțelor și Ministerului Justiției a fost emis decretul regal nr. 1454 din 4 aprilie 1938 privitor la modificarea unor dispozițiuni din legea pentru înființarea Consiliului Superior Economic⁴², în care se arată că până ce va apare legea pentru reorganizarea Consiliului Superior Economic, acest Consiliu se va compune din 15 membri permanenți și un președinte, numiți prin decret regal, după propunerea președintelui Consiliului de Miniștri, dintre persoanele cu pregătire economică, financiară sau socială. Consiliul putea lucra valabil numai în plen.

Comitetul de direcție urma să fie compus din președinte și doi membri desemnați la începutul fiecărui an de președintele Consiliului Superior Economic.

Atribuțiile Consiliului erau mult lărgite, în sensul că în afara celor prevăzute în legea de înființare din 1936, îi mai revenea sarcina „de a întocmi planul general economic, care va fi supus aprobării Consiliului de Miniștri” (art. 2). Era un lucru cu totul nou, asupra căruia vom reveni mai pe larg în studiul nostru, întrucât va deveni treptat sarcina esențială a Consiliului.

Concomitent, în scopul perfecționării organizării și activității Consiliului Superior Economic, s-a încercat și valorificarea experienței străine. Exemplu grăitor: la 7 aprilie 1938, secretariatul general al Consiliului Superior Economic l-a rugat pe atașatul comercial de pe lângă legația Franței la București să-i trimită toată documentația (lege, regulament, organizarea serviciilor etc.) referitoare la Consiliul Național Economic al acestei țări⁴³.

Ca urmare a decretului regal nr. 1454 din 4 aprilie 1938, patru zile mai târziu, la 8 aprilie 1938, a fost emis decretul regal nr. 1482⁴⁴, prin care erau numiți noi membri ai Consiliului Superior Economic:

– președinte: Constantin Argetoianu

– membri: Constantin Garoflid, Constantin Angelescu, Ion I. Gigurtu, Ion Bujoiu, Victor Slăvescu, Eugen Savu, Constantin Osiceanu, Constantin Sescioreanu, Adrian Oțoiu, Ion Valuță, Fritz Connerth și Ion Flueraș.

Toți erau oști membri ai primei variante a Consiliului, cu trei excepții: Constantin Angelescu, director general al Băncii Urbane, Eugen Savu și Adrian Oțoiu, administratori-delegați ai Băncii Naționale a României.

Pentru o mai bună organizare a culegerii și sistematizării documentației necesare programului de activitate, în ședința din 16 aprilie 1938 s-au constituit comisiile de consilieri pe domenii economice. În total au fost formate 11 comisii:

1. Agricultură: C. Garoflid, C. Sescioreanu, F. Connerth și I. Bujoiu;

2. Creditul: C. Angelescu și V. Slăvescu;

3. Subsolul: I. Bujoiu, I. Gigurtu și C. Osiceanu;

4. Problema fiscală: A. Oțoiu, E. Savu și V. Slăvescu;

⁴² „M. Of.” nr. 81, p. I, din 7 aprilie 1938, p. 1804. Cf. și Arh. St. Buc., fond PCM, dosar 9/1938, I. 9 (Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 701 din 4 aprilie 1938).

⁴³ Arh. St. Buc., fond CSE, dosar 48/1938.

⁴⁴ „M. Of.” nr. 83, p. I, din 9 aprilie 1938, p. 1832.

5. Transporturi și comunicații: C. Angelescu și C. Osiceanu;
6. Lucrări publice și investiții: C. Garoflid, V. Slăvescu și I. Valuță;
7. Comerțul, exportul, schimburile (regimul): F. Connerth, I. Valuță, E. Savu și I. Bujoiu;
8. Industria: C. Osiceanu, I. Gigurtu, I. Bujoiu și V. Slăvescu;
9. Munca, hrana și igiena socială: I. Bujoiu și I. Flueraș;
10. Pregătirea profesională: I. Flueraș, I. Bujoiu și I. Gigurtu;
11. Energia: I. Bujoiu, C. Angelescu și I. Gigurtu⁴⁵.

După cum pare să reiasă din documentele păstrate, cel puțin unele din aceste comisii, cum au fost cele pentru agricultură și pentru subsol, au trecut imediat la lucru, întocmind în lunile următoare memorii asupra problemelor de care răspundeau⁴⁶.

O lună și jumătate mai târziu, la 1 iunie 1938, a apărut și mult așteptata lege de organizare a Consiliului Superior Economic⁴⁷, care a sintetizat prevederile legale deja existente în acest domeniu, precum și cerințele noi ce se făcuseră simțite. Expunerea de motive a noii legi arată că principiile care stăteau la baza acestei reorganizări a Consiliului Superior Economic izvorau „din însăși necesitățile actuale pe care le indică nu numai economia țării noastre, dar și a celorlalte țări. Într-adevăr, acțiunea de refacere și redresare economică, atât de imperios cerută în toate ramurile producției naționale, reclamă o coordonare, o sistematizare și o scriere a lor după gradul de urgență... Această necesitate a planificării și coordonării eforturilor a făcut obiectul preocupărilor și înfăptuirilor în multe alte țări, dând roadele cele mai satisfăcătoare. Aceleași cerințe ale economiei noastre au impus și la noi aceleași metode practice, cu dorința de a obține aceleași bune rezultate ca în alte țări”⁴⁸.

Ca urmare, noua lege a dezvoltat atribuțiile introduse prin art. 2 al Decretului nr. 454 din 4 aprilie 1938, stipulând că Consiliul Superior Economic „întocmește și adaptează, în conformitate cu conjunctura economică, planurile și programele de raționalizare și de valorificare a producției naționale și poate face propuneri de coordonarea liniilor generale în politica schimburilor, tarifelor și contribuțiilor fiscale. Consiliul poate, de asemenea, propune guvernului, orice măsuri ce ar avea drept scop îmbunătățirea stării economice a țării” (art. 2, pct. a). Iar mai departe se preciza că „planurile și programele de îndrumare întocmite de Consiliul Superior Economic... vor fi supuse aprobării Consiliului de Miniștri și aprobării Majestății Sale Regelui, dată prin decret regal. Odată decretate, ele sunt obligatorii pentru toate departamentele, iar legile, regulamentele, ordonanțele și deciziile privitoare la ele vor fi elaborate în concordanță cu principiile fixate. Planurile și programele nu pot fi modificate decât pe calea pe care au fost aprobate și decretate” (art. 5).

În privința compoziției Consiliului Superior Economic, se stabilea că pe lângă cei 15 membri permanenți numiți pe termen de 5 ani prin decret regal, din acesta mai făceau parte, ca membri de drept, miniștrii economiei naționale, agriculturii și domeniilor, lucrărilor publice și comunicațiilor, muncii și sănătății, finanțelor (art. 3), cărora li se va adăuga, după 17 iunie 1938, și cel al aerului și marinei, considerat pe bună dreptate că răspunde de un domeniu economic (art. 3)⁴⁹. Numărul referențelor Oficiului de studii nu mai era de această dată limitat (art. 7).

⁴⁵ Arh. St. Buc., fond CSE, dosar 66/1939.

⁴⁶ Arh. St. Buc., fond personal Victor Slăvescu, dosar 192/1938, f. 1-63; fond CSE, dosar 23/1938.

⁴⁷ „M.Of.”, nr. 125, p.1, din 3 iunie 1938, p. 2688-2689.

⁴⁸ Ibidem, p. 2689.

⁴⁹ „M. Of.”, nr. 137, p. 1, din 18 iunie 1938, p. 2920; Arh. St. Buc., fond PCM, dosar 9/1938, f. 30.

În sfârșit, la începutul lunii august 1938 s-a încheiat și întocmirea regulamentului legii de organizare a Consiliului Superior Economic. La 12 august, el a primit avizul favorabil al Consiliului Legislativ, secția III⁵⁰, iar la 23 august 1938 a fost promulgat prin Decretul regal nr. 2970⁵¹. Regulamentul, așa cum era normal, detalia și sistematiza prevederile legii de organizare. Începând din acest moment, Consiliul Superior și-a căpătat cadrul juridic definitiv, pe care-l va păstra până la desființarea sa. Legea privind organizarea Consiliului Superior Economic, promulgată prin decretul regal nr. 3672 din 9 octombrie 1939, nu a adus decât un singur element nou, anume transformarea unui post de membru permanent în post de vicepreședinte (art. 3, al. 1)⁵², în care, prin Decretul regal nr. 3673 din aceeași dată a fost numit Constantin Angelescu, vicepreședinte al Adunării Deputaților, fost ministru și guvernator al Băncii Naționale a României⁵³. Înființarea postului de vicepreședinte trebuie legată, se pare, de faptul că la 28 septembrie 1939, C. Argetoianu, președintele Consiliului Superior Economic, a fost numit președinte al Consiliului de Miniștri (va funcționa până la 23 noiembrie 1939)⁵⁴ și, având în vedere această nouă calitate, timpul rămas la dispoziție nu mai era suficient pentru a-i permite să se ocupe de toate problemele Consiliului Superior Economic. În sfârșit, prin Decretul regal nr. 3796 din 21 octombrie 1939, în locul lui G. Garoflid, a fost numit N. Caranfil, fost ministru.⁵⁵

Nu putem trece mai departe fără a menționa o tentativă de înființare a unui Consiliu Economic teritorial. La 15 martie 1939, Sfatul Negustoresc din Chișinău a înaintat rezidentului regal al ținutului Nistru un memoriu, prin care propunea înființarea unui asemenea Consiliu pentru acest ținut. Se aprecia că, pornind de la ideea descentralizării, de la condițiile economice specifice ale ținutului Nistru, de la necesitatea coordonării pe plan local a posibilităților de progres economic, de la experiența Consiliului Superior Economic de la București, un Consiliu Economic al ținutului ar putea contribui, „printr-o acțiune temeinică și planificată“, la „realizarea unei economii regionale, încadrată armonice în viața economică a întregii țări“⁵⁶. Din acest Consiliu ar fi urmat să facă parte: președinții Camerelor profesionale (de comerț și industrie, de agricultură, de muncă), reprezentanții asociațiilor profesionale de drept privat, șefii instituțiilor cu caracter economic (C.F.R., serviciul apelor etc.), precum și persoane cu experiență și cunoștințe speciale în domeniul economic local, președinția urmând să revină rezidentului regal al ținutului.

După documentația ce se mai păstrează, se pare că acest memoriu (înaintat în copie și Consiliului Superior Economic) nu a avut nici un fel de consecințe.

5. Organizarea internă și personalul Consiliului Superior Economic

Organizarea internă a Consiliului Superior Economic a avut nevoie de mai bine de doi ani pentru a se cristaliza (aprilie 1936 – august 1938). Liniile generale ale acestei organizări au fost stabilite prin legile și decretul amintite mai sus.

⁵⁰ Arh. St. Buc., fond PCM, dosar 9/1938, f. 15–16.

⁵¹ „M. Of.“, nr. 195, p. I, din 24 august 1938, p. 4024–4026. A se vedea textul și în Arh. St. Buc., fond PCM, dosar 9/1938, f. 19–23.

⁵² „M. Of.“, nr. 235, p. I, din 10 octombrie 1939, p. 5748–5749.

⁵³ Ibidem, p. 5749.

⁵⁴ M. Tudorică și I. Burlacu, *art. cit.*, p. 460.

⁵⁵ „M. Of.“, nr. 245, p. I, din 23 octombrie 1939, p. 5924.

⁵⁶ Arh. St. Buc., fond CSE, dosar 93/1939.

Consiliul propriu-zis era compus din 4 categorii de membri:

1. președinte și vicepreședinte;
2. membri permanenți, în număr de 14 (în fapt nu au fost numiți decât 12);
3. membri de drept, reprezentați de titularii ministerelor economice (economiei naționale; agriculturii și domeniilor; lucrărilor publice și comunicațiilor; finanțelor; muncii; sănătății și asistenței sociale; aerului și marinei);
4. membri temporari, cooptați pe durata executării anumitor lucrări în calitate de specialiști în unele domenii economice.

În cadrul Consiliului Superior Economic funcționau 11 comisii pe probleme de economie națională. Fiecare membru permanent făcea parte din una sau mai multe comisii, în funcție de specialitatea sa. Conform aceluiași criterii erau incluși în aceste comisii și ceilalți membri.

Pentru a asigura desfășurarea activității în bune condiții, pe lângă Consiliu funcționa un secretariat general, constituit dintr-un Oficiu de studii, cercetări și îndrumări și un serviciu secretariat-administrativ, care ulterior (cel mai târziu la 1 aprilie 1939) s-a divizat în două servicii: secretariat-administrativ și contabilitate-personal.

În cadrul Oficiului de studii, cercetări și îndrumări s-au constituit treptat mai multe compartimente. În mai 1940 existau deja următoarele:

- secția Plan, program și studii;
- secția Conjunctură;
- secția Avize;
- serviciul Statistică;
- serviciul Documentare și Informație;
- serviciul Bibliotecă⁵⁷.

Personalul secretariatului general a sporit treptat: 14 în noiembrie 1937, 21 în martie 1938, 25 în aprilie 1938, 64 în mai 1939, 81 în iulie 1940. Pondere numerică a personalului Oficiului de studii în cadrul întregului personal al secretariatului general a variat continuu, de la circa 35% (12 din 34) în iulie 1938, la 21% (17 din 81) în iulie 1940⁵⁸. Proporția celor cu studii superioare era de peste 90%⁵⁹.

În fruntea secretariatului general s-a aflat, începând de la 12 august 1937, Nicolae Lupu-Kostaky, președintele Oficiului Național al Colonizărilor, care, la 1 iunie 1938, a fost titularizat ca secretar-general⁶⁰.

O prezentare separată merită referenții Oficiului de studii, care au reprezentat nucleul de specialiști ce întocmeau referatele în baza cărora membrii Consiliului luau hotărârile. Primii referenți stagiați au fost numiți la 1 octombrie 1937. Ulterior, numărul lor a crescut: 13 în mai 1939, 17 în septembrie 1940⁶¹. În iunie 1940, în urma unui concurs, circa jumătate din ei au fost avansați ca referenți titulari⁶²: Din punctul de vedere al pregătirii, marea lor majoritate aveau doctoratul sau licența în științe juridice, politice sau economice (obținute de unii în mari

⁵⁷ Ibidem, dosar 52/1938; 88/1939; 130/1940.

⁵⁸ Ibidem, dosar 137/1940.

⁵⁹ Ibidem, dosar 134/1940.

⁶⁰ Ibidem, dosar 12/1937; 52/1938.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Ibidem.

centre universitare europene ca Berlin, Köln, Heidelberg, Geneva, Paris, Londra), la care se adăugau câțiva cu licențe de ingineri de mine sau agronomi⁶³. Din rândul lor s-au recrutat directorul Oficiului și șefii de secții și servicii din cadrul acestuia⁶⁴.

II. ACTIVITATEA ÎN DOMENIUL LEGISLAȚIEI ȘI STUDIILOR ECONOMICE

6. Culegerea documentației economice

După cum am văzut din prezentarea legislației, în sarcina Consiliului Superior Economic erau prevăzute atribuții care nu puteau fi îndeplinite fără o solidă cunoaștere a situației diferitelor ramuri ale economiei țării, a problemelor și tendințelor economice manifestate în țară și pe plan internațional, a necesităților economice ale țării și a posibilităților de a răspunde acestor necesități.

Ca urmare a acestui fapt și ca orice instituție începătoare, Consiliul Superior Economic a acordat o mare atenție adunării unei largi documentații, fără de care activitatea sa nu putea fi concepută. Era vorba de documentație privind toate ramurile economice sau având legătură cu ele: agricultură, silvicultură, industrie, comerț, finanțe, credit, asigurări sociale, demografie, asistență sanitară, transporturi, căi de comunicație, forță de muncă, raporturi dintre patroni și lucrători, salarizare (la nivel de țară și în profil teritorial) etc. Forma documentației era extrem de diversă: cărți, reviste, ziare, studii, buletine informative, anuare, situații statistice, rapoarte etc.

Această activitate a fost desfășurată pe două direcții: informații interne și informații externe. În scopul obținerii documentației privitoare la economia internă a fost întreținută o permanentă corespondență, în primul rând cu ministerele cu atribuții în sfera economică (Ministerul Economiei Naționale, Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Ministerul Finanțelor, Ministerul Lucrărilor Publice și Comunicațiilor, Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale, Ministerul Comerțului Exterior etc.), cu instituții de credit (Banca Națională a României, Banca Agricolă, Institutul de Credit Ipotecar, Creditul Agricol Ipotecar, Creditul Funciar Rural etc.), cu camerele profesionale și cu uniunile lor (de comerț și industrie; de agricultură; de muncă), cu institute centrale de cercetare sau evidență economică (Institutul Central de Statistică, Institutul de Cercetări Agronomice, Institutul Național Zootehnic, Institutul pentru Studiul Conjuncturii Românești, Institutul Geologic al României etc.), cu instituții și organisme de profil economic divers (Institutul Național al Cooperăției, Direcția generală C.F.R., Direcția generală a Cadastrului și Cărților Funciare, Direcția generală a Casei Rurale, Administrația P. A. R. I. D., Consiliul Superior al Transporturilor și Tarifelor etc.).⁶⁵

În cursul anilor 1938–1939, Consiliul Superior Economic a reușit să obțină trimiterea regulată pentru biblioteca sa a 53 periodice economice (reviste, ziare) românești⁶⁶. Un moment important în sporirea surselor de informare ale Consiliului a fost obținerea, la 17 mai 1938, a liberului acces la documentația deținută de Institutul Economic Românesc, care, în cei 17 ani de activitate, adunase un material impozant (34 498 volume, 452 colecții ale unor publicații

⁶³ Ibidem, dosar 12/1937; 52/1938; 134/1940.

⁶⁴ Ibidem, dosar 12/1937; 52/1938; 88/1939; 130/1940.

⁶⁵ Ibidem, dosar 6/1937; 7/1937; 8/1937; 15/1937; 17/1937; 23/1938; 28/1938; 32/1938; 34/1938; 42/1938; 50/1938; 55/1938; 66/1939; 72/1939; 83/1939; 111/1940; 115/1940; 120/1940; 121/1940; 123/1940.

⁶⁶ Ibidem, dosar 41/1938.

economice românești și străine, 910 000 tăieturi din ziare clasate sistematic, 250 000 fișe bibliografice)⁶⁷.

Pentru obținerea documentației referitoare la alte țări, Consiliul Superior Economic a recurs la serviciile Ministerului Economiei Naționale, și, în cursul anului 1940, ale Ministerului Comerțului Exterior, prevalându-se de art 7, aliniatul 4 din legea sa de organizare, care stipula obligația tuturor ministerelor de a-i pune la dispoziție toate datele și informațiile de care are nevoie. Atașajii comerciali (sau consilierii economici, unde existau) de pe lângă legațiile României în străinătate au primit sarcina de a întocmi pentru Consiliul Superior Economic copii de pe rapoartele trimise ministerului lor și, pe de altă parte, să răspundă și la întrebările sau solicitările Consiliului.

Din documentele păstrate, se știe că au fost solicitați în special atașajii comerciali (respectiv consilierii economici) de pe lângă legațiile românești de la Berlin, Paris, Belgrad, Budapesta, Roma, Londra, Sofia, Bruxelles, Atena, Cairo, Copenhaga, Praga etc⁶⁸. În afară de aceasta s-a apelat și la serviciile camerelor de comerț mixte (româno-palestiniană, româno-italiană, româno-elenă, româno-cehă, româno-germană, româno-bulgară, româno-iugoslavă etc.)⁶⁹. În anii 1938–1939 s-a obținut trimiterea regulată a unui număr important de periodice economice străine: 39 germane (inclusiv din Austria), 20 franceze, 8 elvețiene, 6 belgiene, 6 engleze, 5 maghiare, 5 cehoslovace, 3 italiene, 1 american și 1 bulgar⁷⁰.

7. Activitatea de avizare în domeniul legislației

Avizarea proiectelor de legi, decrete sau decrete-legi cu caracter economic a reprezentat inițial atribuția cea mai importantă a Consiliului Superior Economic, chiar după ce accentul a fost pus în primul rând pe elaborarea documentelor de planificare a politicii economice a țării, activitatea de avizare a proiectelor de legi a continuat să aibă o pondere însemnată în activitatea Consiliului. Rostul acestei avizări era acela de a se asigura coordonarea și sistematizarea legislației economice naționale în condiții cât mai corespunzătoare. Din punctul de vedere principal, avizele s-au inspirat, pe de o parte, din contactul permanent cu realitățile vieții economice, iar pe de altă parte, din doctrina care stătea la baza documentelor de planificare pe care Consiliul Superior era în curs de a le întocmi (asupra lor ne vom referi mai jos). În același timp, analiza și emiterea avizelor furniza un plus de cunoaștere a realității pentru o mai bună formulare a documentelor de planificare.

Oficiul de studii avea obligația de a întocmi pentru fiecare proiect un referat de specialitate, care trebuia să prezinte materialul documentar și informativ necesar fundamentării și emiterii avizelor. Mai mult: de la 18 iulie 1939, întocmirea referatelor a fost reglementată din punct de vedere procedural printr-o decizie specială, nr. 6239, a secretariatului general, care stabilea că, pentru o mai bună raționalizare a lucrului și o mai completă argumentare, referenții Oficiului de studii erau repartizați pe probleme (1 referent titular de problemă și câte 2 coreferenți). În total, au fost stabilite 16 teme sau probleme: politica agrară; exploatarea agricolă; cooperarea; bogățiile subsolului și politica de valorificare a lor; probleme industriale; politica comercială; politica prețurilor; creditul; probleme financiare; economia publică; economia de război; politica transporturilor și tarifelor; transporturi feroviare; muncă și probleme sociale; probleme de pregătire

⁶⁷ Ibidem, dosar 42/1938.

⁶⁸ Ibidem, dosar 40/1938; 80/1939; 106/1940; 112/1940; 117/1940; 122/1940.

⁶⁹ Ibidem, dosar 110/1940.

⁷⁰ Ibidem, 41/1938.

profesională; sănătate publică⁷¹. De asemenea, a fost întocmit un plan tematic de principiu pentru referate, menit să atingă două scopuri: promovarea principiilor înscrise în documentele de planificare a politicii economice a țării și asigurarea unei cunoașteri temeinice a problematicii ridicate de fiecare proiect de lege. Acest plan trebuia să cuprindă:

- a) elementele adoptate în documentele de planificare, aplicabile proiectului supus spre avizare;
- b) o expunere de ordin doctrinar asupra economiei proiectului de lege;
- c) expunerea rezultatelor practice obținute în alte țări prin legi similare;
- d) încadrarea principiilor cuprinse în proiect în complexul legilor existente la noi.

Referatul trebuia semnat de referentul titular, care rămânea direct responsabil de calitatea lui, și avizat de directorul Oficiului de studii. Serviciile de Statistică și de Documentare și Informații aveau obligația să furnizeze toate datele și informațiile necesare și să asigure executarea graficelor și statisticilor cerute de referenți. Referatele trebuiau prezentate cu minimum 48 ore înaintea datei convocării Consiliului, atunci când necesități de urgență nu dictau altfel⁷². În realitate, în foarte multe cazuri, între data depunerii proiectului la Consiliul Superior Economic și data emiterii avizului nu era decât o diferență de 2 zile, de o zi sau, uneori avizul era dat în aceeași zi. Termenul prevăzut de legislație, de 15 zile în chip normal și minimum 5 zile în cazuri de urgență, n-a fost respectat în mai mult de jumătate din cazuri. Este limpede că în foarte multe cazuri referatul nu a putut fi întocmit în timp util. Cea ce a asigurat totuși emiterea unor avize bine fundamentate a fost faptul că membrii Consiliului Superior Economic acopereau, prin competențele lor profesionale și științifice, precum și prin experiența lor, aproape toate domeniile vieții economice.

După cum reiese din documentele păstrate, Consiliul Superior Economic a emis în total 108 avize pentru proiecte de legi cu caracter economic, între 25 august 1938 – 11 septembrie 1940⁷³. Pe ani, ele se repartizează astfel: 1 în 1938, 14 în 1939 și 93 în 1940. Avizele au fost date la proiecte de legi întocmite și înaintate de Ministerul Finanțelor (32), Ministerul Agriculturii și Domeniilor (28), Ministerul Economiei Naționale (26), Ministerul Afacerilor Străine (10), Ministerul Comerțului Exterior (3) Președinția Consiliului de Miniștri (3), Ministerul Muncii (2), Ministerul Aerului și Marinei (1), Ministerul Sănătății și Ocrotirilor Sociale (1), Ministerul Cultelor și Artelor (1), Casa Autonomă de Finanțare și Amortizare (1). Tematica proiectelor de legi avizate a fost extrem de diversă și ar fi superfluu de prezentat, întrucât îmbrățișa aproape totalitatea ramurilor și problemelor economiei naționale, inclusiv reglementarea relațiilor economice cu țările străine.

O mențiune specială merită avizele, puține la număr, date la cererea guvernului sau a unui minister, asupra unor probleme stringente cu care se confrunta economia românească. Un asemenea caz poate fi întâlnit în 1938, când, la cererea guvernului, Consiliul Superior a analizat, în ședința din 30 iunie, problema valorificării recoltei de grâu din acel an, având în vedere importanța acesteia pentru economia națională. Cu acest prilej, s-au recomandat următoarele:

– prețul grâului să fie susținut în jurul sumei de 50 000 lei vagonul de 10 000 kg, la greutatea hectolitică de 77 kg și 3% corpuri străine;

⁷¹ Ibidem, dosar 84/1939.

⁷² Ibidem.

⁷³ Ibidem, dosar 15/1937; 23/1938; 50/1938; 64/1939; 67/1939; 74/1939; 99/1940; 115/1940; 118/1940; fond PCM, dosar 362/1940, f. 25, 28, 60, 125, 127, 165, 210, 213-215; *Buletinul CSI*, nr. 1/1940, p. 3-78; nr. 2/1940; p. 5-18.

- acordarea în acest scop a unei prime economice de până la 10 000 lei/vagon în funcție de prețul mondial al grâului;
- alimentarea acestei prime din fondul de valorificare a grâului, rezultat din taxa de valorificare impusă la mori;
- căutarea de debușuri exterioare imediate, pentru facilitarea valorificării;
- cumpărarea masivă de grâu pentru stocare și comercializare exterioară;
- libertatea exportului de porumb din recolta anului 1937⁷⁴.

La 21 iunie 1939, la cererea Ministerului Economiei Naționale, Consiliul Superior Economic a făcut o serie de recomandări cu privire la valorificarea fructelor:

- acordarea de reduceri la transportul pe calea ferată, cel puțin pentru perioada de vară;
- viteza transportului trebuie să fie de 50–60 km/oră;
- acordarea de prime de încurajare de 10–15 000 lei/vagon.⁷⁵

Însă cel mai complex aviz a fost dat la cererea Președinției Consiliului de Miniștri, la 22 noiembrie 1939, pe tema „Problema scumpirii traiului. Cauze și remedii”, care constituie o analiză profundă a acestui fenomen social-economic și un adevărat program de combatere. Potrivit cererii Președinției, avizul a fost structurat pe trei părți: cauzele urgente de combatere și măsurile de ordin extrem, precum cele generate de export (cererea mare urcă prețurile), de import (sursele de aprovizionare au devenit extraeuropene) și de regimul devizelor; altele erau de ordin intern, precum reducerea numărului brațelor și mijloacelor de muncă datorită rechizițiilor și concentrărilor sau restrângerea producției datorită cartelurilor. Se adaugă apoi cauze legate de circulația bunurilor (disproporția dintre dezvoltarea economică și cea a mijloacelor de transport, insuficiența calitativă și cantitativă a relației rutiere, insuficiența piețelor de desfacere, fiscalitatea prea grea, insuficiența masei monetare disponibile), precum și de consum (aparitia unui nou mare consumator: armata, datorită concentrărilor masive).

Măsurile preconizate pentru combaterea cauzelor scumpirii traiului se refereau la două mari sectoare:

A. Politica schimburilor cu străinătatea, care să urmărească: sporirea exportului surplusurilor, importul materiilor prime și al altor produse necesare și crearea condițiilor pentru ca și producția agricolă să beneficieze de conjunctura existentă;

B. Combaterea cauzelor de ordin intern ale scumpetei, unde trebuiau urmărite trei laturi economice:

a) producția (dezvoltarea producției, controlul producției cartelate, urcarea prețurilor agricole, pentru echilibrarea raporturilor dintre activitatea industrială și activitatea agricolă);

b) circulația bunurilor (reorganizarea transportului și a căilor de comunicații, înființarea unui Oficiu de aprovizionare generală a Statului, crearea a cât mai multor piețe de desfacere a produselor, folosirea cooperativelor ca mijloc de aprovizionare, revizuirea taxelor de consumație, așezarea rațională a impozitelor, propaganda împotriva speculei, controlul prețurilor)⁷⁶;

⁷⁴ Arh. St. Buc., fond CSE, dosar 29/1938.

⁷⁵ Ibidem, dosar 50/1938.

⁷⁶ *Buletinul CSE*, nr. 1/1940, p. 31–48, Arh. St. Buc., fond personal Victor Slăvescu, dosar 192/1938, f. 64–82.

c) raționalizarea consumului (comprimarea consumului la produse ce se pot exporta avantajos).

Consiliul Superior Economic a început să fie privit, atât în țară, cât și în afara ei, ca un organism influent, susceptibil de a avea un cuvânt greu de spus în probleme economice din cele mai diverse. Ca exemplu, la 8 martie 1938, o societate producătoare de cerneluri tipografice din București, „Unio-Chimica“, a solicitat Consiliului să intervină pentru sporirea producției vamale față de produsele similare străine, mai ales ale firmelor germane, care practicau un adevărat dumping⁷⁷. Un alt exemplu: la 8 septembrie 1938, Camera de comerț palestiniano-română din Tel Aviv a rugat Consiliul să intervină pe lângă Ministerul Afacerilor Străine, pentru a se facilita formalitățile pentru tranzitarea prin România a evreilor germani către Palestina, întrucât societatea română de navigație maritimă (Serviciul Maritim Român, prescurtat S.M.R.), va avea de câștigat prin transportul acestora⁷⁸.

8. Contribuția la reforma Codului de Comerț Carol al II-lea

Un capitol important din activitatea Consiliului Superior Economic l-a reprezentat examinarea codului comercial, în scopul revizuirii și completării lui. Cauzele care impuneau acest lucru erau de natură multiplă:

1. codul comercial românesc data din anul 1887⁷⁹. Or, de atunci trecuse o jumătate de secol și viața economică a țării cunoscuse modificări majore. Vechiul cod comercial nu mai răspundea, sau răspundea doar incomplet și deseori necorespunzător, noilor probleme ridicate de stadiul de evoluție economică;

2. promulgarea unui nou cod comercial pentru întregul teritoriu al țării cerea punerea de acord a legii comerțului cu legea civilă;

3. asociațiile profesionale de industriași, comercianți și bancheri, în baza propriei lor experiențe, cereau o punere de acord a prevederilor codului comercial cu realitatea concretă⁸⁰.

Lucrările de modificare a codului comercial s-au desfășurat sub impulsul și patronajul regelui Carol al II-lea, care dorea modernizarea țării și voia să-și lege numele de acest proces de înnoire. În cele ce urmează nu ne vom referi decât la contribuția, într-adevăr, majoră, a Consiliului Superior Economic la modificarea codului comercial. Examinarea textului codului a început chiar din primele zile ale anului 1939 și s-a prelungit până către sfârșitul lunii mai același an⁸¹.

În linii generale, propunerile Consiliului priveau următoarele:

– introducerea a două noi capitole: Cambia, biletul la ordin și cecul; Mărcile de fabrică;

– completarea registrului comercial cu date suplimentare, pentru a constitui o oglindă a caracterului și situației firmei respective;

– obligarea societăților comerciale de orice fel, precum și a celor de profil bancar de a ține și registrul Cartea Mare, pentru ca, de o parte, controlul registrelor între părți să se poată face mai ușor, iar pe de altă parte, drepturile fiscului să fie controlabile, urmărindu-se pe această cale atât protejarea comerțului cinstit, cât și apărarea intereselor statului;

⁷⁷ Arh. St. Buc., fond CSEI, dosar 38/1938.

⁷⁸ Ibidem, dosar 31/1938.

⁷⁹ „M. Of.“, nr. 31, p. I, din 10 mai 1887, p. 609–700. Cf. și nr. 262, p. I, din 10 noiembrie 1938, p. 5375–5424.

⁸⁰ „Argus“, nr. 8207 din 21 august 1940, p. 1; Arh. St. Buc., fond CSEI, dosar 66/1939; 76/1939

⁸¹ Arh. St. Buc., fond CSEI, dosar 39/1938; 64/1939; 66/1939.

– reducerea capitalului minim pentru o societate pe acțiuni de la 2 000 000 la 500 000 lei, pentru a nu se exclude un șir de regiuni ale țării de la posibilitatea formării de astfel de societăți (numărul minim al acționarilor a rămas la 7);

– reducerea valorii minime a unei acțiuni de la 1000 la 500 lei, în scopul atragerii micilor economii pe piața capitalurilor;

– eliminarea articolelor referitoare la concordatul preventiv (634–687), întrucât materia acestuia fusese abrogată prin Decretul lege nr. 1701 din 4 mai 1938⁸², iar statistica cererilor de concordat din întreaga țară arăta că această formă de concordat nu se mai aplica⁸³.

La 3 iunie 1939, textul propunerilor a fost înaintat Consiliului Legislativ, dar perfectarea tuturor formalităților până la promulgare s-a prelungit mai bine de un an. Dacă intrarea în vigoare a noului cod a fost fixată inițial la 1 mai 1939, ulterior ea a fost amânată pentru 1 ianuarie 1940⁸⁴, iar promulgarea a avut loc abia în august 1940⁸⁵. Noul cod va fi în vigoare până în anul 1948, când regimul proprietății va fi complet modificat.

9. Întocmirea de studii de profil economic

Începând cu anul 1938, Oficiul de studii al Consiliului Superior Economic a desfășurat o intensă activitate de studiere a vieții economice. Rezultatul a fost întocmirea a numeroase referate privind diferitele aspecte ale economiei românești.

Referatele întocmite priveau agricultura, industria, subsolul, comerțul interior și exterior, munca și capitalul, asigurările mutuale în agricultură, cooperăția, finanțele publice și private, monopolurile, regiile publice autonome, transporturile, lucrările publice, problema energetică, problema reorganizării aparatului de stat, libertatea economică și valutară. Un număr din aceste lucrări a fost publicat în anul 1939, într-un volum special⁸⁶.

Pentru o cunoaștere mai bună a experienței străine, referenții Oficiului de studii au întocmit mai multe lucrări referitoare la situația economică și la politica economică din țări cu economie planificat-centralizată (U.R.S.S.), cu economie dirijată (Germania, Italia, Ungaria, Portugalia), sau cu economie predominant liberă (Anglia, Franța, S.U.A.)⁸⁷.

Este însă cazul să spunem că lucrările întocmite în cadrul Oficiului de studii nu reprezintă decât o parte, și nu întodeauna cea mai mare, din activitatea științifică și publicistică a referenților. Mulți dintre ei și-au început această activitate înainte de a intra în Oficiul de studii al Consiliului Superior Economic și și-au continuat-o și după desființarea acestuia. Unii dintre ei se bucurau de asemenea prestigiu profesional, încât au colaborat la întocmirea „Enciclopediei României” (cazul lui Ion Veverca, membru în comitetul de redactare a acesteia, alături de nume de mare prestigiu, ca Mircea Vulcănescu, Constantin Moisil, Sabin Mănuilă, Constantin C. Giurescu, Nicolae Arcadian; apoi cazurile lui Nicolae

⁸² „M. Of.”, nr. 102, p. I, din 5 mai 1938, p. 2196.

⁸³ Arh. St. Buc., fond CSE, dosar 79/1939.

⁸⁴ „M. Of.”, nr. 74, p. I, din 28 martie 1939, p. 1612.

⁸⁵ Textul a fost publicat în ziarul „Argus”, nr. 8207 (din 21 august 1940) și următoarele.

⁸⁶ CSE, *Aspecte ale economiei românești*, București, 1939.

⁸⁷ CSE, *Economie planificată și dirijare economică în principalele state*, <București>, 1940; Arh. St. Buc., fond CSE, dosar 20/1937, dosar 86/1939.

Agelescu, Petre Constantinescu, Vasile Feraru, Florin Em. Manoliu, colaboratori la această mare lucrare)⁸⁸, sau erau membri ai unor organisme și instituții de mare prestigiu internațional (cazul lui Florin Em. Manoliu, ales membru în Comitetul Central Internațional pentru redactarea „Dicționarului Economic Internațional” prin rezoluția Congresului Internațional al Economisților din 1937 de la Paris, sau cel al lui Ovidiu Al. Clădescu, membru al prestigioaselor Centre de Hautes Études Internationales de la Geneva și Geneva Research Centre, ultimul creat și finanțat de Rockefeller Institut)⁸⁹.

Numeroase studii și articole de profil economic, social, juridic, chiar politic, întocmite de acești specialiști în afara activităților din cadrul Consiliului Superior Economic, au fost publicate, fie ca lucrări separate, în țară (în limbile română, franceză, germană) sau în străinătate (cu titlu de exemplu: V. Scărlătescu, *Le problème monétaire en Roumanie*, Paris, 1928; Florin Em. Manoliu, *La reconstruction économique et financière de la Roumanie et les partis politiques*, Paris, 1931; Ovidiu Al. Vlădescu, *L'Entente Balkanique*, editată la Centre de Hautes Études Internationales de la Geneva),*fie în publicații periodice din România („Progresul Social”, „Monitorul Petrolului Român”, „Analele Economice și Statistice”, „Economia Nouă”, „Independența Economică”, „Probleme de Economie Agrară”, „Viața Agricolă”, „Agricultura Nouă”, „Analele Industriei și Comerțului”, „Tribuna Financiară”, „Finanțe și Industrie”, „Lumea Nouă”, „Vremea”, „Revista de Drept Public”, „Analele Facultății de Drept din București”, „Pandectele Săptămânale”, „Revista de Filosofie”, „Probleme Sociale”, „Correspondance Économique Roumanie”, „Revue Roumanie des Sciences Sociales, Serie de Sciences Économique”, „Affaires Danubiennes”), Franța („L'Année politique française et étrangère”), Germania („Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht“)⁹⁰.

Unuia din referenții Oficiului de studii al Consiliului Superior Economic, Ion Veverca, i se datorează publicarea operelor economice ale lui Ion Ghica, Nicolae Suțu, A. D. Xenopol și David Ricardo⁹¹, precum și întocmirea unui studiu tematic asupra vieții și activității lui Nicolae Suțu⁹².

10. Editarea de publicații

În anul 1940 a fost înființată prima publicație a acestei instituții, intitulată „Buletinul Consiliului Superior Economic”. Editat trimestrial, el avea un dublu scop:

⁸⁸ A se vedea *Enciclopedia României*, vol. I. București, 1938, p. 5; vol. II, București, 1938, p. XII; vol. III, București, 1939, p. 3; vol. IV, București, 1943, p. 4, p. 1031-1032.

⁸⁹ Arh. St. Buc., fond CSI, dosar 52/1938.

⁹⁰ Ibidem. A se vedea și fișierul alfabetic al Bibliotecii Academiei Române.

⁹¹ Ion Ghica, *Serieri economice*. Ediție îngrijită de Ion Veverca. Cu un studiu introductiv de prof. Victor Slăvescu, București 1937, 3 volume; N. Suțu, *Opere economice*. Sub îngrijirea lui Ion Veverca, București 1957; A. D. Xenopol, *Opere economice. Texte alese*. Sub îngrijirea lui Ion Veverca, București 1967; David Ricardo, *Opere alese*. Traducere de Ion Veverca și Ștefan I. Dumitrescu, București 1959, 2 volume.

⁹² Ion Veverca, *Niculac Suțu. Viața, activitatea și opera întâiului economist ideolog din România. 1798-1871*, București 1936.

a) să facă cunoscută într-un cerc mai larg activitatea oficială a Consiliului;
 b) să ofere posibilitatea unei cunoașteri cât mai temeinice și mai continue a desfășurării vieții economice, prin prezentarea și cercetarea numeroaselor probleme într-un spirit atent, obiectiv, științific⁹³.

Ca regulă, buletinul era format din două părți:

1. partea oficială, care cuprindea textele avizelor date în trimestrul respectiv;

2. partea neoficială, care cuprindea mai multe secțiuni:

a) studii pe teme economice, întocmite de referenții Oficiului de studii;

b) note și comentarii de caracter economic;

c) publicații economice (recenzii de lucrări și studii publicate în țară și străinătate; lista cărților intrate în biblioteca Consiliului);

d) cronologia principalelor evenimente economice din țară și străinătate⁹⁴.

Evoluția evenimentelor n-a permis decât apariția numerelor 1 (sfârșitul lunii iunie 1940) și 2 (sfârșitul lunii august 1940).

În paralel, Consiliul Superior Economic a urmărit și editarea unui buletin de conjunctură economică internațională, menit să pună la dispoziția cercurilor economice românești o sursă de informații la zi, în scopul unei cât mai bune orientări în afaceri. Pentru culegerea informațiilor s-au folosit, în afara publicațiilor de specialitate străine, serviciile consilierilor economici și atașajilor comerciali ai României în străinătate⁹⁵.

La 3 august 1940, șeful secției Conjunctură a Oficiului de studii, Petre Constantinescu, a comunicat că a fost adunată documentația necesară pentru primul număr al buletinului, care urma să cuprindă:

a) analiza pieței mondiale, cu studii speciale pentru principalele materii prime;

b) situația economică pe țări, urmărindu-se mersul activității economice din diversele sectoare;

c) studii cu caracter conjunctural asupra problemelor care prezintă acest aspect⁹⁶.

Primul număr, singurul care, de fapt, a apărut la sfârșitul lunii august 1940, sub titlul „Situația economică internațională“, constituia o examinare cuprinzătoare a situației economice de la izbucnirea războiului până la sfârșitul lunii iulie 1940. Celelalte numere urmau să se refere exclusiv la o singură lună, cu apariția la sfârșitul lunii următoare, dar situația n-a mai permis materializarea acestui proiect⁹⁷.

11. Alte activități

Pentru prima oară în istoria României, Consiliul Superior Economic a avut preocupări în domeniul calculării venitului național. Aceste preocupări erau cunoscute încă de la sfârșitul anului 1939 și începutul anului 1940 la Oficiul de studii al Consiliului Superior al Transporturilor și Tarifelor și al Ministerului Finanțelor, care solicita Consiliului Superior Economic statistica venitului

⁹³ *Buletinul CSE*, nr. 1 (ianuarie-martie 1940), p. III („Cuvânt înainte“, semnat de secretarul general al CSE, Nicolae Lupu-Kostaky).

⁹⁴ A se vedea *Buletinul CSE*, nr. 1 (ianuarie-martie 1940) și nr. 2 (aprilie-iunie 1940) passim.

⁹⁵ Arh. St. Buc., fond CSE, dosar 108/1940.

⁹⁶ *Ibidem*, dosar 88/1939.

⁹⁷ *Ibidem*, dosar 72/1939.

național care, „după cum suntem informați, a fost întocmită de dv.”⁹⁸, dar la acea dată se pare că ele nu erau decât în stadiul de intenție, întrucât abia la 27 iunie 1940, șefii secțiilor Plan, program și studii și Conjunctură, Ioan C. Vasilescu și Petre Constantinescu, au stabilit, printr-un referat comun, că cele două secții vor lua imediat în cercetare calculul venitului național și balanței veniturilor. Referatul mai preciza următoarele:

A. În privința venitului național, se alcătuiseră până la acea dată o bibliografie a problemei. Urmău să se studieze metodele de calcul utilizate de Germania și de Anglia și să se aleagă cea mai potrivită dintre ele;

B. În cazul balanței veniturilor, lucrările prezentând mai mult un caracter tehnic, problema cea mai importantă era colecționarea datelor⁹⁹.

Nu cunoaștem concret rezultatele acestei activități, dar s-ar putea ca în cazul calculării venitului național să se fi înregistrat unele rezultate în cele circa 2 luni și jumătate cât a mai funcționat Consiliul Superior Economic, întrucât datele privitoare la această problemă, prezentate în „Enciclopedia României”, vol. IV (1943), nu pot proveni, în mod plauzibil, decât din această sursă, cu atât mai mult cu cât între coautorii acestui volum sunt mai mulți foști referenți ai Consiliului Superior Economic¹⁰⁰.

Dintr-o informație izolată știm, de asemenea, că în cursul anului 1939, Oficiul de studii a lucrat la întocmirea unei „Bibliografii Economice Românești”, dar nu știm în ce măsură această activitate s-a finalizat¹⁰¹.

III. ACTIVITĂȚEA ÎN DOMENIUL PLANIFICĂRII ECONOMICE

12. Problema dirijismului și a planificării pe plan internațional

În deceniul al patrulea al secolului al XX-lea, problema libertății economice, în opoziție cu cea a intervenției statului în economia particulară, a ajuns pe primul plan al preocupărilor conducătorilor de state. Cauzele esențiale care au determinat această situație țin de evoluția economiei în deceniile de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Principiul „laissez-faire”, aflat la baza liberalismului economic, devenise inoperant. Concentrarea tot mai accentuată a producției într-un număr restrâns de mari întreprinderi a favorizat tendințele de monopol. Aceste întreprinderi, prin cartelurile și monopolurile formate, ucideau concurența, așa cum fusese ea concepută în epoca anterioară, ceea ce ducea la spolierea consumatorului. Pe de altă parte, dezvoltarea mașinismului a generat o clasă numeroasă de lucrători, ale căror condiții de muncă și de viață erau necorespunzătoare. Conflictele sociale au sporit ca număr, amploare și violență. Mișcarea sindicală a dus la o polarizare socială, față de care statul nu putea rămâne indiferent.

Intervenția statului s-a dezvoltat încetul cu încetul și de așa manieră, încât în ajunul primului război mondial s-a cristalizat o concepție de stat conform căreia raporturile economice private rămân libere, dar numai în cadrul unei legislații ce tinde tot mai mult să determine dispariția abuzurilor și nedreptăților unui regim

⁹⁸ Ibidem, dosar 8/1937; 15/1937.

⁹⁹ Ibidem, dosar 100/1940.

¹⁰⁰ *Enciclopedia României*, vol. IV, București 1943, p. 964, 971–973.

¹⁰¹ Arh. St. Buc., fond CSI, dosar 37/1938.

de prea mare libertate. Aproape toate țările au legiferat o serie de condiții de muncă apreciate ca indispensabile: limita duratei lucrului, repausul duminical, limita vârstei pentru întrebuințarea femeilor și copiilor în uzine, crearea a diferitelor instituții de prevedere etc. Statul a intervenit tot mai mult în economia privată și, întrucât sub regimul de liberă concurență unele nevoi colective nu pot fi satisfăcute, a creat, la adăpostul unor circumstanțe juridice speciale, o serie de servicii publice de mare importanță (linii ferate, distribuirea de apă, gaz, electricitate etc.). La acestea se adăugau diferite monopoluri de stat, care, pe lângă furnizarea de venituri către tezaurul public, constituiau o stavilă împotriva exceselor speculei întreprinzătorilor particulari.

După primul război mondial, care a dus la ruperea vechiului echilibru de forțe economice (raportul dintre producția, repartiția, circulația și consumul bunurilor), intervenționismul de stat în economia privată a luat forme mai accentuate. Treptat, și-a făcut loc o nouă concepție despre rolul economic al statului, bazată pe tendința de a organiza, controla și îndruma raporturile economice. Gradul de îndrumare și de intervenție a statelor în economia particulară era determinat de specificul economiilor respective, de conjunctură politică și de scopurile politice, interne, externe și militare urmărite de cercurile conducătoare. În esență, regimul politic și-a pus amprenta decisivă asupra dimensiunilor și caracterului acestei intervenții a statului. Pentru a designa aceste economii, se folosea cel mai frecvent termenul de economie dirijată.

Pe primul loc al intervenționismului de stat se situa U.R.S.S. unde noțiunile de libertate individuală și de liberalism economic au dispărut cu totul. Întreaga economie era organizată și condusă de stat, fie direct, fie prin organismele colective, care-i erau subordonate și primeau ordine de la centru.

În țările cu regim de dictatură politică, Germania și Italia, sunt cazuri tipice – ideea de intervenționism s-a extins la întreaga economie a țării. Economia nu era etatistă, dar era îndrumată de stat, care putea să urmărească dezvoltarea și să dea directivele pe care le considera potrivite scopurilor urmărite.

În țările cu regim parlamentar tradițional, intervenționismul a îmbrăcat forme mult mai blânde, care urmăreau, în general, reînvierea economică (mai ales după criza din 1929–1933), dar și scopuri de echitate socială (cazuri tipice: Anglia, Franța, S.U.A.).

Fenomenul autarhic a început să ia amploare, mai ales în condițiile în care țări mari puteri economice, în primul rând Germania, dar și Italia, au introdus acest principiu ca politică de stat (cauza: pregătirile de război). Clearingul ca metodă comercială a cunoscut o răspândire extrem de mare, favorizat tocmai de intervenționismul de stat.

De la intervenționismul și controlul de stat nu era decât un pas până la ideea de planificare, care, în perioada crizei din 1929–1933, a intrat în preocupările economiștilor și cercurilor conducătoare ale vremii. Planificarea a început să fie considerată drept mijlocul ideal de eliminare a distorsiunilor evoluției economice și a consecințelor sociale negative ale acestora. Un mare economist al timpului, Lewis Lorwin, afirma la Congresul Internațional de planificare social-economică de la Haga din 1911: „Planificarea este o nouă metodă de procedură economică, care se impune din ce în ce mai mult. Ea cuprinde principii care oferă noi soluții problemelor economice actuale. În ciuda dificultăților economice și politice, această formă de economie dirijată se impune peste tot. Deoarece planificarea are o bază științifică, se poate spune că va da rezultate satisfăcătoare. Planificarea este o sinteză a dinamismului și dorinței de ordine de astăzi... Principiile planificării din

secolul al XX-lea se sprijină pe credința în puterea de a promova viața economică prin știință și imaginație constructivă¹⁰².

La același congres, alt economist, Obolensky Ossinsky arăta că principalele cauze care au dus la catastrofala criză începută în 1929 au fost:

a) lipsa de coordonare-anarhie – în procesul economic, ca un corolar al formulei „laissez-faire“, care stă la baza sistemului individual și

b) divergența adâncă între activitatea de producție și puterea de consum, ca urmare a credinței în reglementarea automată a pieței prin intervenția mecanică a prețurilor¹⁰³.

Celebrul economist englez J. M. Keynes scria și el că în cadrul sistemului liberal, statul nu are posibilitatea să atenueze crizele economice prin măsuri interne, iar criza a determinat o puternică reacție în favoarea intervenției statului, altfel zis în favoarea economiei dirijate, planificate¹⁰⁴.

Compatriotul lui Keynes, profesorul T. E. Gregory, opina că a planifica înseamnă a armoniza posibilitățile unei economii naționale, dar și a promova autarhia. „Planificare și acțiune rațională sunt sinonime. Tendințele actuale sunt de a crede că drumul către bunăstarea economică duce prin autarhie“. Vorbind despre autarhie, economistul englez arăta că autarhia atrăgea după sine și ideea de planificare, iar numeroase state din Europa tindeau spre autarhie¹⁰⁵.

Ideea de planificare a și început, în special după 1930, să fie aplicată în mai multe țări: U.R.S.S. (planurile cincinale), Germania (planul de patru ani), Italia (planuri de ramuri), Portugalia (planul de reconstrucție), Franța (planul de redresare de trei ani) etc. Însă modul de realizare a depins de regimul politic al fiecărui stat. Vom lăsa la o parte cazul U.R.S.S. care a fost unul limitat: desființarea proprietății particulare a permis o planificare hipercentralizată, în care nimic nu se mișcă fără aprobarea forului ierarhic superior. Inițiativa și cointeresarea nu jucau nici un rol. Omul, cu nevoile, gusturile și interesele sale, nu conta. În timp, efectele au fost predominant negative și în zilele noastre ele au devenit vizibile pentru toată lumea.

În toate celelalte cazuri de planificare, proprietatea privată a prezentat baza de la care s-a pornit. Pentru a percepe cum era înțeleasă planificarea la acea vreme, să-i ascultăm pe economiștii germani Wagemann și Sombart, care precizează locul pe care-l ocupa ea în politica economică a Germaniei.

„Noi înțelegem prin economie planificată – spune profesorul Wagemann – nu îndepărtarea economiei private, pe care, dimpotrivă, dorim s-o restabilim în drepturile sale sub o formă sănătoasă. Economia planificată este pentru noi crearea formelor rezonabile de viață economică, adică stabilirea directivelor pentru însănătoșirea existenței economice a națiunii. În locul celor două puteri care au stăpânit viața noastră economică până acum – hazardul și dorința de dominare și câștig a unei minorități – voința poporului încarnată în stat este aceea care trebuie să devină putere conducătoare“¹⁰⁶.

¹⁰² Lewis Lorwin, *The problem of economic Planing*, in „World Social Economic Congres Planing“, Haga 1931.

¹⁰³ Obolensky-Ossinsky, *The nature and forme of economic planing*, in „World Social Economic Congres Planing“, Haga 1931.

¹⁰⁴ J. M. Keynes, *The general Theory of Employment. Interest and Money*, London 1935, p. 376-377.

¹⁰⁵ T. E. Gregory, *Gold, Employment and capitalism*, London 1932.

¹⁰⁶ E. Wagemann, *Wirtschaftspolitische Strategie von den obersten Grundlagen wirtschaftlichen Staatskunst*, Hamburg 1937, p. 96.

Aceeași teză era împărtășită și de profesorul Sombart, care scria: „Astăzi nu există decât posibilități de organizare economică viitoare:

- a) economia dependentă, fără plan;
- b) economia planificată.

Economia planificată nu se opune în mod necesar economiei private, dar ea se opune unei economii haotice, dezordonate, fără plan și fără inteligență. Nu poate fi vorba deci de nimicirea economiei private libere, ci de înlăturarea haosului și organizarea economiei generale, până acum lipsită de orice plan. O economie națională trebuie să fie planificată, fără de care nu se poate să viețuiască. Economia națională își va alege formula de dirijare economică cea mai potrivită structurii sale¹⁰⁷.

Evident, statele care au recurs cel mai mult la această planificare (Germania, Italia) urmăreau mai ales scopuri extraeconomice (randamentul maxim în vederea pregătirii războiului), însă faptul că începuturi de planificare au apărut și în alte țări (Franța, Portugalia) arată că era vorba de căutarea unei formule eficiente de compromis între libera concurență și planificare în scopul înviorării și dezvoltării economice și găsirea unor răspunsuri credibile la problemele sociale. Dincolo de folosirea, uneori demagogică, ideea că guvernele trebuie să se preocupe de satisfacerea intereselor colective ale tuturor grupurilor sociale începea să ocupe un loc tot mai mare în programul de guvernare.

Căutarea unor formule cât mai potrivite de planificare, care să nu ucidă concurența, libera inițiativă și cointeresarea, ca în cazul U.R.S.S., ci să le creeze un cadru de manifestare adecvat nu numai economic, ci mai ales social, a fost întreruptă de izbucnirea războiului, dar ea va fi reluată după război, cu rezultate destul de concludente în unele țări (Franța, Japonia).

¹⁰⁷ W. Sombart, *La socialisme allemand*, Paris 1938, p. 301.

Reconstituirea unui document de la Ștefan cel Mare

În colecția Documente istorice am găsit o traducere după un uric de la Ștefan cel Mare, domnul Moldovei, dat în Suceava în anul 1460 (6968) octombrie fără zi¹. Documentul a fost publicat în *Documenta Romaniae Historica* după niște rezumate, cu data 1460 (6968) octombrie 2.²

Traducerea uricului este scrisă pe același suport cu un rezumat al unui document de la Alexandru cel Bun, domnul Moldovei, din anul 1412 (6920) februarie 12³, publicat în *D.R.H.*, după cel original, cu data 1412 (6920) februarie 19⁴, și un rezumat al unui document de la Ștefan cel Mare, domnul Moldovei, din anul 1481 (6989) martie 17⁵, publicat în *D.R.H.*, după o traducere, cu data 1481 (6989) martie 31⁶.

Fiecare din cele trei copii este scrisă de o altă persoană, la prima specificându-se de către cel ce a scris: „au adus pe cel sârbesc, însă fără de pecete“, iar la a doua: „cel adevărat nău l-am adus ca să se vadă“, între ele neexistând nici o identitate de nume de persoane sau localități.

Documentul care ne interesează a fost tradus de o persoană neidentificată, la 3 mai 1814, și a fost folosit, sub formă de rezumat, în anaforaua unor mari boieri moldoveni din anul 1835 octombrie 17⁷, privind procesul dintre răzeșii moșiei Cernul cu răzeșii moșiei Bucșești, ambele din ținutul Bacău, proces care s-a desfășurat, conform documentelor, între anii 1801–1835.

Luând în considerare completările făcute între paranteze de cel ce a efectuat traducerea, considerăm că rezumatul din anaforaua de mai sus a fost făcut după această traducere. După formularul diplomatic și sfatul domnesc, în care denumirile au fost transcrise uneori greșit, credem că această traducere a fost făcută după documentul original, astăzi dispărut. Dat fiind faptul că în *D.R.H.* documentul a fost publicat după niște rezumate, fiind apreciat ca îndoielnic, socotim necesară editarea lui în întregime.

MELIENȚINA BĂZGAN

¹ Arh. St. Buc., colecția Documente istorice, MDCCCXI. I/3

² *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, vol. II, București, 1976, p. 411. (În continuare se va cita *D.R.H.*).

³ Arh. St. Buc., colecția Documente istorice, MDCCCXI. I/1

⁴ *D.R.H.*, A. Moldova, vol. I, București, 1975, p. 45–47.

⁵ Arh. St. Buc., colecția Documente istorice, MDCCCXI. I/2.

⁶ *D.R.H.*, A. Moldova, vol. II, p. 358–359.

⁷ Arh. St. Buc., colecția Documente istorice, MDCXX IV/84 (nr. 18).

a lui Ștefan cel Mare, domnului Moldovei, așezat în anul 1460, în luna octombrie, în ziua 2, în orașul Suceavă, de Ștefan diiac. din leat 6968 (1460) în luna lui oct (om) b (rie).
 Înștiințare facim prin această carte (a) noastră, tuturor cui vor căuta asupra ei sau o vor auzi
 cetindu-să, pentru această dreaptă și credincioasă (e) slugile noastre, Muraciul⁸ și Petre Roșcanul⁹, că
 slujându ei cu dreptate și cu credință, a căroră văzând noi ce cu dreptate și cu credință cătră noi slujbă,
 i-am miluitu cu osăbită a noastră milă de li-am dat și li-am întărit, în țara noastră, a Moldovii, drepte
 Suret di pi ispisoc vechiu, pe sărbii, de la Ștefan vo (ie) vod domn țării Moldovii, scris în Suceavă,
 de Șteful diiac. din leat 6968 (1460) în luna lui oct (om) b (rie).
 Înștiințare facim prin această carte (a) noastră, tuturor cui vor căuta asupra ei sau o vor auzi
 cetindu-să, pentru această dreaptă și credincioasă (e) slugile noastre, Muraciul⁸ și Petre Roșcanul⁹, că
 slujându ei cu dreptate și cu credință, a căroră văzând noi ce cu dreptate și cu credință cătră noi slujbă,
 i-am miluitu cu osăbită a noastră milă de li-am dat și li-am întărit, în țara noastră, a Moldovii, drepte

Ștefan cel Mare
 domnului Moldovei
 = 1064 = dec. 2 =

1460 (6968) octombrie 2. Ștefan cel Mare, domnul Moldovei, întărește lui Muraciul și lui Petre Roșcanul satul unde a fost Petre Roșcanul, cumpărat de la Talpit, jumătate din satul Lucșăști, cumpărată de la Pătrașcu, jumătate din satul Tocănești, cumpărată de la fiii lui Balin și fântâna lui Leorduş.

Suret di pi ispisoc vechiu, pe sărbii, de la Ștefan vo (ie) vod domn țării Moldovii, scris în Suceavă, de Șteful diiac. din leat 6968 (1460) în luna lui oct (om) b (rie).

Înștiințare facim prin această carte (a) noastră, tuturor cui vor căuta asupra ei sau o vor auzi cetindu-să, pentru această dreaptă și credincioasă (e) slugile noastre, Muraciul⁸ și Petre Roșcanul⁹, că slujându ei cu dreptate și cu credință, a căroră văzând noi ce cu dreptate și cu credință cătră noi slujbă, i-am miluitu cu osăbită a noastră milă de li-am dat și li-am întărit, în țara noastră, a Moldovii, drepte

⁸ În rezumatul din D.R.H., A. Moldova, vol. II, doc. B apare „Moraciul“.

⁹ Ibidem, „Roșca“.

ocinile lor sati anumi: unde au fost Petre Roșcanul¹⁰, care ș-au cumpărat de la fetile și de la niamurile lui Tălpit, ¹¹ drept 40 zloți, cari ei sânguri din loc pustiu și l-au făcut, între Cerneca și între Hajbureli (ori Hajburi)¹², până la gura Gărlui Grigorcăii, și giământate Bucșăștii, pe Cerna, și cu giământate a tot hotarul ci și l-au cumpărat de la Pătrașcu și de la niamurile lor, din uricul Danciului Cernului (ori a Negrului)¹³ + (nu s(c) înăllegi fi(i)nd slovili ștersă de vechitură)¹⁴, drept 50 zloți, și giământate din Tocănești¹⁵, parte(a) lui Susăș, după tocmală ci eu avut cu fiii a lui Balin, și Pântăna a lui Leorduș¹⁶. Toati aceste di mai sus numiti să le fii lor de la noi uric cu totu venitul, și fiilor lor, nepoșilor, strănepoșilor, prestrănepoșilor și la tot niamul lor, ci li să va alegi mai de aproape, nistrămutat niciodinioară în veci.

Iar hotarul satilor acestora să fii după vechiul hotar, până unde s-au apucat din vechiu.

Precum spre aceasta este credința a mai sus numiții domnici meli, Ștefan v(o)χ(ic)v(o)d, și credința mitropolitului nostru chir Theoctist, și credința a bo(i)erilor noștri: a dum(i)sali Dumii Broevici, a dum(i)sali Manoil, a dum(i)sali Stancijului, a dum(i)sali Neculii¹⁷, a dum(i)sali Iani¹⁸, vor(ni)c a dum(i)sali Hodcu Șteboril, a dum(i)sali Costii Danovici, a dum(i)sali Tomii Cândii, a dum(i)sali Micăi Cralii, a dum(i)sali Petrii Ponici, a dum(i)sali Albului, a dum(i)sali a Lazului, a dum(i)sali a Hodcului Crețoviciului, a dum(i)sali Isaici a Niamțului, a dum(i)sali a Ștețului Dămăcușă, a dum(i)sali Petricăi Ichimovici, a dum(i)sali Cozmișii biv visternic, a dum(i)sali Buhtii, a dum(i)sali a lui Ion Buciumu, a dum(i)sali a lui Petian, a dum(i)sali Vășa¹⁹ spat(a)r, a dum(i)sali Iugăi vist(c)r(ni)c, a dum(i)sali Crasnăș postel(ni)c, a dum(i)sali Todorului pah(a)r(ni)c și a dum(i)sali Zbearăi pah(a)r(ni)c²⁰, a dum(i)sali Ion Buoreanul comis, și credința a tuturor bo(i)erilor noștri a(i) Moldaviei, a mari și mici.

Iar după vieța noastră, cini va fi domnu țării noastre, sau din niamul nostru sau pi cini și-ar alegi domn țării Moldavii acela să nu aibă a străca danie și întăritura noastră, ci mai vârtos să întărească și să împuternicească, pentru că li-am dat și li-am întărit pentru ce(a)cu dreptate și cu credință slujbă a lor.

Și spre mai mare țarie, tuturor acestor di mai sus scris(e) am poroncit credincios bo(i)criului nostru, Dobrul vel log(o)șăt, să scrii și cătră aciașă carte(a) noastră pecete(a) noastră să lege.

De pi sârbiic pi limba moldoviniască am tălmăcit la anul 1814 mai 3.

¹⁰ *Ibidem*, „

¹¹ *Ibidem*, „Tălpig“.

¹² Nota traducătorului.

¹³ *Ibidem*

¹⁴ *Ibidem*

¹⁵ În rezumatul din *D.R.II*, A. Moldova, vol. II, apare „Tocănicești“

¹⁶ *Ibidem*, „Leurdiș“

¹⁷ Este vorba de transcrierea greșită a lui „Vlaicu“.

¹⁸ Greșit pentru „Goian“.

¹⁹ Greșit pentru „Sacăș“.

²⁰ Greșit în loc de *stolnic*.

Privilegiile târgului Dobra până la 1552

Prin diploma dată la Alba Regală (*Székesfehérvár*), la 8 octombrie 1441, regele Ungariei, Vladislav I, dăruia voievodului ardelean Iancu de Hunedoara „moșia Dobra..., care este în prezent stăpânită de cetatea noastră Deva prin castelanii acesteia“ („*possessionem Jofyw..., que nunc ad castrum nostrum Dewa per castellanos eiusdem possidentur*“)¹. Odată cu aceasta, voievodul ardelean răsplătit pentru meritele sale în lupta antiotomană - devenea stăpân și asupra districtului Dobra cu tot ceea ce ținea de acesta. În cazul în care regele Vladislav I sau urmașii săi ar fi dorit să atașeze moșia Dobra din nou cetății Deva („*possessionem Jofyw... ad dictum castrum reappropriare*“), stăpânul din acel moment urma să fie despăgubit prin acordarea, la schimb, a uneia sau mai multor moșii echivalente. Această rezervă formulată de suveran în cazul donării Dobrei nu este deloc întâmplătoare, având în vedere importanța ei deosebită pe plan militar și economic².

Însemnătatea Dobrei ca centru al unui district privilegiat de cetate, aflat printre pertinențele cetății Deva³, cu rosturi bine încheiate în apărarea antiotomană a Transilvaniei, încă de la începuturile secolului al XV-lea⁴, s-a vădit și prin evoluția statutului ei, de la cel de moșie (*possessio*), în 1441, la cel de oraș (*civitas*), în 1475. Dacă districtul Dobra a reușit să-și vadă recunoscută situația privilegiată încă în 1434⁵, în schimb așezarea omonimă, constituită pe semne în jurul unei fortificații și aflată într-o evoluție rapidă spre statutul urban, s-a putut bucura de drepturi de excepție abia în contextul politicii de centralizare internă și de întărire a puterii regale promovată de Matia Corvinul⁶. Nu este însă de exclus nici faptul, ca așezarea de tip urban de la Dobra să fi beneficiat de unele elemente

¹ *Codex diplomaticus patrius (Házai okmánytár)*, vol. III, Győr, 1866, doc. 242, p. 329–334; vezi și Hurmuzaki–Densușianu, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. I/2, doc. DLXXIV, p. 677–680.

² Costin Feneșan, *Un târg „uitat“ – Dobra (sec. VX–XVII)*, în „Sargetia“, vol. XV (1981), p. 103.

³ Idem, *Districtul Dobra și privilegiile sale până spre sfârșitul veacului al XV-lea*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj-Napoca“, vol. XXVII (1985–1986) p. 303.

⁴ Ștefan Pascu, *Rolul cnezilor din Transilvania în lupta antiotomană a lui Iancu de Hunedoara*, în „Studii și cercetări de istorie“, Cluj, vol. VIII (1957), nr. 1–4, p. 25, și urm.

⁵ Prin diploma dată la Cetatea de Baltă, la 7 iulie 1434, voievodul ardelean Ladislau Csáky, amintind de existența unor privilegii acordate districtului Dobra încă de răposatul său părinte, voievodul Nicolae Csáky, probabil în anii 1420–1426, se stabileau o serie de norme juridice care îi statuau o largă autonomie locală. Diploma privilegială din 1434 a fost confirmată, la 3 martie 1437, de voievodul ardelean Petru Cseh de Sáro, și peste puțin timp, la 26 martie 1439, reconfirmată și întregită cu noi prevederi de către voievodul Dezideriu de Lozonz. În fine, la 11 iunie 1478, regele Matia Corvin a întărit din nou privilegiile districtului Dobra. Vezi Costin Feneșan, *Districtul Dobra...* p. 314–320.

⁶ L. Elekes, *A központositó politika belső erőforrásai a XV század második felében*, Budapesta, 1955, p. 18 și urm. (în col. „A történettudomány kérdései“, 18).

privilegiale încă din timpul lui Sigismund de Luxemburg⁷. Oricum, o constatare credem că poate fi susținută cu îndreptățit temei: între evoluția statutului privilegiat al *districtului* și cel al *târgului* Dobra a existat o strânsă legătură. Astfel, dacă în 1478 nobilul Ladislau Caba intervenea, alături de alți trei petitori, pe lângă regele Matia Corvin pentru a obține reconfirmarea privilegiilor acordate districtului Dobra⁸, tot el era cel care, în 1475, se adresase (împreună cu Valentin de Dobra) aceluiași suveran pentru acordarea diplomei privilegiale pe seama orașului (*civitas*) omonim (vezi doc. 1).

Se cuvine însă remarcat faptul că, în 1475, când Matia Corvinul conferea orașului (*civitas*) Dobra scutirea de plata oricăror dări și taxe, acesta se afla din nou în stăpânirea puterii regale („*civitas nostra* Jofw“). Când și cum va fi revenit așezarea de tip urban de la Dobra sub stăpânirea regelui ne este încă necunoscut. Dar, datorită însemnătății sale, *civitas*, iar mai apoi *oppidum* (târgul) Dobra s-a putut bucura de munificența regală deosebită, chiar dacă - așa cum reiese din contextul documentelor de epocă - era subordonat castelanilor și dregătorilor cetății *regale* Deva. Așezarea Dobrei într-o zonă de mare importanță militară de la hotarul de sud-vest al voievodatului ardelean, expusă atacurilor akângiilor otomani, a contribuit, credem, în mod hotărâtor nu numai la păstrarea, dar și la sporirea statutului ei privilegiat. De altfel, socotim că reconfirmarea privilegiilor târgului Dobra de către regele Vladislav al II-lea (1490–1516) tocmai la 4 octombrie 1494, printr-o diplomă emisă la *Timișoara*, trebuie pusă în legătură cu luptele antiotomane de la hotarul de sud-vest al Ardealului și din Banat duse în 1492–1494 de comitele de Timiș, Pavel Chinezul⁹. Participarea dobrenilor la aceste acțiuni militare este cât se poate de probabilă.

În aceste condiții este cât se poate de firească reconfirmarea și de către voievodul ardelean Ioan de Zápolya a privilegiilor privind scutirea de plata dărilor și taxelor a cetățenilor și locuitorilor târgului Dobra. Nu este de exclus nicidecum posibilitatea ca voievodul ardelean să fi dat curs cu atâta solicițitudine cererii de

⁷ La această poziție pare să ne îndreptățescă o mențiune târzie (din 1672) făcută pe verso-ul diplomei privilegiale din 1552 (vezi doc. 4), amintind o „*donăție privilegiată de la regele Sigismund*“. În cazul în care aceasta a existat cu adevărat, este, pe de altă parte, inexplicabil de ce n-a fost transcrisă sau măcar menționată în mod deosebit în documentele privilegiale acordate așezării de tip urban de la Dobra în sectorul al XV-lea. Ce-i drept, o formulare din diploma acordată Dobrei în 1494 de regele Vladislav al II-lea (vezi doc. 2) pare să sugereze o astfel de posibilitate, atunci când se declară că scutirea de taxe și dări a dobrenilor își avea originea la „*răposății regi de odinioară* (subl. n.) ai Ungarici“ („*per divos quondam reges Hungarie*“). Faptul că printre donatori sunt amintiți *mai multi regi ai Ungarici* (subl. n.) ne îndreptățeste să presupunem că, în afara lui Matei Corvin, de la care se păstrează primul privilegiu cunoscut al Dobrei (1475; vezi doc. 1) moșia (possessio) de atunci s-a bucurat și de munificența predecesorilor acestuia, adică Ladislav al V-lea Postumul (1444–1457), Vladislav I (1440–1444), Albert (1437–1440) și Sigismund de Luxemburg (1387–1437). Cunoscute fiind rosturile cnezilor români din părțile Plașegului, Devei și Hunedoarei în politica de centralizare a lui Sigismund de Luxemburg (vezi în acest sens K.G. Gündisch, *Cnezii români din Transilvania și politica de centralizare a regelui Sigismund de Luxemburg*, în vol. „Ștefan Mateș la 85 de ani“, Cluj-Napoca, 1977, p. 237 și urm), credem că, în cazul în care Dobrei i-au fost conferite privilegiile anterior anului 1475 (și domniei lui Matia Corvin), acestea s-au datorat cel mai curând longevivului suveran din prima jumătate a secolului al XV-lea, poziție confirmată, de altfel, și de mențiunea târzie din 1672. Nu este cu totul de exclus nici ipoteza ca, odată cu acordarea primelor trei diplome privilegiale pe seama *districtului Dobra* (1434, 1437, 1439), și *târgul* omonim să se fi bucurat de conferirea unor drepturi deosebite.

⁸ C. Feneșan, *Districtul Dobra...*, p. 319.

⁹ Vezi în acest sens I. Plașegan, *Pavel Chinezu și lupta antiotomană în Banat la sfârșitul sectorului al XV-lea (1490–1499)*, în „*Studii și comunicări de etnografie și istorie*“, vol. III, Caransebeș, 1979, p. 300–317.

reconfirmare prezentată de cei doi delegați tocmai la începutul anului 1515, pentru a răsplăti participarea - pe deplin de presupus - a unor contingente militare din Dobra la înfrângerea răsculaților lui Gheorghe Doja sub zidurile Timișoarei (1514)¹⁰.

De altfel, dobrenii par să-și fi câștigat atunci merite cu totul deosebite, deoarece voievodul ardelean le sporea privilegiile și prin scutirea de a mai accepta în târgul lor desfacerea vinului (crâșmăritul – *educillatio vini*) de către castelanii și dregătorii cetății Deva, cărora Dobra le era altfel subordonată. Cât privește întărirea de către Ferdinand I, la 25 martie 1552, a tuturor diplomelor privilegiale acordate până atunci Dobrei¹¹, credem că această favoare trebuie pusă în legătură atât cu politica habsburgică de câștigare a unor partizani pentru stăpânirea lor, instaurată în Ardeal abia în vara anului precedent, cât și cu desfășurarea conflictului armat cu otomanii în Banat, în imediata apropiere.

COSTIN FENEȘAN

1

1475 iunie 9, Buda. Matia Corvin, regele Ungariei, scutește pe locuitorii orașului Dobra de plata oricăror taxe și dări și poruncește voievozilor și vicevoievozilor Transilvaniei, precum și slujbașilor însărcinați cu așezarea dărilor sau cu străngerea acestora, să nu încalce acest drept acordat dobrenilor.

Mathias, Dei gracia rex Hungarie, Bohemie etc., fidelibus nostris magnificis waywodis Transsylvanis earumque vicewaywodis, necnon exactoribus contributionum et quarumcunque taxarum nostrarum, salutem et gratiam. Ex relatibus fidelium nostrorum Ladislai Kaba ac Valentini de Jofw, non sine magna animi displicencia, intelleximus, quod dicatores et exactores contributionum ac taxarum, contra voluntatem nostram et literas super libertate civitatis nostre Jofyw confectas, ad solutionem taxarum prefati cives contributionumque compellerentur. Et cum nos eosdem certa indulta nostra omnino supportatos habere de huiusmodi solutione volumus, fidelitatibus vestris harum serie firmiter precipientes committimus et mandamus, omnino aliud habere nolentes, quatinus prefatos cives de Jofw a modo in posterum ad huiusmodi taxarum solutionem angariare non presumatis, nec sitis ausi modi aliqui. Presentibus perlectis, exhibenti restitutus. Datum Bude, feria sexta proxima ante festum beati Barnabe apostoli, anno Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo quinto, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. decimo octavo, Bohemie vero septimo.

Transumt în documentul dat de Ferdinand I la Bratislava, la 25 martie 1552; vezi doc. 4.

Ediție: Hurmuzaki-Densușianu, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. II/2, doc. CCXII, p. 234.

Traducere:

Matia, din mila lui Dumnezeu, rege al Ungariei, Boemiei etc., credincioșilor noștri, măreților voievozi ai Transilvaniei și vicevoievozilor lor¹, precum și încasatorilor de dări și orice fel de taxe ale noastre, sănătate și milostivire. Din cele înfățișate de credincioșii noștri Ladislau Kaba și Valentin de Dobra am înțeles, nu fără mare neplăcere a inimii (noastre), că slujbași însărcinați cu așezarea dării și încasatorii dărilor și taxelor, în pofida voinței noastre și a scrisorilor întocmite despre libertatea orașului nostru Dobra, îi silesc pe amintii cetățeni la plata taxelor și dărilor. Dar, deoarece noi am vrut ca aceștia să fie scutiți cu totul de astfel de plăți prin anumite îngăduințe ale noastre, punem în vedere și poruncim cu tărie credințelor voastre - nevoind să se facă în alt chip -, ca de acum înainte să nu îndrăzniți să-i puneți pe amintii cetățeni din Dobra la plata vreunei taxe, nici să cutezați în vreun fel

¹ În 1475 dregătoria de voievod al Transilvaniei era deținută de Blasiu Magyar, iar ca vicevoievozi funcționau Petru Kis și Dominic Bethlen.

¹⁰ Din oastea angajată în lupta împotriva răsculaților lui Doja au făcut parte și contingentele castelanilor Hunedoarei, Petru Patochy și Ioan Békés. (Vezi I. Pataki, *Domeniul Hunedoara la începutul secolului al XVI-lea*, București, 1973, p. XXIV și LVI). Cetatea Deva cu pertinențele ei (*inclusiv Dobra*) și va fi adus cu siguranță contribuția la sporirea forței ofensive a oștii trimise împotriva lui Doja.

¹¹ La începutul secolului nostru originalele diplomelor din 1475, 1494, 1515 și 1552 se păstrau încă în arhiva orașului Dobra, fiind semnalate de D. Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, vol. V, Budapesta, 1913, p. 61–62.

oarecare. După citirea (scrisorii) de față, să o restituți celui care a înfățișat-o. Dată la Buda, în vineri cea mai apropiată înainte de sărbătoarea sfântului apostol Barnaba, în anul Domnului o mie patru sute șaptezeci și cinci, în al optsprezecelea an al stăpânirii noastre în Ungaria etc., iar în Boemia în al șaptelea (an).

2

1494 octombrie 4, Timișoara. Vladislav al II-lea, regele Ungariei, întărește cetățenilor și locuitorilor din *târgul* Dobra scutirea de plata oricăror taxe și dări și poruncește ca pe viitor vicevoievozii Transilvaniei, precum și slujbașii însărcinați cu așezarea sau strângerea dărilor, să nu mai îndrăznească să încalce acest privilegiu.

Wladis (laus, Dei gracia) 1, rex Hungarie et Bohemie, fidelibus nostris magnificis waywodis vel vicewaywodis, necnon dicatoribus et exactoribus quarumcunque taxarum sew² contribucionum nostrarum parciom regni nostri Transsylvanarum, presentibus et futuris, presencium noticiam habituris, salutem et g(raciam). Ex relatibus fidelium (nostrorum) prudencium et circumspectorum iudicis et iuratorum ceteror umque civium et inhabitatorum oppidi nostri Jofw intelleximus, quod licet ipsi per divos quondam reges Hungarie, nostros scilicet predecessores, ab omni solucione taxarum sew² contribucionum nostrarum (ex)empti sint et supportati habeantur, tamen ipsi sepius in huiusmodi ipsorum exempcione per dicatores nostros fuissent impediti et turbati in preiudicium libertatum eorundem exponencium et iniuriam valde magnam. Cum autem nos, sicuti ceteros regnicolas nostros ita et eosdem exponentes in suis libertatibus conservare et manutenere volumus, fidelitati igitur vestre harum serie firmissime committimus et mandamus, quatinus a modo in posterum, ex quo ex evidentissimis ac probabilibus documentis prefatos exponentes a solucione huiusmodi taxe ceiam per predecessores nostros reges exemptos esse compererimus, eosdem contra huiusmodi ipsorum libertates ad solucionem quarumcunque taxarum nostrarum artare et (com) pellere aut eosdem vel ipsorum alterum propterea in personis rebusque ipsorum quibusvis impedire, turbare seu aliter quovismodo damnificare nulla racione presumatis, nec sitis ausi modo aliquali. (Presen)tes autem, quas secreto sigillo nostro, quo vt rex Hungarie vtmur, impendendo communiti fecimus, post earum lectura, semper reddi iubemus presentanti. Datum in Themeswar, in festo beati Francisci confessoris, anno Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo quarto, regnorum nostrorum Hungarie etc. anno quinto, Bohemie vero vigesimo quarto.

Transumt în documentul dat de Ferdinand I la Bratislava, la 25 martie 1552; vezi doc. 4.

¹ Intregirile dintre paranteze s-au făcut după sens, pergamentul fiind fie rupt, fie cerncala ștearsă sau puternic palidată.

² Astfel în text.

Traducere:

Vladislav, din mila lui Dumnezeu rege al Ungariei și Boemiei, credincioșilor noștri, măreților voievozi sau vicevoievozi¹, precum și slujbașilor însărcinați cu așezarea dărilor și încasatorilor oricăror taxe sau dări ale noastre din părțile transilvănene ale regatului nostru, de față și viitori, care vor vedea această scrisoare, sănătate și milostivire. Din cele înfățișate de înțelepții și chibzuții juzi și jurați și de ceilalți cetățeni și locuitori ai târgului nostru Dobra am înțeles anume, că deși răposaii regi de odinioară ai Ungariei, adică înaintașii noștri, i-au socotit scutiți și îngăduiți de toată plata taxelor sau dărilor noastre, totuși aceștia au fost adesea împiedicați și tulburați în această scutire a lor de către slujbașii noștri însărcinați cu așezarea dărilor, spre paguba libertăților și foarte marea vătămare a aceluiași părăși. Noi însă, voind să-i păstrăm și să-i ocrotim în libertățile lor pe acești părăși, asemenea celorlalți locuitori ai țării noastre, însărcinăm pe credința voastră și îi poruncim în modul cel mai sever prin această scrisoare, ca de acum înainte - deoarece din cele mai neîndoielnice și vrednice de crezare documente am aflat că pomeniții părăși fuseseră scutiți chiar și de regii înaintași ai noștri de plata unor astfel de taxe - să nu-i mai constrângeți și siliți, în pofida libertăților lor în această privință, la plata oricăror taxe ale noastre și nici să nu îndrăzniți într-un chip oarecare să-i împiedicați, tulburați sau păgubiți în orice fel pe aceștia în persoanele, bunurile și lucrurile lor și nici să nu cutezați în orice mod. Iar scrisoarea de față. Care am pus să fie întărită prin atârnarea peceții de taină ce o folosim ca rege al Ungariei, poruncim să fie întotdeauna restituită după citirea ei celui care a înfățișat-o. Dată la Timișoara, de sărbătoarea sfântului Francisc mărturisitorul, în anul Domnului o mie patru sute nouăzeci și patru, al cincilea an al stăpânirii noastre în Ungaria, iar în Boemia al douăzeci și patrulea.

¹ În 1494 drogătoria de voievod al Transilvaniei era deținută de Ladislav de Losonez și Bartolomeu Drăgfi, iar cea de vicevoievod de Gheorghe Dobai.

3

1515 februarie 1, Cluj. Ioan de Zápolya, voievodul Transilvaniei, înțărind documentele referitoare la scutirea de plata oricăror taxe sau dări acordate de regii Ungariei cetățenilor și locuitorilor din târgul Dobra, le acordă acestora și dreptul de a fi liberi de crășmăritul vinului practicat acolo de castelanii, vicecastelanii și dregătorii cetății Deva și ordonă tuturor dregătorilor din subordine să respecte aceste privilegii ale dohrenilor.

Nos, Joannes de Zapolya, comes, necnon capitaneus generalis Regie Maiestatis etc., memorie commendamus tenore presentium significantes quibus expedit vniversis, quod quia instantem supplicacionem egregii Georgii Baasy de Felpesthes, servitoris nostri, ac providi Joannis filii quondam Valentini de Jofyw pro parte incolarum oppidi eiusdem nobis propterea factam, benigne exaudientes, iuxta iura et libertates eorundem incolarum oppidi ipsius Jofyw, prout super libertatibus ipsorum per divos reges Hungarie (relata) forent, eosdem cives et inhabitatores pretaeti oppidi Jofyw ab omni solucione taxarum seu contribucionum atque vinorum educillacione, quam alias castellani et officiales castri Dewa in ipsorum medio facere soliti fuissent, exemptos et s(up)portatos extitisse volentes, itaque et nos quoque eosdem cives ad instar aliorum waywodarum parcium istarum Transsylvanarum, predecessorum nostrorum, durante nostri waywodatus officio, in ipsorum libertatibus conservare. Quocirca vobis, vicewaywodis, castellanis seu vicecastellanis et officialibus prefati castri Dewa, similes oppidi ipsius Jofyw, vestris eciam vicegerentibus, necnon dicatoribus et exactoribus quarumcunq[ue] taxarum seu contribucionum, presentibus et futuris, presencium noticiam habituris harum serie requerentes premissa regia in persona firmiter committimus, quatinus agnitis presentibus, prefatos incolas et inhabitatores dicto oppidi Jofyw contra huiusmodi ipsorum libertates, in quantum eas habent, ad solucionem alicuius taxe seu contribucionis artare et (com)pellere aut aliqua vna vestra contra voluntate prefatorum incolarum dicti oppidie Jofyw ibidem educillare aut per hoc easdem pactare nullatenus presumatis, nec si(tis) ausi modo aliquali. Presentibus perlectis, exhibenti restitutus. Datum in civitate Coloswariensis, in vigilia festi Purificacionis Virginis gloriose, anno Domini millesimo quingentesimo decimo quinto.

Transumt în documentul dat de Ferdinand I la Bratislava, la 25 martie 1552; vezi doc. 4.

¹ Astfel în text.

Traducere:

Noi, Ioan Zápolya, comite veșnic al pământului Șpis¹, voievod transilvănean și comite al seculor, precum și căpitan general al Maiestății Regale² etc., prin cuprinsul (scrisorii) de față dăm de știre făcând cunoscut tuturor acelora cărora li se cuvine ea, ascultând binevoitor rugămintea stăruitoare a alesului Gheorghe Baasy din Peștișul de Sus, slujitorul nostru, și a chibzuțului Ioan, fiul răposatului Valentin din Dobra, făcută nouă pe seama locuitorilor aceluiași târg și, (văzându-le rugămintea) potrivită cu drepturile acelorași locuitori ai acestui târg Dobra, așa cum sunt înfățișate prin libertățile lor mai în jos scrise (care le-au fost acordate) de răposatii regi ai Ungariei, și vrând să fie scutiți și îngăduiți acești cetățeni și locuitori ai pomenitului târg Dobra de orice plată a taxelor sau dărilor și de crășmăritul vinului, pe care erau altfel obișnuiți să-l facă în mijlocul lor castelanii și dregătorii cetății Deva, tot astfel și noi, asemeni altor voievozi ai acestor părți transilvănene, înaintași ai noștri, vrem să-i păstrăm pe acești cetățeni pe timpul dregătoriilor noastre voievodale în libertățile lor. De aceea, în numele mai sus-pomenit al regelui, vă însăreptăm pe voi, vicevoievozi, castelanii sau vicecastelanii și dregătorii ai sus-amintitei cetăți Deva, pe cei deopotrivă (în dregătorie) ai acestui târg Dobra, ba chiar și pe voi, cei care le țineti locul, precum și pe slujbașii însăreinați cu așezarea dărilor și pe incasatorii oricăror taxe sau dări aflați acum în slujbă și viitori, cărora li se va înfățișa (serisoarea) de față, și vă cerem ca, luând la cunoștință această (serisoare), să nu-i mai siliți și constrângeți pe amintii locuitori ai zisului târg Dobra - contra libertăților lor în acest sens, așa cum le au - la plata vreunei taxe ori dări sau - împotriva voinței pomeniților locuitori ai zisului târg Dobra - să mai desfăceți acolo vinul vostru și nici să nu îndrăzniți în vreun chip oarecare să vă înțelegeți cu aceștia în această privință. După citirea (scrisorii) de față, să o restituiți celui care a înfățișat-o. Dată în orașul Cluj, în preziua sărbătorii *Purificatio Virginis gloriose*³, în anul Domnului o mie cinci sute cincisprezece.

¹ Regiune (comitat) din Slovacia, cunoscută în documentele medievale sub denumirea *terra Scepusiensis, Scepus, Zips*.

² Iudovic al II-lea, rege al Ungariei (1516–1526).

³ În calendarul ortodox îi corespunde sărbătoarea *Întâmpinarea Domnului*.

DE **OS SECUNDI DUS DVINA FAUCINE DENE** **MAIORE RINGARU** **SEMPER**

[The page contains dense, mostly illegible Latin text in a Gothic script. The text is arranged in several columns. There are several large initials and decorative elements, including a large 'DE' at the top left and 'SEMPER' at the top right. A large signature 'Nicolaus de... E. S. S. S.' is visible in the bottom right corner. The text is heavily faded and difficult to read.]

*Nicolaus de...
E. S. S. S.*

4

1552 martie 25, Bratislava. Ferdinand I de Habsburg, rege al Ungariei confirmă și transcrie documentele privilegiale acordate cetățenilor și locuitorilor din *târgul Dobra* de regii Ungariei Matia Corvin (1475) și Vladislav al II-lea (1494), precum și de voievodul transilvănean Ioan de Zápolya (1515), referitoare la scutirea de plata oricăror taxe sau dări și de crășmăritul vinului practicat acolo de castelanii, vicecastelanii și dregătorii cetății Deva.

Nos, Ferdinandus, divina favente clemencia Romanorum, Hungarie, Bohemie rex semper augustus, infans Hispaniarum, archidux Austrie, dux Burgundie etc., memorie commendamus tenore presencium sig(nificantes quibus expedit vniversis, quod nominibus et in personis fidelium nostrorum civium et inhabitatorum oppidi nostri Jofyw exhibite sunt et presentate nobis quedam terne litere serenissimorum principum, vne quondam domini Mathie regis in pergamento patenter confecte sigilloque eiusdem impresse consignate, alie vero olim domini Wladislai, similiter regis, predecessorum nostrorum, in pergamento patenter confecte et secreto sigillo suo impendenti consignate, quibus mediantibus ipsi cives et inhabitatores dicti oppidi nostri a solutione taxarum sew^l contributionum perpetuo exempti et supportati esse, tercię autem quondam Joannis de Zapolya, comitis perpetui terre Scepusiensis, in papiro patenter confecte sigilloque suo quo vt waywoda Transsylvanus vtebatur obsignate, quibus mediantibus et ipse a solutione pretactarum taxarum sew^l contributionum ac eciam educillacione vinorum, quam castellani et officiales castrı nostri Dewa in ipsorum medio facere soliti fuissent, eosdem cives predicti oppidi nostri exemptos et supportatos fecisse dinoscebantur. Supplicatumque exitit Maiestati Nostre pro parte eorundem civium humiliter, vt easdem literas et omnia in eis contenta ratas, gratas et acceptas haberemus presentibusque literis nostris de verbo ad verbum inseri facientes perpetuo valituras confirmare dignaremur. Quarum, videlicet primarum, tenor talis est: (urmează în transumt documentul dat de Matia Corvin la Buda, la 9 iunie 1475; vezi doc.1).

Secundarum vero continencia verbalis hec est: (urmează în transumt documentul dat de Vladislav al II-lea la Timișoara, la 4 octombrie 1494; vezi doc. 2).

Terciarum siquidem tenor sequitur in hec verba: (urmează în transumt documentul dat de Ioan de Zápolya la Cluj, la 1 februarie 1515; vezi doc. 3).

Nos, igitur, accepta supplicacione mem(orator)un civium et inhabitatorum pretacti oppidi nostri Jofyw, clementer et admissa, prescriptas literas non abrasas, non cancellatas, nec in aliqua sui parte suspectas, sed omni prorsus vicio et suspicione carentes presentibusque literis nostris de verbo ad verbum, sine diminucione et augmento aliqui inseratas, eatenus quate(nus) cedem rite et legitime existunt emanate viribusque earum veritas suffragatur quoad omnes earum contincias, clausulas et articulos acceptamus, approbamus et ratificamus easdemque et omnia in eisdem contenta pro prefato oppido nostru Jofyw ac inhabitatoribus eiusdem, presentibus et futuris, innovantes valituras confirmamus, salvo iure alieno, harum nostrarum, quibus secretum sigillum nostrum, quo vt rex Hungarie vtimur, est appensum, vigore et testimonio literarum. Datum in arce nostra Posoniense, in festo Annunciacionis^l beatissime Virginis Marie, anno Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo secundo, regnorum nostrorum Romani vicesimo secundo, aliorum vero vicesimo sexto.

Ferdinand pp

Nicolaus Olahus

E (piscopus) Agriensis ppr.

Însemnări pe verso: Az Jófui szabadságrul Sigmond királytul-Mátiás királytul s' Ferdinand császártul való privilegiumos donatio. 1672, die 18. bris adatott kezekhez. P. Rác(?)

Arh. St. Buc., *colecția Peceți I*, nr. 282; original pe pergament; pecetea atârnată lipsește.

Fotocopie: *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, București, 1982, p. 102 (cu indicarea greșită a datei de emitere: 28 martie 1552).

Astfel în text

Traducere:

Noi, Ferdinand, cu ajutorul dumnezeieștii îndurări rege pururi august al romanilor, al Ungariei, Boemiei etc., infante al Spaniei, arhiduce al Austriei, duce al Burgundiei etc., dăm de știre făcând cunoscut prin cuprinsul scrisorii de față tuturor cărora li se cuvine, că, în numele și pentru credincioșii noștri cetățeni și locuitori chibzuiți ai târgului nostru Dobra, ne-au fost arătate și înfățișate trei scrisori ale prealumiinaților principii, una a răposatului domn Matia regele, întocmită în formă deschisă, pe pergament, și însemnată prin aplicarea pecetii aceluiași (rege), alta însă a defunctului domn Vladislav, de asemenea rege, înaintași ai noștri, întocmită în formă deschisă, pe pergament și însemnată prin atârnarea pecetii sale de taină, potrivit căreia acești cetățeni și locuitori ai zisului târg al nostru sunt pe vecie scutiți și îngăduiți de plata taxelor și dărilor, iar a treia (scrisoare) a răposatului Ioan de Zápolya, comite veșnic al pământului Spis, întocmită pe hârtie, în formă deschisă și însemnată cu pecetea sa pe care o folosește ca voievod al Transilvaniei, potrivit căreia s-a știut că și acesta i-a îngăduit pe aceiași cetățeni ai pomenitului nostru târg de plata sus-amintitelor taxe și dări și chiar de crăsmăritul vinului pe care erau obișnuiți să-l practice în mijlocul lor castelanii și dregătorii cetății Deva, iar Maiestății Noastre i-a fost înfățișată cu smerenie rugăminta pe seama aceluiași cetățeni, ca noi, desființând, încuviințând și primind aceste scrisori și tot ceea ce este cuprins în ele, să facem să fie transcrise în scrisoarea noastră de față, din cuvânt în cuvânt, și să binevoim a le întări spre a avea putere de veci. Iar cuprinsul primei (scrisori) este acesta: (urmează în transumt documentul dat de Matia Corvin la Buda, la 9 iunie 1475; vezi doc:1).

Iar cuprinsul celei de-a doua (scrisori) este acesta: (urmează în transumt documentul dat de Vladislav al II-lea la Timișoara, la 4 octombrie 1494; vezi doc:2).

Cuprinsul celei de-a treia (scrisori) urmează însă cu aceste cuvinte: (urmează documentul dat de Ioan de Zápolya la Cluj, la 1 februarie 1515; vezi doc: 3).

Noi, așadar, primind rugăminta amintiților cetățeni și locuitori ai pomenitului nostru târg Dobra și luând-o în seamă cu îndurare și văzând că sus-amintitele scrisori sunt fără răsături, fără tăieturi și nici dând ceva de bănuț în vreo parte a lor, ci, dimpotrivă, fiind lipsite de orice stricăciune și bănuială, le primim, le încuviințăm și le constănim prin scrisoarea noastră de față și le transcriem din cuvânt în cuvânt, fără vreo scădere sau adăugire oarecare, atâta vreme cât au fost date în chip legiuit și după rânduială și lăria lor se întemeiază pe adevăr în ceea ce privește întregul lor cuprins, clauzele și articolele, și, reinnoindu-le, le întărim spre veșnică putere pomenitului nostru târg Dobra și locuitorilor săi de acum și viitori cu tot ceea ce cuprind, fără a vătămă dreptul cuiva, prin puterea și mărturia acestei scrisori ale noastre, căreia i-a fost atârnată pecetea noastră secretă pe care o folosim ca rege al Ungariei. Dată în cetatea noastră Bratislava, de sărbătoarea Bunei-Vestiri a preasfintei Fecioare Maria în anul Domnului o mie cinci sute cincizeci și doi, în al douăzeci și doilea an al stăpânirii noastre romane și al douăzeci și șaselea al altor (stăpâniri).

Ferdinand pp.

Nicolaus Olahus
episcop de Agria ppr.

Însemnare pe verso: Donație privilegială de la regele Sigismund, de la regele Matia și de la împăratul Ferdinand privind libertățile Dobrei. Dată la mâna lor, la 18 septembrie 1672. P. Rácz (?)

Reconstituirea hrisovului solemn al lui Matei Basarab, din 28 februarie 1645, dat mănăstirii Sf. Ecaterina de la Muntele Sinai

Hrisovul lui Matei Basarab din 28 februarie 1645¹ este scris în limba slavă, pe pergament (56 x 41cm); în frontispiciu are desenată stema țării combinată cu stema personală a domnului; are inițiala și subscrierea neautografă (monograma domnească) ornate în chinovar, cu motive florale; de plicatură (sub formă de acoladă cu vârful în sus), prin cinci găuri așezate în formă de cruce cu două brațe, este legat un șnur din mătase (de culoare brun-roșcată) și fir de aur. De șnur era atârnat instrumentul de validare, care s-a desprins și a fost socotit pierdut. Documentul era deci incomplet. În urma investigațiilor noastre, am stabilit că sigiliul care autentifica acest hrisov a fost una din puținele bule de aur cunoscute în sigilografia românească. O primă semnalare a întregirii extrem de semnificativului hrisov basarabesc am făcut-o în *Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului*².

Valoarea excepțională a hrisovului lui Matei Basarab din 28 februarie 1645 este dată de:

A. Conținutul lui, fiind vorba în el de baia publică ridicată de Matei Basarab în raiaua turcească Giurgiu;

B. Ornamentul din frontispiciu, în care apare o nouă variantă a stemei personale a domnului;

C. Elementul de validare a hrisovului: una din cele șase bule de aur cunoscute în sigilografia românească.

A. Conținutul hrisovului

Acest hrisov a fost cunoscut în literatura istorică numai după traducerea lui, făcută de slavistul P.P. Panaitescu și aflată la Institutul de Istorie „N. Iorga“. Astfel îl citează N. Stoicescu, cel care a consemnat pentru prima dată existența unei băi publice la Giurgiu³, ca și Ștefan Andreescu, folosindu-l într-un articol despre baia construită de Matei Basarab în orașul de la Dunăre⁴. Un regist larg am inclus în *Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului*, amintit mai sus. Deci textul lui nu a fost publicat in extenso până acum.

Hrisovul fiind destinat mănăstirii Sfânta Ecaterina de la Muntele Sinai, era normal ca el să se găsească în arhiva acesteia, dar nu se știe prin ce împrejurări a ajuns în țară, la Biblioteca Academiei Române. Probabil el a fost achiziționat din străinătate - pe la începutul secolului nostru -, așa cum s-a întâmplat și cu bula sigilară care-i aparținea, după cum vom vedea mai jos. De la Biblioteca Academiei, hrisovul a trecut la Arhivele Statului din București, unde se află în prezent⁵.

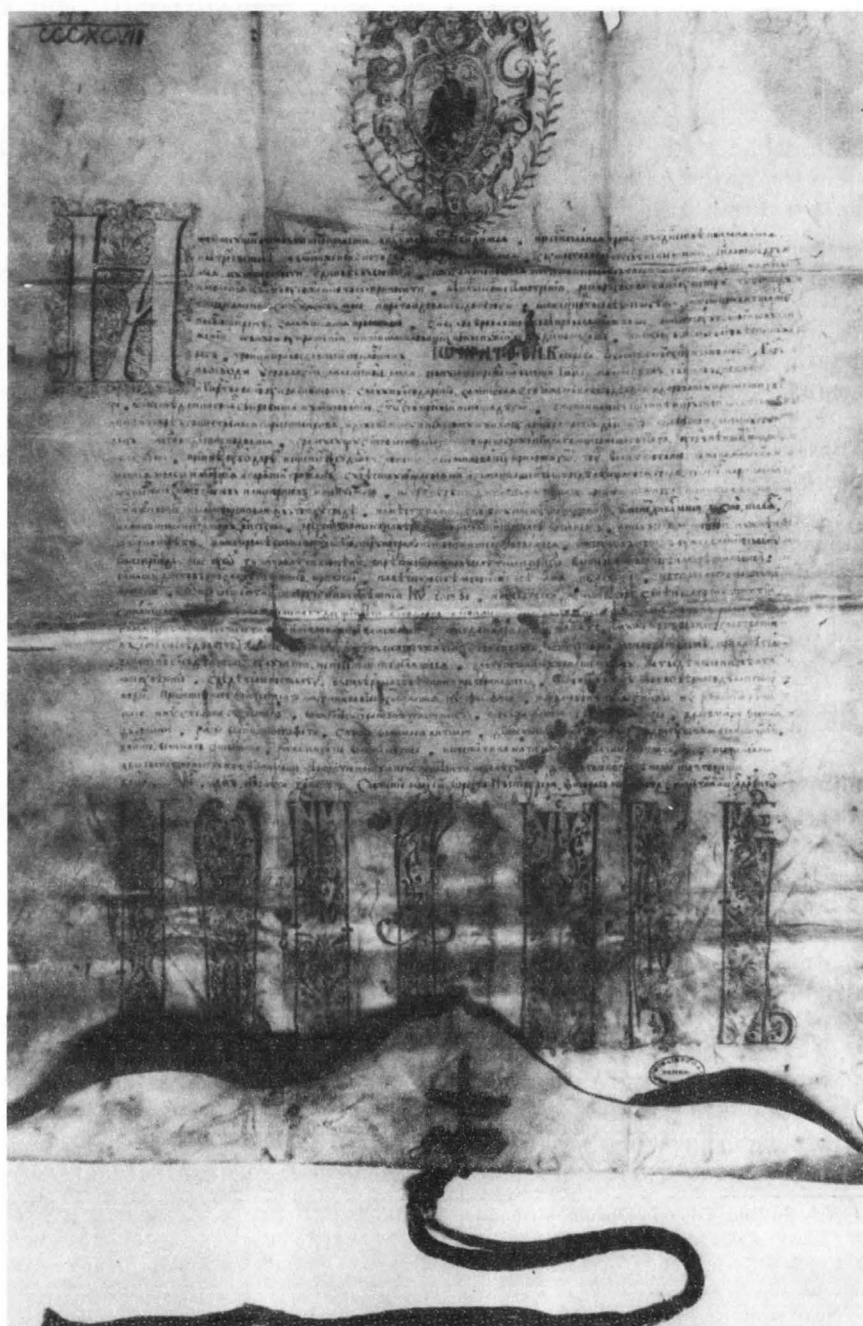
¹ Arh. St. Buc., colecția Documente istorice, CCCXCVII/47.

² *Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului*, vol. VI, 1645-1648, întocmit de M.D. Ciucă și Silvia Vătafu - Găitan, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1993, p. 39-40, doc. nr. 50.

³ Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România*, I, Țara Românească, vol. I, (Craiova), Editura Mitropoliei Olteniei, 1970, p. 361, nota 56.

⁴ Ștefan Andreescu, *Une fondation de Matei Basarab à Giurgiu*, în „Revue roumaine d'histoire“, 1986, nr. 4, p. 343-354.

⁵ Și se păstrează sub aceeași cotă (vezi *Supra*, nota 1).

Hrisovul lui Matei Basarab din 28 februarie 1645
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://arhivelenationale.ro>

Prin hrisovul său, Matei Basarab arată că, manifestând grijă față de mănăstirea Marea Lavră de la Muntele Sinai, pe lângă daruri diverse și vase de cult, îi dăruiește și venitul anual de la o mare baie publică pe care a făcut-o el din temelie în cetatea lui Gheorghie, numită, în graiul tuturor, Ghiurghiov sau Giurgiev, pe malul Dunării. A ridicat baia cu multă cheltuială, pe un loc cumpărat de el, cu 100 taleri, de la un turc, anume Habaz Celebi; a făcut-o ca urmare a deselor rugăminți ale locuitorilor turci din „cetatea învecinată cu noi și hotărându-se cu țara noastră“, cetatea Giurgiu, și a durat-o din zidărie de piatră cioplită. Reprezentantul domnitorului, „pristavnicul“, a fost Radu Șintescu din Popești, care a trăit în cetate, cu greu, în tot timpul cât a fost necesar pentru construirea băii.

Pornind de la menționarea băii de la Giurgiu de către N. Stoicescu, care o datează ca anterioară anului 1645⁶, având ca singură sursă documentară hrisovul în discuție, Ștefan Andreescu aduce detalii asupra fondării ei, folosindu-se de două documente otomane publicate recent de Mustafa A. Mehmed⁷ și de Tahsin Gemil⁸. Primul document este ilamul prin care Mustafa, cadiul de Giurgiu, și Ahmed, fiul lui Husein, cadiul de Rusciuc, atestă că: Abbas (numit în hrisov *Habaz*), unul dintre locuitorii târgului Giurgiu, prezentându-se în fața adunării Șeriatului, a declarat, de față cu pitarul Nicola, vechilul din partea voievodului Țării Românești, Matei, „pildă între emirii neamului creștin și demn de încredere printre cei de credința lui Iisus“, că a vândut domnului muntean un teren viran aflat în mahalaua Baba Nefi Djami a târgului Giurgiu. Se dau și vecinătățile acestui teren: proprietatea lui hoga Mustafa efendi, proprietatea lui Hadji-Mustafa, proprietatea lui Ali Celebi și, pe a patra latură, drumul public. A vândut locul definitiv, cu 8000 de aspri, preț curent de vânzare. Abbas (sau Habaz) Celebi a mai spus că, din acel moment, terenul este proprietatea cumpărată a voievodului, pe care acesta să o stăpânească după voie⁹. Documentul s-a scris în prima decadă (evail) a lunii zilhidje din anul 1053, ceea ce, în era noastră, corespunde cu data 10–19 februarie 1644. Pitarul Nicola, vechilul domnitorului, a fost indentificat de Ștefan Andreescu în persoana lui Necula din Cornățel¹⁰.

La 30 martie - 8 aprilie 1644 (anul Hegirei 1054, luna lui Muharrem, ultima decadă), sultanul Ibrahim I scrie cadiului de Giurgiu că voievodul Țării Românești, Mătei¹¹, printr-un memoriu pe care i l-a adresat, l-a înștiințat că în Giurgiu nu

⁶ Nicolae Stoicescu, *Bibliografia*, p. 337, 361, nota 56.

⁷ Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, 1455–1774, București, Editura Academiei R.S.R., 1976, p. 176–177, doc. nr. 174 (publicate numai în traducere românească).

⁸ Tahsin Gemil, *Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în documente turcești (1601–1712)*, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1984, p. 256–257, doc. nr. 114 (text turcesc însoțit de traducerea în limba română).

⁹ Mustafa A. Mehmet, *Documente turcești*, p. 176–177, doc. nr. 174. Originalul turcesc se află la Arh. St. Buc., colecția Doc. Turcești, I/109. El a fost cunoscut specialiștilor și mai înainte: H.I.Dj. Siruni i-a dat un rezumat în limba română, textul turcesc și fașimil în *Culegere de fașimile pentru Școala de Arhivistică*, seria turcă, fascicola I (nr. 1–28), în seria Colecțiile Arhivelor Statului, ediții îngrijite de Aurelian Sacerdoțeanu, director general al Arhivelor Statului, „Cartea Românească“, 1943, p. 4, faș. 2 (îi dă ca an al erei noastre 1643, ceea ce este greșit); Mihail Guboglu îi dă un rezumat în limba română, textul turcesc și fașimilul, în *Paleografia și diplomatica turco-osmană, Studiu și album*, București, Editura Academiei, 1958, p. 178, nr. 20; *idem*, un regest larg în *Catalogul documentelor turcești*, I, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1960, p. 43–44, nr. 89.

¹⁰ Citează pe: Marieta Adam -(Chiper), *Lista marilor dregători de categoria a doua, în sec. XV–XVII (fara Românească)*, în „Studii și materiale de istorie medie“, X, 1978, p. 188.

¹¹ Pe care, de fapt, în text, îl numește Jani.

există baie publică și, deoarece populația târgului are mare nevoie de un asemenea edificiu, el dorește să-l clădească, cu banii lui, și a cerut învoirea împărătească pentru aceasta. Împăratul îi poruncește cadiului ca, dacă locul unde se va clădi baia publică nu este al vreunei persoane, dacă această construcție nu contravine Șeriatului, nu aduce vreo pagubă sau stricăciune și dacă într-adevăr ea este utilă populației ținutului, nimeni să nu-l împiedice pe voievod să o clădească¹².

Deducem deci că după primirea poruncii împărătești, Matei Basarab a început construcția și rezultă că baia a fost ridicată între aprilie 1644 - februarie 1645, dată la care domnul vorbește despre „marea baie pe care am ridicat-o”. Prin hrisovul său din 28 februarie, Matei Basarab dădea Marei Lavre de la Muntele Sinai venitul anual al băii construite de el la Giurgiu.

Baia din Giurgiu, după cum arată Ștefan Andreescu, citându-l pe călătorul Evliya Celebi, era în funcțiune și cincisprezece ani mai târziu¹³. Același călător a descris și baia de la Târgoviște, pe aceea de pe lacul artificial de pe râul Bahlui și pe aceea de la Iași¹⁴. Baia domnească din Târgoviște era deasupra grădinii domnești de lângă cetate, făcută din temelie de strămoșii lui Matei Basarab. În zilele lui Sinan Pașa, această construcție s-a stricat, iar după ce Alexandru Coconul (1623-1627) și-a mutat scaunul la București baia a ars și s-a distrus complet, ceea ce l-a determinat pe Leon voievod să-i ia căldarea și s-o ducă la București. Matei Basarab a reconstruit baia din temelie, cu cheltuiala domniei, „încă mai bine decât a fost” și a dat-o mănăstirii Căldărușani¹⁵. Ispravnic al domnului la construcția ei a fost Gheorghe Caridi vister al doilea.

Construirea de către Matei Basarab a băii publice din raiaua turcească Giurgiu poate să reprezinte dorința lui de a-și manifesta prezența în acest teritoriu care aparținuse țării¹⁶. Se pot presupune și alte intenții ale lui, dar care va fi fost adevăratul lui gând este greu de dedus. Cert este că Matei, domnul Țării Românești, a ridicat o baie publică în raiaua turcească Giurgiu, la cererea populației turcești, iar venitul ei l-a dat unei mănăstiri creștine de la Muntele Sinai.

B. În frontispiciu, hrisovul are desenată, în culori, o compoziție în stil apusean, în care motivul principal îl constituie stema Țării Românești, combinată cu stema personală a domnului. În centrul compoziției se află un scut oval, bordurat, care stă pe un cap de om, cu coif, și în partea superioară are un cap de înger, cu 4 aripioare, marcat de o coroană marchizală, deschisă, cu 5 fleuroane trilobate, iar pe cerc are 5 pietre prețioase. De o parte și de alta a scutului se află, ca un ornament al lui, o compoziție în stil baroc, greoaie, formată din volute, căreia îi servește drept susținători două torsuri masculine. Întregul desen este înconjurat de două ramuri de măsline înnodate în partea de jos.

În scutul principal se află stema Țării Românești: corbul, care stă pe un mănunchi de ramuri, are capul întors spre dextera, aripile deschise, cu zborul strâns, în cioc ține o cruce latină; în capul scutului, la dextera, soarele, iar la senestra, luna. Vulturul are în jurul gâtului un lăntșor, de care, printr-o verigă, este atârnat pe pieptul păsării un scut mic.

¹² Tahsin Gemil, *Relațiile Țărilor Române cu Poarta...*, p. 256-257, doc. nr. 114.

¹³ Ștefan Andreescu, *Une fondation*, p. 344.

¹⁴ *Ibidem*, p. 347.

¹⁵ Arh. St. Buc., fond M-rea Căldărușani, IX/1; vezi și *Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului*, vol. V, întocmit de M.D. Ciucă, Doina Tincuțescu, Silvia Vătafu-Găitan, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1985, p. 290, doc. nr. 655; George Potra, *Tezaurul documentar al județului Dâmbovița (1418-1800)*, (Târgoviște), 1972, p. 212-214; Alex. Lapădatu, *Baia domnească din Târgoviște. Câteva însemnări istorice*, în „Buletinul Monumentelor Istorice”, an III, 1910, p. 82-92.

¹⁶ Ștefan Andreescu, *La fondation*, p. 345.

Scutul mic de pe pieptul corbului conține stema personală a domnului, dar într-un tip inedit. Se cunosc tipurile stemei personale a lui Matei din Brâncoveni dinainte de a ajunge domn, ca dregător, în funcțiile de paharnic și agă¹⁷. Se cunosc, de asemenea, și câteva tipuri ale stemei personale a lui ca domn: cele de pe tipărituri, cele de pe stampe, de pe clopote, pietre tombale¹⁸, ca și aceea din filigranele cărților tipărite la Câmpulung¹⁹.

Tipul care lipsea, ca imaginea să fie completă, este acela de pe documentele diplomatice, pe care, până acum l-am aflat pe două hrisoave solemne. Dar, dacă celelalte tipuri sunt oarecum uniforme ca mod de realizare în cadrul aceluiași tip, cel de pe documentele diplomatice - deși numai două - diferă. Primul hrisov solemn pe care apare stema personală a domnului este din 8 decembrie 1640, prin care Matei Basarab scoate mai multe mănăstiri ale țării de sub închinarea la Muntele Athos²⁰. Cel de al doilea este hrisovul de care ne ocupăm aici, din 28 februarie 1645.

Iată cum se prezintă stema personală²¹ a lui Matei Basarab aflată pe acest hrisov. Scutul cel mic, de pe pieptul corbului, este de factură apuseană, de formă triunghiular - rotunjită, bombat, având în partea de jos doi lobi; este despicat; în cartierul din dextera este *personajul în jilț*, iar cartierul de la senestra este roșu tot. *Jilțul* este drept, cu speteaza de asemenea dreaptă și pare a fi îmbrăcat cu stofă, ale cărei falduri îi maschează picioarele. Personajul din jilț este un bătrân, în profil spre stânga, îmbrăcat cu o haină lungă, poartă pe cap căciulă, care în partea de jos are o bordură în formă de triunghi în față și în spate; în mâna dreaptă ține o sabie cu vârful în jos, sprijinită pe pământ, având lama lată și apărătoarea mâinii; capul mânerului este rotunjit și placat cu un material de culoare închisă. Personajul ține sabia de sub apărătoarea mâinii, nu de mâner. Deci, în acest tip, domnul nu ține în mână nici toiag, nici buzdugan, ca în alte tipuri, ci o sabie, care seamănă cu aceea reprezentată pe piatra tombală de la primul mormânt al lui Matei Basarab de la Târgoviște²².

C. Elementul de validare a hrisovului: o bulă de aur.

Hrisovul lui Matei Basarab din 28 februarie 1645 a ajuns la noi fără sigiliu. Șnurul care atârână de el arată că autentificarea s-a făcut printr-un sigiliu atârnat. Sigiliul putea să fie în capsulă de ceară, de lemn, sau de metal, iar după forma solemnă a documentului putea să fie chiar o bulă sigilară. În urma investigațiilor pe care le-am făcut, am ajuns la concluzia că într-adevăr șnurul împletit din mătase și fir de aur a avut atârnată de el o bulă de aur, pe care am indentificat-o ca fiind una din cele șase bule sigilare românești care ni s-au păstrat²³.

¹⁷ Emil Vârtoșu, *Mari dregători din Țara Românească și Moldova, în sigiliile secolelor XVII-XVIII*, în „Studii și cercetări de istorie medie”, an I, 1950, nr. 1, iulie-dec., p. 140-180; la p. 178-180 are: IV. *Sigiliul și semnătura lui Matei Basarab paharnic și agă (1618-1630)*; Stelian Metzulescu, *Stema lui Matei Basarab în cărțile bisericești*, în „Biserica Ortodoxă Română”, an LXXVII, 1959, nr. 3-4, p. 322-342.

¹⁸ Stelian Metzulescu, *Stema*, p. 329-337.

¹⁹ Livia Bacăru, *Filigranele cărților tipărite la Câmpulung în secolul al XVII-lea*, în „Studia bibliologica”, 1963, vol. III, p. 79.

²⁰ *Catalogul documentelor Țării Românești*, V, p. 118, doc. nr. 246, unde se face descrierea compoziției din frontispiciul hrisovului.

²¹ Intenționăm ca să reluăm ulterior această problemă pentru un studiu complet al variantelor stemei personale a lui Matei Basarab. Acest lucru este posibil acum, datorită cunoașterii aproape în totalitate a documentelor domniei lui, publicate în *Catalogul documentelor din Arhivele Statului*, volumele III-VI; volumul VII, cuprinzând anii 1650-1653, este în curs de realizare, rămânând în afara acestui instrument științific doar documentele ultimelor patru luni de domnie: ianuarie-aprilie 1654.

²² Vezi imaginea ei la: Aurelian Sacerdoțeanu și Stelian Metzulescu, *Întâia piatră de mormânt a lui Matei Basarab*, în „Studii și cercetări de Istoria Artei”, an II, 1955, nr. 3-4, p. 343.

²³ Const. Moisil, *Bule de aur sigilare de la domnii Țării Românești și ai Moldovei*, în „Revista Arhivelor”, an I, 1924-1926, nr. 2, p. 240.

Stema Țării Românești combinată cu stema personală a lui Matei Basarab

Bula sigilară care a aparținut hrisovului emis de Matei Basarab a fost cunoscută specialiștilor încă de la începutul secolului nostru și a fost descrisă și reprodusă de mai multe ori, fie direct după original, cum a făcut primul specialist care a adus-o la cunoștința istoricilor, C. Moisil²⁴, și apoi și P.V. Năsturel²⁵, fie după fotografia ei aflată la Biblioteca Academiei²⁶.

²⁴ C. Moisil, în *Creșterea colecțiilor Academiei Române*, Cabinetul Numismatic, pe 1915; Idem, *Bule de aur românești*, în „Cronica numismatică și arheologică”, an IV, nr. 3–4, iul.-aug. 1923, p. 24–26; Idem, *Bule de aur sigilare de la domnii Țării Românești și ai Moldovei*, în „Revista Arhivelor”, an I, 1924–1926, nr. 2, p. 249–265; Idem, *Stema României. Evoluția ei istorică și heraldică*, București, 1931, p. 1.

²⁵ P.V. Năsturel, *Nova plantatio*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, vol. XV, 1915, p. 1.
²⁶ Maria Dogaru, *Sigiliile, mărturiile ale trecutului istoric*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 51–53. Descrierea făcută de M. Dogaru a fost folosită și de Florin Șerbănescu, *Mărturiile privind epoca lui Matei Basarab, aflate în patrimoniul Muzeului de istorie al R.S. România, în Matei Basarab și Bucureștii*, București, Muzeul de istorie a Municipiului București, 1983, p. 127–141.

Detaliu: Stema personală a lui Matei Basarab

Din cele șase bule sigilare românești cunoscute, cinci se păstrează în țară și una se află la m-reă Hilandar, aceasta din urmă deținând și pergamentul, iar dintre bulele ce se găsesc în țară, numai aceea a lui Gr. Ghica, din 1664, posedă și diploma scrisă pe pergament, celelalte fiind fără diplomele de care fuseseră atârinate²⁷. În urma demersului nostru, rezultă că avem în țară două bule sigilare care și-au păstrat și diplomele.

Cele cinci bule sigilare aflate în țară - deci și aceea de la Matei Basarab - au fost achiziționate, pentru Biblioteca Academiei, de I. Papiniu, fost ministru al României la Constantinopol, în 1908, de la un anticar din acel oraș. În 1916, din cauza războiului, au fost trimise la Iași, iar în iulie 1917 au fost expediate la Moscova²⁸, împreună cu alte documente și obiecte prețioase din bibliotecile, arhivele și muzeele țării; s-au întors la Biblioteca Academiei, probabil, în 1935, când au revenit din Rusia și celelalte documente și obiecte prețioase. În anul 1971, bula de aur de la Matei Basarab a fost trecută în patrimoniul Muzeului Național de Istorie, unde se află și în prezent.

²⁷ C. Moisil, *Bule de aur sigilare*, p. 254.

²⁸ Idem, *Bule de aur românești*, p. 24.

Aversul și reversul bulei sigilare aparținând
hrisovului din 28 februarie 1645

Bula de la Matei Basarab nu este din aur masiv, ci este o cutie lamelară, goală la mijloc, confecționată din metal, care pare să fie argintiu, suflat cu aur. C. Moisil, dar și, după el, ceilalți specialiști, a socotit că a fost confecționată din metal galben auriu, însă acum se poate vedea metalul argintiu în acele locuri în care stratul de aur s-a curățat. Cutia are diametrul de 9 cm, și înălțimea de 1,3 cm, fiind prevăzută cu o gaură în partea de sus și două în partea de jos, prin care trecea șnurul.

Pe avers, într-un scut rococo, timbrat de o coroană deschisă, formată din cinci fleuroane, se află stema țării, așa cum este ea cunoscută în toată domnia lui Matei Basarab: cele două personaje - domnul și doamna - susținând un pom; pe vârful pomului este acvila cruciată, cu zborul deschis, având în dreapta un soare figurat și în stânga, luna figurată; în exergă, între două cercuri liniare, este legenda:

† Iω ΜΑΤΙΩ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΒΟΕΒΟΔΑ ΚΑΙ ΦΙΛΑΝΘΩΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΟΥΚΡΑΙΝΙΑΝΙΚΗΣ, ΜΕΤ
 ΔΡΗΓ. („ + Io Matei Basarab voievod și domn a toată Țara Românească, văleat
 7153“).

Pe revers este compoziția „rugul lui Moise“, așa cum este ea reprezentată în arta paleo-creștină, bizantină și orientală²⁹: un tufiș în flăcări, deasupra lui, într-un medalion, fiind Maica Domnului cu pruncul; în dextera este sfântul Ilie, în atitudine de adorare, având scris deasupra capului ИЛИИ; la senestra este sfânta Ecaterina, ținând în mâna stângă un disc cu tetragrama lui Cristos și deasupra se află scris КАТРИН; în partea de jos este reprezentat Daniil în groapa leilor. În exergă, între două cercuri liniare este legenda:

ГОРЯ СИНАЙСКА ИДЕЖЕ БЪЖЕ ХОАИТИ, ВЪСЪТЪ ДЪРЪНГ
 „† НА СТАРА КЪРПИНА И НА СТЪРА
 (“+ La sfânta Capina și la sfântul Munte Sinai, unde Dumnezeu a sălășluit, văleat 7153”).

Elementele care ne-au determinat să socotim că bula de aur pe care am descris-o mai sus aparține hrisovului lui Matei Basarab din 28 februarie 1645 sunt: hrisovul a fost dat „Marei Lavre de la Sinai“, care este mănăstirea fondată de sfânta Ecaterina, iar pe aversul bulei este reprezentată sf. Ecaterina; în text, în arengă, este vorba de „tufișul arzând“, deci motivul „rugului lui Moise“, care este reproduș și pe reversul bulei; văleatul hrisovului și cel înscris pe bulă este 7153 (=1645).

În continuare, dăm textul acestui deosebit de interesant hrisov, în transcriere slavă și în traducere românească. Textul slav este foarte greoi, dificil de tradus³⁰, deosebit de celelalte documente diplomatice care ne-au rămas din cancelaria lui Matei Basarab, inovațiile aparținând redactorului lui, cumnatul domnului, Udriște Năsturel. La acestea și-a adus, desigur, contribuția și scriitorul hrisovului, un anume Alexandru Vitolt, care poate să fie indentificat cu un scriitor de documente domnești: Alexandru.

1645 (7153) februarie 28, Târgoviște. Matei Basarab, domnul Țării Românești, dăruiește Mănăstirii Marea Lavră de la Sinai venitul băii publice ridicate de el, în Gurgu.

† ІАХЕ СЪТ НЕСВЩИХ ВЪСА ВЪ БЫТІЕ
 ПРИВЕДАШИ ВИДИМАХЕ И НЕВИДИМАЯ
 ПРЕБЕЗНАЧАЛНАЯ ТРОИЦА ВЪ ЕДИНСТВѢ ПОКЛАНА-
 МАЯ И ВЪ ТРЕХ СЪСТАВѢХ, ВЪ СЪТЦИ ЖЕ И
 СЫНѢ И СВѢТОМ ДУСѢ НЕРАЗДѢЛНО СЛАВИМАЯ,
 СОУЩЕСТВО БЕЗ ВИННОЕ, СВѢТ НЕПОСТЫХИМ, СИЛА
 НЕОБДРЪХИМАЯ ПЪЧИНА БЛАГОСТИ, ЕДИНЪ БОГЪ

²⁹ I.D. Ștefănescu, *Cu privire la Stema Țării Românești. Arborele din pecațile și bulele sigilare de aur*, în „Studii și cercetări de numismatică“, vol. I, 1957, p. 376.

³⁰ Mulțumim și pe această cale colegelor de la Institutul de istorie „N. Iorga“, Maria Bălan și Marieta Chiper, care ne-au dat posibilitatea colegelor să verificăm traducerea noastră cu aceea făcută de P.P. Panaitescu, pe care am și luat-o de bază.

ВЪСАЧЕСКИХ, ИЖЕ ЗАКОНО ПОЛАГАЯ МОЙСЕШВИ
 ПОВЕЛЪ СЪТВОРИТИ СКИНІЮ, ВЪ НЕИЖЕ МОЛБЫ
 И МОЛЕНІА КЪ БЛАГО ОУГОЖДЕНІЮ ТОГО ПРИНО-
 СИТИ, ВЪ ПЛЪЩСКОМЖЕ СЪМОТРЕНІИ, РЕЧЕ ВРЪ-
 ХОВНОМУ АПОСТОЛОУ ПЕТРУ: „Ты еси¹ ПЕТРЪ
 И НА СЕМ КАМЕНИ СЪЗЫДАЮ ЦЪРКОВЪ МОЮ” И ВРАТА
 АДОВАНЕ ШДОЛЪЮТЕИ. ТАЖЕ И ЦАРСТВІЕ ВЪЧНОЕ
 ШБЪЩА, ИЖЕ Ш ЦЪРКВИТЩАНІЕ ПОЛАГАЮЩИМ
 РЕКЪ: „СЛАВАЩІАМА ПРОСЛАВЛЮ”. СИМ ОУБО
 ВЪРОВАВШЕ, ИЖЕ ВЪ ПРАВОСЛАВІИ ЖИВШЕ
 МНОГОЕ ОУБО, ШВІИ ШВЪЗДВИЖЕНІИ ШВИЖЕ Ш
 ОУКРАШЕНІИ И ИНИИ Ш МИЛОВАНІИ ЦЪРКВЕИ
 БОЖІИХ ОУСРЪДІЕ ПОКАЗАША.

ТѢМЖЕ ОУБО И МЫ БЛАГОВѢРНЫИ БОЖІИИ
 РАБЪ, ТРОИЦИ ПРОВОСЛАВНЫИ ПОКЛОННИКЪ,
 ІО МАТѢИ БАСАРАБА, БОГА БЛАГАГО БЛАГОСТІЮ
 И ЧЛОВѢКО ЛЮБИЕМ, ГОСПОДАР И ВОЕВОДА
 ШГРОВЛАХІИ ЗА ПЛАНЕНСКОА ЗЕМЛА РЕКНЮЩЕ
 ПРЕЖДЕ НАС БЫВШИМ ГОСПОДАРОМ НА ИХЖЕ
 ПРЕСТОЛЪ БОГОВИ НАС ВЪЗНЕСЕШОМУ И ГОС-
 ПОДАРСТВА САНОМ ОУКРАСИВШОМУ СЛАВУ И
 БЛАГОДАРЕНІЕ ЗА МНОГАА ЕГО, НАЖЕ КЪ НАМ
 БЛАГОДѢАНІА И ДАРОВАНІА ПРИНЕСТИ ХОТАЩЕ
 ШТ ЕЖЕ ТѢМ ДАННАГО НАМ СЪКРОВИЩА КЪ
 МИЛОВАНІЮ СВѢТЫХ ЕГО ЦЪРКВЕИ НЕПОЩАДѢХОМ,

1. Omisiune

ЕЖЕ НАИПАЧЕ КЪ СВѢЩЕННЪИ ЦАРЪСКОИ ОБИТЕ-
ЛИ ВЕЛИЦЪИ ЛАВРЪ БОГОШЕСТВЕННЫЯ ГОРЫ
СИНАЙСКОА ИДЕЖЕ ПАЛИМУ И НЕЖЕГОМУ
КУПИНОУ НА ОБРАЗЪ ПРѢЧИСТІА ДѢВИ МАТЕРА
БОГОРОДИЦА КЪ СНОАЗЫЧНЫИ БОГОВИДЕЦЪ
ИНОГДА ВИДѢТИ СПОДОБИСА, ХРАМУ СЪЩУ
СВѢТАГО ЧАСНО СІДТЕЛНАГО ПРЕОБРАЖЕНІА
ГОСПОДА БОГА И СПАСА НАШЕГО ІСУСА
ХРИСТА ОУ СРЪДНѢИШИМ ТЩАНІЕМ ПОКА-
ЗАВШЕ ПРИИНЪХ ОУБО ДАРЪХ И СВѢЩЕННЫХ
СЪ СЪДОВЪ ВЪЗЛОЖЕНІИ И СІЕ МИЛОВАНІЕ
ПРИЛОЖИХОМ, ТО ЕСТ ВЕЛИКУЮ БАНЮ ЮХЕ
НА МНОГІА И ЧАСТІА МОЛБЫ И МОЛЕНІА АГА-
РАНСКИХ ГРАЖДАНЪ СЪСѢДСТВУЮЩАГО
СА НАМ И ЗЕМЛИ НАШЕЙ СЪ ОПРЕДѢЛЪ-
ЮЩАГО СА ГРАДА ГЕОРГІЕВЪ, НАРИЦАЕМАГО
ОБЩЕМЪЖЕ НАЗЫКОМЪ ГЮРГЮВЪ ИЛИ ЦЮРЦЮВЪ
ИМЕНЪЕМАГО НА БРѢБѢ РѢКИ ДУНАВСКІА
ЛЕЖАЩАГО ПРЕКЛУНИШЕ СА И ОУВѢЩЕНИ
БЫВШЕ МНОГИМ ИЖДИВЕНІЕМ ИЗ САМАГО
ОСНОВАНІА ВЪ ТОМЪЖЕ ГРАДѢ, НА МѢСТѢ
НАМИ ЦѢНОЮ КУПЛЕНЪ ОТ АГАРЯНИНА
ИМЕНЕМЪ ХАБАЗЪ ЧЕЛѢБИ, ЗА СТО ТАЛАРЪ КАМЕ-
НО ТАСАННЫМЪ ЗДАНІЕМЪ ВЪЗДАВИГОХОМЪ,
ЧРЕЗЪ ПРИСТАВНИКА НАМЪ ВЪРНАГО РАДОУЛА
ШИНТЕСКАГО ОТ ПОПЕЩЪ, НА ПО ВСЕ ВРЕ-

МЕНЮ ИХ НУЖНИЩЮ ПО ПРЪБЪ ЕАЖЕ
 КРОМЪ БЫВШЕ ПРЕЖДЕ СЪПНЮД ПРЪДНО
 ГРАЖДАНСТВО ИХ ЖИТЕЛСТВОВАШЕСЯ НАЖЕ
 ОУБО ВЪ КОНЕЦЪ ОУЖЕ ДЪЛАНЮ СВОЕМОУ,
 НАКО ПРІИДЕ МЫ ОУБО ТУ И ТОА ЛЪТНЮ
 ЦЪНЪ СИРЪЦИ ИЖЕ СЪТ НЕА ПОВЪСЕЛЪТНИИ
 ПРИХОД ВЪШЕ РЕЧЕНО ВЕЛИЦЪИ ЛАВРЪ СИНА-
 ИСКОЙ, СИМ НАШИМ ДОСТОВЪРНОМЪ ЗЛАТОПЕЧА-
 НИКОМЪ ПРИЛАГАЕМЪ НАВЪЦНЮ СЕБЪ И СВОИМЪ
 СИ ВЪСЪМЪ ПАМАТЪ <И> НЕЗАБВЕНІЕ КОТОРОЕ
 МАЛО НАШЕЕ ПРИЛОЖЕНІЕ СЪ, ПРЕШВЪЩЕ -
 НИЩІИ АРХІЕПИСКОПЕ НИМЪШНІИ КУР
 ІАСАФЕ И ВЪСЪМЪ БОГОМАДРЪНИИ СЪБОРЕ
 СВЪТЪИШАГО СЪЩЕЖИТІА СИНАЙСКАГО
 <СИ ПО ВА>С² <ВЪ>² ВЪЧНАА ВРЕМЕНА БЪДОУЩІИ
 ІЗЪСИ, БЛАГОДАРНО И БЛАГОИМЕНЪ СЪТ НАС
 ГРЪШНЫХЪ ПРІЕМЪЖЕ <ВЕЛИЧАЙТЕ НАМЪ>² МОЛЕБ-
 НІЕ. <АМЪ>² ПАМАТЪ ЦРЪКВЕННЫХЪ И СЪСОБНЫХЪ
 КТИТОРЪСЪМЪ³ И МИЛОВАТЕЛЕМЪ НАЛЕЖАЩИХЪ,
 НАКО ДА И ВАС НЕЛИШИТЪ ВЛАДИКА ХРИСТОСЪ
 (МОЖЕ КРЪСТЪ ВОЛНАГО ЗЛО СТРАДАНІА ВЪ-
 ЗЕМШЕ ПОСЛЪДОВАЕТЕ) И БЕСНАГО ЕГО ЦЪРСТ-
 ВІА И АРХАНГЕЛСКАГО СЪЖИТІА ЕГОЖЕ И
 ВАШИМЪ КТИТОРОМЪ МИЛОВАТЕЛЕМЪ, ПРИЛАГА-
 ТЕЛЕМЪ РАЗЛИЧНОЖЕ БЛАГОДЪАТЕЛЕМЪ ОУЛУЧИТИ.
 НЕПРЕСТАЙТЕ МОЛАЩЕСЯ ЗЛАТО ПЕЧАТНИКЪЖЕ

НАШЕМУ СЕМУ НАТВЕРДЪИЩЕЕ И ИЗВЪСТНЪИЩЕЕ
 ОУВЪРЕНІЕ, СВѢДѢТЕЛНА ПОСТАВЛЯЕМЪ ВЪ СЯ
 ВЪРНЫА СВѢТНИКИ ПРЕТОРА НАШЕГО, ВЪ ПЕРВЫХ
 ВЪ ПРѢМО ШЕСТВО ВЪРНАГО ДѢЛА СЕГО ПРИ-
 ВОДИМЪ: ПРЕОСВѢЩЕННАГО МИТРОПОЛИТА И
 АРХІЕПИСКОПА ВЪСЕА ЗЕМЛНА НАШЕА
 КЪР ѠЕЩФИЛА И БОГОЛЮБЕЗНЪИЩІА
 ЕПИСКОПЫ КЪР ИГНАТІА РЪМНЫЦКАГО
 И КЪР СТЕФАНА БЪЗОВСКАГО, ПЪЖЕ ЛЮД-
 СКИХЪ САНОВНИКИ ЧЕСТНЫИ ЛИЦЪ:
 БАРБѢЛА ВЕЛИКАГО БАНА КРАУЛЕВСКАГО, ДРАГО-
 МИРА ВЕЛИКАГО ДВОРНЫКА, РАДОУЛА ВЕЛИКАГО
 ЛОГОЩЕТА, СТРОНА ВЕЛИКАГО ВИСТІНАРА, ДІИКУЛА
 ВЕЛИКАГО СПАЩАРА, ДРАГОШИНА ВЕЛИКАГО
 ЦАШНИКА, МИХНЮ ВЕЛИКАГО СТОЛНИКА,
 РАДОУЛА МИХАЛЧЮ ВЕЛИКАГО КОНИСА И
 КОСТАНТИНА КАТАКУЗИНЮ ВЕЛИКАГО ПОСТѢЛ-
 НИКА. ПЪЖЕ И САМИ МЫ СВОИСТВЕННОЮ РЪКОЮ
 ПОДПИСАВШЕ СЪБОРНЮ НАШЮ ПЕЧАТЪ ОБ-
 ВЪСИТИ ПОВЕЛЪХОМЪ.

ДА СЪНЪ³ ВЪ СТОЛЕЦНОМЪ ГРАДѢ НАШЕМЪ
 ПЪРЪГОВИЦИ, МЕСЪЦА ФЕВРЪАРИА, ДЪНЪ КЪИ, ЛѢТА
 5717. СЛОЖЕНІЕ СЛОВЕСА СИХЪ ШРЕСТА НЪСТПОУРЕЛА,
 ВЪТОРАГО ЛОГОЩЕТА. НАЧРЪТАХЪ АЗЪ АЛЕЪАНДРЪ
 ВИТОЛТЪ.

2. Loc s̄ters

3. Loc rupt

† ІѠ МАТЕЮ БОЕВѠДА, МИЛОСТИГО БОЖИГО
ГОСПОДИНЪ

ІѠ МАТЕЮ БОЕВОДА (ману propria)

Arh. St. Buc., colecția Documente istorice, CCCXCVII/47.

Original, slav, pergament (57 x 42 cm.), în frontispiciu, stema țării, combinată cu stema personală a lui Matei Basarab; inițiala și subscrierea neautografă sunt bogat ornate în chinovar; șnur de mătase, împletit cu fir de argint, legat de plicatură prin 5 orificii dispuse sub formă de cruce dublă; pecetea lipsește.

Traducere:

Cea care din neființă în ființă toate le-a prefăcut, cele văzute și cele nevăzute, Treimea fără de început, căreia într-o ființă ne închinăm și cea slăvită în trei părți alcătuitoare, a Tatălui, a Fiului și a Sfântului Duh nedespărțite, ființă fără păcat, sfințenie neînțeleasă, putere neoprită, mare a bunătăților, unul Dumnezeu atotcuprinzător, care, spunând legea, a poruncit lui Moise să ridice cortul în care să se aducă rugăciuni și rugi pentru îmbunarea lui, în înfățișare trupească, a spus frunzașului apostol Petru: „Tu ești Petru și pe această piatră voi zidi biserica mea și porțile iadului le va învinge“. Astfel și împărăția cea veșnică a făgăduit celor ce arată grabire către biserici, spunând: „Pe cei ce mă slăvesc, îi proslăvesc“. Acestea deci știindu-le cei ce trăiesc întru dreaptă slăvire, multă osârdie au arătat, unii pentru clădirea, alții pentru împodobirea și alții pentru miluirea bisericilor dumnezeiești.

Pentru aceasta deci, și noi, binecredinciosul și robul lui Dumnezeu, închinătorul drept slăvitor al Treimei, Io Matei Basarab, prin buna bunătate a lui Dumnezeu și prin iubirea lui de oameni, domn și voievod al Ungrovlahiei și al țării de peste munți, râvnind către domnii care au fost înainte de noi, pe al căror tron Dumnezeu ne-a înălțat pe noi și ne-a împodobit cu demnitatea domniei, vrând să-l preamăresc cu slava recunoștinței pe cel ce ne-a adus nouă binefacere și dăruire, din comoara dată nouă de el să nu cruțăm pentru miluirea sfințelor lui biserici, mai ales către sfințitul împărătesc lăcaș, Marea Lavră cea dumnezeiască de la Muntele Sinai, unde s-a învrednicit odinioară un grec vorbitor¹, văzător de Dumnezeu, să vadă la icoana preacuratei fecioare mama, născătoare de Dumnezeu, arzând tufișul care nu se consumă², hramul fiind al luminatei strălucitoare Schimbări la Față a Domnului Dumnezeu și mântuitorului nostru Hristos, arătând grabă plină de sânguință, am adus deci daruri, prin depunerea unor sfinte odăjii, și această miluire am adăugat: aceasta este marea baie pe care am ridicat-o după multele și dese rugăminți și rugi ale agarenilor locuitori în cetatea învecinată cu noi și hotărnicindu-se cu țara noastră, cetatea numită Gheorgiev, iar în limba obștească se cheamă Ghiurghiuv sau Giurgiuv, care este așezată pe malul râului Dunărea, m-am înduplecat și cu multă cheltuială am făcut-o din temelii în acea cetate, pe locul cumpărat de noi de la un agarean cu numele Habaz Celebi, pe prețul de o sută de taleri, am ridicat o clădire de piatră tăiată, prin mijlocirea pristavnicului nostru, credinciosul nostru Radu Șintescul din Popești, care, pe tot timpul cât a fost nevoie pentru lucru, a trăit cu greu în cetate. Iar când a ajuns la sfârșitul lucrării sale, când am venit deci acolo, iar prețul anual, adică venitul pe un an întreg de la

¹ Aluzie la Moise, care în copilărie era bălbăuit.

² Tufișul ce arde, comparat cu virginitatea Maicii Domnului.

dânsa, îl dăruim mai sus zisei Marei Lavre de la Sinai, prin acest hrisov al nostru demn de credință, pentru veșnica mea pomenire și neuitare și a tuturor alor mei. Care mic dar al nostru, o, preasfințite episcoape de acum, chir loasafe, și voi toți cei înțelepți întru Dumnezeu, suborul preasfintei viețuiri îndeobște de la Sinai și cei de după voi, cari vor fi în vremurile veșnice, voi toți, primiți cu recunoștință și în bun nume de la noi, păcătoșii, ridicați-ne pe noi prin rugăciunile pomenirilor bisericești și cele ce se cuvin ctitorilor mai deosebiți și celor ce miluiesc, pentru ca și pe voi să nu vă lipsească stăpânul Hristos, a cărui cruce cu grea străduință ați luat-o asupra voastră de bunăvoie, ca să moșteniți împărăția lui cerească și viața împreună cu îngerii, pentru care să vă rugați fără încetare și pentru ctitorii voștri, miluitori, aducători de daruri și diferiți binefăcători, ca s-o dobândească și ei.

Pentru încredințarea mai puternică și mai cu credință a acestui hrisov al nostru, am așezat martori pe toți credincioșii sfetnici ai pretoriului nostru, mai întâi cei ce cu întâietate în această treabă a credinței, am adus pe preasfințitul mitropolit și arhiepiscop al întregii noastre țări, chiar Teofil, și pe episcopii iubitori de Dumnezeu, chiar Ignatie al Râmnicului și chir Ștefan al Buzăului, apoi chipurile cinstite ale demnitarilor lumești: Barbul mare ban al Craiovei, Dragomir mare vornic, Radul mare logofăt, Stroia mare vistiernic, Diicul mare spătar, Drăgușin mare ceașnic, Mihnea mare stolnic, Radu Mihalcea mare comis și Constantin Catacuzino mare postelnic. Apoi înșine, cu mâna noastră proprie, ne-am iscălit și am poruncit să se atârne pecetia noastră sobornicească.

Dat în cetatea noastră de scaun Târgoviște, luna februarie, ziua 28, anul 7153 (1645). Așezarea acestor cuvinte de Oreste Năsturel al doilea logofăt. Am însemnat eu Alexandru Vitold.

+ Io Matei voievod, din mila lui Dumnezeu, domn.

Io Matei vv. (m.p.).

Documente inedite despre preluarea administrației românești în județul Arad (1919)

Deținătoare a unui inestimabil tezaur de documente, recunoscute de acum drept surse nelipsite în lucrările de specialitate, Filiala Arhivelor Statului din Arad păstrează înscrisuri probatorii și despre transferul administrației publice arădene în sarcina românilor, după actul istoric de la 1 Decembrie 1918. Printre acestea amintim actele emise de autoritățile maghiare, civile și militare, reflectând situația tensionată din comitatul Arad în primele luni ale anului 1919, procesele-verbale încheiate cu prilejul preluării prefecturii și subprefecturii județului Arad, a preturilor de plasă de către funcționarii români, precum și procesele-verbale ce consemnează depunerea jurământului de credință față de statul român. Detaliile semnificative pe care le oferă contribuie la cunoașterea adevărului despre împrejurările în care noile autorități au preluat puterea.

Se știe că după Unirea de la 1 Decembrie 1918, Transilvania, Banatul și teritoriile din Ungaria locuite de români (ultimele incluzând și județul Arad) au dobândit autonomie provizorie până la întrunirea Constituantei ¹ și consacrarea prin lege a Unirii. Cu alte cuvinte, provinciile amintite se considerau desprinse de la statul ungar, recunoscând ca foruri conducătoare Marele Sfat Național, format din 250 de membri, ales de Adunarea Națională de la Alba Iulia și Consiliul Dirigent, cu sediul la Sibiu. Vasile Goldiș, șeful Resortului Culte și Instrucțiune Publică din Consiliul Dirigent, comunica autorităților bisericești din Transilvania, printr-o notă circulară din 29 decembrie 1918 ², că orice contact cu guvernul maghiar de la Budapesta, în probleme bisericești, școlare și culturale a încetat, Consiliul Dirigent preluând conducerea serviciilor publice. De asemenea, potrivit ordonanțelor Consiliului Dirigent din 14 ianuarie 1919, direcțiile financiare și percepatoarele din Transilvania încetau să-și mai trimită rapoartele Ministerului Finanțelor din Ungaria, recunoscând ca for conducător Resortul de Finanțe din Consiliul Dirigent. Toate valorile administrate de instituțiile financiare din teritoriile unite cu România formau proprietatea statului român ³.

Cu toate acestea, în județul Arad, preluarea propriu-zisă a administrației de către români întâmpină greutăți din cauza regimului special instituit, încă din 13 noiembrie 1918, prin armistițiul semnat la Belgrad între guvernul contelui Karoly și împuternicitul Antantei, generalul Franchet D'Esperey, conform căruia între forțele Antantei și cele ale statului maghiar, se interpunea o linie de demarcație provizorie pe cursul râului Mureș. Consiliul Dirigent a protestat împotriva armistițiului încheiat fără consultarea reprezentanților românilor, cât și împotriva liniei demarcaționale arbitrară, care-i împiedică pe românii din localitățile situate la nord de Mureș de a trece la punerea în practică a hotărârii de Unire.

¹ „Gazeta Oficială”, nr. 1, Sibiu, 1 decembrie 1918, p. 1.

² Ibidem, nr. 5, 5/18 ianuarie 1919, p. 17.

³ Ibidem, nr. 6, 14/27 ianuarie 1919, p. 39-40.

Dintr-un raport al vicecomitelui de Arad privitor la situația economică și militară în lunile ianuarie-martie 1919⁴, aflăm coordonatele liniei de demarcație în interiorul comitatului. Ea înainta pe valea Mureșului, până la Săvârșin și pe cea a Crișului Alb, până la Hălmgaiu, perimetrul găsindu-se sub ocupația trupelor maghiare, infiltrate cu misiunea de a opri pătrunderea armatei române care, în temeiul hotărârii Consiliului Antantei de la Versailles, din 17 decembrie 1918, trecuse deja Mureșul, începând eliberarea Transilvaniei. Astfel, la 18 decembrie 1918, armatele române intrau în Teiuș, la 25 decembrie în Cluj, continuându-și, în ianuarie 1919, înaintarea pe direcția orașelor Sighetul Marmației-Baia Mare-Zalău. Au rămas încă separate de Transilvania, prin linia de demarcație, teritorii din Sătmar, Sălaj, Bihor și Arad⁵. Între români și maghiari se înființase o zonă neutră, la est de calea ferată Sătmar-Caraii Mari-Oradea-Arad, în care urmau să opereze unități ale forțelor aliate, concomitent cu retragerea celor maghiare.

În ceea ce privește Aradul, chiar și după sosirea, în februarie 1919, a trupelor franceze în oraș și punerea acestuia sub conducerea generalului Gondrecourt, apoi a generalului De Tournadre, prefectul maghiar al orașului a rămas în post. Poziția lui era susținută de armata maghiară, încă prezentă în comitat, căreia i se adăugau forțe jandarmerești. Împreună încercau să anihileze cuceririle românilor, grupați în jurul consiliilor și gărzilor naționale, să oprească pătrunderea în comitat a armatei române, aflată în apropiere, la Zam, lângă Săvârșin⁶, și la Brad, lângă Hălmgaiu. La finele lunii ianuarie 1919, gărzile naționale române din Arad au fost dezarmate de militari maghiari, cum arăta în raportul său dr. Iustin Marșieu, în ședința Consiliului Dirigent din 28 ianuarie⁷. Un ordin secret al Ministerului de Război de la Budapesta⁸ dispunea dezarmarea și dizolvarea gărzilor naționale române și punerea lor sub comanda celor maghiare, operație semnalată și în comuna Șiria unde, primprezătorul dr. Iacob Hotăran, susținător al gărzilor române, a fost nevoit să-și părăsească postul în favoarea omologului său maghiar, Hanthó Jenő, revenit în localitate.

În același timp, au început să se reîntoarcă din refugiu notarii comunali și cercuali maghiari, plecați din cauza evenimentelor revoluționare⁹. La 21 februarie, comandantul Gărzii Naționale Maghiare din Arad a confiscat alimentele donate de populația română din comitat și depozitate în clădirea Liceului român de fete din localitate, iar la 25 februarie a sustras și suma de 51 595 coroane din sediul Gărzii Naționale Române. Informațiile provin dintr-o plângere semnată de dr. Romulus Veliciu, conducătorul Consiliului Național Român comitatens din Arad, adresată comisarului maghiar dr. Varjassy Lajos¹⁰.

În acest cadru, deloc favorabil, se derulau acțiunile întreprinse de români vizând preluarea pârghiilor puterii. La 27 martie 1919, Consiliul Dirigent îl numea pe dr. Iustin Marșieu prefect al județului Arad¹¹, fără ca noul titular să-și poată exercita însă, de la început, atribuțiile. Recunoscut de guvernatorul francez, inițial,

⁴ Arh. St. Arad, fond Prefectura județului Arad, Actele subprefectului, dosar 363/1919, f. 1-2.

⁵ G. Iancu, *Din preocupările Consiliului Dirigent pentru organizarea administrației românești în Transilvania*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie”, XIV, Cluj, 1971, p. 198.

⁶ Arh. St. Arad, fond Prefectura județului Arad, Actele subprefectului, dosar 380/1919, f. 1.

⁷ Ibidem, fond personal dr. Ioan Suciu, dosar 4/1918-1919, f. 75.

⁸ Ibidem, fond Prefectura județului Arad, Actele subprefectului, dosar 365/1919; dosar 363/1919, f. 1-2.

⁹ Ibidem, dosar 376/1919, f. 6-12.

¹⁰ Ibidem, dosar 367/1919, f. 1.

¹¹ Ibidem, fond personal dr. Ioan Suciu, dosar 4/1918-1919, f. 176-178.

prefect al județului, lipsit de competența asupra municipiului Arad, dr. Iustin Marșieu și-a stabilit sediul la Radna. Intrarea armatei române în județ, în martie 1919, avea să contribuie la grăbirea transferului puterii administrative. Primirea sărbătorească a unităților militare române în Arad, la 17 mai 1919¹², a fost urmată, două zile mai târziu, de preluarea prefecturii. Dr. Iustin Marșieu, împreună cu dr. Romul Veliciu, conducătorul Consiliului Național Român din Arad, căpitanul Nicolae Vlădescu și cu alți însoțitori s-au prezentat în acest scop la sediul comitatului. Comisarul maghiar Nándor Green s-a opus la început, încercând să obțină o amânare, dar neînduplecatul prefect român, hotărât, în caz de refuz, să folosească forța l-a determinat să accepte predarea cheilor instituției, fapt consemnat în procesul-verbal încheiat cu acel prilej¹³.

Tot atunci, la orele 13,15, prefectul a convocat la reședință „oficiații de concept“ ai prefecturii, le-a făcut cunoscute numirea sa, preluarea biroului comitetului și le-a cerut să presteze jurământul de credință „pentru regele României, Ferdinand I și Consiliul Dirigent“, cu precizarea că de acest lucru urma să atârne menținerea lor în serviciu¹⁴. În ziua următoare, la 20 mai 1919, după ce orașul Arad și teritoriul județului reveniseră sub autoritatea românească, „pertractările cu privire la așezarea administrației sub imperiu românesc“ fiind încheiate¹⁵, s-a putut trece la preluarea oficiului Subprefecturii. Noului subprefect, Nicolae Mladin, i-au fost predate pachetele cu documente din arhivă, obiectele de inventar din birouri, sigiliile și ștampilele, casa de fier, fondurile și fundațiile administrate de județ etc., mai puțin „scrisorile prezidențiale“¹⁶ din ultimii ani, „nimitate la ordin guvernial“ în toamna anului 1918, fapt despre care se face mențiune în actul de predare-preluare.

Instituirea administrației românești în județul Arad a continuat în zilele următoare prin preluarea oficiilor preturilor de plasă. Potrivit înscrisurilor existente¹⁷, operațiile au decurs, în general, fără incidente, fiind preluate preturile de plasă Radna, la 21 mai 1919 (dr. Eugen Beleş, prim-pretor), Pecica, la 27 mai (Ludovic Fazekas, prim-pretor), Ineu și Târnova, la 11 iunie (Silviu Păscuti, prim-pretor, respectiv Titus Vuculescu, pretor) și Chișineu, la 19 iunie 1919 (Iustin Chirilă, prim-pretor). S-au înregistrat și situații alarmante, la preluarea preturilor din Sebiș și Hălmagiu¹⁸. În primul caz, dr. Aurel Grozda, prim-pretor, instalat la 13 iunie 1919, a găsit oficiul devastat de unguri, arhiva aruncată în curte, actele împrăștiate, astfel că nu putea fi constatată, în lipsa jurnalelor, nici starea averii comunei. Fastul prim-pretor Bolyos Jozsef și pretorul Vermes Béla nu au participat la predare, ei părăsind, cu mult timp în urmă, instituția. O situație similară a fost semnalată la Hălmagiu, unde oficiul preturii, condus, până la 30 mai 1919, de către dr. Nerva Oncu, prim-pretor de Baia de Criș, a fost predat apoi titularului său, Traian Suci. Odată cu instituirea administrației românești în municipiul și județul Arad, a încetat activitatea consiliilor naționale române locale¹⁹.

¹² Ibidem, fond Prefectura județului Arad, Actele subprefectului, dosar 354/1919, f. 17.

¹³ Ibidem, dosar 335/1919, f. 1-2.

¹⁴ Ibidem, dosar 334/1919, f. 28-29.

¹⁵ Ibidem, dosar 60/1919, f. 1-2.

¹⁶ Actele cu caracter secret.

¹⁷ Arh. St. Arad, fond Prefectura județului Arad, Actele subprefectului, dosar 60/1919, f. 3-8, 11-14.

¹⁸ Ibidem, f. 9, 15-16.

¹⁹ „Gazeta Oficială“, nr. 9, 26 iun./8 febr. 1919, p. 43.

Noii conducători ai preturilor de plasă, dând urmare dispozițiilor prefectului și subprefectului, au asigurat preluarea, în lunile mai–iulie 1919, de către funcționari români, a oficiilor comunale de dare din județ, sau a perceptoratelor, cum erau ele numite, cu menținerea în posturi și a vechilor oficianți care acceptau prestarea jurământului de credință față de statul român²⁰. Acțiunea consacrată prestării jurământului a continuat până la sfârșitul anului 1919 și în prima parte a anului 1920, cuprinzând toate categoriile de salariați publici, cum o confirmă protocoalele încheiate cu acel prilej²¹. În pofida legitimității acestei cerințe, întemeiate pe prevederile Decretului 1 din 24 ianuarie 1919 și a ordonanței din 19 februarie 1919 a Consiliului Dirigent²², cei mai mulți funcționari au refuzat să i se supună. Dintr-o listă nominală centralizată, păstrată la dosarul problemei²³, îi aflăm pe cei 127 funcționari care s-au opus jurământului și pe cei 105 care l-au acceptat.

Desigur, refuzul, într-o asemenea proporție, a produs perturbări programului de unificare administrativă promovat de noile autorități, fapt amplificat de necunoașterea, de către o parte însemnată a funcționarilor proveniți dintre maghiari, a limbii române. Chiar dacă prin Decretele 1 și 2 din ianuarie 1919, Consiliul Dirigent acorda funcționarilor preluați de la vechiul regim termenul de un an pentru însușirea limbii române, devenită limba oficială în stat²⁴, iar ulterior, prin Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 1674 din 27 iunie 1920²⁵, termenul s-a prelungit cu încă un an, rezultatul a fost sub așteptări. A mai urmat un an de păsuiri, după care, în septembrie 1922, Ministerul de Interne, forul central de atunci al organelor administrative, a cerut prefectilor de județe să-i înlocuiască pe funcționarii ce nu cunoșteau limba română²⁶.

După alte câteva luni de așteptări, în februarie 1923, Prefectura județului Arad înainta, în sfârșit, Ministerului de Interne, tabelul nominal al funcționarilor propuși pentru înlocuire, ca necunosători ai limbii române. În această situație se găseau 115 salariați administrativi din oraș și 24 din județ²⁷. Decizia de renunțare la serviciile lor s-a luat după repetate încercări, toate eșuate, de a-i determina să învețe limba statului. Cei care și-au însușit-o, chiar și în mică măsură, au fost menținuți în funcțiile avute. Autoritățile administrative au acționat cu multă înțelegere și îngăduință, judecând fiecare caz în parte. S-au întocmit liste nominale care grupau personalul în trei categorii: buni cunoscători, slabi cunoscători și necunosători ai limbii române²⁸, doar ultimii fiind vizați să fie înlocuiți. Ba mai mult, primarul orașului municipal Arad, dr. Ioan Robu propunea, printr-un raport oficial²⁹, adresat prefectului, ca și înlocuirea funcționarilor fără cunoștințe la limba română să se facă în mod treptat, solicitând un nou termen în acest scop.

Iată de ce este întotdeauna binevenită aplecarea asupra izvoarelor de arhivă. Numai cunoscând detalii, datorate dezvăluirilor făcute de documente, ne putem face o imagine cât mai apropiată de adevăr. Aprofundând împrejurările în care s-a produs preluarea puterii de către români, înțelegem complexitatea demersurilor

²⁰ Arh. St. Arad, fond Prefectura județului Arad, Actele subprefectului, dosar 61/1919, f. 1–22.

²¹ Ibidem, dosar 334/1919, f. 1–29.

²² „Gazeta Oficială”, nr. 11, 6/19 febr. 1919, p. 52.

²³ Arh. St. Arad, fond Prefectura județului Arad, Actele subprefectului, dosar 334/1919, f. 16–17.

²⁴ „Gazeta Oficială”, nr. 6, 14/27 ian. 1919.

²⁵ „Monitorul Oficial”, nr. 69 din 29 iunie 1920.

²⁶ Arh. St. Arad, fond Prefectura județului Arad, Actele subprefectului, dosar 1/1922, f. 1.

²⁷ Ibidem, f. 19, 23–24, 38.

²⁸ Ibidem, f. 20–38.

²⁹ Ibidem, f. 7–8.

întreprinse de înaintașii noștri care, cu inteligență, tact, răbdare, multă îngăduință, dar și cu fermitate au știut să materializeze și să desăvârșească, în condiții pașnice, actul Unirii, adoptat de aleșii națiunii la 1 Decembrie 1918.

MIRCEA TIMBUS

1

1919 mai 19, Arad. Procesul-verbal încheiat la sediul comitatului Arad cu ocazia preluării autorității administrative a județului Arad de către prefectul român, dr. Iustin Marșieu.

Proces-verbal

luat în 19 mai 1919, în Arad, în reședința comitatului, la orele 12 și un sfert, referitor la preluarea imperiului asupra județului Arad.

Prezenți: din partea prefecturii române: Dr. Iustin Marșieu, prefect, Dr. Romul Veliciu, conducătorul Consiliului Național Român, Dr. Miclosi Emil, secretarul Cons. <iliului> Național Român, apoi căpitanul Nic. Vlădescu și Eugen Leményi, locotenent de jandarmerie.

Din partea prefecturii maghiare, Nándor Green, prefect și Alex. Körössy, secretar.

Prefectul, Dr. Iustin Marșieu, conform ordinului primit de la Cons. <iliului> Dirigent, provoacă pe dl. comisar numit de guvern, Iuliu Károly, ca să predea imperiul și oficiul asupra județului Arad.

La această provocare, cu conducerea oficiului <ui> comisariatul interimar încredințat, Ferdinand Green, predă urm. <ătoarele>: în 16 1. <una> <urentă> între 12-1 h. <ost> m. <eridian> s-a prezentat împreună cu primarul orașului, Dr. Sárkány Ferenc, în cetatea Aradului <înaintea colonelului francez Defer, care ne-a (sic!) citit o epistolă în înțelesul căruia (sic!), la sus-indicatul timp, în Lugoj, între generalul francez De Tournadre, Dr. Iustin Marșieu, prefect și fostul comisar guvernial din Arad, Dr. Varjassy Lajos, s-a ajuns la următorul acord: teritoriul județului Arad, cu excepția comunelor Pecica ungurească, Fakért, Szentleány falva și Óthalom ☺, aparține imperiului român și stă sub prefectura dlui Dr. Iustin Marșieu. Sus-indicatele 4 comune, precum și orașul municipal Arad rămân și pe mai departe sub ocupație franceză, sub comisariatul meu. În direcția aceasta în privința predării imperiului, înainte de a mă declara (sic!), voi căuta ca să ajung în contact cu comanda franceză, cu atât mai vârtos că eu port oficiul meu cu confirmare franceză.

Dl. prefect, Dr. Iustin Marșieu, declară că acordul de sus nu l-a făcut, căci nici nu cădea în sfera lui de activitate ca să facă asemenea acorduri și își repetă provocarea de sus.

Dl. comisar interimar F. Green, la provocarea aceasta, cere de la dl. prefect Dr. Iustin Marșieu să i se dea amânare pentru predarea oficiului, până la orele 7 p. m., care amânare dl. prefect Dr. Iustin Marșieu nu o acordă și comunică, că, întrucât oficiul nu se predă numaidecât, ar fi silit să se folosească de forța brachială.

Dl. comisar F. Green declară că, înainte de aplicarea forței brachiale, predă oficiul comisariatul numaidecât.

După acestea, în mod fictiv, se predă oficiul comisariatul, prin predarea cheilor. Acest protocol s-a încheiat cu aceea că s-a luat un exemplar în limba română și unul în limba maghiară, ambele în original, care consumă întru toate și s-a încheiat de cei prezenți,

Green Nándor

Dr. Iustin Marșieu

Dr. Körössy Alex.

Dr. Emil Miclosi

Dr. Romul Veliciu

Cpt. Vlădescu Nicolae

Locot. Lemény

Arh. St. Arad, fond Prefectura județului Arad, Actele subprefectului, dosar 335/1919, f. 1-2. Original.

☺ Fakért, Szentleány falva și Óthalom sunt astăzi localitățile Livada, Sînlăeni și Vladimirescu, din vecinătatea Aradului.

2

1919 mai 19, Arad. Proces-verbal încheiat la sediul comitatului Arad, cu ocazia depunerii jurământului de credință față de statul român, de către funcționarii administrației centrale a județului.

Proces-verbal

luat în 19 mai 1919 în reședința comitatului, la orele 1 și un sfert p.(ost) m.(eridian) , referitor la depunerea jurământului din partea oficialilor de concept aplicați la administrația centrală a județului Arad.

Prezenți: Dr. Iustin Marșiecu, prefect, Dr. Romul Velicieu, conducătorul (sic!) Cons.(iliului) Național Român, Dr. Emil Mielosi, secretariul (sic!) Cons.(iliului) Naț.(ional) Rom.(ân) și căpitanul Nicolae Vlădescu (6 Vânători), Eugen Lemeny, locotenent la jandarmerie, iar din partea corpului de funcționari (ai) administr.(ației) centrale: Ioan Darányi, protonotar pensionat, din plenipotența v.(ice) comitelui absent, Ludwig Antalffy, proto-notar II, Ladislau Török, sub-notar, Alex. Körösy, sub-notar Orban Told, arhivar, apoi, din partea masei orfanale comitatense, Ilie Solymosan, președ.(inte) subst.(itut), Teodor Lewiczky, Ladislau Magyari dr., Emerich Bodrogi, Sigismund Baross, asesor, dr. Nic. Vászárhelyi, sub-notar, Ludovic Keller, asesor și dr. Ilie Precupaș, fise comitatens.

Prefectul, dl. Dr. Iustin Marșiecu, face celor prezenți notificarea de luarea puterii, numirea sa și de luarea biroului comitelui suprem și somează pe sus-numiții funcționari de concept să facă jurământul pentru regele României Ferdinand I și Consiliul Dirigent și observă că funcționarii care depun jurământul rămân și mai departe în serviciu, (iar) care nu depun, se consideră că a(u) renunțat la post, având să suporte consecințele.

Dl. asesor la masa orfanală Sigismund Baross, observă că procedura pentru pensionarea dânsului s-a pus deja mai înainte în curgere, în urma aceasta, de prezinte (sic!) este concediat, dânsul nu se consideră de funcționar activ și prin urmare se depărtează (sic!), ce s-a și întâmplat.

Funcționarii de concept (ai) administr.(ației) centrale, cer 24 h. amânare pentru ca să poată lua hotărâre referitor la ținuta lor. Prefectul, dl. Dr. Iustin Marșiecu le acordă o amânare de una oră, cu aceea că la orele 2 și jumătate p. m., întrunindu-se din nou, să comunice înaintea comisiei prezente hotărârea lor definitivă.

În urma acestora s-a luat protocolul de față, consecutiv, în prezența celor subscriși, cu aceea că la întrunirea de p. m. s-a prezentat dr. Iuliu Keresztes, prototise(al) comitatens, căruia (i) s-a(u) adus cunoștință cele întâmplate până acum și fixate în protocol.

Dl. Ioan Darányi, protonotariul, ca substitutul v.(ice) comitelui Iosif Schill, declară că dânsul nu se simte dator a depune jurământul fiind pensionat din 12 mai a.(nul) c.(urent). Procedura de pensionare s-a pus în curgere în luna mai a.c.

Dl. Iuliu Keresztes declară tot aceea, cu acea adaos că dânsul a cerut pensionarea în 12 mai, care a fost tot în acea zi rezolvată, fiind dânsul în etatea de 61 ani.

Dl. Ludovic Antalffy, protonotar II, fiind făcut atent la urmările denegării (sic!) jurământului, declară că nu depune jurământul.

Dl. Ilie Solymosan, subtit.(ut) președinte la masa orfanală, depune următorul jurământ:

„Jur pe<as>tot puternicul și a tot stăitorul D.(umne)zeu, de a fi credincios regelui Ferdinand I și statului român, de a respecta cu sfințenie legile țării și decretete, ordonanțele Consiliului Dirigent și de a îndeplini cu onoare, conștiință și nepărtinire funcțiunile ce îmi sunt încredințate și a păstra secretul oficios. Așa să-mi ajute D-zeu“. Solymosan Ilie (m.p.).

Dl. Ladislau Török, subnotar, după admoniarea (sic!) de sus, denegă depunerea jurământului.

Dl. Teodor Lewiczky, asesor la masa orfanală, după admoniarea de sus, declară: „depun jurământul de sus în limba maghiară“, care l-a și depus. Lewiczky Tivadar (m.p.).

Dl. dr. Ladislau Magyari, asesor la masa orfanală, denegă depunerea jurământului.

Dl. Emerich Bodrogi, după admoniarea de sus, declară că nu depune jurământul.

Dl. dr. Nicolae Vászárhelyi, după admoniarea de sus, denegă depunerea jurământului.

Dl. Ludovic Keller, după admoniarea de sus, denegă depunerea jurământului.

Dl. dr. Ilie Precupaș declară că depune jurământul, care îl și depune. Dr. Ilie Precupaș (m.p.).

După acestea se trece la predarea oficiilor. D.iii protonotari Ioan Darányi și Ludovic Antalffy predau oficial subprefecturii d.lui subprefect Nic. Mladin, despre ce se va lua proces-verbal special. D.iii sus-amintiți predau că localitățile (sic!) prim-notariatului și notariatului II predau localitățile lor.

Oficiul masei orfanale îl predă, în absența președintelui Iuliu Nachtnebel, care deja din 1 ianuarie e concediat și din luna mai pensionat, dl. Ilie Solymosan dlui Alexandru Pecican.

Dl. Ludovic Keller, motar la masa orfanală, predă că dânsul este încredințat cu conducerea de curatela de război (hadigondozó nép iroda Arad-varmegye részere) și este deobligat, până la alte dispoziții, a o conduce.

Am luat la cunoștință cele din protocolul prezent.

Arad la 19 mai 1919

Solymosan	Keller Ludovic
Leviczky Tivadar	Darányi Iános
Dr. Bodrogi Emeric	Antalffy Laszlo
Dr. Vasárhelyi Miklós	Dr. Iustin Marșieu
Dr. Romul Veliciu	Cpt. Vlădescu Nicolae
Dr. E. Miclosy	Locot. Lemeny
Dr. Keresztes Gyula	Dr. Teodor Pap
Dr. Ilic Procupaș	Al. Pecican
Dr. Magyary Lászlo	Nicolae Mladin

Arh. St. Arad, fond Prefectura județului Arad, Actele subprefecturii, dosar 334/1919, f. 28-29.

Original.

3

1919 mai 20, Arad. Proce-verbal încheiat cu ocazia preluării Oficiului Subprefecturii județului Arad de către noul subprefect român, Nicolae Mladin.

Proce-verbal

luat în Arad, la Oficiul Subprefecturii, la 20 mai 1919 st.(il) n.(ou), cu ocasiunea (sic!) preluării Oficiului de Subprefectură.

Se notează că dl. prefect al județului Arad, Dr. Iustin Marșieu, prin împrejurarea că orașul Arad și teritoriul județului Arad a(u) venit sub imperiu român în ziua de ieri, a finit pertractările cu privire la așezarea administrației sub imperiu românesc și așa, primind protocolul luat despre acest act ca bază pentru procedura pe mai departe, subscrisul subprefect al județului Arad s-a simțit îndreptățit ca să preia Oficiul Subprefecturii.

După ce s-a constatat că Schill József, fost subprefect, nu e de față, preluarea Oficiului de subprefectură s-a întâmplat în prezența lui Ioan Darányi, prim-notar de județ, pensionat și Ludovic Antalffy, fost notar de județ, dintre care primul, cu toate că nu se simte la aceasta îndreptățit și împrejurarea aceasta a și înmănat-o ieri la dl. prefect, în urma promisiunii făcute d.lui prefect, din curtoazie, s-a prezentat ca să steie (sic!) la dispoziție cu clarificările necesare, iar acest(a) din urmă, tot în urma promisiunii făcute d.lui prefect, ca cel mai bătrân în rang dintre foștii funcționari, s-a prezentat ca să ajute la preluarea oficiului.

Preluarea s-a întâmplat în modul următor:

Fasciculele din arhivă s-au lăsat în localitățile (sic!) susținute pentru arhivă, fără să fi fost citite ori luate în seamă dechilin ¹⁾.

Cauzele neisprăvite s-au preluat de la singuratici(i) referenți, s-a făcut o notă despre ele, care notă, subscrisă, se adnecează (sic!) la acest protocol.

Preluarea obiectelor de inventar a cancelariilor s-a efectuat pe lângă intervenirea rationisticiului Francisc Amtmann, ca emisul împărțit lângă Direcția financiară din Arad.

Inventarul mobilier s-a aflat corect, fără observări esențiale.

Se observă că o mașină de scris lipsește. În privința aceasta s-a dat deslușirea că o mașină de scris s-a predat cancelariei de siguranță franceze. Despre asta sunt urme în acte. Cuitanța de primire a Comandei franceze se păstrează la inducerea de sub nr. 7548/1919.

De tot 14 mașini de scris stau la dispoziție, deoarece a 15-a, după cele de mai sus, e în posesiunea francezilor.

Mașinile de scris sunt:

1 bucată în cancelaria protonotariului,
1 bucată în cancelaria prefectului,
în cancelaria de exhibite, 5 bucăți,
în Oficiul de protopretură din Arad, 1 bucată (mașina Vost),

¹⁾ dechilin = aparte, separat (n. n.)

la Oficiul ampoloiaților publici din Arad, 1 bucată (720/1919),

la masa orfanală, 4 bucăți,

la oficerul peste prizoneri(i) de război, 1 bucată.

S-a preluat un sigil vechi de subprefectură, din aramă, apoi un sigil de subprefectură, mai nou, de aramă și unul de gumă.

Punându-se întrebare cu privire la scrisorile prezidențiale, s-a dat deslușirea că scrisorile prezidențiale din anii mai din urmă au stat sub paza personală a subprefectului, dar acelea, în toamna anului 1918, în urma ocupației sârbești, au fost nimicite la ordin guvernial.

Continuative s-au preluat hârtiile personale a(le) oficianților:

1. a oficianților din centru (11 bucăți),
2. a oficianților de la masa orfanală (17 bucăți),
3. a funcționarilor de plasă (32 bucăți),
4. a funcționarilor de spital (6 bucăți),
5. a drumarilor.

Casa de fier din antecamera subprefectului, s-a preluat cu cheile aparținătoare. Exemplarul dublu (sic!) se păstrează la Oficiul de dare.

Se adnecează către acest protocol nota făcută despre starea foderilor și fundațiilor, care stau sub administrația județului, notă făcută de Oficiul de dare din Arad.

Se notează că, întrucât la unele acte s-ar afla depuneri de timbre ori sume mai mărunte, despre aceste valori are să facă samă arhivarul, în cadrul notei de depuneri, iar pentru acoperirea specelor mai mici, se pune la dispoziția directorului, din timp în timp, 50-100 cor.(oane), despre folosirea căreia în sensul îndrumării subprefectului, are să deie (sic!) samă directorului cancelariei pe lângă supravederea (sic!).

Nemai fiind alta de observat, procesul-verbal s-a încheiat, s-a citit și s-a subscris fără observare.

D.(ata) c.(a) m.(ai) s.(us).

Darányi Lános, protonotar în pens.(ie)

Nicolau Mladin, subprefect

Dr. Teodor Pap, prim-notar

Arh. St. Arad, fond Prefectura județului Arad, Actele subprefectului, dosar 60/1919, f. 1-2.
Original.

4

1919 iunie 13, Sebiș. Procesul-verbal încheiat cu ocazia preluării Oficiului Pretorial din Borossebiș (azi Sebiș, județul Arad) de către prim-pretorul dr. Aurel Grozda.

Protocol

luat în Borossebiș, 1919 iunie 13, din ocaziunea preluării Oficiului Pretorial.

Ajunzând administrația sub imperiu român, dl. prefect a ordonat preluarea Oficiului Pretorial. S-a constatat că barbarismul ungarilor s-a estins (sic!) și asupra Oficiului Pretorial, unde au făcut o devastare mare. Au scos și răsfirat actele din arhivă, aruncându-le în ocol, de unde, numai o parte s-a putut așeza în odăi. Actele aceste sunt încalcite și îngrămădite fără ordine.

S-a dispus ca actele aceste(n) să se separeze, în caz posibil, după ani și să se așeze în arhivă.

Diurnalele (sic!) de controla nu se află și așa nu s-a putut constata starea averii.

Despre mobiliariul (sic!) rămas s-a deschis un inventar, carele s-a subscris și întărit prin subprefect.

Fostul primpretor Bolyos Jozsef și pretorul Vermes Béla nu or fost prezenți, respective or părăsit oficiul: Bolyos Jozsef în anul trecut, luna decembrie, iar Vermes Béla în anul curent, 16 aprilie. (Înaintea de depărtare, Vermes Béla a predat primpretorului Dr. Aurel Grozda, 6 mii coroane, dar fără a da informațiune despre mențiunea (sic!) sumei acesteia.

S-a(u) administrat încă bani în evidența conduasă despre timbre. Aici s-a(u) aflat 489 cor.(oane) 90 fileri, iar depuși la perceptorat 2 009 cor. 90 f.

Această evidență s-a prevăzut cu subscrierile prescrise.

Din cauza amintită, actele nu s-au putut lua în seamă nici din partea subprefectului.

Prin cele expuse, exhauzindu-se materialul de preluare, protocolul, după citire, s-a încheiat fără observare.

D.(ata) c.(a) m.(ai) s.(us).

Nicolau Mladin, subprefect

Dr. Aurel Grozda, primpretor

Arh. St. Arad, fond Prefectura județului Arad, Actele subprefectului, dosar 60/1919, f. 15-16.
Original.

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

Fondul Asociația măcelarilor din Târgu Mureș

ALEXANDRU CÂMPIAN

În istoria orașului Târgu Mureș un rol important l-au jucat breslele și se poate afirma, pe deplin, că acestea constituie primele forme de organizare socială, având legi și statute proprii, din care noi, cei de azi, putem extrage învățături bogate. Datorită breslelor orașul a devenit un centru înfloritor în această zonă a Mureșului.

Prin scrisoarea privilegială emisă de voievodul Ștefan Mailat din 1536, acesta îngăduie locuitorilor orașului Târgu Mureș să-și vândă, fără restricție, mărfurile în țară, și orânduiește ca nimeni să nu perceapă de la ei vamă sau impozit. La fel, regele Ferdinand I întărește, la 26 aprilie 1554, prin diploma sa, scutițiile de impuneri emise de strămoși pentru cetățenii orașului. În 1571, la adunarea generală dietală ținută la Târgu Mureș, regele Ioan în persoană aprobă o serie de legi favorabile pentru activitatea breslelor¹. Prin toate aceste diplome și scrisori privilegiale, atât breslele, cât și locuitorii orașului se puteau apăra atunci când se încercau abuzuri din partea nobilimii.

Printre breslele apărute la Târgu Mureș de timpuriu este amintită în documente Breasla măcelarilor, care a avut un rol important în dezvoltarea social-economică a orașului. Data exactă a înființării acestei bresle nu ne este cunoscută. Cel mai vechi document care pomenește despre această breaslă este o diplomă a voievodului ardelean Ladislau de Losontz din anul 1494, prin care se recunosc anumite privilegii pentru această breaslă². Aceste privilegii sunt reconfirmate în anii 1538, 1717 și 1718³.

În anul 1872, breslele sunt desființate prin legea nr. VIII, locul lor fiind luat de către asociațiile industriale pe meserii, de tip capitalist, ele fiind înglobate, pe orașe, în corporațiile meseriașilor. Acest sistem de organizare a micilor meseriași va dăinui aproape un secol, existând până la începutul deceniului al șaselea, când va fi înlocuit de sistemul cooperăției meșteșugărești⁴.

Documentele provenite de la breaslă au fost preluate de Filiala Arhivelor Statului județul Mureș în anul 1958 de la Muzeul județean, ele reprezentând o mică parte din fondul arhivistic constituit de-a lungul secolelor. În anul 1990, ca urmare a depistării de noi documente create de aceeași breaslă, s-a trecut la o reordonare și inventariere a materialului arhivistic. Astfel, s-a creat un fond unic sub denumirea de Asociația industrială a măcelarilor din Târgu Mureș, cu anii extremi 1717-1937,

¹ István Fodor, *Kronika füzetek - 1938*, în „A cseh világból”, p. 2-3.

² Arh. St. Târgu Mureș, fond Asociația industrială a măcelarilor din Târgu Mureș, dosar 24.

³ Traian Popa, *Monografia orașului Târgu Mureș*, Târgu Mureș, 1932, p. 306-310.

⁴ *Corpus Juris Hungarici - 1872-1874, évi törvények* (Culegerea legilor din anii 1872-1874), Budapesta, 1896, p. 22-23. *Vezi și Az 1872 évi törvények gyűjteménye* (Culegerea legilor din 1872), Budapesta, 1908, p. 115-147.

în cantitate de 0,90 m.l., grupate în 313 unități arhivistice, scrise în limba latină, maghiară și germană, cuprinzând: corespondența breslei (asociației) cu magistratul orașului, statute de organizare și funcționare a breslei, protocoale întocmite cu ocazia adunărilor generale, cereri de primire în asociație, acte privitoare la administrarea averii asociației, acte procesuale. Aceste documente în majoritatea lor sunt originale.

Cel mai vechi document din cadrul fondului este scrisoarea Breslei măcelarilor din Sibiu din 24 februarie 1717, trimisă Breslei măcelarilor din Târgu Mureș, în care se expune statutul de organizare al Breslei măcelarilor din Sibiu⁵.

Preocupări în vederea întocmirii și îmbunătățirii statutului de organizare au existat în perioadele următoare. Astfel, în anul 1821, s-a elaborat un statut de funcționare al Breslei măcelarilor din Târgu Mureș, ce cuprinde 56 de articole în limba germană⁶. Există o copie a statutului din 1858, în care sunt prevăzute normele de comportare a măcelarilor, calfelor și ucenicilor în diferite ipostaze: cum trebuie să fie îmbrăcați pe stradă; cum trebuie să vorbească; să stea la masă, să mănânce și să bea.

Statutul breslei, după ce era întocmit, se înainta regelui spre aprobare, care stabilea privilegiile și domeniul de activitate. Breasla era condusă de un staroste (*céh mester*), seniorul (*atyamester*), decanul, inspectorul și meșterul junior (*ifjumester*)⁸. Starostele era ales, pe doi ani, dintre membrii cei mai bătrâni și bogați. Instalarea starostelui se făcea cu mare solemnitate, în fața județului și a pârgarilor orașului, depunând jurământul prin care se angaja ca în funcția în care a fost ales să fie drept și cinstit. Această solemnitate se încheia cu câte un banchet zgomotos.

Starostele avea grijă de întocmirea protocoalelor și păstra diplomele regale și alte acte importante. Seniorul se ocupa de calfe și supraveghea viața morală și materială a breslelor. Meșterii inspectori, întovărășiți de staroste, controlau, o dată pe lună, activitatea măcelarilor, precum și calitatea mărfii. Pedepse severe se aplicau celor ce încălcau normele înscrise în statut. Juniorul era cel mai tânăr membru. El trebuia să invite membrii la întâlniri, să se îngrijească de organizarea banchetelor.

Membrii breslei se bucurau de o mare considerație în societatea orașului. Pentru menținerea prestigiului, seniorul supraveghea cu mare strictețe viața morală a familiilor de breslași, îngrijindu-se ca aceștia să respecte regulile de conduită formulate de breaslă.

De importanță deosebită este documentul conceput în 6 ianuarie 1837⁹, în care se face un scurt istoric al breslei, unde este amintit anul 1494, când principele Transilvaniei, Ladislau de Losoncz, acordă, în cadrul adunării nobiliare, ce s-a ținut în cetatea Gurghiu, documentul privilegiat pentru Breasla măcelarilor. În continuare, este expus, sub formă de concept, statutul pentru Asociația calfelor de măcelari și ucenicilor, din care aflăm următoarele:

Ucenicii se recrutau numai din familiile onorabile și cinstitute. La încheierea anilor de ucenicie, porneau în lungul și largul țării. Înainte de începerea „pelerinajului”, membrii breslelor le dădeau scrisori de recomandare către meseriașii aleși, povățuindu-i în a da cinste străjilor, a avea o purtare cuviincioasă și

⁵ Arh. St. Târgu Mureș, fond Asociația industrială a măcelarilor din Târgu Mureș, dosar 1.

⁶ Ibidem, dosar 17.

⁷ Ibidem, dosar 20.

⁸ Traian Popa, *op. cit.*, p. 306-307.

⁹ Arh. St. Târgu Mureș, fond Asociația industrială a măcelarilor din Târgu Mureș, dosar 24.

să folosească un vocabular ales și frumos. Acest „pelerinaj“ era necesar pentru a-și câștiga experiența necesară pentru viața de familie și cea de meseriaș. După terminarea „pelerinajului“, calfele își făceau anul de probă în orașul în care voiau să rămână, apoi erau primiți în bresle.

Statutele breslei măcelarilor prevedeau ca tinerii care voiau să fie primiți între membri să aibă o purtare cinstită, fiind datori a se căsători în termen de un an de la primirea în breaslă, altfel erau pedepsiți cu zece vedre de vin. Viața familială trebuia să fie morală.

Din corespondența Breslei măcelarilor cu oficialitățile orașului Târgu Mureș rezultă faptul că breasla era implicată în diferite acțiuni de ordin social, economic, cultural și religios. Membrii breslei susțineau învățământul, depunând în contul școlilor existente sume importante de bani.

În documentul din 26 februarie 1855, se cere Breslei măcelarilor din Târgu Mureș susținerea cu bani a grădiniței de copii înființată în cinstea întâiului născut al împărătesei Elisabeta¹⁰. Mai apoi, în 1 iulie 1871, găsim o specificare despre sumele bănești vărsate în contul grădiniței de copii din Târgu Mureș în perioada 1867–1870¹¹.

Printre genurile de acte des întâlnite în cadrul fondului sunt acele protocoale (procese-verbale) întocmite cu ocazia adunărilor lunare organizate de breaslă, din care se pot extrage date cu privire la activitatea economică, financiară a breslei. Începând cu anul 1872 se trece la elaborarea noului statut de organizare și funcționare a Asociației industriale a măcelarilor din Târgu Mureș. La 4 ianuarie 1873, este expus în adunarea generală a măcelarilor din Târgu Mureș statutul de organizare, scris în limba maghiară, document original¹².

După 1872, fondul cuprinde, pentru fiecare an, procese-verbale întocmite la adunările generale ale Asociației. Tot din această perioadă avem o serie de contracte de vânzare-cumpărare a unor terenuri și imobile, din care cercetătorul cunoaște averea Asociației.

Referitor la tăierile de animale amintim existența în oraș, de timpuriu, a unui abator, despre care se pomenește în câteva documente. Astfel, în 1857 se angajează un tâmplar pentru reconstruirea abatorului¹³. Toți măcelarii erau obligați să sacrifice animalele doar la abatorul orașului. Sacrificarea animalelor era urmărită cu mare atenție de către oficialitate prin inspectori veterinari, din cauza bolilor, pentru a preîntâmpina epizootiile. Și în acest sens există o bogată corespondență între conducerea Asociației și Consiliului orașenesc. Documentele ne atestă și existența unei carmangerii a orașului, unde măcelarii își aveau locul de comercializare a cărnii și a produselor obținute din carne. Aceste locuri erau închiriate anual. Pentru sfârșitul secolului al XIX-lea începutul secolului al XX-lea, abundă cererile de înscriere în Asociație, precum și cele de eliberare a autorizației de practicare a meseriei de măcelar.

Referitor la evidența membrilor breslei și apoi a Asociației măcelarilor din Târgu Mureș, există o listă întocmită de către Thamasi Iosif, care cuprinde măcelarii din Târgu Mureș pe perioada 1812–1887¹⁴.

¹⁰ Ibidem, dosar 83.

¹¹ Ibidem, dosar 145.

¹² Ibidem, dosar 148.

¹³ Ibidem, dosar 106.

¹⁴ Ibidem, dosar 182.

Începutul secolului al XX-lea pentru această Asociație se caracterizează printr-o continuă preocupare de modernizare a procesului de prelucrare a cărnii. Apar instalațiile frigorifice aduse din străinătate.

Salubritatea, igienizarea sunt urmărite de organele locale, existând o corespondență bogată în acest sens. Prin hotărârea primăriei orașului, Asociația măcelarilor era obligată a pava, asfalta și executa canalizarea străzilor unde existau magazine de comercializare a cărnii¹⁵.

Fondul de documente Asociația industrială a măcelarilor din Târgu Mureș, prin varietatea sa documentară, constituie o bază de cercetare și cunoaștere a istoriei locale, care ar putea suscita interes din partea cercetătorilor.

¹⁵ Ibidem, dosar 220, 259, 268.

Fondul personal Paolo Mercuri

CRISANTA PODĂREANU

Paolo Mercuri este un cunoscut gravor și pictor italian care, pe la 1880, s-a stabilit în România, fiica sa, Enrica, măritându-se cu un român, Teodor Rădulescu. Pictorul s-a născut în 1804, într-o familie modestă. Și-a descoperit vocația grație unei prietene a mamei sale, care îi proiecta pe perete, cu ajutorul lămpii, figurine de hârtie. Micul Paolo a început să deseneze singur, cu negru de fum și cărbune, căței, pisici, oi, cai și tot ce vedea împrejur. În 1830 pleacă la Paris să studieze artele plastice, iar la întoarcerea la Roma este numit directorul calcografiei camerale (Calcografia comerală execută gravuri după tablouri celebre).

Paolo Mercuri a excelat în executarea gravurilor pentru reproducerea picturilor marilor maeștri, fiind numit „il principe degl'incisori viventi” (prințul gravurilor în viață). Pentru talentul și munca sa a fost răsplătit cu numeroase distincții de către papi, academiile de arte frumoase, belgiană, braziliană, franceză, rusă, ales membru onorific al onora dintre acestea, și i-au fost conferite Legiunea de Onoare, Ordinul Sfinților Maurizio și Lazzaro și Ordinul Civil de Savoia, între altele.

Fondul personal Paolo Mercuri are 0,85 m de documente în limbile italiană (cu precădere), franceză, latină, germană și română, dintre anii 1822 și 1976. Un grup de documente este constituit din invitații la Asociația Artiștilor Plastici din Paris, academii de arte frumoase, expoziții, ședințe ale unor comisii artistice din care făcea parte Paolo Mercuri.

Un grup se referă la problemele Calcografiei camerale din Roma, al cărei director era, și anume la baza materială și comenzile acesteia. Aflăm aici, de asemenea, o listă cu gravurile executate de creatorul fondului și câteva desene, acuarele și schițe.

Partea structurală „Corespondență” este formată din scrisori primite de artist de la prieteni, cunoștințe, artiști plastici și critici (Louis de Laval, Henri și Rodolphe Lehmann, Tomaso Minardi etc.), cu felicitări pentru succesele repute, comenzi, mulțumiri pentru ajutorarea sinistraților din Martinica și cu referiri la situația din Italia și Albania anilor 1800. Interesant ni se pare un formular de cotizare distribuit în 1849 de Asociația Pictorilor, Sculptorilor, Arhitecților și Desenatorilor din Paris, pentru înființarea unei Case de ajutorare a membrilor acesteia.

Date despre viața de familie aflăm din scrisorile lui Paolo Mercuri adresate soției sale, Anna-Maria de Luca, și surorii sale, Eurosia. Din 1848 se păstrează o publicație referitoare la prezervarea monumentelor istorice și arhitectonice din Roma, între care columnele lui Traian și Marcus Aurelius. Alături de „Journal de la Haye” din 1846, publicație periodică de științe, arte frumoase, literatură și modă, citim un articol despre senzaționala inovație, dagherotipul.

Partea a doua a fondului cuprinde documente referitoare la sau elaborate de Teodor Rădulescu, generele lui Paolo Mercuri, secretar al Camerei de comerț și industrie din București, al Comisiei speciale de cercetări economice de pe lângă Ministerul Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor, director al domeniilor și pădurilor statului, președinte al Consiliului de administrație al casei de depuneri din București și membru în Consiliul central al Societății funcționarilor publici. Iată, spre exemplu, corespondența Comisiei speciale de cercetări economice cu proprietarii unor fabrici de conserve, rahat, halva, bragă, care propun măsuri de revigorare a industriei românești.

Procesului-verbal al unei întâlniri franco-române la nivel guvernamental, în 1866, pentru încheierea unui tratat comercial, îi urmează memoriile Camerei de comerț și industrie din București privind repercusiunile negative ale acestui tratat asupra industriei și comerțului românești.

Alături de un regulament din 1868 al pădurilor de la frontieră, stau un număr al oficiosului Partidului Național Liberal, „Democrația“, din 1889, instrucțiuni vamale și un proiect al Legii privind administrarea monopolurilor statului, din 1899.

O scrisoare a lui Dumitru Stolojan către (Dimitrie) Filipescu relevă faptul că domnul Țării Românești, Al. D. Ghica, s-ar fi pronunțat împotriva Unirii Principatelor.

Câteva unități arhivistice conțin articole redactate de (Teodor) și (Enrica Rădulescu) pe marginea istoriei și economiei României, destinate unui ziar italian, și însemnări referitoare la relațiile culturale dintre România și Italia.

De la 1876 se păstrează statutul Societății practico-științifice a Liceului „Sfântul Sava“ din București și procesele-verbale de la ședințele în care s-a discutat despre înființarea publicației „Columna lui Traian“. Din 1903 datează o listă de subscripție pentru ridicarea unei copii a Columnei lui Traian în București, iar din 1947 expunerea de motive și Proiectul Legii pentru ratificarea Tratatului de Pace dintre România și Puterile Aliate. În fine, foarte prețioase sunt scrisorile primite de Teodor Rădulescu de la personalități ca Ion I.C. Brătianu și Vintilă Brătianu, Grigore Tocilescu, Ion Bianu și Dimitrie Sturdza.

Fondul furnizează deci informații interesante și inedite despre Italia, România și legăturile dintre cele două țări.

Colecția Ștefan Bujoreanu

MARIANA BUJOREANU

Colecția personală Ștefan Bujoreanu a intrat în păstrarea Filialei Arhivelor Statului județul Galați în septembrie 1988, fiind donată de profesorul pensionar Ștefan Bujoreanu. Ștefan Bujoreanu, profesor de latină la Huși, a fost un mare iubitor de istorie, un cercetător pasionat și un colecționar și păstrător al dovezilor existenței neamului nostru. De-a lungul carierei sale s-a preocupat mult de strângerea și studierea vechilor documente istorice care vorbesc de ținutul Horincei, locul său de baștină. Ștefan Bujoreanu a desfășurat o bogată activitate științifică și culturală, mărturie fiind și această colecție.

Colecția conține 297 unități arhivistice din anii 1742–1978 din care: 288 documente din perioada 1742–1974; două caiete manuscris cu transcrierea unor documente în chirilică din colecția sa și din afara colecției; un caiet-manuscris cuprinzând un studiu al său asupra vieții și activității savantului Orest Tafrali (1876–1937), absolvent al Facultății de litere din București, profesor la catedra de arheologie a Universității București, cu preocupări în domeniul arhivei și culturii bizantine, întemeietorul „Muzeului de antichități” din Iași, patriot înțelept, militant pentru o politică românească de democrație reală (poz. 291); un caiet-manuscris cu traducerea în proză, cu comentarii personale, a lucrării „Pontice” a lui Publius Ovidius Naso (poz. 292); un caiet jurnal al soției sale, profesoara Marioara Bujoreanu, din perioada refugiului (martie 1944 – iulie 1945) – (poz. 293); un dosar cuprinzând lucrările Colegiului bisericesc din aprilie 1978 (al cărui membru a fost și Ștefan Bujoreanu) pentru alegerea titularului în scaunul vacant de episcop al Romanului și Hușilor în persoana lui Eftimie Luca (poz. 296/1978); un dosar conținând adrese, fotografii, extrase, cărți poștale, chitanțe, bonuri de comandă privind apariția revistei „Arta și arheologia” în perioada 1936–1938 la Iași, al cărui director a fost Orest Tafrali și la care au colaborat nume de prestigiu ale culturii românești. La apariția acestei reviste o contribuție însemnată a avut și profesorul Ștefan Bujoreanu (poz. 294/1936); un dosar cu hărți, bilete de voie, extrase din publicații, ordine de serviciu, telegrame, scrisori, fotografii, vederi, broșuri din perioada 1940–1945, când Ștefan Bujoreanu a participat la război în cadrul Regimentului 11 Dorobanți; un fragment de hartă a părții de nord-est a Moldovei, probabil din 1829, în limba germană, cu principalele puncte de reper: Sadagura, Câmpulung-Moldovenesc, Ocna, Bârlad, Ackerman, Bender, Soroca, Moghilev (poz. 297–(1829)).

Ordonarea și inventarierea unităților arhivistice s-a făcut cronologic și după categoriile de documente și anume: mai întâi au fost ordonate și inventariate cronologic toate documentele din perioada 1742–1978, apoi manuscrisele, de asemenea în ordine cronologică, apoi cele două dosare cu diferite acte referitoare la revista „Arta și arheologia” și la participarea lui Ștefan Bujoreanu la cel de-al doilea război mondial și, la sfârșit, fragmentul de hartă a părții de nord-est a Moldovei.

Baza colecției o constituie, evident, cele 288 de documente din 1742–1978, din care 263 de documente sunt în chirilică din perioada 1742–1881. Aceste documente ne dau informații despre valea Horincei, una din regiunile cele mai fertile ale Moldovei de Jos, situată în partea de nord a județului Covurlui, locuită din timpuri preistorice. În nordul văii Horincea erau cinci sate: Tuțcani, Mălușteni, Ghireasca, Sipeni, Mănăstirea, care, inițial, au constituit o singură moșie, stăpânită de un anume Frâncu, moșie dăruită acestuia de Ștefan cel Mare după bătălia de la

Podul Înalt și pe care acesta a împărțit-o celor cinci fii ai săi, care au pus temelia celor cinci sate mai sus menționate. În zona Tuțcanilor s-a născut și a trăit, o parte a vieții sale, autorul acestei colecții.

Categoriile de documente existente în colecție sunt: zapise de vânzare-cumpărare, răscumpărare, arendare de moșii și de împrumut de bani; jalbe adresate instanțelor judecătorești în vederea rezolvării unor pricini de judecată mai ales pentru pământ; înștiințări de prezentare la judecată a părților implicate în procese; rezoluții date pricinilor de judecată; izvoade, chitanțe, liste de veniturile unor moșii sau de cheltuielile pentru pricinile de judecată; vechilime, contracte, învoieli ale răzeșilor pentru numirea unor vechili care să-i reprezinte la judecată; spițe de neam ale răzeșilor din Igești din 1768 (poz. 8/1768), ale Mârzațeștilor, probabil din prima jumătate a secolului al XVIII-lea (poz. 174/(1/2 sec. 18)); orație de nuntă din 1834 (poz. 79/1834) și descântec din 1849, ambele din Tuțcani (poz. 166/1849); mărturia hotarnice: hotarnica Aldeștilor din 1777, hotarnica Lupeștilor din 1784; hotarnica moșiei schitului Ghireasca din 1797, hotarnica Tuțcanilor (poz. 92/1836); hotarnica privind Școala publică din Huși, făcută în 1851 de slugerul Costache Alexandrescu (poz. 186/1851), hotarnica Hușilor din 1922 (poz. 281/1922); hrisovul lui Mihail Sturdza din 25 octombrie 1839 către Divanul Apelativ în pricina de judecată pentru avere dintre neguțătorul Moiadul și cumnata sa Rucsandra (poz. 109/1839); decretul domnului Mihail Sturdza din 1847 privind ridicarea la rangul de postelnic al lui Dimitrie Viorescu (poz. 160/1847); harta moșiei Răseștilor, probabil din prima jumătate a secolului al XVIII-lea (poz. 176/(1¹/₂ sec. 18)).

Documentele sunt în majoritate originale, dar sunt și copii. Suportul pe care sunt scrise este hârtia, în cea mai mare parte cu filigran. Ca semne de validare, cele mai multe documente au pecete rotundă sau ovală în negru de fum, unele în tuș negru, iar pe Decretul lui Mihail Sturdza din 1847 este pecete hexagonală în roșu. Documentele sunt, în general, bine păstrate și conservate, dar sunt și unele pătate, rupte, lipite, cu scrisul șters, greu lizibil.

Colecția cuprinde și două caiete – manuscris în care sunt transcrise cea mai mare parte a documentelor în chirilică din colecție și documente găsite de Ștefan Bujoreanu în păstrare la Arhivele Statului Iași, la învățătorul Tănase Grigore din Huși, la Biserica Sf. Apostoli Petru și Pavel din Huși, la Marieta Lupu, cumnata doctorului Nicolae Lupu, politician cu vederi de stânga, la preotul Alexandrescu Tănăsache din Tătăreni. Acești păstrători de documente sunt menționați de însuși autorul manuscriselor. O parte din documentele transcrise în caiete au făcut obiectul unor studii și articole publicate de Ștefan Bujoreanu în „Anuarul Institutului A. D. Xenopol din Iași” (poz. 4/1978).

Transcrierea documentelor chirilice în cele două manuscrise și prezentarea zonei Tuțcanilor făcută de Ștefan Bujoreanu la sfârșitul unuia din ele, bazată pe informațiile cuprinse în documentele studiate din colecția sa și din altele, s-au făcut în scopul oferirii unei imagini, a unor dovezi concrete despre locurile natale.

Astfel, sunt prezentate cele mai vechi dovezi de existență a văii Horincea și a Tuțcanilor, importanța acestui ținut, organizarea administrativă de-a lungul timpului; existența unei Bănci populare la Tuțcani din 1904, bancă ulterior desființată; activitatea unei societăți culturale „Izvor de viață” începând cu 1926–1927 și al cărei animator a fost profesorul Ion Vicol și care a avut drept scop culturalizarea satului; evenimentele istorice cele mai importante petrecute în Tuțcani, eroi tuțcăneni, obiceiuri, tradiții populare și câteva spițe de neam originare din Tuțcani. Toate aceste informații sunt rodul unei munci îndelungate,

unei cercetări atente, unor observații personale competente și mai ales al unei mari dorințe de cunoaștere, de el și de alții, a acestor locuri.

Colecția donată Arhivelor Statului Galați de profesorul Ștefan Bujoreanu dovedește o mare pasiune pentru istorie, pentru păstrarea și conservarea informației istorice.

ȘTIINȚE AUXILIARE ALE ISTORIEI

Din bibliografia vexilologiei românești

I. LUCRĂRI BIBLIOGRAFICE

*** *Bibliografia analitică a periodicelor românești* (autori: Lupu I., Camariano N., Papadima O.), vol. I, 1790–1850, partea a III-a, București, 1967, p. 827–1245 (cuprinde, în cadrul heraldicii, și subiecte de vexilologie).

*** *Bibliografia analitică a periodicelor românești* (autori: Lupu I., Berindei D., Camariano N., Papadima O.), vol. II (1851–1858), partea a III-a, București, 1972, p. 959–1345 (cuprinde, în cadrul heraldicii, și subiecte de vexilologie).

*** *Bibliografia istorică a României. Bibliografie tematică*, Edit. Acad. R. S. România, București, vol. I (1944–1969) întocmit de Crăciun I., Hristodol Gh., Știrban M. și colab., 1970, 386 p. (la p. 65–66 lucrări privind vexilologia); vol. IV (1969–1974) întocmit de Hristodol Gh., Știrban M., Bathory I. și colab., București, 1975, 514 p. (la p. 100 heraldica și vexilologia); vol. V (1974–1979) întocmit de Pascu Șt., Hristodol Gh., Știrban M. și colab., 1980, 454 p. (la p. 74–75 lucrări de vexilologie); vol. VI (1979–1984) întocmit de Pascu Șt., Hristodol Gh., Bathory I. și colab., 1985, 531 p. (la p. 95–97 lucrări de vexilologie); vol. VII (1984–1989), autori: Hristodol Gh., Bathory I., Iancu Gh., Marga D., Păun Nicolo, Mândruț Stelian, Ivaneș Constantin, Edit. Acad. Române, București, 1990 (la p. 71–72 heraldica).

*** *Catalogul steagurilor* (Muzeul Militar Central) manuscris nr. 172.

Cernovodeanu Dan, *Bibliografia heraldicii românești*, București, 1977, (capit. D., Vexilologia heraldică), p. 43–46.

Deutsch Robert, *Istoricii și știința istorică în România, 1944–1969*, Edit. Științifică, București, 1970, 678 p.

Matei Alexandru, *Bibliografia operei profesorului Aurelian Sacerdoțeanu (1922–1974)*, I–III, „Revista Arhivelor”, nr. 4 (1976), p. 550–556; nr. 1 (1977), p. 108–118; nr. 3 (1977), p. 291–304.

Tudorică Mioara, *Revista Arhivelor. Bibliografie tematică* (la p. 341–395 se află capitolul referitor la științele speciale ale istoriei; la nr. 1116 vexilologie), D.G.A.S., București, 1988, 533 p.

II. LUCRĂRI GENERALE

Almaș Dumitru, *ABC – Tricolorul – simbol al libertății și unității poporului român*, București, 1984, 16 p.; 5 ilustrate.

Almaș Dumitru, *Tricolorul simbol al unității naționale*, în „Limba și literatura română” anul XVI, 4 (1987), p. 32–35.

Barnea Ioan, *Stindardul dacilor pe Arcul de Triumf al lui Galerius*, în „Magazin istoric”, anul XII, 1 (130), 1978, p. 11–15; 4 ilustrații.

Bejancu Gh. col., Mocanu V., col. dr. *Chemare din tricolor*, Edit. Militară, București, 1983, 143 p.

Berariu Constantin, *Tricolorul românesc*. Notițe de..., Cernăuți, 1901.

Benson Gary S., *Two early national flags of Walachia and Moldavia*, în „The Flag Bulletin“ (Winchester, Massachusetts, U.S.A.), IX, 2 (1970), p. 62–66; 2 ilustrate.

Berciu Dumitru, *Asupra „Balaurului dacic“*, în „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice“ 30 (1937), p. 87–90.

Bizerea Marius, *Tricolorul românesc peste veacuri*, în „Magazin istoric“, an IV, nr. 9 (42) septembrie, 1970, p. 50–51.

Bunea Aurelia, *Steagul României – simbol de unire a Transilvaniei cu România în perioada dualismului*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie“, Cluj, anul XIV, 1971, p. 292–311.

Bunea Aurelia, *La drapeau de la Roumanie – symbole de l'aspiration a l'union de la Transilvanie avec la Roumanie (1850–1918)*, în „Revue roumaine d'histoire“, tome X, 4 (1971), p. 729–743.

Căzânișteanu Constantin, *Trei culori cunosc pe lume*, în „Magazin istoric“, an I, 8 (1967), p. 35; 1 ilustrație.

Cernovodeanu Dan, *Les origines lointaines du drapeau tricolore roumain*, Recueil du VIII-e Congres International de Vexilologie, Viena, 25–29 iunie, 1979, p. 197–206.

Cernovodeanu Dan, *L'evolution du drapeau tricolore roumain de 1834– à 1881*, Recueil du IX Congres International de Vexilologie, Ottawa, 24–27 august 1981.

Cernovodeanu Dan, *Evoluția drapelului român între 1834–1881*, „Buletinul Bibliotecii Române“ din Freiburg, în Breggau 6, vol. IX, (XIII), 1982, p. 249–266.

Cernovodeanu Dan, *Les pavillons de la marine militaire et de commerce de Valachie et de Moldavie, puis de Principautés unies, enfin de Roumanie au XIX-siècle (1834–1887)*, în „Vexilla Belgica“, Annuaire de la Société Belge de Vexillologie (1983); Bruxelles 1984, p. 100–122; cu 22 ilustrații.

Cernovodeanu Dan, *Les drapeaux royaux de Roumanie et les pavillons de la marine militaire de ce pays au XX-e siècle*, Recueil du XI Congres International de Vexillologie, Madrid, 26–31 mai 1985, Barcelona, 1987, p. 136–149; 7 ilustrații.

Cernovodeanu Dan, *Nouvelles contributions à l'étude des pavillons de commerce de la Valachie et de la Moldavie au XIX-e. siècle*, în „The Flag Bulletin“ 1989, nr. 130, vol. XXVIII, nr. 1–4, p. 38–43, cu 4 ilustrații (comunicare susținută la cel de-al XII-lea Congres Internațional de Vexilologie, San Francisco, 12–16 august 1987).

Crețeanu Radu, *Sur un vieux drapeau roumain publié à l'étranger*, în „Revue Roumaine d'histoire“, tom. XVII, iulie-septembrie 1979, p. 513–518.

Dogaru Maria, *Însemne geto-dace*, în „Lupta întregului popor“ (număr special), 1986, p. 58–59; 1 ilustrație.

Dogaru Maria, Mureșan Augustin, *Drapelul este însăși România – file din istoria tricolorului*, în „România pitorească“, mai 5, 185; (1987), p. 7; 3 ilustrații.

Dogaru Maria, *Tricolorul românesc, o istorie glorioasă*, în „Anale de istorie“, 1 (1988), p. 133–148.

Dogaru Maria, *Simbolurile naționale. Drapelul României. Stema țării și sigiliul statului. Ziua națională a României. Imnul național al României*, în „Supliment al revistei «Alo '981» (realizată sub coordonarea Direcției de Cultură

din Ministerul de Interne), nr. 2, 1993, p. 1–11. Ediția a doua revăzută, în Colecția „PRO-PATRIA”-1995 (publicație coordonată de instituția menționată mai sus).

Fala P., *Steagul sau drapelul. Nația sau neamul*. Biblioteca Ligii contra bolșevismului, Bălți, 1919.

Fleea I., *Steagul roșu democrat. Originea steagului roșu*. 1947, „Biblioteca socialistă”, nr. 94, 30 p.

Florea Corneliu, *Unde este tricolorul românesc?*, în „Lumina” (Ediție specială), Oradea, nr. 8 (1990), p. 20.

Ioniță M. Alexandru, *Tricolorul românesc, mărturie peste veacuri a permanenței și continuității poporului român, a aspirațiilor lui spre unitate și independență*, în „Biserica Ortodoxă Română”, Anul CII, 11–12 (1984), p. 858–875.

Iscru Gheorghe, *Cuvânt despre tricolor*, în „Academica”, nr. 10, (1991).

Karadja I. C., *Un steag, poate românesc în Suedia*, în „Revista istorică”, XV, 4–6 (1929), p. 142–149.

Karadja I. C., *Steagurile cucerite de Mihai Viteazul în lupta de la Gurăslău din 3 august 1601*, în „Analele Academiei Române”, S. III, Memoriile Secției Istorice, tom. XIV, 1933, p. 179–182.

Lăcustă Ioan, *Inscripție la tricolorul românesc*, în „Lucafeărul” Almanah (Ediție specială), (1982), p. 25; 1 ilustrație.

Mănescu Jean N., *Cu privire la vechimea tricolorului românesc*, lucrare prezentată la Comisia de heraldică, genealogie și sigilografie, manuscris.

Mișchevca V., Negrei I., *Materiale de vexilologie heraldică. (Mențiuni și descrieri de steaguri și drapele moldovenești din sec. XV – mijlocul sec. XIX)*, în „Revista de Istorie a Moldovei”, nr. 2, 1990, p. 48–56.

Mișchevca Vladimir, Negrei Ion, *Tricolorul și tradiția istorică*, în „Literatură și artă”, nr. 18 (2334) din 3 mai 1990, p. 3; 1 ilustrație.

Mișchevca Vladimir, Negrei Ion, Nichitici Alexandru, *Simbolurile Țării Moldovei. (Din istoria vexilologiei și sigilografiei heraldice moldovenești din sec. XIV–XIX)*, Chișinău, Edit. Știința, 1994, 129 p.; 39 ilustrații.

*** *Ministerul de război, anuarul ofițerilor și drapelurilor armatei române cărora li s-a conferit Ordinul „Mihai Viteazul”*, Atelierele grafice Socec, Societatea anonimă, București, (f. a.), 321 p.

Mosanu A., *Drapelul de stat al R. S. Moldova*, în „Moldova Socialistă”, 1990 mai 12.

Moisil Constantin, *Steaguri vechi românești*, în „Universul”, LVIII, 1941, nr. 293 (28 octombrie), p. 2; 4 ilustrații.

Moisil Constantin, *Steaguri și steme*, în „Universul”, LXIII, 1941, nr. 300 (4 noiembrie), p. 2; 3 ilustrații.

Mureșanu Camil, *Tricolorul românesc – atestat pe timpul împăratului Justinian?*, în „Tribuna”, anul XIX, nr. 44 (718), 29 octombrie (1970), p. 6.

Metzulescu Stelian, *Din simbolul artei plastice creștine: reprezentarea Sfântului Gheorghe și dragonul*, în „Mitropolia Banatului”, anul XV, 1–3 (1965), p. 123–144; 10 ilustrații.

Metzulescu Stelian, *Reprezentări și inscripții religioase aflate pe steagurile din trecutul țărilor românești (1500–1856)*, în „Glasul bisericii”, XXI, 1962, nr. 9–10, p. 917–941.

Năsturel P. V., *Steagul, stema română, însemnele domnești, trofee. Cercetare critică pe terenul istoriei*, București, 1903, 158 p.; 53 ilustrații.

Năsturel P. V., *Steagul și stema României. Perioada convențională*, în „Albina“, revista enciclopedică populară, IV, 1900, nr. 10 (3 decembrie), p. 253–257; nr. 11 (10 decembrie), p. 287–291; nr. 13–14 (24–31 decembrie), p. 339–343; IV, 1901, nr. 15–16 (6–14 ianuarie), p. 392–397; nr. 23 (4 martie), p. 626–631; nr. 37 (10 iunie), p. 1014–1016; nr. 38 (17 iunie), p. 1047–1051; nr. 39 (24 iunie), p. 1058–1071; nr. 47–48 (19–26 august), p. 1250–1255; nr. 49 (2 septembrie), p. 1301–1304; nr. 51 (16 septembrie), p. 1366–1370; V, 1901, nr. 2 (14 octombrie), p. 38–42.

Nistor Ioan, *Trofeele cucerite de oastea lui Mihai Viteazul în bătălia de la Gurăslău*, în „Mihai Viteazul și Sălajul“, Zalău 375, (1976), p. 205–223.

Nistor Ion, *Steagurile de la Gurăslău*, în „Magazin istoric“, Anul X, nr. 8 (113), august (1976), p. 16–17; 2 ilustrații.

Pădurean Augustin, *Tricolorul, conștiința originii străvechi*, în „Astra“, 3 (1983), p. 12.

Pădurean Augustin, *Tricolorul în fața științei și conștiinței*, în „Astra“, nr. 5 (1983), p. 10.

Pălânceanu Elena, *Steaguri din colecția Muzeului de Istorie a R. S. România*, în „Muzeul Național, I (1974), p. 135–155; 6 ilustrații.

Popescu Elena, *Căzânișteanu Constantin, Piese din colecția de drapele a Muzeului Militar Central*, în „Revista Muzeelor și Monumentelor“, Muzeu, III (1966), p. 136–141; 3 ilustrații.

Popovici Ioan, *Arădenii și tricolorul*, în „Flacăra roșie“ (Arad), Anul XXLI, nr. 11975 din 1 decembrie (1984), p. 3.

Popovschi V., *Tricolorul Basarabiei în 1917*, în „Vocea poporului“, 1990 aprilie 3.

Proca Mihaela, *Tricolorul în 1908?* „Magazin istoric“, an XII, 11 (1979), p. 32 și 61.

Radovici M., *Mărturii emoționante*, în „Viața armatei“, noiembrie 11 (1990), p. 13, 1 ilustrație.

Romanescu Marcel, *Despre schiptru*, Monitorul oficial și Imprimeria Statului, extras din „Revista Istorică Românească“, XVI (1946), fasc. III, p. 288–294.

Rosetti Radu, *Știri mărunte și note relative la istoria armamentului la noi. Când s-a adoptat steagul tricolor la noi*, în „Memoriile secț. istorice a Academiei Române“, seria III, tom. XI, mem. 2, București, 1930, p. 30–33.

Rosetti R., *Steaguri prapure, polemici*, în „Buletinul Muzeului Militar Național“, V (1938–1939), nr. 3–4, p. 19–26.

Sbierea I. G., *Ceva despre tricolorul român*, în „Calendarul Minervei“ pe anul 1905, București, 1905, p. 218–227.

*** *Simbol al demnității* (M. Adauge), Chișinău, 1990.

Snagov-Dumitru Ion, *Culorile Columnei*, în „Magazin istoric“, anul XXI, nr. 6 (1987), p. 17–18.

Stănciulescu Ștefan Tiberiu, *Drapelul armatei sub domnia lui Ferdinand*, București, 1914.

Stephănescu Mihail, *Drapeaux militaires roumains du XIX-e siècle aux armoiries des districts et des villes*, „Recueil du XI-e Congrès International des Sciences Genealogique et Heraldique“, Liege, 29 mai – 2 iunie 1972, Braga (Portugal), 1973, p. 467–475; 2 ilustrații.

Stoicescu Nicolae, *Un nou steag românesc*, în „Revista de istorie“, nr. 8 (1978), p. 1470.

Strachină Olivia și Alexandru, *Tricolorul românesc. Tradiție și permanență*, în „Manuscriptum“, anul XVII (63), 2 (1986), p. 148–152; 28 ilustrații.

Sturdza Săucești Marcel, *Die Brüder im Polnischen Heer vor Wien 1683*, în „Adler“, (Viena), XXIII, 1973, 9 Bd. Heft 9, ianuarie-martie, p. 221 a–224 a; 4 ilustrații.

Sturdza Săucești Marcel, Gonța I. Al., *Tricolorul românesc, simbol al unității naționale sub Mihai Viteazul*, în „Revista Arhivelor“, anul XI, 2 (1968), p. 69–78; 5 ilustrații.

Suluțiu Sterca Iosif, *Tricolorul românesc*, în „Transilvania“, nr. 10(1901), p. 295–305.

Tvircum V. I., *Steagurile militare moldovenești din prima jumătate a secolului XVIII*, în „Revista de istorie a Moldovei“, nr. 2, 1990.

Theodoru Ștefan Gheorghe, *Drapelul dobrogean din 1350*, lucrare în manuscris.

Theodoru Ștefan Gheorghe, *A Walla. A Wallachian flag*, U.S.A. New York, 1977, 18 p.

Țurcanu Ion, *Tricolorul în lumina surselor mai vechi și mai noi*, în „Literatură și artă“, (Chișinău), 25 (2289) din 15 iunie 1989, p. 3.

Vasile Al., *Drapelul... este istoria întreagă a României*, în „Lupta întregului popor“, 1 (3), 1985, p. 10–12, 28; 7 ilustrații.

Velcu Anton, *Steagurile României*, în „Enciclopedia României“, vol. I, București, 1938, p. 72–82, ilustrații.

Whithe Smith, *Les drapeaux a travers les âges et dans le monde entier*, Edit. Fayard, 1976.

III. LUCRĂRI DESPRE STEAGURI DOMNEȘTI

Burada T. T., *O călătorie la muntele Athos, 1884* (despre steagul lui Ștefan cel Mare).

Cernovodeanu Dan, *Stindardul cel mare al lui Mihai*, în „Magazin istoric“, IX, 1975, nr. 7 (100), p. 14; 1 ilustrație.

Costandache Gr., *Steagul lui Șerban Cantacuzino*, în „Universul“, 28 ianuarie 1937.

Ghibaldan Valeriu, *Povestea unui steag*, în „Magazin Istoric“, anul IX, 1 (1975), p. 10–11.

Karadja I. C., *Tot despre steagul lui Istrate Dabija răscumpărat de guvernul român în 1937*, în „Revista istorică“, XXIV, 4–6, (1938), nr. 4–6, p. 118–122.

Karadja I. C., *Steagul românesc al lui Istrate Dabija voievod (pierdut în anul 1664, redobândit în anul 1937)*, în „Analele Academiei Române“, Memoriile Secției Istorice S. III, t. XIX, mem. 5 (1937), p. 75–79.

Iorga Nicolae, *Trei vechi steaguri*, în „Neamul românesc“, nr. 24 (1906).

Iorga Nicolae, *Steagul lui Mihnea Vodă Radu în Muzeul istoric din Belgrad*, în „Analele Academiei Române“ Mem. Secț. Ist. s. II, t. XXXVI, mem. 16, 1913–1914, p. 529–535; Extras, Socec – Sfetea Tip. Carol Gozl, București; Harrassowitz, Leipzig; Geroid, Viena, 1914, 12 p.; 1 ilustrație.

Iorga Nicolae, *Steagul lui Ștefan cel Mare*, în „Calendarul Regina Maria“, Iași, 1918, p. 117–119.

Lisseanu Popa Traian, *Tot despre steagul ostășesc din timpul lui Șerban Cantacuzino*, București, 1938, p. 1–12.

Nicolescu Ștefan, *Steagul bisericesc al lui Ștefan cel Mare de la Muzeul Militar Național*, București, 1937.

Popescu I. Gr., *Un steag românesc aflat în Suedia*, în „Buletinul Muzeului Militar Național“, III (1939–1940), nr. 5–6, p. 103–106.

Romanescu Marcel, *Despre steagul lui Mihai Radu*, în „Analele Olteniei“, XX (1941), nr. 113–118, p. 58–60. Extras, Craiova, 1941, 6 p., 1 planșă.

*** *Despre steagul lui Alexandru Ioan Cuza*, în „Almanahul Oștirii“, 1988.

Stephănescu Mihail G., *Etendards princiers roumains de l'époque phanariote*, în „Heraldica et Genealogica“, Viena 1972, p. 699–644; 3 ilustrații.

Sturdza D.A., *Steagul lui Șerban Vodă Cantacuzino (1683)*, în „Analele Academiei Române“, S. II, t. IX, (1887), p. 224–268.

Velcu Anton D., *Steagul lui Constantin Vodă Ipsilanti*, în „Omăgiu lui C. Giurescu“, București, 1944, p. 547–550; 1 planșă.

Velcu Anton, *Steagul lui Ștefan cel Mare de la Muzeul Militar este ostășesc sau bisericesc?*, București, 1938.

Velcu Anton D., Potocki Andrei, *Steaguri domnești din timpul domnitorului Alexandru Dimitrie Ghica (1834–1842)*, în „Buletinul Muzeului Militar Național“. I, 2 (1937), p. 21–23; 5 ilustrații.

IV. LUCRĂRI DESPRE STEAGURI OSTĂȘEȘTI

Lisseanu Popa Traian, *Steag ostășesc moldovenesc din vremea lui Ștefan cel Mare*, în „Buletinul Muzeului Național Militar“, anul I, nr. 1 (1937), p. 25–27.

Popescu Elena, *Drapelele înmânate unităților oștirii din Moldova în perioada 1834–1858 existente în colecțiile Muzeului Militar Central*, în „Studii și materiale de istorie și muzeografie“, 2–3, (1969–1970), p. 296–302; ilustrații.

Popescu Elena, Căzănișteanu Constantin, *Cu privire la cele mai vechi drapele tricolore ale oștirii din Țara Românească*, în „Revista Muzeelor“, VI, 2 (1969), p. 173–175; 1 ilustrație.

Radovici Maria, *Drapelele unităților armatei române participante la războiul pentru independență din anii 1877–1878 din patrimoniul Muzeului Militar Central*, în „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară“, 10 (1977), p. 235–246; 3 ilustrații.

Radovici Maria, *Drapele de luptă (1834–1980) ocrotite de Muzeul Militar Central – nesecat izvor de educație patriotică*, în „Studii și materiale de istorie și muzeografie“, 16 (1983), p. 56–66; 9 ilustrații.

Rezachevici Constantin, *Steagurile militare ale Țării Românești și Moldovei în veacul al XVIII-lea*, în „Revista de Istorie“, t. 29, 1976, nr. 8, p. 1192–1213; 6 ilustrații.

Ucrain Constantin, *Steagul ostășesc în trecutul de luptă al poporului român*, Edit. militară, București, 1965.

Velcu Anton D., *Prefață la Memorialul drapelelor oștirii române. 2. Steag ostășesc din vremea lui Șerban Cantacuzino*, în „Buletinul Muzeului Militar Național“, I, 1937, nr. 1, p. 28–32; ilustrații.

Velcu Anton, *Memorialul drapelelor oștirii române*, în „Buletinul Muzeului Militar Național“, anul I, nr. 1–2 (1937), p. 16–32; anul II, nr. 3–4 (1938), p. 19–24; anul III, nr. 5–6 (1939–1940), p. 28–30.

Velcu Anton, Potocki Andrei, *Din memorialul drapelelor și stindardelor oștirii din Țara Românească*, în „Buletinul Muzeului Militar Național“, III, 1939–1940, nr. 5–6, p. 28–30; ilustrații.

V. LUCRĂRI DESPRE STEAGURI ORĂȘENEȘTI

Cernovodeanu Dan, *Drapelul armoriat al orașului Craiova datând din prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Revista Arhivelor“, 1 (1991), p. 134–141.

Faur Viorel, *Istoria steagului național al românilor din Oșorhei*, în „Cele trei Crișuri“ (serie nouă), anul 1, nr. 3 (1990), p. 9 (prezintă istoria steagului românesc din biserica ortodoxă din Oșorhei, utilizat după Marea Unire din 1918).

Oproiu Mihai, *A existat steagul Târgoviștei?* în „Valachica“, 9 (1977), p. 529.

Straussenburg Albert, Arz. von. dr., *Alte Fahnen*, în „Mitteilungen aus dem Baron Brukenthalischen Museum“ IX/X, 1944, p. 89–93.

VI. LUCRĂRI DESPRE STEAGURI DE BRESLE

Costescu Eleonora, *Steaguri de breaslă (pictate) în Banat în veacurile XVIII-XIX*, în „Ziridava“, XI, 1979, p. 817–822.

Diaconescu Speranța Teodora, *Steaguri de breaslă bucureștene de la mijlocul secolului al XIX-lea*, în „Revista Muzeelor și Monumentelor“, Muzeu, 5 (1989), p. 51–55; 6 ilustrații.

Florea Mircea Pavel, Ene Laurențiu, *Un steag al corporației patentarilor din Târgul Horezu*, în „Revista Muzeelor și Monumentelor“, Muzeu, 6 (1983), p. 46–47; 2 ilustrații.

VII. LUCRĂRI DESPRE STEAGURI DE ASOCIAȚII ȘI INSTITUȚII

Arimia Maria, Furo Silvia, *Mesajul unui steag*, în „Magazin istoric“, 10 (1970), p. 26; 1 ilustrație.

Cârstea Dorina, *Steagul Societății „Gutenberg“*, în „Materiale de Istorie și Muzeografie“, VI (1968), p. 231–235.

*** *Imagini ale unui trecut glorios*, Editura didactică și pedagogică, București, 1974.

Mureșan Augustin, *Steagul Societății de Ajutor Reciproc „Expresul“, a funcționarilor C.F.R. – filiala Arad*, în „Ziridava“, XV–XVI, (1987), p. 489–495; 2 ilustrații.

Mureșan Augustin, *Steagul Partidului Ecologist-Umanist din România, fondat în Arad*, în „Viața“ (Arad), nr. 2/08 (1992), p. 3.

Panțuru Ion, *Muzeul pompierilor*, în „Revista Muzeelor și Monumentelor“, Muzeu, 3 (1984), p. 6–17; 2 ilustrații.

Rățoi Tudor, *O interesantă piesă din Muzeul „Porțile de Fier“. Drapelul Societății muzicale „Doina“ din Turnu-Severin*, în „Drobeta“, IV, 1980, p. 207–211; 2 ilustrații.

* **Simion C.**, Bășoiu N., Domokoș F., Turți V., Mureșan A., *13 septembrie 1848 – 13 septembrie 1991. Sub falduri de drapel, pagini de istorie*, în „Adevărul“ (Arad), anul III, nr. 455, 13 septembrie (1991), supliment, p. 5. Se prezintă steagurile din: Zăbrani (1879), Șiria (1886), Nădlac (1891), Curtici (1927), Lipova (1937).

Velcu Anton D., Potocki Andrei, *Steagul Agiei din timpul domnitorului Grigore Dimitrie Ghica (1822–1828)*, în „Buletinul Muzeului Militar Național“, I, 2 (1937), p. 19–20; 3 ilustrații.

VIII. LUCRĂRI DESPRE STEAGURI FOLOSITE ÎN TIMPUL REVOLUȚIILOR DIN 1821 ȘI 1848

Billecoq Adolphe, *Album Moldo-Valaque ou guide politique et pitoresque à travers les Principautés du Danube*, Paris, 1848.

Boca Mihaela, *Tricolorul în 1848*, în „Magazin istoric”, an XII, nr. 11, oct. 1979, p. 32, 61.

Bunea Aurelia, *Steagul românilor din Transilvania în revoluția din anii 1848–1849*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, XII (1969), p. 37–52.

Căzănișteanu Constantin, *În legătură cu drapelele instituite în timpul revoluției muntene de la 1848*, în „Materiale de Istorie și Muzeografie”, IV (1966), p. 265–272.

Diaconu I. Ion, *Tricolorul românesc*, în „Almanah turistic pentru tineret”, B.T.T., (1983), p. 7; 1 ilustrație.

Dogaru Maria, *Tricolorul și cocardele în contextul luptei revoluționarilor pașoptiști*, în „Revista de istorie”, tom. 31, nr. 5 (1978), p. 861–869.

Faur Viorel, *Unirea – marele vis al neamului. Tricolorul, simbolul mândru al suveranității naționale*, în „Familia”, 24, nr. 1 (1988), p. 6.

Gărău Adriana, *Gărău Zaharia, Stindardul cel mare al lui Tudor Vladimirescu, document programatic al revoluției de la 1821*, în „Mitropolia Olteniei”, 33, 7–9 (1981), p. 409–419.

Ghibu Onisifor, *Contribuții la istoria revoluției din 1821. Legăturile dintre Gheorghe Lazăr și Tudor Vladimirescu*, în „Repere Sibiene”, Studii și referate, II, Sibiu, 1980, p. 33–62.

Iordache Marin, *Noi considerații în legătură cu steagul revoluției din 1821*, în „Oltenia”, 3 (1981), p. 147–152.

Iscru Gheorghe D., *Steagul revoluției din 1821*, în „Revista Arhivelor”, anul LXIII, vol. XLIII, 2 (1981), p. 204–212.

Iscru Gheorghe D., *Contribuții documentare privind steagul lui Tudor Vladimirescu*, în „Mitropolia Olteniei”, 7–9 (1981).

Metzulescu Aurel, *Steagul lui Tudor Vladimirescu*, în „Oltenia”, (Documente, Cercetări, Culegeri), cartea a II-a, Craiova, 1941, p. 134–138; 1 ilustrație.

Metzulescu Aurel, *Ciucurele steagului domnului Tudor Vladimirescu – originea steagului tricolor român*, în „Buletinul Uniunii ofițerilor de rezervă”, București, XV, nr. 1–2 (1938), p. 36–41.

Mirel Maria, *Obiecte legate de revoluția din 1848 în colecția Muzeului de Istorie a Transilvaniei*, în „Anuarul Muzeului Național” (1973), p. 735–753, 17 ilustrații.

***, *Steagul lui Tudor Vladimirescu*, în „Buletinul Muzeului Militar Național”, an I, nr. 2, 1973, p. 18–20.

Strachină Olivia, **Strachină Alexandru**, *Reconstituirea steagului revoluției din 1821*, în „Revista Arhivelor”, anul LVIII, vol. XLIII, 2 (1981), p. 213–216; 1 ilustrație.

Velcu Anton D., *Steagul lui Tudor Vladimirescu*, în „Buletinul Muzeului Militar Național”, I (1937), nr. 2, p. 17–18; 2 ilustrații.

Vornicescu Nestor, *Reprezentarea întregului „norod românesc” pe steagul revoluției de la 1821*, în „Ramuri”, 1981, p. 11.

Vornicescu Nestor, *Descătușarea 1821* (Cap. III, *Steagul revoluției din 1821 – simbolul luptei mântuitoare pentru sfânta cauză obștească, pentru dreptate, pentru unitate*), Edit. Mitropolia Olteniei, Craiova, 1981, p. 123–135.

IX. LUCRĂRI DESPRE STEAGURI FOLOSITE ÎN 1918

Belciu Ioan, *Un steag al voluntarilor bănățeni*, în „Gazeta voluntarilor“, anul I, nr. 6, 1923.

Cațavei Victor, **Mureșan Augustin**, *Drapelul Gărzii naționale române a marinarilor de la Pola*, în „Crisia“, XVII (1987), p. 345–351; 1 ilustrație.

Dănilă Ștefan, *Un vechi drapel tricolor la Muzeul din Bistrița* (drapel folosit la Adunarea de la Alba Iulia), în „File de istorie“, Muzeul Bistrița, 1988, p. 83–87.

Diaconu I. Ioan, *Povestea unui steag tricolor*, 1918, Edit. I. Creangă, București, 1981, p. 70.

Dudaș Vasile, *Mărturie a unui trecut glorios – un drapel al primului detașament de voluntari transilvăneni din armata română în anii primului război mondial*, în „Revista Muzeelor și Monumentelor“, Muzeu, 2 (1981), p. 53.

Dumitrescu Constantin, *Din lunga timpului bătaie. Anul 1918 în amintirile unor martori oculari*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p. 137.

Mureșan Augustin, *Istoria drapelului Gărzii naționale române a marinarilor de la Pola*, în „Patriotism și cultură“, Edit. Helicon, Timișoara, 1992, p. 62–70.

Mureșan Augustin, *Două steaguri tricolore din timpul Marii Uniri a românilor de la 1918*, în „Crisia“ XVIII (1988), p. 747–750; 2 ilustrații.

Mureșan Augustin, *Despre steagul românilor din Tălmagiu și Unirea de la Alba Iulia*, în „Arca“ (Arad), Anul I, nr. 9–10–11 (1990), p. 12–13.

X. LUCRĂRI PRIVIND PROBLEME DE CONSERVARE ȘI RECONDIȚIONARE A DRAPELELOR

Agachi Liliana, *Aspecte privind restaurarea unui steag din patrimoniul muzeului Banatului*, în „Revista Muzeelor și a Monumentelor“, Muzeu, 2 (1981), p. 46.

Biro Doina, *Restaurarea steagului Societății românești „Carpatina“ din Cleveland-Ohio, S.U.A. în „Revista muzeelor“*, Muzeu, 8–9–10 (1990), p. 38; 4 ilustrații.

Macri Spiridonia, *Restaurarea stindardului ce a aparținut regimentului 9 Călărași*, în „Cercetări de conservare și restaurare a patrimoniului muzeal“, București, 1 (1981), p. 87–90.

Macri Spiridonia, *Consolidarea pieselor istorice textile cu grad avansat de degradare, rezultate obținute în restaurarea steagurilor pictate pe mătase și problemele specifice restaurării steagului lui Tudor Vladimirescu*, în „Cercetări de conservare și restaurare“, București, 1984, p. 53–56.

Macri Spiridonia, *Probleme dificile întâlnite în restaurarea steagului Agiei din Țara Românească, 1822*, în „Cercetări de conservare și restaurare“, București, 1984, p. 84–88.

Macri Spiridonia, *Metodologia restaurării steagurilor pictate*, în „Cercetări de conservare și restaurare a patrimoniului muzeal“, București, 1 (1981), p. 91–98.

Macri Spiridonia, *Metode de restaurare a steagurilor vechi pictate*, în „Revista Muzeelor“, Muzeu, 11–12 (1990), p. 27–36; 9 ilustrații.

Macri Spiridonia, Ștefănescu Doina, Stoica Florica, *Contribuții privind noi metode folosite în procesul de restaurare a unor steaguri pictate*, în „Cercetări de conservare și restaurare”, București, 2 (1982), p. 193–197.

Moldoveanu Aurel, *Probleme ale conservării științifice a patrimoniului muzeistic*, în „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, 1 (1968), p. 210–219; 1 ilustrație.

*** *Restaurarea, știință și artă*. București, 1976, p. 183–184; 2 ilustrații.

XI. INFORMAȚII PRIVIND IZVOARELE VEXILOLOGICE INSERATE ÎN ALTE LUCRĂRI

Anastasiu Ion I., *Oastea română de-a lungul veacurilor*, tip. M. St. M., București, 1933, VII, 860 p.; ilustrații.

Apostol Cornelia, Dumitriu Mircea, *Mărturii documentare cu privire la actul istoric al Unirii Principatelor Române și la personalitatea domnitorului Alexandru Ioan Cuza existente în colecțiile Muzeului de Istorie al R.S.R.*, în „Revista Muzeelor și Monumentelor”, Muzeu, 1 (1979), p. 55–59; 3 ilustrații.

Bartsch Ferdinand, Dogaru Maria, *Elemente noi în stemele unor domnitori pământeni din Țara Românească (sec. XIX)*, în „Documente noi descoperite și informații arheologice”, București, 1981, p. 95–103; 5 ilustrații.

Beza Marcu, *Urme românești în răsăritul ortodox*, București, 1935.

Cândea Virgil, Simionescu Constantin, *Prezențe culturale românești (Istanbul, Ierusalim, Paris, Patmus, Sindi, Alep)*, Editura Sport-Turism, București, 1982.

Cândea Virgil, Simionescu Constantin, *Prezențe culturale românești (Austria, Belgia, Elveția, Franța, R.F.G., Olanda, Portugalia, Spania, Suedia)*, Editura Sport-Turism, București, 1984.

Cernovodeanu Dan, *Știința și arta heraldică în România*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977.

Crăciunoiu Cristian, *Corăbii străbune*, Editura Sport-Turism, București, 1983, 196 p.

Dogaru Maria, *Expoziția „Ideea de unitate și independență oglindită în simboluri heraldice”*, în „Revista Muzeelor și Monumentelor”, Muzeu, 5 (1982), p. 23–31; 14 ilustrații.

Dogaru Maria, *Unitatea românilor în simboluri heraldice*, în „Magazin istoric”, an XIII, 5 (1984), p. 32–33; 6 ilustrații.

Frahner F.W., *La Colonne Trajane*, Paris, 1872.

Ilarion Papiu Al., *Istoria românilor din Dacia Superioară*, vol. II, Viena, 1852.

***, *Istoria militară a poporului român*, Editura militară, vol. I–V; 1981–1988.

Matei C. Horia, Neagu Siloni, Nicolae Ion, Șteflea Nicolae, *Statele lumii de la A la Z. Mică enciclopedie*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1975, p. 467.

Morello Andrea, *Columna Trajana exhibens historiam utriusque belli dacici a Trajano caesare Augusto*, Amsterdam, MDCCLII (1752).

Obedeanu C.V., *Tudor Vladimirescu*, în „Arhivele Olteniei”, anul VIII, nr. 43–44 (1929), p. 245–375.

Pascu Ștefan, *Muzeul memorial Avram Iancu*, în „Probleme de muzeografie”, Cluj, 1958, p. 3–26; 12 ilustrații.

Pencovici Al., *Impresii de călătorie de la Muntele Athos*, București, 1885.

Sacerdoțeanu Aurelian, *Sigiliul domnesc și stema țării. Conceptul de unitate a poporului român pe care îl reflectă și rolul avut în formarea ideii de unire*, în „Revista Arhivelor”, 2 (1968), p. 11–68; 133 ilustrații.

Țabrea Ilie, *Bibliografie. Opera științifică a domnului Constantin Moșil*, Publicații, periodice la care a colaborat. Lucrările sunt grupate pe domenii:

I. (istorie) nr. 1–35; II Arheologie (nr. 36–73); III. arhivistică (nr. 73–84); IV. Numismatică (nr. 85–168); V. Medalistică (nr. 169–197), Sigilografie și heraldică (nr. 192–211); VII. Didactică (nr. 212–226); VIII. Diverse în „Revista Arhivelor”, vol. III, 2, nr. 8 (1939), p. 383–393.

Vârtosu Emil, *Despre Tudor Vladimirescu și Revoluția de la 1821*, București, 1947.

Vârtosu Emil, *Mărturii noi din viața lui Tudor Vladimirescu*, București, 1941, p. 109–110.

Vulpe Rada, *Columna lui Traian, monument al etnogenezei românilor*, Editura Sport-Turism, București, 1986, 254 p., 155 ilustrații (scene).

MARIA DOGARU

Modalități de aplicare a Ordinului Direcției Generale a Arhivelor Statului privind situația arhivelor din societățile comerciale ce urmează a se privatiza

ELISABETA MARIN

Activitatea de îndrumare și asistență la creatorii și deținătorii de arhivă a fost reglementată prin Decretul nr. 472/1971 și prin Normele tehnice privind activitatea în Arhivele Statului, din 1984. Aceste acte normative au fost elaborate în condițiile existenței economiei centralizate de tip socialist, care permitea și exercitarea unui control unitar și eficient asupra creatorilor și deținătorilor de arhivă.

Întreaga activitate de îndrumare și control desfășurată de arhiviști în ultimele decenii s-a concretizat în aducerea în depozitele proprii a mii de metri lineari de arhivă, precum și crearea unui sistem de evidență a fondurilor existente la deținători. Ca urmare a acestei stări de fapt, schimbările produse după 1989 au găsit sistemul Arhivelor Statului cu o evidență destul de exactă a materialului arhivistic în afara depozitelor sale.

Noile realități politico-economice au determinat mutații și în planul muncii de asistență la creatorii și deținătorii de arhivă. În momentul de față, în așteptarea adoptării Legii Arhivelor Naționale, care va permite reglementarea raporturilor între instituția noastră și noile structuri economice, recurgem tot la prevederile Decretului 472/1971.

În situațiile în care unele instituții de stat s-au fărâmițat în mai multe societăți, altele s-au desființat, iar altele s-au înființat și privatizat, arhivele au fost afectate și periclitare cel mai mult din cauza „foamei de spațiu” și a ignorației. Sunt situații când fostele depozite de arhivă în care documentele erau ordonate, inventariate, selecționate li s-au dat alte destinații, desființându-se și distrugându-se însemnate cantități de arhivă.

Târziu și timid, după patru ani, ca urmare a hotărârii Fondului Proprietății de Stat de luare a unor măsuri de privatizare a societăților comerciale aflate și *Ordinul D.G.A.S. privind întocmirea unor situații statistice ale arhivelor deținute de societățile comerciale ce urmează a se privatiza*. Aceasta, în condițiile în care nu a apărut Legea Arhivelor și nu avem niște regulamente specifice de aplicare a acesteia pe plan intern și nici modalități de stimulare a deținătorilor și creatorilor de arhivă pentru a depune eforturi și a spori grija față de propriile arhive.

În aceste condiții, colectivul Fililei Arhivelor Statului județul Brașov a procedat la întocmirea unui proces-verbal tip, conform cerințelor Ordinului D.G.A.S. În primul rând, am avut în vedere semnarea numelui corect al instituției deținătoare de arhivă, precum și al sediului acesteia. S-a pus accentul pe menționarea exactă a fondurilor, a anilor extremi și a caracterului acestora (închis sau deschis), precum și cantitatea în metri liniari. De asemenea, am insistat asupra condițiilor de păstrare, a spațiilor de depozitare ca suprafață și cantitate a totalității documentelor (și cu menționare) în mod special a celor cu termen de păstrare, P.

Din practica ultimilor ani am constatat că un număr însemnat de arhive, schimbându-li-se locul de depozitare, au fost practic supuse distrugerii fizice. Ca urmare, în procesul-verbal propus de noi, un punct special revine interdicției de schimbare a locului de depozitare a arhivei fără acordul arhivistului care asigură asistența de specialitate.

Din punct de vedere arhivistic, ne-a interesat în mod deosebit situația evidenței fondurilor arhivistice deținute de unitățile economice (ordonare, inventariere, selecționare).

În funcție de situațiile constatate la fața locului, se stabilesc, de comun acord cu creatorii și deținătorii de arhivă, măsuri, termene și responsabilități menite să protejeze documentele ce fac parte din Fondul Arhivistic Național. Încheierea în două exemplare a procesului-verbal duce la o sporire a eficienței asistenței de specialitate, constituind, în același timp, și o evidență exactă a situației la creatorii și deținătorii de arhivă, care urmează a se privatiza.

Ne vom rezuma oare numai la întocmirea unor situații statistice și constatări, sau vom fi sprijiniți în preluarea unor spații și înființarea unor depozite intermediare care să permită salvarea acestor arhive?

Anexă
Propunere de
PROCES-VERBAL

Încheiat la data de 1994 de către delegatul
din partea Filialei Arhivelor Statului Brașov în temeiul prevederilor Decretului 472/1971 privind Fondul Arhivistic Național și a Legii nr. 40/1990 privind organizarea și funcționarea Ministerului de Interne, la sediul (instituției, întreprinderii, societății).....
din localitate str. nr. nr. telefon
....., cu privire la situația arhivei deținute de (instituție, întreprindere, societate).....

Instituția, întreprinderea, societatea are în păstrare următoarele:

Nr. crt.	FONDURI ARHIVISTICE	ANII EXTREMI	CANTITATE (în ml)
1.			
2.			
3.			
4.			
5.			
6.			
7.			
8.			
9.			
10.			

Întreprinderea, instituția, societatea păstrează arhiva în următoarele spații:
suprafață m²

ml raft.....

Situația documentelor cu termen de păstrare P.

Condiții de păstrare m²..... ml

În vederea prevenirii distrugerii arhivei, atenționăm deținătorii fondurilor arhivistice că nu se admite schimbarea locului de depozitare din interiorul instituției, societății, întreprinderii fără acordul Filialei Arhivelor Statului Brașov.

Situații deosebite:

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.

Situația organizării și evidenței documentelor de arhivă este următoarea (ordonate, inventariate, selecționate, neordonate, neinventariate):

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

În funcție de cele constatate se stabilesc următoarele:

Nr. crt.	MĂSURI	TERMENE DE EXECUTARE
1.		
2.		
3.		
4.		
5.		

Drept pentru care am încheiat prezentul proces-verbal, în două exemplare, dintre care unul pentru întreprindere, al doilea pentru Filiala Arhivelor Statului Brașov.

Delegat F.A.S.
Brașov

Întreprinderea, Instituția
L S

Îmbogățirea bazei documentare la Direcția Generală a Arhivelor Statului

Documentele sunt purtătoarele, păstrătoarele gândurilor și faptelor omenești; de aceea, este neîndoielnic faptul că ele au un rol important în viața noastră: aproape orice „manifestare” umană se concretizează într-un înscris. O parte a acestor documente – destul de mică, trebuie să recunoaștem – poposește anual în depozitele Arhivelor Statului, instituție care are menirea de a le conserva și de a le pune la dispoziția cercetătorilor interesați.

În anul 1994, baza documentară a Direcției Generale a Arhivelor Statului s-a îmbogățit cu noi surse de informații, atât prin donații, cât și prin cumpărarea unor documente.

Donația d-lui Tudor Mateescu, redactorul șef al „Revistei Arhivelor”, ne-a oferit posibilitatea constituirii fondului personal „general Ernest Broșteanu”. Documentele donate i-au parvenit d-lui Mateescu de la ing. Ciril Petrescu, o rudă a soției sale și se referă în marea lor parte la generalul Ernest Broșteanu, erou al Războiului pentru reîntregirea neamului, născut la Roman, în 1869, ca fiu al Eufrosinei și al lui Ernest Broșteanu.

Absolvent al Liceului Militar din Iași (ulterior director al acestuia) și al Școlii Superioare de Război, comandantul Corpului de Jandarmi, al Corpului de Grăniceri și inspector general al Infanteriei Regale, Ernest Broșteanu, în calitate de colonel, a preluat, în 1917, comanda Diviziei XI pe care a condus-o la Mărășești, iar în 1918 în Basarabia unde a avut misiunea de a restabili ordinea; după încheierea acestei misiuni, Ernest Broșteanu va continua opera de desăvârșire a Unirii prin activitatea desfășurată în cadrul a numeroase societăți culturale.

Cele peste 30 u.a. ale fondului personal „general Ernest-Broșteanu” – în limbile română și franceză din perioada 1870-1976 – conțin acte de vânzarea-cumpărarea unui imobil din București, adrese de la diverse asociații basarabene (Clubul Nobilimii Basarabene din Chișinău, Societatea Culturală a Românilor din Basarabia, Liga Culturală – secția Chișinău ș.a.), brevete de conferire a unor ordine, declarații, diplome, fotografii, scrisori adresate lui Ernest Broșteanu sau doctorului Raul Broșteanu, fiul generalului, scrisori adresate lui Charles Eissnecker, inginer la Școala de Poduri și Șosele din București și familiei acestuia, iar în final, acte referitoare la Ciril Chiriac Petrescu.

Donația ing. Bălăianu Mihail îmbogățește cu încă 5 u.a., în mare parte copii din perioada 1736-1866, colecția care-i poartă numele și care conține peste 2 500 documente; ele sunt hotărnicii ale moșiilor Doiști și Redea <jud. Romanati>, un articol-studiu al lui N. B. Locusteanu despre colonizarea României cu germani și scrisori ale lui I. H. Rădulescu către N. B. Locusteanu.

Fototecii i s-au adăugat 25 fotografii, donate de arhitectul Dragoș Morărescu-Adria. Aceste fotografii, care conțin pe verso și însemnări din epocă, ne înfățișează ultimele generații ale familiei donatorului, I. S. Codreanu și economist Ștefan Morărescu-Adria, cunoscuți ai familiei și, în același timp, ne oferă câteva elemente specifice epocii în care au fost făcute: arhitectură, costumație etc.

O altă donație este cea a d-lui Victor Săhleanu, descendent al unei vechi familii de intelectuali bucovineni, preocupat de studiul multilateral al fenomenului uman – membru titular al Academiei de Științe Medicale, membru de onoare al Societății medicilor scriitori și publiciști, al Asociației Oamenilor de Știință, membru al Comisiilor de Istoria și Filosofia Științei, de Ethologie, de Demografie și președinte al Comisiei de Antropologie a Academiei Române, director al Centrului de Cercetări Antropologice al Academiei Române, membru al multor altor organisme din țară și din străinătate, – autor a 50 de cărți în domeniul medicinei, biologiei, istoriei și filosofiei științelor și a peste 2 500 articole, comunicări, studii, conferințe.

Donația doctorului Săhleanu vine să îmbogățească fondul personal care-i poartă numele. Prin conținutul său, această donație ne dezvăluie preocupările trecute, prezente și viitoare ale „ultimului enciclopedist român”; ne sunt oferite cu generozitate date bio-bibliografice, note explicative și planuri ale lucrărilor sale, memorii de activitate, poezii, fotografii, rezultatele demersurilor sale în domeniul genealogic (genealogiile familiilor Tarangul, Țurcan, Săhlean).

Colecției „Documente muntenești” i s-a adăugat un document din 1825 iunie l oferit spre achiziționare Arhivelor Statului de dl. Nicolae Nicolae. Documentul menționat este un zapis prin care Neagul tabacul, împreună cu soția lui Smaranda și cu fiul lor Gheorghe, vând lui Gavrilă Zugravu un loc din partea lor din mahalaua Stancului de pe moșia m-rii Radu Vodă <din București>.

Oferta d-lui Stoiculescu Octavian conține un manuscris din <1966>: monografia *Humulești-Ion Creangă*, vol. II. Ea a fost întocmită de un colectiv condus de Mircea Ispir din care au făcut parte și urmași ai lui Ion Creangă. Integrată colecției „Manuscrite”, monografia are 430 file și ne oferă date despre casa, portul, limba, folclorul și onomastica Humuleștilor, despre școlile și dascălii din Humulești și Târgul Neamț, despre viața religioasă a regiunii; putem spune că acest manuscris dactilografiat, care conține adnotări ale membrilor colectivului care l-au alcătuit, se vrea a fi un studiu sociologic care se apropie de dorința inițiatorilor lui.

Fără a fi riguros științific, acest studiu ne oferă date importante despre locurile unde a trăit Ion Creangă și despre urmașii săi până în deceniul șapte al secolului nostru; manuscrisul conține numeroase fotografii, tabele explicative.

Oferta d-lui Ungurean Sorin-Victor conține un document din martie 1859 întocmit la Sibiu, de către Wilhelm, document integrat colecției „Planuri”; este vorba de un plan de situație al zonei de pe râul Cibin unde urma să se construiască o moară nouă, probabil în zona comunei Orlat, jud. Sibiu, plan însoțit de o secțiune a canalului de scurgere al morii; planul este important pentru istoria locală, dar și pentru cea a tehnicii.

O ultimă ofertă, cea a d-nei Potra Ana conține 10 documente – originale, copii și un concept – din 1839–1875. O parte din aceste documente – 5 – din perioada 1847–1866 au fost integrate fondului familiei Manu. Trei dintre ele reprezintă corespondența lui Ioan Manu cu primăria Brăilei în legătură cu un împrumut luat de la Casa Magistratului Comunei în 1838; lor li se adaugă o poruncă a domnului Țării Românești, Gheorghe Dimitrie Bibescu, către Departamentul Dreptății privitoare la punerea în executare a unei hotărâri a Curții de revizie în pricina dintre logofătul Ioan Manu și prințul Miloș Obrenovici pentru hotărele unor moșii și o adresă a Corpului negustorilor și industriașilor orașului București către același Ioan Manu, șef al Poliției Capitalei, prin care acesta este înștiințat că i se va înmâna o sabie în semn de preuire a meritelor sale.

Celelalte 5 documente au fost integrate colecției George Potra. Două dintre ele – din 1874–1875 – sunt curatele ale bisericii Staicu sau Bradu din Culoarea Albastră <București>, cărora li se adaugă corespondența epitropiei bisericii Sf. Nicolae din mahalaua Popescului cu Consiliul Municipal ș.a. referitoare la bugetul bisericii în anii 1851–1870, la închirierea proprietăților bisericesti ș.a.

Un document deosebit este cel emis la Iași în 1839 de cancelaria Moldovei; acesta este o poruncă a domnitorului Mihail Sturdza către Logofeția Dreptății privitoare la îndeplinirea hotărârii Divanului apelativ în pricina dintre stolnicul Costache Ioan și logofătul Costache Conachi și răzeșii din Brăhășești pentru moșia Toflea <țin. Tecuci>.

Documentelor de mai sus li se adaugă un raport al Departamentului din Lăuntru către Barbu Dimitrie Știrbei, domnul Țării Românești, privitor la datoriile locuitorilor din jud. Slam Râmnic către proprietari și arendași.

Sperăm ca și aceste noi mărturii documentare să se constituie în obiect de studiu al cercetătorilor și, de asemenea, mai sperăm ca în anii care vor urma noi surse de informații să se adauge celor existente la Direcția Generală a Arhivelor Statului, să le sporească atât conținutul, cât și valoarea.

ANCA-ANDA MIHALCEA

CERȚETĂRI PESTE HOTARE

Cercetări în Ungaria și Israel

EUGEN GLÜCK

Unul din obiectivele majore ale cercetărilor noastre istorice poate fi arhiva comitatului Sătmar-Sabolciu. Având concursul directorului Nagy Ferenc și arhivistului principal László Géza, am putut formula o imagine asupra materialului. Interesul nostru față de acest fond se leagă de faptul că cea mai mare parte a teritoriului comitatului Sătmar de odinioară aparține României. La fel și în vestul Sătmarului, cât și în comitatul Sabolciu, în decursul secolelor au existat comunități românești.

Arhiva comitatului Sătmar a cunoscut o divizare a fondului vechi, odinioară păstrat la Carei. Din acesta, începând cu anul 1950, o parte se găsește la Nyiregyháza, strămutată acolo de la Zajta, unde ajunsese în toiul convulsiunilor precedente. Partea cea mai prețioasă a fondului o constituie procesele-verbale și anexele lor, emenate de la adunarea generală din perioada 1451–1786 și 1790–1848, însumând 18,92 m.l. Administrația iosefină, în funcție între 1787–1789, este prezentă doar cu 0,11 m.l. Materiale mai reduse provin de la oficiul primului vicecomite (1797–1848) și a celui de al doilea vicecomite (1817–1847). Pot fi cercetate actele „strângătorilor de dări“ (1660–1849). Un număr de documente constituie grupa revoluției de la 1848–1849 (0,25 m.l.).

Documentele perioadei următoare cresc în volum. Între ele se remarcă scriptele vicecomitelui întocmite între 1868–1920, ce reprezintă un patrimoniu de 32,20 m.l. Tot în acest context menționăm actele comisiei administrative (1879–1940), cu un efectiv de 19,33 m.l. Desigur, problemele cele mai importante sunt menționate în actele comitelui suprem al comitatului Sătmar și orașului liber regesc Satu Mare, oglindind fapte dintre anii 1866–1919 și care ocupă un spațiu de 5,24 m.l.

Au reținut atenția noastră conscripțiile mai vechi. Dintre ele primează conscripția porților iohăgești, întocmită pe temeiul hotărârii dictei ungare din 1659, dat fiind faptul că zona intra în componența regatului, stăpânit de Habsburgi după 1541. Conscrierea se reactualizează de mai multe ori.

Conscripția dicală din 1700 cuprinde vreo 100 de file. În 1707, o lucrare similară se execută în timpul războaielor conduse de Francisc Rákóczi al II-lea. Peste doi ani, s-a procedat la conscrierea „magnaților, prelaților și nobililor“, cu bunurile lor. În 1737/38 s-a întocmit „conscripția militară“. Am remarcat înregistrarea contribuabililor din plășile Baia Mare și Nir (1738). Fixarea impozitelor pe sate este cuprinsă într-un document din 1768. Putem vedea o evidență a percepției din 1752–1754. Deși incompletă, reprezintă un izvor valoros colecția de duplicate a registrelor de stare civilă depuse de organizațiile bisericești (1825–1895), însumând 5,24 m.l.

Arhiva comitatului Sabolciu cuprinde documente începând din anul 1693. În decursul secolelor a suferit pierderi și a fost transferată, în 1974, în actualul loc de la reședința comitatenză de odinioară din Nagy-Kálló.

Un interes prioritar oferă actele adunărilor generale dintre 1550–1786 și 1790–1848, însumând 161,43 m.l. Și în acest caz apar distinct actele administrației iosefine, însă mult mai cuprinzător, ocupând un loc de 11,94 m.l.

Actele urbariale din ultimul pătrar al secolului al XVIII-lea au un volum de 1,49 m.l. Arhiva posedă conscripțiile dicale dintre 1720–1849 (0,74 m.l.) și conscripțiile generale din 1835–1846 (0,16 m.l.) Actele judiciare emanate din perioada 1629–1849 au un volum de 26,53 m.l.

Din timpul revoluției de la 1848–1849, au supraviețuit actele comitelui suprem și comitetului central al comitatului (total 1,88 m.l.). Mai putem aminti și duplicatele matricolelor (1828–1895), totalizând 15,68 m.l.

Fondul Chioarului a fost încorporat după dizolvarea acestei unități teritorial-administrative (1878) în arhiva comitatului Sătmar și apoi, prin Zajta și Mátészalka, a făcut drumul până la Nyiregyháza. Între puținele documente rămase amintim actele adunării generale nemțești (1823–1843), ale organelor deliberative (1861, 1865–1877), ale căpitanului suprem (1863–1878) și ale vicecăpitanului (1862–1876). S-au păstrat și unele dosare ale preturii de la Șomcuta-Mare (1850–1856, 1865). Toate acestea totalizează doar 1,55 m.l.

Colecția de istorie locală are în componență documente începând din anul 1550. Menționăm, în primul rând, dosarele unor localități ce au avut populație românească ca Nagy-Kálló (1603–1870), Kántorjánosi (1866–1905), Napkor (1886–1945), Hodász. Există un dosar al parohiei greco-catolice din Nagy-Kálló (1803–1971) și ale preotului din localitate, Nicolae Popovici (1776–1786).

La episcopia greco-catolică de Hajdudorog, creată în anul 1912, momentan postul de arhivar este vacant. Prin bunăvoința factorilor de la episcopie și mai ales a părintelui Lakatos, fostul arhivar, actualmente paroh, am putut beneficia de anumite informații. Interesul nostru față de materialele existente în acest fond este determinat de faptul că în perimetrul ei, în trecut, era un număr de parohii în care se folosea limba liturgică română. Pe de altă parte, în perioada 1912–1918, acestei episcopii au aparținut unele parohii din Transilvania.

Partea cea mai veche o constituie lăsamântul oficiului protopopiatului principal din Hajdudorog (1715–1826), având o jurisdicție asupra întregului comitat Sabolciu. Cele 39 de dosare au fost transferate la Nyiregyháza la dispoziția episcopului Timko. Ele oglindesc viața parohiilor de pe teritoriu.

Un alt fond provine de la vicariatul de Hajdudorog (1867–1913) care a dirigit un mare număr de parohii din zonă. Acest fond cuprinde numeroase documente ce oglindesc frământările care au precedat crearea episcopiei de Hajdudorog (1912).

Arhiva episcopală propriu-zisă începe cu actele întocmite în anul înființării, la reședința provizorie din Debretin, definitivată apoi la Nyiregyháza. Fără îndoială, frământările anilor 1912–1920, în privința delimitării competențelor teritoriale ale episcopiei, dar mai ales problemele legate de limba liturgică pot fi cunoscute mult mai amănunțit cu ajutorul actelor existente în aceste fonduri.

Cercetătorii din România nu au folosit până acum materialele aflate în arhiva mănăstirii bazilite din Mária-Pócs, care, începând cu anul 1696, a devenit un loc de pelerinaj vizitat de credincioși uniți de pe o arie teritorială foarte întinsă. O parte din materiale se păstrează azi la parohia din Anarcs, iar altele au intrat în posesia unor instituții de stat. La Biblioteca universitară din Debretin sunt depuse o seamă de manuscrise. Evidențiem codicele din secolul al XVI-lea, ce cuprinde și omiliile lui Kliment de Ohrida (Ms 106/15), similar cu unul de la muzeul din Șcheii

Braşovului. De asemenea, menţionăm o situaţie a elevilor şcolii mănăstireşti din 1803, printre care erau şi elevi români.

*
* *

În cursul unei noi perioade de cercetări am putut trece la evaluarea unor arhive rămase în afara sferei de cuprindere în 1992–1993. Revenind la unele unităţi cunoscute, au mai fost sesizate fonduri de interes. Şi de această dată am beneficiat de sprijin din partea factorilor respectivi.

În seria fondurilor aflate la instituţiile cu profil religios se încadrează şi muzeul în vecinătatea celebrelor moschei Omar şi Al-Aqsa. În sectorul manuscrise sunt expuse câteva texte sfinte ce au aparţinut unuia dintre sultanii Baiazid, atât de belicoşi împotriva Țărilor Române.

Institutul Schocken, stabilit la Ierusalim din anul 1934, are o renumită colecţie de manuscrise începând cu o biblie askenază, provenită din secolul al XIII-lea. În fondurile personale am putut vedea actele ce au aparţinut rabinului Ierusalimski din Kielce (Polonia). Am remarcat mai multe acte privind ajutorarea victimelor pogromurilor de la Chişinău (1903–1905). Unele scripte indică stări din capitala Basarabiei (1913, 1918). Gaonul din Kielce a întreţinut corespondenţă cu rabinii Luria Mordechai din Oradea şi Joel Teitelbaum din Satu Mare, precum şi ieşiva din Vijniţa, toţi fiind adepţii curentului hasidic.

În Ierusalim s-a înfiinţat, în 1936, „Mosad Harav Kook“. Aici a fost depusă arhiva „Mizraki“, aripa religioasă-ortodoxă a mişcării sioniste, înfiinţată în 1902.

În actele anilor 1903–1919, au fost identificate documente provenite, respectiv adresate, organizaţiei din România. Importanţa ei se oglindeşte în faptul că vărsământul acesteia la fondul centralizat pe plan mondial, între 1 ianuarie – 15 octombrie 1912, s-a ridicat la 2,33%. Alte materiale provin din perioada interbelică din toate părţile României. După cel de-al II-lea război mondial, activitatea era dirijată din Arad, până la autodizolvarea organizaţiei ca urmare a emigraţiei masive. Observăm că arhiva Asociaţiei Culturale Mondiale a Evreilor Originari din România, din Tel Aviv, deţine un fond de xerocopii realizate în toate instituţiile care deţin părţile din fondul Mizraki, semnalate de noi anterior („Revista Arhivelor“, nr. 3/1993). În mosadul amintit se găsesc exemplare din periodice apărute în România ca „Iesurun“, „Kolozsvári Tükör“ etc.

Fondul personal al rabinului Leib Iudah Maimon alias Fismann (1875–1962), unul din întemeietorii institutului, ne duce la fel în domeniul realităţilor româneşti. Născut la Mărculeşti (Basarabia), a fost învăţător în localitatea natală, apoi, rabin la Ungheeni (1905–1913). În acest ultim rând timp, a fost, împreună cu rabinul Isaac Iacov Reines, fondatorul organizaţiei mondiale Mizraki. În anul 1913, a plecat în Palestina, iar în 1948, a devenit primul ministru al „Afacerilor Religioase“ al Israelului. Pentru noi se impune, în primul rând, corespondenţa lui din anii 1900–1913, purtată pe plan mondial cât şi local (Soroca, Tighina etc.).

În raportul nostru anterior (din „Revista Arhivelor“, nr. 3/1993), am menţionat bogăţia Arhivei Centrale Sioniste din Ierusalim privind istoria României. Imaginea se completează acum cu o serie de fonduri personale ale unor lideri care au trăit în România: Horia Carp (1869–1943), lider al organizaţiilor evreieşti (K. 11/40), Meyer Ebner (1872–1955), din Bucovina, fost deputat (A. 422), Iacov Yitzak Nienirover (1871–1939), şef rabin şi senator (A. 132), Shemuel Pineles (1843–1928), unul din întemeietorii mişcării sioniste în România (A. 144), A. L. Zisu, lider sionist (A. 240). Remarcăm şi actele rămase după

activitatea rabinului Maimon (Fischmann) și Iosef Sprinzak, primul președinte al Knesetului (1948), depusă în conducerea mondială sionistă, de altfel amândoi originari din spațiul românesc.

Unul din fondurile principale ale Arhivei îl constituie documentele congreselor mondiale sioniste (Z. 1–6). Ele, în parte, au fost publicate. Menționăm că primul congres sionist (Basel, 1897) a fost deschis de doctorul Karl Lippe, delegat din Iași. La Congres au fost prezenți delegați din 18 organizații din România și patru din Bucovina. S-au trimis salutări din 22 localități din România și câteva din Transilvania și Bucovina. Printre vorbitori a figurat S. Pineles (totodată vicepreședintele congresului), care a expus situația celor din România și a arătat că confrății săi, pe de o parte se frământă să obțină drepturile cetățenilor, iar alții doresc să plece în Palestina. Congresului i-au fost înaintate 5258 petiții de acest fel. Au mai vorbit Mayer Ebner din Cernăuți și János Rónai din Blaj. La congresul din 1898, tot la Basel, unul din vicepreședinți a fost Moses Gaster, iar S. Pineles a făcut parte din prezidiu.

În raportul general prezentat congresului s-a menționat că în România funcționează 127 de grupe sioniste. I. Herschkovitz a arătat că evreii sunt locuitori ai României de secole. Ei sunt preocupați de problema cetățeniei și a analizat situația fiecărei categorii sociale, în funcție de legislația existentă.

La congresul de la Haga erau prezenți delegați din România (8), Bucovina (3) și Basarabia (5). Vicepreședinte a fost ales tot Moses Gaster, iar în comitetul mondial patru delegați din România. La congresul din 1909 din Hamburg, rabinul Nienrover a abordat problemele sociale ale evreilor din România, evidențiind carențele. La congresul din Viena (1931) au fost înregistrați delegați din România (10), Transilvania (1) și Bucovina (6).

Din mulțimea dosarelor de interes am selectat cel care cuprinde pregătirea audienței lui Theodor Herzl la regele Carol I (Z. 1–B 3 a). Organizația centrală sionistă s-a preocupat de soarta evreilor din România care au fost internați în țările Puterilor Centrale (1916–1917) (Z III A III b 2). Soluția problemei evreiești din România prin acordarea cetățeniei este marcată într-un dosar referitor la anii 1918–1920 (Z. III A. II b 6). Mai amintim ziarul „Szigeter Zeitung“ din Sighetu-Marmației, cu profil economic, apărut în 1894, și care este unicat (III 6).

La Institutul Jabotinski a apărut ca noutate în cercetările noastre corespondența respectivului lider sionist-revizionist. Ciornele scrisorilor referitoare la România provin din anii 1923–1935. În epistola lui, datată din Iași, la 24 noiembrie 1925, și adresată doctorului P. Diamant, amintește de vizitele lui din București, Galați, Cernăuți, Chișinău, Bălți și Tighina (00082). Cu două zile mai târziu, îl murește din Innsbruck că întreruperea vizitei sale în România a fost determinată de expirarea pașaportului său (00084). La 17 decembrie 1927, roagă pe Leon Gold să fie corespondentul revistei mișcării și să furnizeze lunar câte un articol despre situația din România (00127). La 11 iunie 1927, Zeev Jabotinski își exprimă speranța că aderenții săi se vor impune în mișcarea sionistă din România (00056). La 7 ianuarie 1930, se găsea la Chișinău, în plină activitate (0006). La 14 februarie, aflându-se la Londra, expune doctorului Fellner din București situația materială a mișcării. Ultimele scrisori sunt date din Cernăuți (12 mai 1933, 26 august 1935) și Chișinău (31 iulie 1935) (00076, 00141, 148).

Institutul Lavon din Tel-Aviv a fost creat în vederea cercetării istoriei mișcării muncitorești și sindicale, cuprinzând o arhivă și o bibliotecă. Arhiva, creată în 1932, însumează 7500 m.l. Materialul conține aspecte din România începând cu anul 1880, documente, imprimate și memorii. Timpul nu ne-a permis o cercetare

mai amănunțită. Am reușit totuși să obținem informații despre arhiva Schwalb, transferată din Geneva, în care este depusă o amplă corespondență privind problemele evreilor periclitați din Europa răsăriteană, inclusiv demersurile pentru facilitarea plecării lor prin Constanța (1940–1945). Prin bunăvoința directorului bibliotecii am obținut lista periodicelor din România. Numărul lor se ridică la 14, din totalul de 2 534 existent în posesia lor. Nu am reușit, din cauza timpului scurt, să putem cerceta în arhiva Partidului Muncii (Beit-Berli din Qar-Sabba), care este revelatoare mai ales pentru mișcarea presionistă (înainte de 1897) și anii celui de al II-lea război mondial.

În istoricul oraș Safed are sediul „Muzeul evreimii originare de pe teritoriul lingvistic maghiar.” Secția documentară conține acte imprimare, memorii, monografii locale etc., grupate în 674 poziții, distribuite geografic. Între ele, 179 se referă la teritoriul României. Remarcăm în special materialul care prezintă aspecte din viața comunității iudaizante din Bezidul-Nou (județul Harghita), precum și holocaustul din Ardealul de Nord (1944).

Institutul „Gerazim” din Tel-Aviv a fost creat în anul 1953 și înmagazinează materiale literare. Lipsa unor instrumente de cercetare adecvate în actuala fază de reorganizare ne-a obligat să amânăm investigațiile. La fel, manuscrisele aflate la muzeul dedicat poetului Bialik (Tel-Aviv) vor fi cercetabile abia în 1995.

Prin bunăvoința domnului Slomo Leibovici-Lais, ni s-au pus la dispoziție, în arhiva ACMEOR, materiale care completează documentația semnalată anterior („Revista Arhivelor” nr. 3/1993). Se impune prospectul oferit emigranților care au încercat să plece cu vasul Struma (1942). S-a oferit loc pentru 500 persoane, cu câte 200 000 lei, dar în realitate s-au încasat 156 de milioane. Vaporășul avea doar dimensiunea 47 × 6 m (dos. alia 1). Aflăm despre scufundarea vasului Rafiah, pornit din Iugoslavia (1946) cu 800 de emigranți, dintre care 600 din România. Vasul de 550 de tone oferea fiecărei persoane un loc de dormit larg de 0,35–0,40 cm (Ibidem). Condiții similare au avut cei 14 500 oameni îmbarcați pe Pan-Crescent și Pan-York (1 ianuarie 1948) în Bulgaria, interceptați de flota engleză și deportați în Cipru (Ibidem). Am văzut o copie a raportului comisiei mixte care a investigat scufundarea lui Mefkure. Vasul de 120 de tone, cu 394 de emigranți a plecat din Constanța (3 august 1944). Ieșit de sub protecția marinei române, a fost torpilat de un submarin hitlerist sau sovietic, iar pasagerii, cu puține excepții, s-au înecat (dos. 4 bis).

Câteva documente cultural-literare inedite au intrat în arhivă: o carte autografă a lui I. I. Caragiale, o epistolă a lui Gala Galaction din 5 mai 1944, adresată lui A. I. Zissu și o misivă a lui Tudor Argezi către aceeași persoană, la 29 octombrie 1925 (cota 25 a, 27 a, 36 d). Tot acolo găsim o scrisoare de a lui Al. B. Leonescu din New-York trimisă lui C. Dobrogeanu-Gherea, la 17 iulie 1907 (cota 29 a), Mircea Eliade, la 11 decembrie 1984, printr-o scrisoare, mulțumește lui Solo-Har-Herescu, poet de limbă română din Israel, pentru cartea lui trimisă, adăugând reflecții asupra evreilor originari din România (cota 40 a).

Universitatea din Haifa găzduiește arhiva ce a luat ființă din inițiativa profesorului Béla Vágó, originar din Cluj (1974), cu ajutorul fundației Zelman Strohlitz. Conducerea acum aparține doctorului Nicolae Schönfeld, fost prim-rabin în Arad. Arhiva conține documente referitoare la evreii din România, Ungaria, Iugoslavia și Cehoslovacia. Ele sunt grupate pe țări, o parte din cele referitoare la Transilvania constituind o categorie aparte. O mare parte a patrimoniului provine de la membrii și conține studii referitoare la tot teritoriul României. Deține un număr de documente originale și multe în xerocopii.

Au reținut atenția noastră datele statistice referitoare la evreii din România (R. 2/3, 4, 45). Unele dosare se referă la trecutul comunităților din Galați și Piatra Neamț (R. 3/1 39, R. 1/b3). W. Marcus a totalizat date despre școala evreiască în anii 1941–1944 (R. 4/b4). Mișcarea sionistă se oglindește în special în documente transilvănene (T. 4/c 2, d 3, T. 5/e 2). H. Gruber a lăsat o sinteză a trecutului Uniunii Naționale din Cluj (H. 1/b8). Un cuprinzător memoriu analizează legătura între poziția Partidului Național Liberal și problema evreiască (R. 2/b1). Activitatea antisemită a efemerului guvern Goga-Cuza a prilejuit o seamă de documente, printre care proteste din țară și de peste hotare (R. 2/b 6, d 11).

O documentație masivă privește epoca 1940–1944. Astfel, avem o descriere a ghetoului din Chișinău, precum și situația din Transnistria (A. 5/5, 19, R.3/c 13, h. 34, 10, 20). Pot fi studiate și scrisori semnate de W. Filderman, liderul evreilor din România către personalități românești care căutau să limiteze aplicarea măsurilor rasiale (R. 3/h 25, c 15, R. 4/b 2). Tot în acest context se înscriu memoriile lui Alexandru Safran, rabinul șef al României (R. 3/b 22). Un dosar privește activitatea lui Radu Lecca, împuternicit al guvernului pentru problema evreiască (R. 3/d 11).

În anii 1943–1944 regimul antonescian a autorizat mai larg emigrarea, fapt oglindit în actele rămase de la A. L. Zissu, conducătorul oficiului bucureștean (R. 3–4/c 2.). Ca urmare, ambasadorul Killinger raporta că în poziția României se resimte o schimbare (R. 3/h 12). La fel, a înșliințat Berlinul că au fost admiși la plecare 47 copii prin Bulgaria. Tot el a transmis plângerea mareșalului Antonescu că factori germani au trecut copii evrei din Tiraspol în Basarabia. Este vorba de copii ai căror părinți au decedat în Transnistria și Crucea Roșie dorea să-i plaseze în Palestina (R. 3/a 15, h. 12).

Deportările din Ardealul de Nord se oglesc în multe documente. Smuel Iochiel a descris deportările din Cluj (H. 3/h 76). Avem interesante date despre încercările timide de a se opune deportării (R. 4/b 19). Aflăm despre aprovizionarea evreilor care în 1944, au reușit să se refugieze în România (R. 4/b 17). Există documente despre „drepti“, care ajutau pe cei oropsiți, precum și despre reorganizarea vieții comunitare după holocaust (R. 4/b 17, 18).

Memoriul lui A. Blumenfeld descrie comportarea antisemită a sovieticilor în orașul Botoșani ocupat de ei în primăvara 1944 (R. 4/b 15). Sunt demne de remarcat două manuscrise ale istoricului T. Lavi care prezintă infiltrarea comunistă în organizațiile sioniste (R. 4/b 13, 14).

Arhivele Statului din Israel au luat naștere pe baza legii din 1949, cu sarcina de a prelua actele autorităților statale în funcțiune pe teritoriu înainte și după crearea statului evreu (1948). De asemenea, ei preiau fonduri oferite de diverse organizații și personalități. Multe acte lipsă au fost recuperate din alte unități, pe bază de microfilm. Prescripția în vigoare este de 30 de ani, în cazuri speciale (apărare, relații externe – 50 de ani), iar în cazul organelor locale 20 de ani. Arhivele Statului sunt în subordinea primului ministru.

În condițiile de prescripție, cercetările noastre sunt limitate. În diverse fonduri sunt documente care se referă la imigrație și relații economice încă din epoca otomană. Un fond aparte conține măsurile autorităților mandatate (1941–1946), referitoare la sechestrarea bunurilor românești, considerate de proveniență inamică, Anglia fiind în război cu România (R.G. 91). Corespondența și memoriile referitoare la evreii din România au fost depuse de la cabinetul ministrului Dov Shilansky (R.G. 124). Actele ambasadei din București (1949–1977)

se află la cota R.G. 93. Dintre arhivele locale am putut vizita doar pe cea din Haifa. Fondurile ei pot interesa tot în contextul imigrației și relațiilor economice.

Au fost continuate cercetările noastre la Secția de manuscrise a Bibliotecii Naționale și Universitare din Ierusalim (campus Givat-Ram). De această dată ne-am axat pe fonduri personale. Fondul Brociner (mss. var. 157) se referă la activitatea publicistului Iosif (1846–1918), Maurițiu (1855–1940), fost demnitar la curte și Mario (1852–1942). Tot acolo se păstrează scriptele moștenite de la A. L. Zissu (1880–1956), lider sionist (4–1253, 0,7 m), Lia Rosen (1893–1973) din Brăila (mss. var. 465, 0,2 m), David alias Alexandru Safran (4–1608, 1,6 m), rabinul Iehosuha Shor, fost confesor militar (4–1521, 6 m), Eliahu Thecler (4–1549), Elias Schwarzfild (1855–1915), istoric, poet, militant pentru emanciparea evreilor (4–1411, 1,1 m), Adrian Vereea (mss. var., 410,02 m) și rabinul Jehuda Leib Zirelson (1854–1941) din Chișinău, fost parlamentar (mss. var., 696, 0,6 m).

Ne-a reținut atenția, în mod special, fondul Eugen Relgis (Sigler) scriitor, poet și militant pacifist (mss. var. 563). Lansând o circulară mondială privind crearea unei „internaționale a pacifiștilor“, a primit răspunsuri (1929–30) din partea unor personalități ca Mahatma Gandhi, Rabindranat Tagore, Selma Lagerlöf, Oszkár Jászi. În rândul personalităților românești apar G. Marinescu, I. Mehedințeanu, T. Argezei etc. În fondul Relgis găsim și corespondența lui cu scriitorul Emil Ludwig (1881–1942).

În colecția Secției de manuscrise există o serie de registre comunitare provenite din spațiul românesc. Astfel, amintim registrul societății Gemilot Hasidim din București referitoare la perioada 1856–1876 (8–2254, 100 f.). „Pinkasul“ asociației umanitare Hevra Kadisa din Tighina (Bender) începe în 1793 (4–129, 119 f.). Lista decedaților în Transnistria privește anii 1941–1943 (mss. var. 413, 72 f.).

La Ierusalim funcționează Arhiva Națională de Filme, strămutată acolo de la Haifa. Arhiva lui David Ben – Gurion (1886–1973), bărbat de stat și prim-ministru al Israelului (1948–1953, 1956–1963), se găsește la Sde-Boker. Din lipsă de timp, deplasarea noastră nu a mai putut avea loc.

După al doilea stagiu de cercetări în Israel ni s-a confirmat faptul că arhivele israeliene cuprind fonduri foarte bogate nu numai referitoare la evrei, ci și la probleme mai generale ale istoriei României. Indiferent de concluziile trase de cercetători, ignorarea lor privează istoriografia noastră de surse importante.

Conrad Haas – precursor al dezvoltării tehnicii militare sibiene

MIRCEA STOIA

Cetatea medievală sibiană, aşezare urbană privilegiată, cu importante funcții politice, administrative culturale, militare, comerciale și economice, de producție meșteșugărească, a avut un rol vital în primele secole de existență în sistemul militar defensiv din sudul Transilvaniei, supus permanent atacurilor turcești.

În aceste secole înnegurate de campaniile militare cötropitoare ale Imperiului Otoman în Balcani și Centrul Europei, importanța militară a cetății sibiene, situată în sudul Carpaților Meridionali, a ieșit în evidență prin rezistența opusă tuturor încercărilor de cucerire turcești.

La terminarea construcției primelor fortificații de apărare ale orașului, Ludovic cel Mare, regele Ungariei, preciza, în 1370, că acest oraș-cetate „va face parte din stâlpii orânduiei pentru paza regatului nostru împotriva turcilor”¹.

Remarcând acest rol militar, de avanpost al lumii creștine, Papa Eugen al IV-lea afirma, în 1444, că prin forța fortificațiilor sale, Cetatea Sibiului, „în timpul războaielor cu turcii, avea rol de apărare, nu numai a Transilvaniei și Ungariei, ci și a întregii creștinătăți”² europene.

Puterea de rezistență a cetății sibiene în acele vremuri de restriște, într-o perioadă de ascensiune a puterii politice și militare a Imperiului Otoman, a răspândit faima Sibiului, atât în centrul și vestul Europei, cât și în Peninsula Balcanică, până la Constantinopol, de unde, în 1453, Ghenadie Scholarius, patriarhul capitalei Imperiului Bizantin, le scrie sibienilor și îi avertizează să nu se mulțumească cu această faimă, că „orașul CIBIN are un mare nume la turci. Este o piedică în calea lor și vor să vă ocupe. Așa că întăriți-vă și păziți-l ca să nu-l pierdeți”³.

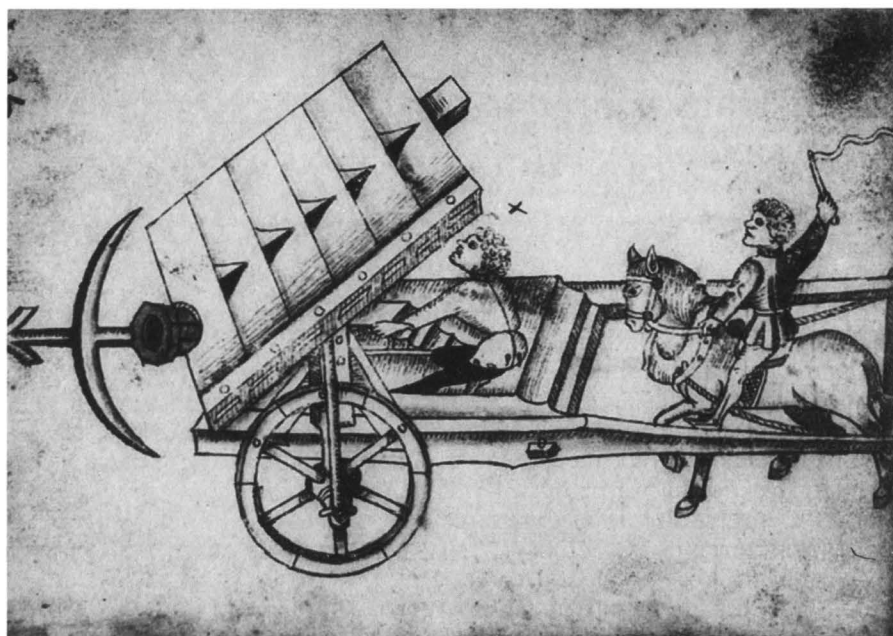
Asemenea aprecieri competente ale liderilor spirituali și politici ai lumii creștine însemnau de fapt, recunoașterea valorii strategice a Cetății sibiene, în contextul de interese politice și militare ale celor două lumi dominante atunci în Europa medievală, cea creștină și cea musulmană.

În secolul al XVI-lea, când, din poruncile regale și din inițiativa sibienilor, sub presiunea atacurilor turcești din sud-vestul Transilvaniei, s-au finalizat lucrările de refacere a vechilor centuri de fortificații și s-a reconstruit și consolidat ultima centură de fortificații, după planurile arhitectului militar Alexandru Killippa, înzestrată cu noi turnuri și bastioane circulare și poligonale, Sibiu a devenit un oraș-cetate, care putea să reziste oricărui atac sau asediu inamic.

¹ Mihai Popescu, *Orașe și cetăți din Transilvania*, Editura Casei Școalelor, București, 1945, p. 38.

² Archiv des Vereines für Sibienbürgische Landeskunde, neue folge, Hermannstadt, 1903, p. 318.

³ Emil Sigerus, *Vom Alten Hermannstadt*, vol. 3, Sibiu, 1928, p. 66.

Model de bombardă

La lucrările construcției ultimei centuri de fortificații militare au contribuit financiar, material și prin prestații obligatorii, timp de un deceniu, atât locuitorii orașului, cât și cei din statele săsești și românești din Scaunul Sibiu.

În interiorul cetății, apărarea se baza pe organizarea militară a meșteșugarilor din breslele sibiene, care luptau alături de trupele de mercenari plătite de magistratul orașului și pe puterea armelor de foc produse în localitate ⁴.

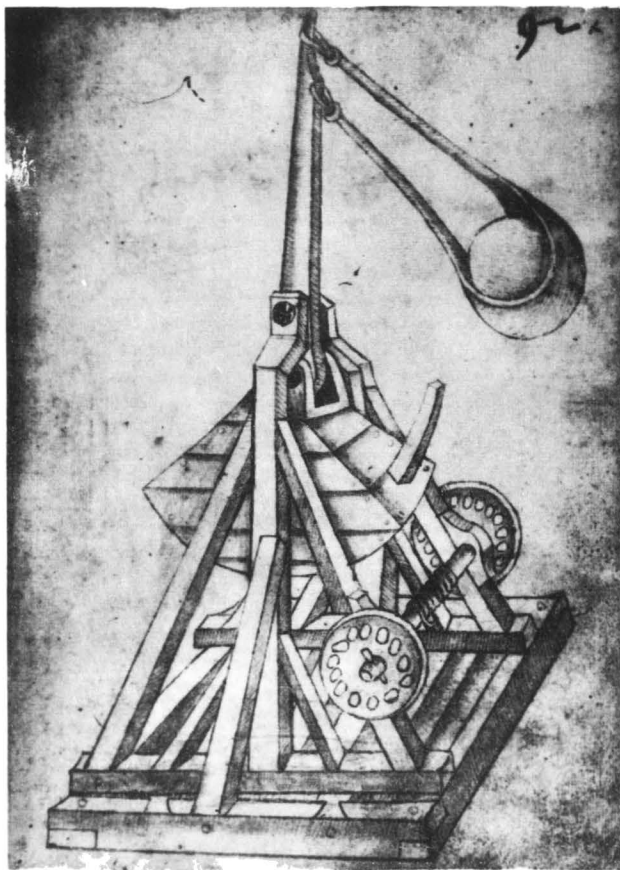
După bătălia cu turcii de la Mohács, din 1526, pierdută de regatul ungar, supus apoi dezmembrării de către învingători, în perioada de dispute politice care a urmat în Transilvania, sibienii au preferat fidelitatea față de regele Ferdinand de Habsburg, ignorând amenințările lui Ioan Zápolya, voievodul Transilvaniei și apoi rege al Ungariei.

Din ordinul regelui Ferdinand, care de multe ori i-a asigurat pe sibieni de ajutorul său militar ⁵, a fost transferat la Sibiu ofițerul cezaro-crăiesc Conrad Haas,

⁴ Arh. St. Sibiu, fond Magistratul orașului și scaunului Sibiu, registre, socoteli consulare, numerele 63 – 78 dintre anii 1551 – 1561. Neculai Florea, *Istoria Militară a Sibiului 1687 – 1862*, lucrare manuscrisă nepublicată, p. 1 – 47.

⁵ Arh. St. Sibiu, Colecția Documente medievale, materia IV, nr. 431 1544. Se cuvine menționat conținutul acestui document semnat de Nicolae Olahus, sibian de origine, în numele regelui Ferdinand, în care îi anunță pe sibieni că le va trimite un căpitan, specialist în tehnică militară, pentru ca să îi ajute la apărarea orașului și să-i învețe cele de cuviință.

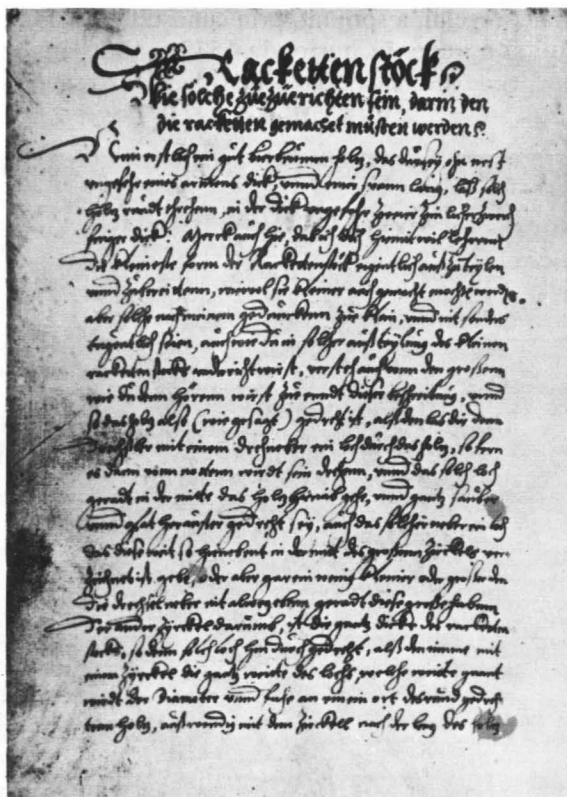
specialist în pirotehnie și artilerie, care, alături de armurierii regali și ofițerii specialiști din armata regelui, a sprijinit, prin cunoștințele sale de tehnică militară, apărarea orașului și a adus, în perioada 1529 – 1556, un aport însemnat la dezvoltarea producției de armament din zona sibiană, extrem de solicitată în cursul luptelor cu turcii⁶

Model de catapulta

Despre viața lui Konrad Haas, originar din localitatea Dornbach, din apropierea Vienei, maestru artificier și guard de artilerie în armata regelui Ferdinand, dislocată în Ungaria și Transilvania, mărturiile documentare din acel timp ne-au dezvăluit puține informații biografice.

⁶ Ibidem. Colecția Documente medievale, documentele nr. 311/1529; 1278/1531; 304/1529; 1340/literele a, b, e, g, f, n, l, x, u, z, din anii 1554 – 1556 etc; pentru cunoașterea relațiilor Sibiului cu autoritățile locale și centrale din Transilvania este reprezentativ documentul 311/1529, în care vistiernicul Transilvaniei Nicolae de Gerent cere sibiienilor să-i trimită 400 kg de pulbere, date fiind pericolele ce amenință Transilvania dinspre Țara Românească și Moldova.

Pagină de manuscris privind modalitățile de confecționare și de utilizare a rachetelor

Recent, din conținutul unui document inedit ⁷, descoperit în arhivele istorice ale orașului, reiese că a fost căsătorit și a avut un fiu, care a urmat și profesat cariera militară a tatălui său, în cetatea Alba Iulia.

Abia sosit la Sibiu, Conrad Hass a constatat că pentru a prelua conducerea importantului arsenal regal din localitate era nevoie de o testare de specialitate în fața unui consiliu prezidat de comitele regal. Pregătirea lui teoretică și practică, de specialist militar, l-a ajutat să satisfacă exigențele consiliului local, care s-a orientat, în testarea sa, după o carte de artă militară, adusă din Germania, la sfârșitul secolului al XV-lea de către negustorul sibian Thomas Altenberg ⁸.

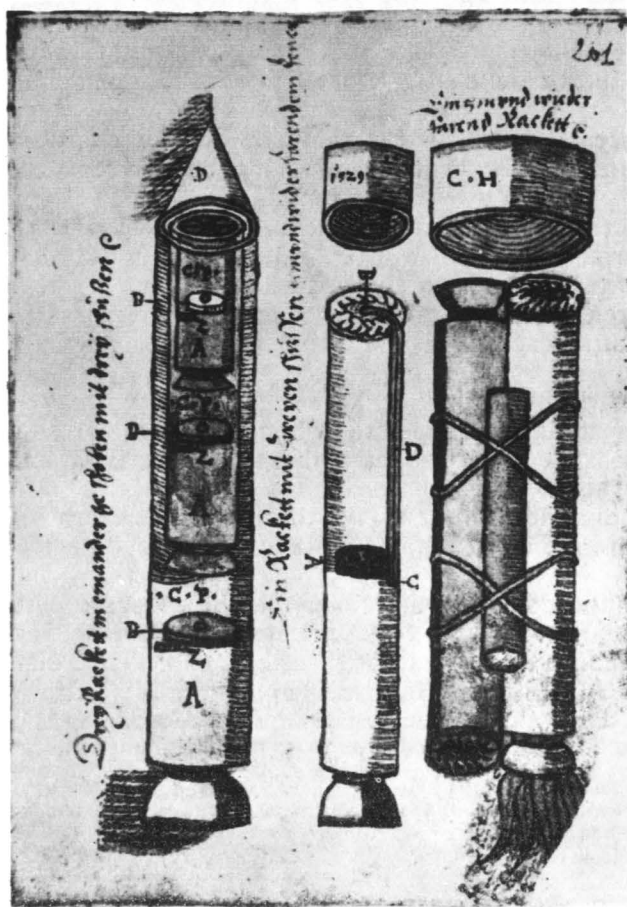
⁷ Arh. St. Sibiu. colecția Documente medievale nr. 1340 b/1556. În acest document, Iacob Veiss, ofițer artilerist, îi scrie iubitului său tată, Conrad Haas de la Sibiu, despre situația din Alba Iulia și îi cere să-i trimită ghiulele pentru tunuri.

⁸ Ibidem, fondul Magistratul orașului și scaunului Sibiu. Registrul de socoteli consulare, numerele 1 – 10, din anii 1484 – 1506.

eficiența și uzura armamentului¹⁵ l-au ajutat să constate deficiențele armelor și să le remedieze și perfecționeze în cadrul arsenalului.

Din ordinul său, armurierii regali de la Sibiu se deplasau periodic în taberele militare pentru a repara și întreține armele de foc¹⁶.

Cunoștințele sale profesionale, de renume specialist în pirotehnie și artilerie, contactele cu alți tehnicieni militari, mai cu seamă experiența acumulată în urma experimentării de arme de foc și compoziții de pulbere, i-au permis să întrezărească noi orizonturi și posibilități în dezvoltarea tehnicii militare.

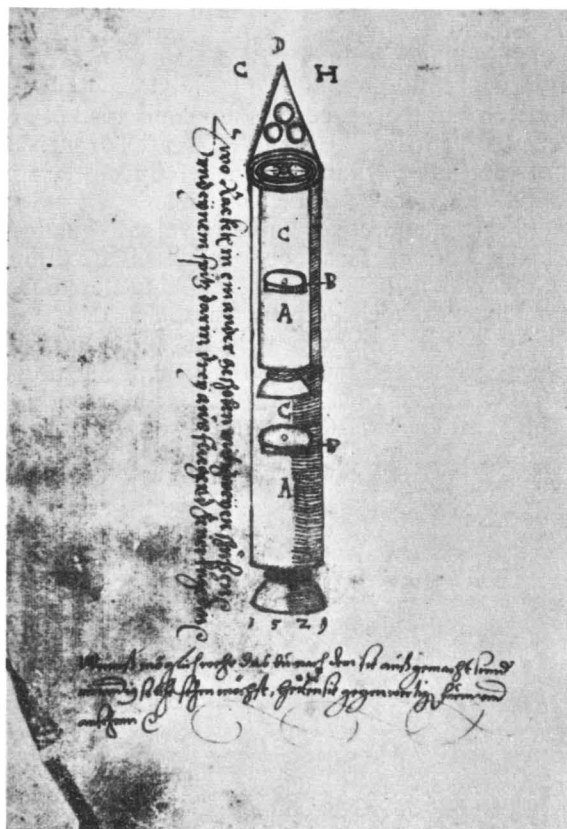

Rachete „una-ntr-alta cu trei focoaase“ și modele de rachete „dus – întors“ folosibile în luptele pentru apărarea cetății Sibiu.

¹⁵ Ibidem, Documentul 1340 s/1552 și 637/1553.

¹⁶ Ibidem, Documentul 1340 f/1555 și documentul 1335/1555.

Realizarea tehnică a rachetelor, dar mai cu seamă propulsarea lor prin experimentarea a numeroase rețete de pulbere, de calitate superioară și uneori lansarea lor prin folosirea alcoolului carburant, descrisă și explicată de Conrad Haas în manuscrisul Varia II 374, compus din trei părți¹⁷ l-au atras și ispitit, în primul rând.

Racheta „una-ntr-alta cu două focoase“ cu vârful prevăzut cu trei „ghiulele de zinc“

La Sibiu, un centru cu valențe culturale și științifice timpurii, într-un mediu favorabil și receptiv față de progresele tehnicii medievale, el a parcurs încet, dar sigur, mai cu seamă în perioada de vârf, de dezvoltare a tehnicii militare sibiene, dintre anii 1551 – 1556, traseul de la rachetele artificii la rachetele multiple cu două sau trei trepte de aprindere succesive, prevăzute cu aripioare de ghidare în zbor în formă de delta.

¹⁷ Manuscrisul Varia II 374 cuprinde: 1. Cartea focurilor de artilerie; 2. Cartea de artă militară cu ilustrații; 3. Experiențe și compoziții pirotehnice ale lui Conrad Haas (1529 – 1569).

Pe acest traseu, pornit de la rachetele simple, confecționate din lemn sau hârtie, autopropulsate prin diferite compoziții de pulbere, fie dintr-o țevă de metal, sau prin intermediul arcurilor folosite la aruncarea săgeților, s-a ajuns la rachetele complexe, cu mai multe trepte, construite din lemn și îmbucate una în alta, care sunt asemănătoare prin forma fuselajului și prin principiul de bază de funcționare cu rachetele moderne din secolul nostru.

Categoria rachetelor construite și experimentate de Conrad Haas la Sibiu cuprinde un bogat și variat arsenal de „bastoane de foc“, „măciuci cu rachete“, „lănci de foc“, „rachete du-te vino“, „rachete-baterii“, „buzdogane de foc“ etc., cele mai multe din ele fiind ilustrate în diferite desene tehnice colorate.

În partea a treia, sub titlul „Artificii de tot felul“, mai ales în capitolul „Cum trebuie făcute rachetele zburătoare“, cuprins în manuscrisul său cel mai important pentru istoria creației științifice și tehnice, se află descrisă partea cea mai interesantă a tehnologiei sale în domeniul rachetelor, apreciată de specialiști și istorici ca cea mai veche descriere de rachete multiple.

Prin opera vieții sale, manuscrisul Varia, II 374, ce oglindește o ingenioasă și originală creație tehnică, Conrad Haas repune în actualitate drumul lent parcurs în dezvoltarea tehnicii rachetelor, de la Sibiu și până la rachetele moderne construite de savanții Hermann Oberth și Wernher von Braun.

Pornind de la un loc de cercetare și de ascendență favorabil dezvoltării culturii și științei, orașul Sibiu (România), trei oameni de știință sibieni, Conrad Haas, V. F. Frank (1643 – 1697) și Hermann Oberth (1894 – 1989), de renume european și mondial, și-au legat destinul, încrederea și speranțele de progresele tehnicii rachetelor, devenite astăzi cel mai modern și rapid mijloc de transport pentru cercetarea cosmosului de către oameni.

Humuleștii și Pipirigul strămoșilor lui Ion Creangă și rudenia acestuia cu poetul Nicolae Labiș

GHEORGHE RADU

Așezarea statornică a satului Humulești nu este prea veche. Pe locul unde se află astăzi localitatea a fost pe vremuri o prisacă, pe care documentele o pomenesc cu numele de „prisaca lui Buliga“, proprietatea așezământului de la Secu, obținută prin actul domnesc de donație din anul 1738, martie 31. Humuleștii ca sat nu-l găsim atestat decât spre sfârșitul secolului al XVIII-lea. Un document din 1798 ne arată că se făcuse harta Târgului-Neamț, „când au fost giudecată cu satele Humulești, Blebea, Pârâul-Ursului și Pometele, pentru adetiu de casă“.

În catagrafia din 1774 încă nu era recunoscut de Vistieria Moldovei ca sat. Însă așezarea o găsim trecută în toate cataografiile Moldovei făcute în veacul trecut, până în 1860. O „statisticească știință“ a satului Humulești, din anul 1829, ne arată că așezarea ajunsese la 127 capi de familie, cu 130 de case. În total erau 661 de locuitori care dețineau „139 vaci și 234 oi“. Importantul document ne mai precizează că ocupația locuitorilor humuleșteni era „lucrarea pământului, ciobotăria, dubălăria și cojocăria“. Dintr-o statistică economică a anului 1849 reiese că numărul familiilor era de 180. La numărul 171 este trecut „Ștefan a Petrii“ (tatăl marelui povestitor – n. n.), care avea trei băieți și două fete, iar ca avere – afară de casă – „o vacă, zece oi și doi stupi“.

Ca să poată face față nevoilor, în lipsa pământului pentru semănătură, unii locuitori mai împovărați, printre care și Ștefan a Petrii Ciubotaru, se străduiau să câștige câte ceva din ce le putea aduce „negustoria din picioare“, în zile de iarmaroc, cu sumane și altele. Cei ce locuiau la munte, se știe că, având pământ puțin pentru agricultură, se duceau și luau pământ pentru lucru la șes, ajungând până în părțile Iașilor, unde vom găsi humuleștenii lucrând ogoare, tocmai pe la Belcești, Hodora sau Prigoreni. Așa s-a întâmplat și cu tatăl marelui Creangă, care a murit la prășitul porumbului pe un ogor din moșia Făcuții, de pe lângă satul Prigoreni, ținutul Iași. Și-a dat „obștescul sfârșit“ în ziua de 28 iunie 1858, fiind înmormântat de săteni în cimitirul localității Prigoreni, la vârsta de 52 de ani.

Pipirigul, satul de obârșie al mamei lui Creangă, se găsește trecut în catagrafie încă din 1774, când avea 36 de familii. „Condica liuzilor“ din 1803 ne dă cifra de 121 familii și, totodată, ne arată că „au loc îndestul“. Catagrafia din 1820, pe lângă numărul locuitorilor – 122 familii – ne mai arată și starea lor: „Șăd pe moșia M-rei Neamț, loc de munte, hrânindu-se pe alte moșii străine. Chiverniseala și alișerivul lor cu vite, lucrul mâinilor, starea lor de mijloc“. Constatăm că, într-un timp relativ scurt, 1803 – 1820, țărani obțin din ce în ce mai puțin pământ de la proprietar pentru folosința lor, fapt care îi determină să muncească și pe alte moșii.

Pe măsură ce înaintăm în veacul al XIX-lea, asistăm la o sărăcire a locuitorilor frumosului sat Pipirig. Locurile de hrană erau luate de proprietara moșiei sau de arendași, care înăspreau peste măsură obligațiile clăcașilor. În 1830, pipirigenii reclamă că mulți din numărul lor „au murit sau au fugit sau s-au supus la unii și alții în apărare de bir și havalele“.

În anul 1833, locuitorii din Pipirig împreună cu cei din Galu, situați pe aceeași moșie mănăstirească Munții, arendată din 1830 lui Dumitrache Stan, fiul ispravnicului de Neamț, se plâng împotriva arendașului care a făcut „ceea ce a voit (...) asupra noastră“. El nu ține seama de obligațiile locuitorilor, stabilite prin învoială, ci practică „răpire și bătăi cumplete cu harapnicele“. În aceeași jalbă, ei

arată că „sântem de perit și nu mai sântem vrednici a mai întâmpina cererile dumisale și cumplitele bățai“. Rezultatul reclamației: locuitorii au fost siliți să dea arendașului un act prin care declară că „de ne vom mai ridica cu asemenea pretenții, să nu fim ascultați de nimeni“. Actul este întărit cu punerea degetelor de către împuterniciții obștii satului Pipirig, printre care și David Creangă, bunicul după mamă al lui Ion Creangă.

Deși născut pe plaiuri sucevene (Mălini, 2 decembrie 1935), Nicolae Labiș era legat de locurile copilăriei lui Creangă datorită „rudeniei prin alianță cu genialul humuleștean“, cum se consemnează în memorialistica vremii: mama, Ana-Profira, se născuse în Topolița (sat menționat și de Creangă în *Amintiri din copilărie* – n. n.), iar bunica mamei, Zamfira Blendea, așa cum rezultă din actele de stare civilă aflate în păstrare la Arhivele Statului din Piatra Neamț, era din Humulești, fiind rudă prin alianță cu Ștefan a Petrii Ciubotaru, tatăl marelui povestitor.

Exegeții lui Labiș au constatat că acesta a receptat cu aviditate uluitoare – comparabilă cu aceea a lui Mihail Sadoveanu când era copil – natura Moldovei din zona înconjurătoare Târgului-Neamț. Împreună cu tatăl său, Eugen Labiș, colinda pădurile și obcinele, dealurile și munții din jurul satelor Topolița, Ocea, Vânători, Târgu-Neamț. Copilul a învățat să cunoască astfel vietățile pădurii și să le deosebească urmele. Nu întâmplător, cerbii, căprioarele vor constitui imaginile durabile ale copilăriei spre care poetul Labiș va reveni nostalgic, ca spre un paradis pierdut.

Se pare că universul miraculos al literaturii populare ca și al scrierilor marelui povestitor i l-a dezvăluit bunica dinspre mamă, în a cărei locuință din Humulești viitorul poet își petrecea verile. Așa cum își va aminti, bătrâna „se împărțea câtu-i ziuca între stative și meliță, între culme și fântâna cu cumpănă din ogradă, între șanțul unde păștea cărlana cu scai în coadă și iezătura Ozanei, unde se topea cânepa și se arătau în fața apei peștii, tehuți de izul tare. Dar seara, când la lumina palidă a lămpii caierul de lână prindea culori vrăjite și fusul sfârâia amețitor de dulce, bunica-mi istorisea, izbucnind din când în când într-un râs înăbușit și fugar, năzdrăvanele pășăranii ale lui Ionică, cu pupăza din tei și Smărăndița popii, cu cireșele, cu râia căprească și cu neasemuitele după-amiezi de scaldă. Somnul mă prindea cu ochii ațintiți pe pereți, urmărind în pâlpiările lămpii umbre din poveste. Harap Alb galopa către grădinile ursului, Păsărilă se deșira fantomatic până la lună, Dănilă Prepeleac hărțuia un car la deal ...“.

Zgduit de emoție, va afla ulterior de rudenie, prin alianță, cu marele Creangă și, cu un firesc sentiment de mândrie, va scrie la 12 ani: „A fost odată unul Ion Creangă. Și-acela mi-i străbun de sânge mie“. Poezia „Străbunul meu“, publicată în volum postum („Moartea unui poet, Ed. Cartea Românească, București, 1972), rămăsese pierdută între hârtiile poetului. O nativă modestie l-a oprit să-și dezvăluie descendența ilustră, dar a păstrat mereu nestinsă admirația pentru marele înaintaș. Tot la aceeași vârstă, a dedicat „bunei“ sale poema „Bunica“, gest de recunoștiință pentru aceea care-i fermecase anii copilăriei, din care cităm: „O sfântă din icoane cu fața zâmbitoare /Cu ochii de cărbune, cu părul ca de nea, /De-o bunătate rară, cu inima deschisă /Curată ca și crinul“.

Arhiva săsească din Gundelsheim (Germania)

IOAN DRĂGAN

Institutul de studii transilvane din Gundelsheim al sașilor din Germania (*Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde*, devenit recent *Siebenbürgen Institut*) a creat, în peste trei decenii de activitate rodnică, o bază documentară de mare interes pentru istoriografia românească: o bibliotecă de peste 40 000 volume și o arhivă care depășește 1 000 m. l.

Arhiva s-a constituit la sfârșitul anilor '60, inițial ca o anexă a bibliotecii, iar din 1978 a început să fie organizată și utilizată pentru cercetare ca entitate distinctă. Fondurile și colecțiile sunt grupate în următoarele categorii:

- după creator (*Pertinenzbestände*);
- după proveniență (*Provenienzbestände*);
- colecții curente (*Laufende Sammlungen*);
- colecții de fotocopii și microfilme după documente;
- colecții de fotografii, filme, gravuri, hărți;
- arhiva genealogică;
- varia: memorii, cronici de familie ș. a.

Între cele mai valoroase fonduri și colecții enumerăm pe cele ale instituțiilor sașilor din Germania: Comunitatea (*Landesmannschaft*), Comitetul de ajutor bisericesc (*Hilfskomitee*) și Institutul de cercetări (*Arbeitskreis*), ale comunităților (după localitățile de origine) și asociațiilor diverse. Apoi donațiile unor mari personalități (Karl Kurt Klein, Hellmuth Klima, Luise Treiber-Netoliczka, Otto Folberth ș. a.). Colecția de hărți are circa 500 de piese și cuprinde aproape toate reprezentările cartografice ale Transilvaniei sau ale unor părți importante, realizate în decursul timpului.

Deși nu face parte deocamdată din arhiva propriu-zisă a Institutului, datorită bazei de date computerizate de largă cuprindere, amintim aici și programul, în curs de finalizare, „Patrimoniul cultural săsesc din Transilvania“, realizat în colaborare cu instituții românești. Pentru arhivele românești prezintă interes și faptul că părți de fond și unități arhivistice disperate din fonduri aflate în țară, ajunse în Germania ca urmare a emigrării, sunt colectate în această arhivă.

Așa cum viața cotidiană a românilor și sașilor s-a împletit vreme de opt secole pe pământul unei patrii comune, documentele săsești de la Gundelsheim vorbesc frecvent despre poporul român și reprezintă un tezaur de istorie românească pe care cercetătorul istoric îl poate consulta cu cel mai mare folos.

REUNIUNEA INTERNAȚIONALĂ A ARHIVELOR MUNICIPALE, BUDAPESTA, 28 MAI – 2 Iunie 1994

În perioada 28 mai – 2 iunie 1994 a avut loc la Budapesta Reuniunea internațională a reprezentanților Arhivelor municipale, organizată de Secțiunea Arhivelor Comunale (S.A.M.) din cadrul Consiliului Internațional al Arhivelor (C.I.A.), sponsorizată de Confederația Elveției, orașul Budapesta și de Fundația „George Soros”. Acțiunea s-a înscris în programul manifestărilor alcătuit de secțiunea Arhivelor Comunale (S.A.M.) din cadrul Consiliului Internațional al Arhivelor (C.I.A.).

Au participat delegați din 33 țări (Algeria, Argentina, Austria, Belgia, Bielorussia, Bulgaria, Canada, China, Croația, Cehia, Danemarca, Estonia, Finlanda, Franța, Germania, Marea Britanică, Grecia, Ungaria, Islanda, Israel, Lituania, Letonia, Luxemburg, Olanda, Norvegia, Polonia, România, Rusia, Slovacia, Slovenia, Spania, Suedia și Elveția), în majoritatea cazurilor la nivelul de directori.

Consiliul Internațional al Arhivelor a fost reprezentat de Frédéric Lendenmann, arhivist al orașului Zürich, membru al Comitetului Executiv al C.I.A., de James R. Sewell, arhivist al orașului Londra, președinte al Comitetului director al Consiliului Internațional al Arhivelor, Secțiunea Arhivelor Comunale și de Jan van den Broek, secretar al Consiliului Internațional al Arhivelor pentru Europa.

Reuniunea s-a dorit a fi un prilej de amplificare a schimburilor de informare, înțelegere și cooperare complexă între arhiviștii din diferitele părți ale lumii, în vederea creării unei baze concrete de asistență profesională în domeniul echipamentului tehnic, al organizării informării și al pregătirii profesionale.

Problemele dezbătute, repartizate pe trei sesiuni plenare și bazate pe comunicări (rapoarte) principale și secundare (raportorii și co-raportorii fiind desemnați de Comitetul organizator), au fost următoarele:

Prima sesiune: Probleme teoretice

1. Poziția arhivelor municipale în diferite țări (organism central, responsabilitate profesională, autonomie municipală); 2. Relațiile dintre administrația municipală și serviciul arhivelor; 3. Gestionarea arhivelor curente (arhivistul în calitate de gestionar); 4. Delimitarea zonelor de competență între arhivele municipale și arhivele de Stat;

A doua sesiune: Probleme tehnice

5. Tehnologia imaginii în arhivele municipale (F.D.P., scanners etc.); 6. Conservarea și restaurarea documentelor de arhivă (dificultăți care provin din calitatea hârtiei); 7. Impactul asupra serviciilor arhivelor datorită modificărilor produse de automatizarea în administrație; 8. Norme de construcție de clădiri și de echipament tehnic pentru serviciile de arhive municipale.

A treia sesiune: Cercetarea istorică

9. Cercetări în arhivele contemporane (protecția informațiilor, protecția vieții private, restricții la acces, modalitatea de protecție); 10. Documente cu valoare și fără valoare, precum și distrugerea intenționată a documentelor cu valoare; 11. Problemele gestionării arhivelor curente (depozit de arhive, particulare) de către arhivele municipale (antreprize, societăți, documente ale unor persoane în viață); 12. Arhivele municipale și istoria (în ce mod arhiviștii care deservește arhivele municipale vor putea întreprinde cercetări istorice cu privire la istoria municipalității).

Din prezentarea rapoartelor, corapoartelor și din intervenții se pot trage următoarele concluzii: 1. Arhivele comunale (municipale) din Germania, Franța și Marea Britanică dispun de o autonomie mai largă sau mai restrânsă față de Arhivele de Stat (naționale) și primăriei și care constă în îndeplinirea obligațiilor profesionale, aprecierea valorii documentelor, recrutarea și angajarea personalului (arhiviștilor); 2. Prelucrarea automată (introducerea în calculator) și a altor genuri de informații cum sunt: denumirea localităților („numele locurilor”); melodii (muzica folk); fotografii; nume de persoane; genealogii. Punerea la dispoziția publicului a acestor informații – acasă sau la birou – prin intermediul liniilor telefonice (Norvegia); 3. Transferul (transpunerea) conținutului documentului pe un alt suport – de cele mai multe ori pe film – nu se poate aplica în masă, de asemenea, nici deacidificarea hârtiei nu poate fi exhaustivă (Franța); 4. Arhivele municipalei București se încadrează în cea mai mare parte în standardele minime pentru păstrarea și conservarea documentelor (măsurile de securitate împotriva efracției și a focului); reglementarea folosirii documentelor în sălile de studiu; stabilirea căilor de comunicare cu publicul; săli de expozi-

ții și conferințe, apropierea de muzee, galerii de artă sau de biblioteci și dacă este posibil în centrul orașului); 5. Termenul pentru darea în cercetare a documentelor este diferit în raport de conținut și de asigurarea secretului profesional. Astfel, în Ungaria, documentele se dau în cercetare după 30, 50 și 90 de ani de la crearea lor; în Germania, dosarele referitoare la „probleme” și nu la „persoane”, după 30 la 50 ani de la crearea lor, cu posibilitatea scurtării sau prelungirii acestui termen; documentele personale de la 10 la 30 de ani după moarte sau de la 90 la 100 de ani după naștere; documentele cu conținut fiscal sau social după 80 de ani, fără posibilitatea scurtării acestui termen.

În comunicarea sa, delegatul Direcției Generale a Arhivelor Statului din România a expus principiile conservării și restaurării documentelor. Cu acest prilej, în intervenția sa, James R. Sewell, arhivistul orașului Londra, președinte al Comitetului director al Consiliului Internațional al Arhivelor, Secțiunea Arhivelor Comunale, a evidențiat particularitatea restaurării documentelor în România, disponibilitatea

guvernului britanic de a acorda asistență în formarea profesională a arhiviștilor și intenția domniei sale de a face o călătorie în România pentru a se documenta la fața locului.

Discuțiile purtate în timpul desfășurării reuniunii și concluziile formulate ne conduc la următoarele propuneri: 1. Participarea și în viitor a Filialei Arhivelor Statului municipiul București la manifestările organizate de Secțiunea Arhivelor Comunale din cadrul Consiliului Internațional al Arhivelor. Aceasta va depinde în mare măsură de aderarea filialei la această secțiune. În calitate de membră, filiala trebuie să plătească o cotizație anuală de 120\$, cotizație în care este inclusă primirea revistelor de specialitate, „Archivum”, și „Janus”, „Buletinul” și „Anuarul” C.I.A. și participarea la reuniunile organizate în viitor; 2. Realizare unor reuniuni (consfătuiri) bilaterale cu arhivele capitalelor țărilor vecine României, pe tema schimbului de experiență în prelucrarea, evidența, folosirea, păstrarea, conservarea și restaurarea documentelor.

ION VITAN

SPAȚII CULTURALE

Simpozionul de la Vâlcea (Costești), din 6-7 octombrie 1994, a făcut să se întâlnească două evenimente culturale frățești, am putea spune, deși cu mult distanțate în timp: 500 de ani de la prima atestare documentară a Mănăstirii Bistrița și 90 de ani de la nașterea marelui arhivist și istoric Aurelian Sacerdoțeanu, născut pe aceste meleaguri, cel ce avea să publice și primele documente ale mănăstirii.

Intervențiile de deschidere ale notabilităților locale n-au fost numai de circumstanță, acestea făcând referiri directe la subiectele simpozionului, astfel: P. S. Gherasim Cristea, episcop al Episcopiei Râmnicului-Noului Severin, a vorbit despre Mănăstirea Bistrița ca despre un gol etitoricesc pe care aceasta l-a umplut între Tismana și Cozia; Iulian Comănescu, prefectul de Vâlcea, a văzut în Mănăstirea Bistrița, în existența ei dramatică, un mare luptător pentru păstrarea credinței creștine și a ființei naționale în această parte de țară; Anton Mițaru, președintele Consiliului județean Vâlcea, a evaluat, prin Mănăstirea Bistrița, tezaurul cultural Vâlcea ca fiind al doilea din țară, după Suceava, iar prof. Dumitru Martinescu, primarul comunei Costești, a desenat traseul de legătură seculară întreținut de Mănăstirea Bistrița cu Brașovul și Sibiu. Arhimandritul Veniamin Miclea a (re)deschis polemica istorică cu privire la vechimea mănăstirii, ducând-o, în baza unor mărturii indirecte, către anii 1482, 1491.

Mănăstirea Bistrița, cel mai mare lăcaș de cultură din sud-estul european, este prezentată de prof. Mihai Bușe, consilier-șef al Inspectoratului de cultură Vâlcea. Ion Soare (de la Fi-

liala Arhivelor Statului județul Vâlcea) a făcut să ne-nălțăm cu unii călători străini (Pavel de Alep, Luigi Fernando și alții) prin Țările Române, care au scris și despre „tainele” acestei mănăstiri. Prof. Virgiliu Z. Teodorescu (de la Direcția Generală a Arhivelor Statului) ni l-a prezentat pe miniaturistul Dionisie Eclesiarhul în postura de copist al Mănăstirii Bistrița, creatorul condicelor documentelor acesteia; în continuare, prof. Elena Ciucă (de la D.G.A.S.) a făcut o prezentare categorială a documentelor acestei mănăstiri, existente în Arhivele Statului din București. Motivul istoric predestinat prin care sfințele moște ale Sfântului Grigore Decapollit au ajuns la Mănăstirea Bistrița (1497), după dorința etitorului Barbu Craioveanu, a fost expus de P. S. Irineu Slătineanu, arhiepiscop al Episcopiei Râmnicului.

Personalitatea complexă a marelui om de cultură care s-a aflat 15 ani în fruntea Arhivelor Statului, Aurelian Sacerdoțeanu, a făcut obiectul unor comunicări ce au reliefat, în baza unor minuțioase analize și sinteze, dimensiunile valorice ale contribuției acestuia la dezvoltarea teoriei și practicii arhivisticii românești (Corneliu Lungu, Marin R. Mocanu, D.G.A.S.), la cristalizarea rolului documentelor de arhivă în tratarea istoriei (Dumitru Andronie, director al Filialei Arhivelor Statului județul Vâlcea). Vizionarea expoziției documentare „Brâncoveanu și epoca sa”, de la F.A.S. Vâlcea, a încheiat acest demers cultural vâlcean.

MARIN R. MOCANU

RESTITUTIO DIMITRE ONCIUL

La 10 noiembrie 1927, lângă vechiul sediu al Arhivelor Statului, de la Mihai Vodă, restaurat prin strădania lui Dimitre Onciul, s-a dezvelit bustul celui care, timp de 23 de ani fusese director general al acestei instituții. Operă a sculptorului Mihai Onofrei, bustul, turnat în bronz, al lui Dimitre Onciul a fost realizat prin contribuția substanțială a unor instituții de cultură din București, fiind implicată nemijlocit și Primăria Capitalei. După anul 1985, când Complexul de la Mihai Vodă a fost demolat, bustul lui Dimitre Onciul a fost preluat de către Muzeul de Istorie și Artă al Municipiului București de unde, în anul 1990, a revenit la Direcția Generală a Arhivelor Statului.

Acum, după 67 de ani, bustul lui Dimitre Onciul și-a găsit locul cuvenit, a fost restituit posterității urmând să vegheze truda zilnică a celor ce slujesc, astăzi, adevărul istoric, în clădirea actuală a Direcției Generale a Arhivelor Statului, din Bd. Mihail Kogălniceanu, nr. 29.

La festivitatea prilejuită de așezarea pe soclu a bustului lui Dimitre Onciul, în ziua de 19 octombrie 1994, în prezența unor personalități ale cercetării istorice actuale, arhiviști, studenți, ziariști, au rostit alocuțiuni prof. univ. dr. Ioan Seurtu, director general al Arhivelor Statului și Virgiliu Z. Teodorescu, bustul fiind apoi sfințit de către un sobor de preoți.

În continuare, a fost vernisată expoziția temporară cu genericul „Oameni de seamă ai Arhivelor”, organizată de Serviciul de documentare, valorificare și publicații al D.G.A.S. în holul central al clădirii.

Simpozionul, în cadrul căruia a fost evocat omul, eruditul cercetător, citorul de instituții culturale, promotorul școlii de istorie și al criticii istoriografice care a fost Dimitre Onciul, a debutat cu comunicarea „Dimitre Onciul și Academia Română”, susținută de academicianul Dan Berindei.

Membru corespondent al Academiei Române din anul 1889, titularizat ca membru plin în ziua de 11 aprilie 1905, ales președinte al Secției de istorie a Academiei Române în anul 1911, Dimitre Onciul a fost ales președinte al acestui for suprem al culturii noastre la data de 20 iunie 1920. În activitatea desfășurată la Academia Română, Dimitre Onciul s-a distins prin participare, în cadrul unor delegații, la evenimente culturale și științifice notabile (de exemplu, a participat la inaugurarea Universității din Cernăuți ca universitate românească) și prin comunicările sale științifice.

Cuvinte emoționante despre Dimitre Onciul directorul Arhivelor Statului și decanul Facultății de Litere și Filozofie din București au fost rostite de către academicianul Ștefan Ștefanescu. Numit director general al Arhivelor Statului la data de 1 aprilie 1900, în anii cât a condus această instituție Dimitre Onciul a desfășu-

rat o rodnică activitate. Lui i se datorează organizarea modernă a Arhivelor Statului după modelul celor de la Viena și Budapesta, s-a preocupat, de asemenea, de organizarea și dezvoltarea tuturor filialelor teritoriale ale Arhivelor și a înființat Arhivele Statului la Cernăuți și Chișinău.

În Raportul prezentat Academiei Române pentru anul 1924, istoricul Vasile Pârvan amintește de parastasul de un an pentru Dimitre Onciul, pus la biserica Mihai Vodă, ca de un moment de mare pioșenie.

Instituția căreia timp de 23 de ani Dimitre Onciul i-a fost un admirabil administrator și organizator, Arhivele Statului, au de răspuns astăzi unor exigențe sporite în păstrarea și valorificarea bogatului fond documentar. În finalul simpozionului, prof. dr. Ioan Seurtu a sintetizat principalele direcții de activitate și rezultatele înregistrate de către Arhivele Statului în ultimii 5 ani. Preocuparea esențială a conducerii Direcției Generale a Arhivelor Statului în această perioadă a constat în îmbogățirea patrimoniului arhivistic al României prin preluarea documentelor istorice, îndeosebi a acelor provenind de la instituții desființate în urma Revoluției din decembrie 1989 (între care: Arhiva C.C. al P.C.R., arhivele Comitetelor județene ale P.C.R., colecția personală Panait Istrati, fondul personal Pantelimon Halippa, parte din Arhiva Ministerului de Interne, inclusiv cea a fostei securități). În felul acesta, numărul fondurilor arhivistice a crescut cu 1483. În urma demersurilor întreprinse la Moscova, au fost achiziționate 67863 cadre microfilm din Arhivele Federației Ruse.

După anul 1989, numărul cercetătorilor care au frecventat sălile de studiu ale Arhivelor Statului din România a fost de 12737, fiind studiate 253580 de unități arhivistice, ponderea având-o documentele de istorie modernă și contemporană.

Creșterea cantității de arhivă preluată, multiplicarea activităților specifice și apariția unor noi obiective (după anul 1990, în acțiunea de reconstituire a dreptului de proprietate, 346880 de cetățeni s-au adresat Arhivelor Statului cu cereri de eliberare a unor copii după documente) au impus sporirea numărului personalului instituției, realizându-se o creștere cu încă 383 persoane. Pentru formarea unor cadre proprii, în anul 1992 s-a înființat Facultatea de Arhivistică, ridicarea nivelului de calificare a întregului personal realizându-se prin Școala Națională de Arhivistică.

În finalul simpozionului, au fost lansate ultimele apariții editoriale ale Direcției Generale a Arhivelor Statului: „România. Viața politică în documente - 1945” și „România - marele sacrificat al celui de al doilea război mondial”, vol. I.

MARIA IGNAT

SIMPOZIONUL „NOI MĂRTURII DOCUMENTARE DESPRE MAREA UNIRE“

Simpozionul „Noi mărturii documentare despre Marea Unire“, organizat de Direcția Generală a Arhivelor Statului în cinstea marii sărbători, a fost deschis de prof. univ. dr. Ioan Scurtu, director general al D.G.A.S. În alocuțiunea sa, a subliniat că „orice instituție care se respectă trebuie să marcheze acest simbol al luptei poporului nostru de-a lungul veacurilor“, iar simpozionul organizat are menirea să evidențieze, „prin documente noi, aspecte noi, acest eveniment potrivit adevărului istoric.“

Crisanta Podăreanu, prin comunicarea „Mărturia unui participant la incidentul armat dintre voluntarii ardeleni și unități rusești bolșevice în gara Chișinău, la 6 ianuarie 1918“, a relevat din mărturiile unui participant la războiul pentru reîntregirea patriei despre un fapt mai puțin cunoscut – incidentul din gara Chișinău între voluntarii ardeleni și unități bolșevice, incident declanșat de unitățile bolșevice. Lupta crâncenă declanșată s-a soldat printr-un câștig moral al voluntarilor ardeleni care au încetat foral (și din lipsă de muniție), pentru a nu da un caracter politic luptei.

Comunicarea „Românii din Valea Timocului și Unirea din 1918“, susținută de Maria Petre, prezintă un aspect inedit al luptei pentru unire – cel al românilor din Valea Timocului ce și-au păstrat, de-a lungul timpului, limba și obiceiurile. Articolele publicate de Atanasie Popovici și Onisifor Ghibu militează pentru unirea românilor din Valea Timocului cu cei din România, dar lupta lor a rămas fără rezultatul dorit. Onisifor Ghibu, în articolul „Românii din Valea Timocului“ arată că: „Românii au pierdut la Paris grupuri compacte de români, sacrificați, aflați în Serbia“.

Comunicarea „Documente privind activitatea Consiliului Dirigent al Transilvaniei,

Banatului și ținuturilor românești din Ungaria, organism al integrării politico-administrative la patria mamă“, prezentată de Iulia Pirna, a evidențiat activitatea de îndrumare și organizare, unificare a resortului judiciar pentru toate provinciile românești. Comunicarea a mai subliniat, prin intermediul documentelor, și alte realizări ale Consiliului Dirigent: evidența clară a societăților străine pe teritoriile reunite ce urmau să se conformeze legii comerciale române; înființarea Muzeului limbii române la Universitatea din Cluj la direcția căruia se afla Sextil Pușcariu, al scopul străngerii și prelucrării materialelor în limba română din toate timpurile și din toate ținuturile locuite de români.

Aurelian Teodorescu a prezentat comunicarea „Mareșalul Antonescu despre Marea Unire“, ce a subliniat, cu ajutorul documentelor, concepția mareșalului despre Marea Unire. Participant la războiul de reîntregire a țării și la marile bătălii din vara lui 1917, el a făcut o mărturie de credință, referindu-se la rapturile teritoriale din 1940: „eu care am luptat în tinerețe pentru adunarea granițelor să am parte la bătrânețe de fărâmișarea lor“.

Domnul Corneliu Lungu, director al Direcției Arhivelor Centrale, a subliniat, la încheierea manifestării, că „ea se constituie într-un pios omagiu adus marelui act al Unirii din 1918, exprimat într-o manieră nefectivă, marcând, pe baza documentelor, unul dintre marile evenimente ale istoriei neamului“.

La simpozion au participat arhiviști, reprezentanți ai mass-mediei, cercetători ai arhivelor ș.a.

SILVIA POPOVICI

A XV-A SESIUNE NAȚIONALĂ „VECHII TIPĂRITURI ȘI MANUSCRISE – SUB SEMNUL PRIMEI CĂRȚI TIPĂRITE ÎN LIMBA ROMÂNĂ (SIBIU, 1544)“

În perioada 9–11 decembrie 1994, s-a desfășurat, în sălile bibliotecii „Astra“ de la Sibiu, simpozionul național, organizat de Ministerul Culturii, în colaborare cu Direcția Muzeelor și Colecțiilor, Inspectoratul pentru Cultură Sibiu, Muzeul Brukenthal Sibiu, Filiala Arhivelor Statului Sibiu și Biblioteca „Astra“ Sibiu.

În cadrul ședinței de deschidere, au luat cuvântul prof. Ion Mariș, Directorul Bibliotecii

„Astra“ Sibiu și reprezentanți ai Ministerului Culturii – prof. dr. Alexandru Ligor – cât și ai Prefecturii Sibiu, Consiliului județean Sibiu, Inspectoratului pentru Cultură Sibiu.

Prof. univ. dr. Gheorghe Mihăilă, membru corespondent al Academiei Române, în ședința de deschidere, a ținut comunicarea „Patru secole și jumătate de tipar în limba română: Filip Moldoveanu de la Sibiu (1544–1553)“.

Sesiunea și-a desfășurat lucrările în cadrul a trei secții: Secția I – Cartea românească; Secția a II-a – Carte străină, ilustrație de carte, mărturii arhivistice, stampe și fotografii vechi; Secția a III-a – instituții, personalități.

Comunicările au fost susținute de specialiști de la Biblioteca „Astra” Sibiu, Biblioteca „G. Barițiu” Brașov; Biblioteca Muzeului Brukenthal Sibiu; Biblioteca „M. Eminescu” din Iași; Biblioteca Academiei Române și filiala acesteia din Cluj-Napoca și bibliotecile județene Arad, Craiova, Dâmbovița, Galați, Satu Mare, Timișoara, Râmnicu Vâlcea; Biblioteca Centrală Universitară București.

Din partea Arhivelor Statului, au prezentat comunicări Lidia Brâncănu, „Activitatea lui B. P. Hașdeu de îmbogățire a bibliotecii arhivelor”; Virgiliu Z. Teodorescu, „Un episod din odiseea patrimoniului muzeal Al. Saint-Georges – refugiul din anii 1943–1944 în zona Păgăraș”; Corina Sebișan, „Sach von Hartenroc – un document inedit”; Liliانا Popa, „Contribuții la BRV”; Cornelia Popescu, „Cărțile manuscrise, comori de artă ale neamului românesc”; Ioan Popovici, „O lucrare de referință din anii 1675–1677”.

Aplecându-se cu interes asupra documentelor de arhivă, dr. Alexandru Ligor, din cadrul Ministerului Culturii, a prezentat o foarte interesantă lucrare intitulată „Mărturii arhivistice despre unele cărți sibiene”. De altfel, tot în cadrul sesiunii i-a fost prezentată lucrarea „Ex-tipărituri în limba română și unitatea națională”, apărută în Editura Universitatii Chișinău și „Verva” – Câmpina, care, prin noutatea problematicii, se înscrie ca o contribuție importantă la cunoașterea și aprofundarea modalității de a pătrunde, în toate sectoarele vieții noastre, a ideii unității naționale.

Din partea Universității București, a fost prezentă dr. Adina Bereciu-Drăghicescu, cu lucrarea „Preocupări bibliografice în opera și activitatea lui Aurelian Sacerdoțeanu. Documente de arhivă”.

La sesiune au mai participat muzeografi de la: Muzeul Unirii din Alba Iulia, Muzeul Civilizației Dacie și Romane din Deva, Muzeul Țării Crișurilor – Oradea, Muzeul Literaturii Române din București și Iași, Muzeul de artă Craiova, Muzeul Olteniei – Craiova, Muzeul județean din Rm. Vâlcea, Muzeul județean de istorie Tg. Jiu, Muzeul județean Tg. Mureș, Muzeul Brukenthal – Sibiu, Muzeul Banatului – Timișoara, Complexul Național Curtea domnească – Târgoviște, Muzeul județean Galați, Muzeul județean de Istorie și Artă Zalău, Muzeul județean Buzău, Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov, Muzeul județean Arad, Muzeul Civilizației Populare „Astra” Sibiu,

Muzeul spiritualității românești de la Catedrala Ortodoxă din Sf. Gheorghe, Muzeul de Istorie și Artă al Municipiului București, Muzeul de Istorie și Arheologie Ploiești, Muzeul Militar Național București, Muzeul Memorial „B. P. Hașdeu” Câmpina.

Din partea Muzeului din Câmpina a participat directorul Octavian Onea, care, dedicându-și activitatea vieții și operii ilustrei personalități enciclopedice a lui B. P. Hașdeu, a prezentat lucrarea „B. P. Hașdeu și Catehismul sibiian din 1544”.

Au mai participat la această sesiune, semnificativă pentru cultura românească, cercetători de la: Institutul de literatură din Chișinău, (Veronica Băteă, „Vechi mărturii de specialitate românească în Basarabia”), Institutul de Istorie din Cluj-Napoca, Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” din Cluj-Napoca, Institutul de studii sud-est europene din București (dr. Zamfira Mihail, „Literatura omiletică în limba română în manuscrise din Basarabia”), Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” București, Inspectoratul pentru Cultură București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, din București.

În cadrul acestei sesiuni naționale, s-au adunat muzeografi, arhiviști, bibliotecari pentru a-și împărtăși, într-un context de elevată (înută științifică), preocupările și cunoștințele referitoare la acest minunat produs al minții omenеști – cartea, care a străbătut vicisitudinile secolelor.

În cadrul manifestărilor sesiunii, au fost organizate două frumoase și interesante expoziții: „Mărturii documentare sibiene despre istoria tipografiei și a cărții” și „Ornamentica de carte din secolul al XVI-lea”. Prima expoziție, organizată de Arhivele Statului Sibiu și Biblioteca ASTRA Sibiu, a fost prezentată de către doamna Lilianna Popa, care, dispunând de o multitudine de cunoștințe asimilate pe parcursul anilor de trudnică activitate în cadrul Arhivelor Statului Sibiu, a atras atenția – dacă mai era nevoie – asupra ineditelor informații documentare conservate, demonstrând, încă o dată, importanța documentului de arhivă în aprofundarea cunoașterii, indiferent de domeniul științelor umane.

A doua expoziție a fost organizată în sălile Muzeului Brukenthal și s-a intitulat „Ornamentica de carte din secolul al XVI-lea”. Directoarea bibliotecii muzeului, doamna dr. Doina Năgler, care a prezentat lucrarea „Din nou despre Catehismul din 1702”, cu personalitatea bine cunoscută în domeniu, a ales, din nenumăratele cărți, o suită care a încântat prin frumusețea exterioră, dincolo de interesul prezentat prin conținut. Sesiunea s-a încheiat cu vizitarea unor muzee și monumente din Sibiu și zona Sibiului.

Sesiunea nu și-ar fi putut desfășura lucrările fără efortul financiar al Ministerului Culturii, sprijinit de Prefectura județului Sibiu, Inspectoratul pentru Cultură Sibiu și Consiliul județean Sibiu, care, pe tot parcursul lucrărilor, s-au îngrijit de bunul mers al manifestării.

Convinși cu toții de necesitatea unor asemenea simpoziioane naționale, la care ar putea și ar trebui invitați și specialiști de peste hotare pentru a prezenta interferențe ale

culturii românești cu cultura europeană, ne exprimăm speranța că ele vor fi sprijinite în continuare de Ministerul Culturii, la care ar trebui atrași sponsorii, care, prin puterea financiară, s-ar înscrie printre cei puțini, care, de-a lungul secolelor, au constituit emulii culturii. Și acum, în această perioadă de tranziție, avem nevoie mai mult ca oricând de sprijinul lor financiar.

LIDIA BRÂNCEANU

MANIFESTĂRILE ȘTIINȚIFICE „TEZAU PRAHOVEAN“

Sesiunea națională de comunicări și referate „Din hrisoave adunate“, organizată de Filiala Arhivelor Statului Prahova, în cadrul zilelor culturii „Tezaur prahovean“, în perioada 30 noiembrie-10 decembrie 1994, în colaborare cu Inspectoratul pentru Cultură al Județului Prahova, Prefectura și Consiliul Județean Prahova, s-a desfășurat în zilele de 7-8 decembrie 1994, la sediul Inspectoratului Județean de Poliție Prahova.

În deschidere, ing. Costin Hartia, președintele Consiliului județean, a evidențiat că sesiunea s-a înscris în contextul larg al manifestărilor prilejuite de sărbătorirea Unirii de la 1918. A apreciat aportul Arhivelor Statului Prahova la organizarea manifestărilor „Tezaur prahovean“, prin documentele prezentate dând un plus de autenticitate manifestărilor.

Dl. Alexandru Bădulescu, șeful Inspectoratului de Cultură Prahova, subliniază eforturile depuse de cercetătorii din Arhivele Statului pentru punerea în circuitul științific a documentelor aflate în patrimoniul cultural național, de evocare a unor personalități cultural-științifice.

Dl. Mircea Grigore, adjunct al Șefului Inspectoratului Județean de Poliție Prahova, a exprimat bucuria instituției sale de a putea sprijini efortul Arhivelor Statului Prahova de punere în valoare a informațiilor deosebite aflate în tezaurul arhivistic național, oferind date prețioase circuitului științific prin manifestările pe care le organizează sau la care participă.

Prof. univ. dr. Ioan Agrigoroaie, directorul Arhivelor Statului Iași, a prezentat comunicarea „Izvoarele istoriei contemporane a României privind Marea Unire“, în care a evidențiat importanța abordării Marii Uniri în totalitatea faptelor și evenimentelor ce au avut loc, a tratării tuturor momentelor ce au precedat actul Unirii, a legăturii între adunările plebiscitare și documentele adoptate. De asemenea, comunicarea a abordat rolul Iașilor în rezistența față de cotropitorii germani și în

realizarea unor acte premergătoare Unirii -, precum și consecințele înfăptuirii Marii Uniri, între care drepturile acordate minorităților naționale, de realizare a lor politică și culturală în cadrul noului stat național unitar.

D-na Silvia Popovici, de la Serviciul Valorificare al Direcției Generale a Arhivelor Statului, a prezentat comunicarea „Documente externe despre actul istoric de la 1 Decembrie 1918“, relucând, prin intermediul rapoartelor reprezentanților diplomați sau ale articolelor din mass-media străine, momentele importante ale acțiunilor desfășurate pentru realizarea Marii Uniri, punctele de vedere, argumentând aspirația seculară a românilor pentru Unire.

Dl. Alexandru Dragomirescu - inspector școlar general adjunct, în cadrul comunicării „Noi mărturii despre Marta Bibescu și unitatea națională“ subliniază faptul că prin activitatea sa, prin relațiile sale, Marta Bibescu a reușit să se facă înțeleasă și să servească interesele României mai bine decât mulți diplomați. Pe lângă activitatea de mediatizare a situației României, Marta Bibescu a condus un spital în timpul războiului, ocupându-se de ostașii răniți în luptele pentru apărarea teritoriului național.

Prof. Victor I. Teodorescu, de la Muzeul de Istorie și Arheologie Ploiești, a prezentat figura luminoasă a profesorului Ștefan Bezdechi, ploieștean de origine, elev al marelui Părvan, ce-l aprecia pentru calitățile sale morale și intelectuale, specialist în domeniul ctenisticii.

Lucrările sesiunii s-au desfășurat, în continuare, pe secțiuni: Secția I, de istorie, la care s-au prezentat comunicări privind: „Idealul național și problematica minorităților naționale“, „Liceul «Sfinții Petru și Pavel» din Ploiești în lupta pentru unitatea națională“, „Prahovenii în sprijinul mișcării memorandiste“, „Contribuția lui V. Lucașiu la unitatea națională“, „Momente ale afirmării intelectualității române din Bihor în contextul mișcării pentru drepturi naționale, 1869-1910“, dat fiind faptul că sesiunea a fost dedicată Zilei Naționale a României, sau legate de istoria

locală: „Matei Basarab și Prahova”, „Bărcănești – file de istorie”, „Buzoienii în sprijinul mișcării memorandiste”, „Documente relative la refugii din 1940, în Arhivele Statului Iași”, „Coloniști prahoveni împrietenți în județul Ialomița prin Legea agrară din 1921” și de istorie generală: „24 ianuarie 1859 – documente giurgiuvene”, „Marele european Take Ionescu”, „Nicolae Titulescu: Cuvânt despre Transilvania – Ploiești, 3 mai 1915”, „O stemă unicat pentru Regatul României din Castelul Peleş”, „Generalul Theodor Tăutu – eroul de la Cerna”.

Secția de învățământ și cultură a evidențiat că vechile tradiții culturale și de învățământ trebuie cunoscute și valorificate corespunzător importanței lor deosebite: „Cartea veche bucureșteană în colecțiile Buzăului”, „Nicolae Iorga și istoria Brăilei”, „Ateneul popular Prahova”, „Restituiri – Al. Candiano Popescu, poet”, „Școala românească de petrol”, „Teatrul în aer liber din Vălenii de Munte”, „Mentalități ploieștene interbelice”, „N. Iorga și Bucovina”, „Alexandru Ioan Cuza și Unirea”, „Din statistica orașului Ploiești în prima jumătate a secolului al XIX-lea”, „Însemnări pe marginea corespondenței dintre

Roosevelt, Stalin și Churchill”, „Elogiul cărții în activitatea și scrierile lui N. Iorga” ș.a.

Lucrările sesiunii științifice s-au încheiat cu comunicarea susținută de dl. prof. univ. Ioan Seurtu, „Arhivele în slujba cercetării științifice”, urmată de discuții.

S-au prezentat, de asemenea, ultimele apariții editoriale ale D.G.A.S., „România – marele sacrificat al celui de-al doilea război mondial” și „România – Viața politică în documente, anii 1945 și 1947” de către dna Silvia Popovici.

În cadrul manifestării ce a avut loc la Ploiești a fost vernisată expoziția „Irisoave noi la vechile arhive prahovene”, ce evidențiază documente noi, deosebite, achiziționate de filiala prahoveană și s-a organizat o excursie documentară la mănăstirea Zamfira și Casa memorială „N. Iorga”.

La manifestări au participat profesori universitari, cercetători și muzeografi, arhiviști din diverse zone ale țării – de la Oradea, Iași, din București, Giurgiu, Constanța, Brăila și Galați și, firește, din Municipiul Ploiești și județul Prahova.

SILVIA POPOVICI

EXPOZIȚIA „OAMENI DE SEAMĂ AI ARHIVELOR”

Expoziția „Oameni de seamă ai Arhivelor”, organizată de Serviciul de specialitate al D.G.A.S., dorește să ofere publicului larg informații deosebite despre marii oameni de cultură ce s-au aflat la conducerea instituției de la înființarea ei, în 1831, la București și, în 1832, la Iași.

Primul panou, intitulat „Înaintașii”, prezintă activitatea primilor directori ai arhivelor înființate la București și Iași, propuneri de organizare a unui Palat al arhivelor, de aducere la arhive a tuturor documentelor publice, eliberarea de copii după acte depuse la arhivă, grija ce trebuie acordată documentelor, păstrării lor, trimiterea la specializare a tinerilor pasionați de cercetarea arhivelor, procurarea de publicații pentru biblioteca arhivelor. Printre „înaintași” remarcăm pe: Gheorghe Asachi, director al Arhivelor Statului Iași (1832-1849, 1857-1859), „bărbatul care, în vremi grele s-a străduit pentru luminarea neamului său”, a pus bazele și a organizat Arhivele Statului Iași. Ion Eliade Rădulescu „părintele literaturii române”, a fost director al Arhivelor Statului din Țara Românească, între anii 1843-1848. A preluat funcția în plină putere a activității sale creatoare. Nici unul dintre directorii anteriori nu posedaseră „cultura temeinică și multilaterală, atât de necesară oricărui lucrător în arhive”.

Cunoscutul poet și om politic Grigore Alexandrescu, membru al Comisiei Documen-

ture, membru al Comisiei Centrale de la Focșani, al Departamentului Cultelor și Instrucțiunii Publice, a fost director al Arhivelor Statului din Țara Românească în perioada 1849-1854.

Regele poeziei românești – cum l-a definit Mihai Eminescu pe Vasile Alecsandri – a fost director al Arhivelor Statului Iași în perioada 1850-1853.

Cezar Bolliac, participant activ la revoluția de la 1848, la înfăptuirea Unirii Principatelor, literat, istoric, arheolog pasionat, a fost director al Arhivelor Statului în perioada 1846-1866.

Autor de lucrări literare și istorice, colaborator la reviste și gazete progresiste, om politic, C.D. Aricescu a fost director general al Arhivelor Statului în perioada 1869-1870; 1871-1876.

Creatorul lui Dinu Păturică, N. Filimon, secretar al Comisiei Documentare, a lucrat la Arhivele Statului București în perioada 1862-1864.

Panoul al doilea din cadrul expoziției, definit „Titanii”, cuprinde documente ce relevă activitatea de fundamentare a arhivisticii românești, de orientare a Arhivelor, principiile de organizare și dezvoltare ce sunt și vor fi valabile în munca depusă la Arhivele Statului, firește, la nivelul tehnicii de care se dispunea la sfârșitul secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului

XX. „Adăpostirea” corespunzătoare a arhivelor depuse de către instituții publice și persoane particulare a fost rezolvată prin amenajarea chieliilor mănăstirii Mihai Vodă. Deplasările la arhivele din străinătate pentru aducerea documentelor ce privesc istoria României, înzestrarea bibliotecii arhivelor, editarea unor documente aflate în depozite, adoptarea legii arhivelor, organizarea filialelor Arhivelor Statului, măsurile luate în perioada războiului pentru păstrarea documentelor etc. sunt aspecte ce se evidențiază în documente.

Panoul prezintă ca „Titani” pe: B.P. Hașdeu, „cel mai înspăimântător geniu pe care l-a zămislit poporul român”, om de știință complex, a cărei viață și operă pot fi o pildă de credință în muncă, naționalism și patriotism, acesta identificându-se atât de mult cu Arhivele încât declara familiei sale că „de arhivă nu mă las odată cu capul”. A fost director general al Arhivelor Statului în perioada 1876–1900.

D. Onciul, personalitate deosebită în dezvoltarea istoriografiei românești, președinte al Academiei Române, a fost director general al Arhivelor Statului în perioada 1900–1923; Constantin Moisil, personalitate marcantă a intelectualității românești, membru al Academiei Române, care a pus bazele științelor fundamentale ale istoriei: numismatica, medalistica, sigilografia, heraldica și, în mod special arhivistica, a fost director general între anii 1923–1938.

În perioada directoratului său s-a ocupat de „întocmirea Arhivelor noastre alături de cele mai bune din Occident”.

Aurelian Sacerdoțeanu, profesor universitar, „cel mai mare arhivist român din toate timpurile” a fost director general în perioada 1938–1951, contribuind, prin activitatea sa, la îmbogățirea teoriei și practicii arhivistice.

Panoul al treilea, intitulat „Arhive județene”, ilustrează, prin documente și imagini, organizarea filialelor arhivelor regionale, personalitățile care s-au aflat la conducerea acestora.

Între acestea menționăm Arhivele Statului Cluj, care au fost conduse, de la înființare (1 octombrie 1922) până în 1949, de către Ștefan Mețeș, cunoscut istoric, membru al Academiei Române, om politic. În perioada directoratului său a izbutit să organizeze importante fonduri de arhive județene, orașenești și familiale din Transilvania, a făcut cunoscută bogăția documentară prin numeroase publicații.

Renunțatul istoric clujean, David Prodan, editor al „Supplexurilor” și al „Iobăgiei în Transilvania”, membru al Academiei Române, a fost director adjunct al arhivelor clujene, timp de 13 ani (1922–1935), contribuind la publicarea unor importante documente din istoria Transilvaniei.

Cunoscutul arheolog, profesor la Facultatea de Istorie din Craiova, director al Muzeului Olteniei, membru al Academiei Române, C. Nicolăescu – Ploșor a fost director al Arhivelor statului Craiova în perioada 1931–1939, punând bazele organizării arhivelor din Oltenia, a strângerii documentelor răspândite la diverse instituții și colecții particulare.

Colecționar și prețuitor al arhivelor, Iuliu Moisil a fost membru în Comisia pentru organizarea Arhivelor Statului Cluj, director al Muzeului năsăudean, membru de onoare al Academiei, director al Arhivelor Statului Năsăud de la înființare (10 noiembrie 1937) până în ianuarie 1947.

Editor și comentator de documente director al Muzeului Banatului, Ioachim Miloia a fost, din 1937, și director al Arhivelor Statului Timișoara. Personalitate deosebită în viața cultural-arhivistică și științifică bănățeană, el și-a legat numele de organizarea Arhivelor Statului din Timișoara și a Muzeului Banatului.

Panoul cu imagini completează informațiile referitoare la localuri de arhivă, înființate în perioada interbelică sau postbelică, aspecte din activitatea Arhivelor Statului.

SILVIA POPOVICI

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”,
tom XXVIII, Iași, 1991, 415 p.

Volumul este deschis de comunicarea prezentată la Semicentenarul Institutului, în care se face un scurt istoric al instituției și sunt recunoscute meritele lui Ilie Minca în înființarea și dezvoltarea acesteia. Urmează trei articole despre enciclopedistul german Alexander von Humboldt și unul despre William S. Culbertson, istoric, economist și diplomat, cunoscutor al istoriei românilor și promotor al acesteia în S.U.A.

Aflăm apoi despre inscripții și documente din mănăstirile de la Athos, care vorbesc despre Țările Române, și putem citi o reconsiderare a afirmației lui Gh. Brătianu că bizantinii și genovezii au avut rolul hotărâtor în transformarea Mării Negre în placa turnantă a comerțului internațional, și argumentarea că, dimpotrivă, mongolii (Hoarda de Aur) ar fi avut acest rol.

Relațiile Țărilor Române cu Spania s-au bazat pe lupta celor dintâi pentru supraviețuire și pe cea a Spaniei pentru expansiune. În înfruntarea Europa Occidentală-Poarta Otomană, victoriile lui Mihai Viteazul erau atribuite lui Sigismund Báthory. Unul din studii scoate în evidență eforturile lui Alexandru Sterca-Suluțiu în alegerile pentru Dieta transilvană de la 1862.

Istoria contemporană este abordată în articolul despre proprietatea funciară rurală de la Reforma agrară din 1945 până la colectivizare. Concluzia este că Partidul comunist a divizat pământurile pentru a demonstra că în acest fel sunt greu de lucrat.

Dintr-un act de prorogare a procesului unui participant la o campanie ungară contra Țării Românești, s-a aflat despre această campanie angevină din 1382, necunoscută până acum.

În secolele XV-XVI, s-a manifestat în Moldova o tendință de întoarcere la creștinismul original și la organizarea primitivă a bisericii, pe urmele învățăturilor lui Ilus, Luter și Calvin.

În timpul stăpânirii otomane, în Dobrogea pescuiau pescari creștini, dând dijma stabilită de sultan și exportând peștele la prețuri derizorii. Negustorii din multe țări veneau la Chilia

să cumpere pește. Studiul aduce noi argumente în demonstrarea legăturilor economice ale Dobrogei cu celelalte țări românești.

Reforma agrară din 1864 a dus la o mare lipsă de forță de muncă pe moșii, ceea ce a determinat angajarea de lucrători de pe piață și crearea unei burse a muncii.

În cadrul politicii independenței economice de la 1880, Școala națională de poduri și șosele a dat ingineri români capabili să proiecteze căi de comunicație, așa cum a fost calea ferată Dolhasca-Pălțiceni.

Benjamin Franklin - simbolul schimbării lumii prin mijloace pașnice, în spirit creștin - a fost tradus și studiat la noi, vezi preocuparea lui Kogălniceanu și similitudinile dintre situația negrilor americani și cea a țiganilor români.

Între 1919 și 1939 opinia publică din S.U.A. avea știri despre România din presa americană, care vorbea despre o situație dezastruoasă. Imaginea deformată se datora lipsei de corespondenți la fața locului și de aceea Legația română la Washington a avut un rol greu. O polemică cu Dan Horia Mazilu pe tema prozei oratorice ca gen literar în cultura românească veche demontează științific afirmația autorului menționat.

Itinerariul lui Petru Rareș susține ideea că itinerariile au ca scop verificarea informațiilor istorice. Studierea toponomiei bazinului hidrografic Rebricea (județele Iași și Vaslui) dovedește simbioza româno-slavă, constituirea și evoluția proprietății feudale.

Alături de descrierea și istoricul unei icoane a Maicii Domnului cu Pruncul din biserică Visarion din București stau articolul despre Moldova, aflată între 1396 și 1444 într-o politică de echilibru între Ungaria și Polonia, și cel despre daniile voievodale către schitul Poiana Mărului (Buzău).

După omagiile aduse profesorului Emil Turdeanu și dr. Leonid Boicu, anuarul se încheie cu genealogii: Cubăia - soția lui Constantin vodă Cantemir, familia domnitorului Anuoh Cantemir, dr. Dimitrie Samurcaș.

CRISANTA PODĂREANU

Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol“,
tom XXI, Iași, 1992, III + 552 p.

Sumarul bogat și variat al prestigioasei publicații ieșene oferă cercetătorului satisfacția de a-și completa informațiile necesare, îndemnându-l să zăbovească cu mai multă răbdare asupra datelor, ideilor și interpretărilor inedite sau incitante prin modalitatea lor de abordare.

Rubrica „Închinare lui Ștefan cel Mare și Sfânt la 535 de ani de la înecoronarea sa“ oferă colegiului de redacție să tipărească un studiu evasi-inedit al regretatului P. P. Panaitescu, *Ștefan cel Mare. O încercare de caracterizare* (p. 1-18). Structurat pe mai multe capitole, autorul a urmărit să-l prezinte pe marele voievod ca pe un luptător pentru credința creștină, ca pe un domn pământean, care se baza pe micii proprietari, pe târgoveți, pe „curtea“ sa, ca pe un domn și crud, dar și milostiv, excelent strateg militar, un adevărat fiu al Moldovei.

Constantin Rezachievici se întreabă, în articolul *A fost Ștefan cel Mare „ales“ domn în aprilie 1457? Un vechi „scenariu istoric“: de la „tradiția“ imaginară la realitate* (p. 19-33), dacă pe câmpia Direptate s-a petrecut acest act cu adevărat. Pe baza tuturor știrilor adunate, autorul face o nouă cronologie a evenimentelor la 12 aprilie 1457, de la Doljești, în apropierea Sucevei; după ce l-a învins pe Petru Aron, Ștefan cel Mare a fost întâmpinat și a primit închinarea boierilor și a altor categorii sociale în tabăra sa de lângă satul Direptate, apoi a fost uns domn în biserica satului Direptate de către mitropolitul Teocist, fiind tot atunci învestit cu schiptrul (steagul cel mare al țării), după care a intrat triumfal în cetatea Sucevei.

Veniamin Ciobanu, în *Idee și faptă politică la Ștefan cel Mare* (p. 35-41), supune analizei problema suzeranității colective, din care a păstrat valoarea ei identică de forță de echilibru politic, utilizată pentru propriile sale interese din timpul domniei sale.

Deși nu dispune de scrisori politice de la Ștefan cel Mare, Maria-Magdalena Székely în „*Dixit Waywoda*“ (p. 43-52) se oprește asupra altor mărturii: fragmente de texte din solii, tratate de pace, din pisanii, din relații ale călătorilor sau solilor străini, din care ne putem face o imagine asupra omului Ștefan, suveran, diplomat, oșten și creștin.

Omagierea marelui voievod oferă lui Sergiu Iosipescu prilejul ca în *Contribuții la istoria Moldovei lui Ștefan cel Mare* (p. 53-65) să se oprească mai mult asupra unor momente mai importante din timpul domniei: campania regelui Matia Corvin în Moldova, războiul moldo-otoman din anii 1473-1486 și la pax othomanica.

Șerban Papacostea, în *Moldova lui Ștefan cel Mare și genezei din Marea Neagră*

(p. 67-73), încearcă să completeze materialul documentar lacunar al acestei probleme printr-o referire generală asupra pătrunderii genezei în bazinul Mării Negre până la izgonirea lor de către turci.

Plecând de la studiul marelui istoric Oscar Halecki despre papa Sixt IV și creștinătatea răsăriteană, Ștefan S. Gorovei, în *1473: Ștefan, Moldova și lumea catolică* (p. 75-83), insistă asupra unui fapt mai puțin obișnuit: alianța și sprijinul material primit de un prinț ortodox din partea Suveranului pontif Sixt IV în lupta antio-tomană.

Știri otomane privind Moldova pontodunăreană (1486-1520) (p. 85-117) ne oferă Nicoară Beldiceanu-Nădejde, publicând documente mai puțin cunoscute referitoare la fișii de pământ românești de la gurile Dunării, răpite Moldovei după campania otomană din 1484. Rapoartele adresate Porții de noile autorități otomane de ocupație oferă amănunțit despre pescuit, agricultură și pășunat din zona ocupată.

Mihai-Ștefan Ceașu și Emil-Ioan Iemăndi continuă studiul foarte documentat, început în tomul XXV/1, 1988, *Aspecte din evoluția economică socială și urbană a orașului Suceava, II. Perioada 1786-1815* (p. 120-134), de după răpirea Bucovinei și implicat a Sucevei de către Imperiul Habsburgic.

Pentru cei ce doresc să cunoască c. te. ce va din lupta românilor ardeleni pentru emancipare și dreptate națională, D. Suciuc le oferă studiul *Alexandru Sterca-Șuluțiu și mișcarea națională românească (V)* (p. 135-157), foarte dens, cu multe date interesante, având în prim-plan figura mitropolitului unit Alexandru Sterca-Șuluțiu, un neobosit luptător pentru cauza românească, dar care, din nefericire, nu a fost totdeauna înțeles sau sprijinit de conaționali săi. Alături de G. Barițiu și I. Rațiu, mitropolitul transilvănean este autorul Memorandumului din 15 iunie 1867, care reflectă poziția antidualistă a românilor din Transilvania.

Dumitru Vitcu, în *11 februarie 1866: Hermeneutica unei pretinse revoluții* (p. 159-188) se oprește asupra momentului final al mandatului politic al lui Alexandru Ioan Cuza, interpretat felurit atât de contemporani, cât și de urmași, și aducerea pe tron a principelui Carol. Pe baza analizei situației interne și externe, a structurii și dimensiunii forțelor combătătoare, actul politic de la 11 februarie 1866 rămâne pentru autorul studiului o lovitură de stat și nicidecum o revoluție națională.

O analiză amănunțită a evoluției cooperăției după încheierea primului război mondial o face D. Șandru în *Legislația privitoare la cooperarea românească interbelică* (p. 189-213), ob-

servând, în final, că datorită multor prefaceri legislaiv-administrative, „cooperajia românească s-a dezvoltat necoordonat, ilegal, dispersat și pulverizat” (p. 213).

Gh. Onișoru analizează activitatea P.C.R. de la momentul 23 august 1944 și până la abdicarea regelui în 1947, în studiul intitulat *P.C.R. – evoluția programului și practica guvernării 1944-1947* (p. 215-238), evidențind sprijinul armatei sovietice de ocupație din România în propulsarea P.C.R. spre conducerea absolută a țării.

Paul Cernovodeanu propune spre analiză *O operă cantemiriană mai puțin cunoscută: istoria lui Brâncoveanu și a Cantacuzinilor* (p. 239-249), cercetând versiunea rusă a manuscrisului lui inclusă în Jurnalul lui Petru cel Mare, alături de versiunile grecească și germană. Autorul atribuie lui Dimitrie Cantemir paternitatea operei, fiind redactată în timpul șederii sale la curtea țarului Rusiei și ca o replică polemică la o carte a lui Del Chiaro despre principatul muntean, în care proslăvea meritele Brâncoveanului și ale Cantacuzinilor.

Reputatul filolog ieșean N. A. Ursu face o competentă investigație de specialitate în articolul *Un cronicar brașovean necunoscut din secolul al XVIII-lea: Simeon Hârș* (p. 251-267), cu 8 reproduceri după manuscrise, stabilind și identificând pe autorul „Cronicii anonime a Brașovului pentru trecutul românilor din Schei” în persoana lui Simeon Hârș, cronică ce se află în prezenta la filiala din Brașov a Arhivelor Statului.

Constanța Costea, în *Referințe livrești în pictura murală moldovenească de la sfârșitul secolului al XV-lea* (p. 277-283), supune atenției specialiștilor prezența regilor în tema Genealogiei lui Iristos.

Veniamin Ciobanu, în *Ideii politice la Nestor Ureche: determinări, surse, motivații* (p. 285-300) face o amplă analiză a situației politice, economice, militare, dar mai ales diplomatice din Moldova în vremea lui Ieremia, Simeon și Constantin Movilă și de rolul jucat de Nestor Ureche în apărarea suveranității Moldovei în fața pretențiilor anexioniste ale Poloniei.

Despre *Lexiconul de la Buda*, lexicografuli au scris multe articole elogioase și mai puțin elogioase, dar s-au ocupat mai puțin de colaboratorii lui. Epifanie Cozărescu, în *Ultimii doi colaboratori ai „Lexiconului de la Buda”: Ioan Theodorovici și Alexandru Theodori* (p. 301-306), înlătură definitiv regretabilele confuzii făcute de reputați filologi privind gradul de rudenie al celor doi pomeniți mai sus. Preotul Ioan Theodorovici este tatăl doctorului Alexandru Theodori și prin urmare nu sunt frați, așa cum s-a susținut până acum.

Vasile Docea își consacră studiul său *Din activitatea lui C. A. Kuch, consul al Prusiei în Moldova (1833-1842)* (p. 307-321), cu o an-

xă și un facsimil, situației economice și politice din Moldova pe baza rapoartelor și memoriilor acestuia înaintate Berlinului.

Rubrica „Discuții” cuprinde studiul lui Dimitrie Velciu *Constantin căpitanul Filipescu redivivus?* (p. 323-356), care își propune să reia întreaga problematică în jurul paternității primei părți din „Istoriile domnilor Țării Românești, 1290-1729”, adică a perioadei cuprinsă între 1290 și mai 1688. Atribuită de unii cercetători lui Constantin căpitanul Filipescu, autorul face o convingătoare demonstrație în favoarea lui Radu Popescu, singurul autor al sus-numitei istorii.

La rubrica „Documente”, D. Ivănescu și Virginia Isac oferă cititorului *Documente franceze despre desăvârșirea unirii Principatelor Române (1860-1861)* (I) (p. 363-384), cu reproducerea a 7 documente păstrate la Arhivele Statului din București, în Colecția de microfilme Franța.

La rubrica „Studii documentare” semnalăm articolele *Timp și narațiune. Tendințe noi în terapia istoriei* (p. 385-394) de Sorin Antohi; apoi *Din istoriografia raporturilor politice internaționale ale Țărilor Române din secolul XVII: realizări și perspective* (II) (p. 395-417) de Veniamin Ciobanu, continuarea unui studiu apărut în 1988, făcându-se observații pe marginea studiului lui Tahsim Gemil: „Țările Române în contextul politicii internaționale”; al lui Constantin Rezachievici, „Începutul epocii lui Matei Basarab și Vasile Lupu în lumina relațiilor cu Imperiul Otoman și cu Transilvania”; al lui Ștefan Andreescu, „Matei Basarab, Vasile Lupu și proiectul de cruciadă din anii 1645-1647” și alții. În sfârșit, Mircea Ciobotaru, în *Toponimia bazinului hidrografic Rebricea (jud. Iași – jud. Vaslui). Oiconimie. Perspectivă istorică* (II) (p. 419-451), cu 3 plănșe, demonstrează, pe bază de documente, că Valea Rebricei în secolul al XV-lea nu era un loc pustiu, ci dens populat, sistemul denotativ al așezărilor fiind determinat de caracterul genealogic al proprietății.

O bogată rubrică de „Recenzii” se ocupă de cărți referitoare la istoria românilor și la istoria universală.

La rubrica „Viața științifică” Ștefan S. Gorovei face un cald elogiu profesorului *Ncagu Djuvara la împlinirea vârstei de 75 de ani* (p. 489-490).

Nu putem încheia considerațiile noastre asupra prezentului volum fără a nu zăbovi și asupra „Arhivei genealogice”, anul IV (1992), nr. 1-2, rubrică care nu peste multă vreme va deveni o revistă de sine stătătoare, așa cum mărturisește redactorul șef Ștefan S. Gorovei.

Vom menționa contribuțiile lui Paul Păltânea: *Precizări în legătură cu originea familiei lui Miron Costin* (p. 493-499), Ștefan S. Gorovei: *Urecheștii – model de ascensiune socială* (p. 501-507); G. Bezviconi: *Cercetări genealogice*

românești (I) (p. 511–520); I. C. Miculescu-Prăjescu: *Contribuții la biografia poetului Matei Millo (1756–1801)* (p. 529–536); Alexandru Perietzianu-Buzău: *Considerații asupra valorii genealogice a „Arhondologiei Moldovei” de C. Sion* (p. 537–543); Ștefan S. Gorovei în *Un plan de lucru: „Corpus genealogiarum”* (p. 545–548) menționează că în 1974 propunea Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie de pe lângă Institutul de istorie „N. Iorga” alcătuirea unui „Corpus genealogiarum”, având în vedere o anumită tradiție în acest sens, iar pentru înce-

put sugera alcătuirea unui Dicționar genealogic moldovenesc al familiilor boierești până la mijlocul secolului al XVIII-lea. Au trecut de atunci 18 ani. Iată cum își încheie autorul intervenției de atunci, republicată în paginile prezentului Anuar: „E de prisos să spun că, atunci, nu mi s-a alăturat nimeni; a trebuit să trecă 18 ani, pentru ca Dicționarul genealogic să figureze în planul unui institut de cercetări istorice, și atunci cu un singur titlul de contract...” (p. 548). Iară comentarii!

DRAGOȘ ȘESAN

**Adina Berciu-Drăghicescu, Florea Stănculescu,
Temeiurile istorice ale primei uniri a românilor,
București, 1994, 175 p.**

Recent apăruta carte a celor doi autori menționați aduce pentru prima oară în discuție într-un context instituțional mai larg problema „preliminariilor” actului politic înfăptuit de Mihai Viteazul pentru prima oară în istoria poporului nostru în acel fierbinte final de secol al XVI-lea. Autorii reușesc cu succes să pună în evidență, pe baza celor mai semnificative documente, „rădăcinile” istorice ale primei uniri politice a țărilor române realizată de Mihai Viteazul, demonstrând că evenimentul pomenit nu a fost ceva întâmplător, ci, din contra, el a fost consecința firească a finalizării unor permanente năzuințe ale poporului român spre unitate politică și independența statală.

Adevăratele „temeiuri” ale acestor năzuințe sunt analizate în cartea celor doi autori în capitole intitulate semnificativ: *Un singur corp, un singur sistem în viața economică a țărilor române; Elemente de unitate în structurile sociale și organizarea politică internă; Obiceiul pământului, lege pentru toți românii; Strategie unitară în lupta de apărare a țărilor române în secolele XIV–XVI; Unitatea în gândire și simțire a tuturor românilor.*

Simpla privire a titlaturii acestor capitole pune în evidență ideea centrală care a stat la baza studiului, aceea a caracterului unitar al evoluției structurilor fundamentale (materiale și spirituale) ale societății românești în tot cursul îndelungatului ev mediu românesc, incluzând aici și perioada de cel mai mare interes pentru istoria noastră, cea a vremurilor care au urmat retragerii armatei și administrației romane de pe teritoriul fostelor provincii de sub stăpânirea Romei; este vorba, în fond, de acea perioadă istorică de cristalizare a noului popor care avea să apară în conul de lumină al istoriei serise la finele mileniului I d. Hr. Cititorul va constata că, dacă ar fi să ne rezumăm numai la analiza comunităților umane autohtone din această perioadă istorică denumită și perioada marilor migrații, am observa că unitatea populației nord-dunărene, daco-romane, romanizate și apoi ro-

mânești se reflectă în structura socială a acestor comunități, în acea formă de organizare socială aparținând *obștii sătești teritoriale*, cu instituțiile sale caracteristice, identice pe tot teritoriul carpato-danubian, dar distincte față de structura socială a popoarelor din acea vreme, care au venit în contact cu acești „lucrători ai pământului”.

Evoluția ulterioară a societății românești sub aspectul unității ei de dezvoltare, așa cum se arată în cartea amintită, evoluția structurilor economice, sociale, politice și culturale, demonstrează cu deplinătate tendința spre realizarea acestei unități pe plan politic și justifică, totodată, ca ceva normal, necesar, actul unirii lui Mihai Viteazul. Pornind de aici remarcăm această dificultate a autorilor de a selecta din multitudinea aspectelor care ilustrează caracterul unitar al dezvoltării poporului nostru, pe cele mai reprezentative; de aceea, cartea face o sinteză a istoriei noastre naționale în perioada de până la Mihai Viteazul, fapt pe care-l considerăm binevenit, mai cu seamă pentru cei care se apleacă mai puțin spre cunoașterea și cercetarea întregii noastre istorii medievale.

Iată de ce, pe bună dreptate, se susține că această dezvoltare unitară a poporului român, sub multiplele ei aspecte, legitimează actul istoric al lui Mihai Viteazul, ca de altfel, și celelalte încercări anterioare de realizare a unității noastre statale. Este ceea ce aprecia, după Unirea din 1600, istoriograful lui Gabriel Bethlen (1613–1629), referindu-se la Unirea lui Mihai Viteazul, ca „*lege orientabilă a destinului*”, citat de autori în prefața cărții.

Nu ne îndoiim că lucrarea celor doi autori își va găsi un ecou corespunzător la cititorii noștri, care vor aprecia cum se cuvine această contribuție importantă la „temeiurile” mărețului act al primei uniri politice din istoria medievală a poporului nostru.

ȘTEFAN OLTEANU

Marcel Dunitru Ciucă, Elena Teodora Ciucă,
Dr. Ioan Rațiu și Emilia Rațiu, corespondență (scrisori primite, 1866–1895),
 București, 1994, 427 p.

O carte frumoasă și la propriu și la figurat, cu o copertă atrăgătoare (ați zice că e un roman de dragoste) și un corp de literă neobositor, care bucură ochii noștri osteniți de buchisală. Ea omagiază memoria luptătorului pentru drepturile românilor din Transilvania ocupată, dată uitării, până nu demult, din cauză că membri ai ilustrei familii erau în diasporă.

Scrisorile sunt precedate de un *Cuvânt înainte* al lui Ion Rațiu, fiul lui Augustin Rațiu, care a sprijinit editarea volumului, de o introducere a autorilor, în care se face un scurt istoric al luptei naționale transilvane, cu accent asupra personalității și rolului doctorului Ioan Rațiu, cu câteva cuvinte despre documentele publicate și temele majore în jurul cărora se grupează, și cu concluziile care se desprind în urma parcurgerii acestei corespondențe istorice.

Nota asupra ediției este urmată de o bibliografie impresionantă, care dovedește seriozitatea cu care autorii au abordat documentele, dorința lor de a cunoaște în profunzime perioada și persoanele, până la cele mai neînsemnate, care apar în scrisori. De altfel, notele aflate în josul fiecărei epistole demonstrează minuțiozitatea muncii: despre fiecare nume se spune ceva, despre fiecare eveniment la care expeditorul face aluzie, fiecare inițială este descifrată. Transcrierea este fidelă originalului (deși unele grafii sunt greu lizibile), iar cuvinte nedescifrate sunt puține.

Cele 420 de scrisori se află la Direcția Generală a Arhivelor Statului și la filiala acestuia din Cluj. Ele sunt publicate în ordine cronologică, pentru a surprinde evoluția evenimentelor și situațiilor, iar semnatarii acestora sunt nume sonore, ca George Pop de Băsești, George Barițiu, Vincențiu Babeș, Iacob și Aurel Mureșianu, Iuliu Coroianu, Eugen Brote, Ioan Russu-Șirianu și George Bogdan-Duică.

Cititorul sau cercetătorul sesizează greutatea comunicării în acea vreme a eforturilor morale și materiale făcute de militanți pentru cauza lor, momentele de derută și amărăciune și cele de revigorare. Scrisorile oglindesc rolul intelectualilor români transilvăneni în deșteptarea conștiinței naționale a maselor, starea de spirit

în rândurile oamenilor de jos, legăturile românilor din Transilvania cu celelalte naționalități nemaghiare din Austro-Ungaria, cu românii din România și activitatea studenților români din Austria, Ungaria, Franța și Italia. În unele se găsesec referiri la evenimente internaționale, precum Comuna din Paris și Războiul ruso-turc din 1877. Cele mai multe sunt adresate, firește, președintelui Partidului Național Român, dar nu puține îi sunt trimise soției acestuia, Emilia, care, departe de a fi fost o femeieșcă ce tricota într-un jilț, era tot atât de activă pe tărâm politic și social ca și scumpul ei „Onu”. Iată, ea corespundea cu feministele din Regat, cu nevestele militanților transilvăneni, ca Droc, Lucaciu, Bărcianu, dar și cu militanții înșiși care i se adresa cu „măicuță”, „ectățiană” și „ilustră doamnă”.

Conferințele partidului trebuiau anunțate cu 3 luni înainte, pentru ca toate comitetele să ia cunoștință de ele, iar la ședințe, când puteau să vină unii nu puteau alții și invers, astfel că hotărârile se luau greu și totdeauna existau nemulțumiți.

Cele mai înălțătoare scrisori sunt cele din perioada ducerii Memorandumului la Viena și din timpul procesului. O avalanșă de telegrame, epistole, felicitări, urări i-au copleșit pe reprezentanții românilor, venite atât din întreaga Transilvanie, cât și din Regat.

Cartea conține fotografiile lui Ioan și ale Emiliei Rațiu, ale delegației care a dus Memorandumul și ale altor militanți de seamă care și-au jertfit tihna și sănătatea pentru dezrobirea Transilvaniei, unii nemaipucând să-și vadă visul cu ochii, așa cum au avut norocul să-l vadă Vasile Lucaciu și George Pop de Băsești.

Lucrarea se încheie cu indici, antroponimie și toponimie, și cu lista corespondenților care fac din ea un instrument de lucru util oricărui cercetător al problemei sau epocii. Găsim că ea este utilă și nespecialiștilor, amatorilor de istorie, care, dacă aceasta le va plăcea, vor trebui să se pregătească să cumpere și volumul al II-lea.

CRISANTA PODĂREANU

Unirea Basarabiei cu România (1918–1927). Documente.
Introducere, tabele cronologice, selectarea documentelor:
Adina Berciu-Drăghicescu, Lidia Brâncănu, Editura Globus,
București, 1994, 140 p.

Cercetările de istorie a Basarabiei au luat, în ultima vreme, o extindere apreciabilă – și dincoace și dincolo de Prut – și socotim firesc acest lucru; în fond, anilor „pierduți” – în sensul că prea puțin și prea timid s-au întreprins, în cursul lor, cercetări pe acest tărâm – este firesc ca, în prezent, să li se contrapună o intensitate a cercetărilor, publicarea a tot felul de lucrări, care să aducă mereu cât mai multă lumină și în cunoașterea istoriei acestei provincii istorice românești.

Considerăm firesc orice efort care se face, în primul rând, pentru depistarea și aducerea în atenția publicului interesat a unor documente noi și interesante, dăuitoare de noi informații și cât mai bogate sensuri pentru cunoașterea istorică. Unui astfel de obiectiv îi răspunde și strădania materializată de dr. Adina Berciu-Drăghicescu și prof. Lidia Brâncănu în volumul pe care-l prezentăm în cele ce urmează.

De ce a fost aleasă perioada cuprinsă între anii 1918–1927? Răspunsul este formulat de cele două realizatoare ale volumului, în introducere, p. 7. Este, în fond, perioada istorică în care s-a încheiat procesul de formare a statului național unitar român, în cursul a celor ani s-a produs recunoașterea pe plan internațional a actelor de Unire cu Țara, și, tot așa, a fost perioada în care au fost legitimate și apoi aplicate reforme de mare importanță ce au reverberat, atunci și în anii următori, asupra întregului spațiu românesc. Volumul pe care-l analizăm evidențiază „Faptul că unirea a reprezentat rezultatul firesc al unui proces istoric îndelungat, al luptei duse de români pentru îndeplinirea unui ideal național, precum și celălalt aspect și anume că, în ciuda adevăratului obiectiv, recunoașterea acestui act nu s-a putut realiza decât cu acordul marilor puteri, care au avut în vedere, în primul rând, interesele lor economice și politice” (p. 7-8).

Volumul prezintă 46 de documente dintre care se disting: corespondența dintre Alexandru Em. Lahovary, ambasadorul României în Italia, și I. G. Duca, ministrul afacerilor externe al României, ca și cea dintre C. Diamandi, I. Mitileneu și generalul Al. Averescu. În sumar există, firește, și alte documente care întregesc volumul, cu conștințe benefice pentru cunoașterea istorică.

Realizatoarele volumului abordează cu prizăntor problema tergiversării de către Italia și Japonia a ratificării tratatului realizat la 28 octombrie 1920, de marile puteri cu România, prin care își dădeau acordul la unirea Basarabiei cu patria-mamă, înfăptuită, după cum se știe, în

chip plebiscitar, la 27 martie/9 aprilie 1918. În ce privește Anglia și Franța, ele ratificaseră Tratatul, la 19 mai 1922, respectiv la 11 mai 1924.

Pentru a intra în vigoare, Tratatul trebuia ratificat de încă o mare putere: Italia sau Japonia. Din păcate – sub diverse pretexte –, acestea amânau ratificarea, creând României serioase probleme pe plan internațional.

După cum se știe, după 7 ani de la producerea Unirii Basarabiei cu România, în 1925, cereurile moscovite atacau virulent, în presă și în alte modalități, acest act de unire, susținând că, în lipsa tuturor semnăturilor pe document, el nu este desăvârșit din punct de vedere juridic.

După cum rezultă din documentele prezentate în acest volum, Japonia era de aceeași părere cu Moscova, după cum îl informa Alexandru Em. Lahovary pe I. G. Duca, și era hotărâtă a nu „ratifica Convențiunea privitoare la Basarabia până ce aceasta nu va fi ratificată de toate celelalte puteri semnatare de la Paris”; „Sovietele se mulțumesc cu această declarațiune a Japoniei părănd să indice” – comenta Lahovary – „că ele sunt sigure că guvernul italian nu va ratifica Convențiunea Basarabiei”.

În această situație, Italiei îi revenea poziția decisivă în validarea tratatului privitor la Basarabia. După cum rezultă dintr-un document prezentat în volum, pentru guvernul Basarabiei problema trebuia să poată fi substanțial rezolvată printr-o înțelegere echitabilă care să intervină între Rusia și România asupra acestei probleme” (document nr. 9). Problema ratificării de către Italia a Tratatului a devenit astfel, în 1925, „piatra unghiulară a raporturilor italo-române”.

În volum există documente foarte interesante care răspund la obiect întrebărilor pe care orice cunoscător și le poate pune în legătură cu mobilurile acestor amănări ale semnării și sunt prezentate informații documentare despre poziția recaleitrantă, din ce în ce mai gălăgioasă a Moscovei, care dădea a se înțelege că nu va consimți niciodată la recunoașterea Unirii Basarabiei cu România.

În această conjunctură extrem de controversată a trebuit cu diplomația românească să facă mari eforturi pentru a determina rezolvări cu fiecare dintre cei implicați și, în cele din urmă, o închidere a problemei. În volum sunt prezentate interesante documente doveditoare asupra acelor eforturi. Există și o serie de informații de presă foarte utile înțelegerii problemei, căci de la masa tratatelor politico-diplomatice chestiunea a ajuns pe mâna diversilor gazetari dispuși să interpreteze în fel și chip situația. Au

existat chiar polemici în presă, între anii 1925–1926; în volum, printr-o serie de informări, ele sunt reflectate.

În cele din urmă, după cum se cunoaște, ratificarea Unirii Basarabiei cu România, de către Italia, s-a făcut la 7 martie 1927, când și România a acceptat să facă o serie de concesii economice pentru a determina Italia să cedeze și să semneze. Tot așa, se arată în volum, la p. 11, preluându-se informații dintr-un document aflat în Arhiva MAE, fond 71, 1914, E.R. 1923–1924, dosar 22, fila 425, și – după acest pas al Italiei – U.R.S.S. considera că „Toate ratificările protocolului basarabean nu vor fi recunoscute de U.R.S.S. și nu vor schimba punctul de vedere sovietic în chestiunea basarabeună. Protestând asupra ultimului pas al guvernului italian, nu recunoaștem acestui act nici o forță obligatorie pentru U.R.S.S.”.

Pozițiilor obtuze, răuvoitoare ale U.R.S.S. li s-a răspuns în România cu măsuri energice și consecvente de integrare a Basarabiei în circuitul național. Istoria anilor interbelici

ne stă mărtoară pentru tot ce s-a intenționat, pentru măsurile adoptate și pentru rezultatele lor.

În condiții extrem de complicate, create mai ales în urma căldășiei sovieto-germane de la 23 august 1939, cursul firesc al realităților României Mari a fost brutal întrerupt în vara anului 1940. Cu aceasta, noi nefericiri s-au abătut asupra României.

Volumul Adinei Berciu-Drăghicescu și al Lidiei Brâncănu aduce mai multă lumină asupra a tot ce s-a întâmplat până prin 1927. Alte și alte documente nezece drumul cunoașterii problemei până în 1940 și după aceea. Este datoria istoricilor de a ține nestins interesul pentru depistarea și publicarea tuturor mărturiilor, care pot face și mai limpede cunoașterea, deschizând infinite posibilități unci tot mai judicioase interpretări și unci scrieri obiective a istoriei.

Înceind aici, socotim potrivit să remarcăm maniera științifică în care este realizat volumul la care ne referim, ceea ce îl recomandă oricărui cunoscător și iubitor de istorie ca pe o realizare binevenită.

GII. I. IONIȚĂ

Dr. Adina Berciu-Drăghicescu, Științele auxiliare ale istoriei, Editura Universității București, 1994, 267 p.

Concretizându-și activitatea de catedră desfășurată în cadrul Universității București, dr. Adina Berciu - Drăghicescu a întocmit o interesantă lucrare intitulată „Științele auxiliare ale istoriei”. În Introducere (p. 7–23), arătând importanța cunoașterii și prețurii trecutului pentru înțelegerea prezentului istoric, face o trecere în revistă a definiției date conceptului de istorie de personalități culturale și politice, ca Mihail Kogălniceanu, Nicolae Bălcescu, George Barițiu, Al. Papiu Ilarian, D.P. Hașdeu, arătând totodată și vechimea folosirii cuvântului de istorie.

La dezvoltarea istoriei ca știință, bazată pe legi și cu un domeniu bine definit, și-au adus contribuția o seamă de istorici străini, de la Aurelius Augustinus (354–430), Lorenzo Valla (1407–1457), Jean Mabillon (1632–1707), la Fr. Hegel (1770–1831) și alții. Mărturiile trecutului depozitate în arhive, biblioteci, muzee și colecții particulare, care stau la baza serierii istoriei, au determinat apariția conceptului de științe auxiliare ale istoriei. Cunoașterea temeinică a acestora este un sprijin prețios în evaluarea critică a izvoarelor istorice.

Acesta este motivul major care a determinat-o pe autoarea să pună la îndemâna celor interesați, cu precădere a studenților, dar nu numai, a lucrării menționate.

În continuare, autoarea face o laborioasă incursiune, în prezentarea capitolelor referitoare la Izvoare istorice (p. 25–33); Metoda alcătuirii unci lucrări științifice (p. 34–41); Bibliologia (p. 50–74); Codicologia (p. 75–85); Cronologia (p. 86–92); Genealogia (p. 93–100); Sigilografia (p. 101–112); Heraldica (p. 113–123); Metrologia (p. 124–129); Numismatica (p. 130–150); Arhivistica (p. 151–157).

Lucrarea se încheie cu o bibliografie a științelor auxiliare (p. 158–267), fiind un instrument indispensabil pentru cercetarea acestora, cercetare care trebuie începută de pe băncile facultății.

Capitolele lucrării prezintă definiția obiectului studiat, un scurt istoric al personalităților străine și românești care s-au ocupat de studierea acestora, lucrările publicate în țară și străinătate.

Unele capitole sunt urmate de realizarea unor ilustrații absolut necesare pentru studierea și înțelegerea studiului respectiv.

Contribuția școlii românești la dezvoltarea fiecărei științe auxiliare este bine reliefată, pornindu-se de la stadiul actual al cunoștințelor, în lumina istoriografiei contemporane universale.

După cum afirmă și autoarea, prezentarea acestui curs studenților de la Secția de Bibliologie a Facultății de Litere, a celor de la Colegiul de Biblioteconomie și arhivistică, cât și a celor de la Facultatea de Arhivistică, căreia i se face un scurt istoric menționându-se și titularii de catedre, profesorii de renume, P.P. Panaitescu, Aurelian Sacerdoțeanu, Ilimi Vârtoșu, Ion Ionașcu etc., contribuie la înțelegerea și îmbogățirea metodologică interdisciplinară de cercetare a istoriei. Și aceasta cu atât mai mult cu cât societatea contemporană acordă un interes special valorificării acestor izvoare, creându-se organisme naționale și internaționale care stimulează interesul general față de studierea și publicarea acestor izvoare. Se menționează Co-

mitetul Internațional de sigilografie (1959), Institutul de codicologie și de istorie (Bruxelles, 1958), Comisia internațională de diplomatică (Viena 1965), etc. România este reprezentată în astfel de organisme internaționale ca o recunoaștere a contribuției aduse la dezvoltarea acestor științe. Ținând cont de experiența anunțată, sperăm că autoarea acestui volum doborât de interesant să-și continue activitatea pe această linie, prezentându-ne un nou volum în care să se menționeze activitatea practică ce se desfășoară în cadrul Epigrafiei, Bibliologiei, Codicologiei, Cronologiei, Genealogiei, Sigilografiei, Heraldicii, Metrologiei, Numismatiei și Arhivisticii.

LIDIA BRÂNCEANU

**„Satu Mare - studii și comunicări”, vol. IX-X (1992-1993), 368 p. + LII pl.,
Muzeul județean Satu-Mare**

Publicația, apărută sub egida Muzeului județean Satu-Mare, într-o ținută atractivă, cuprinde o serie de articole interesante, structurate în șase capitole: arheologie, istorie, etnografie, artă, științele naturii, conservare - restaurare, la care și-au adus aportul muzeografi, profesori de istorie, cercetători, arhiviști, fiecare adăugând un plus de cunoaștere în problematica ce i-a stat în intenție.

În domeniul arheologiei, ni s-au făcut cunoscute cercetările efectuate în județele Satu Mare, Bihor și Harghita de Neța Iercoșan, Ioan Némethi, Géza Ferenczi și Istvan Ferenczi, Sever Dumitrașcu, Gh. Lazin, Ioan Ciarnău.

În domeniul istoriei, ni se fac cunoscute raporturile feudale din satele din Țara Oașului în secolele XVI-XIX (Bujor Dulgău), noutăți privind ziarul „Granița” (Nae Antonescu); ale activității societății culturale „Sentinelă de nord” din Sanislău (Zora Belean - Ioan Belean); reforma agrară din 1921 în Carci (Sorin Floru); Eminescu în literatura de limbă maghiară și personalitatea lui Terek Géza (1889-1969) (Bura László).

Pe baza documentelor de arhivă, C. Oszoczek publică „Sigiliile târgurilor și satele din comitatul Satu-Mare în secolele XVI-XIX”; Adalbert Balogh, „Contribuții la istoricul dezvoltării mineritului în Oaș între anii 1760-1918” (p.1); Lidia Brâncănu, „Informații documentare aflate în fondul personal Ioan Rațiu”; Virgiliu Z. Teodorescu, „Simboluri de for public dedicate cinstirii memorandiștilor”.

În domeniul etnografiei, Daniela Oltean și Zoltan Toth ne prezintă modalitatea de valorificare a patrimoniului etnografic al Muzeului județean din Satu Mare, iar Lucian Cucuic,

Gh. Haiduc și Dumitru Irimieș ne dezvăluie obiceiurile din Țara Oașului.

În domeniul artei, Imola Kiss și Liviu Paul evidențiază laturi ale artei lui Aurel Popp; Cornel Crăciun și Judith Erdős aduc un plus de aprofundare în cunoașterea profilului plastic al presei românești din Satu-Mare și a donației graficianului Paul Erdős (1916-1987). Activitatea din domeniul științelor naturii este prezentată de Zoltan Benedek, Fazekas Lorand, Andrei Szabo.

În domeniul conservare-restaurare, ni se prezintă modalitatea de restaurare a unui manuscris, din secolul al XVII-lea (Lidia Popescu); a unui steag de breaslă din secolul al XIX-lea (E-leonora Roșu) și problemele ridicate de o piesă modernă de argint (Eva Pușkas).

Articolele sunt însoțite de rezumate în limbile franceză, engleză, germană sau sunt scrise direct, în limba maghiară, precum o face Bura László.

Problematica diferită prezintă un interes deosebit prin noutățile pe care le aduce și care se adresează atât specialiștilor, cât și celor interesați în cunoașterea activității desfășurate în varii domenii.

Și de această dată, colectivul redacțional al Muzeului județean Satu-Mare se dovedește a fi nu numai iubitor de cultură, ci și bun profesionist, cu o experiență care te îndeamnă la respect și la felicitări, deoarece au reușit ea, prin ținuta articolelor și a modului de prezentare a revistei, aceasta să se impună printre revistele de specialitate.

LIDIA BRÂNCEANU

„Mitropolia Moldovei și Bucovinei“. Teologie și viață. Revistă de gândire și spiritualitate. Serie nouă, anul I (LXVII), nr. 1-12 (ianuarie-decembrie) 1991

După ce, în anul 1990, prestigioasa revistă mitropolitană din Țara de Sus a Moldovei își schimbă titulatura în „Mitropolia Moldovei și Bucovinei“, începând cu 1991, revista își schimbă din nou denumirea devenind „Teologie și viață“ și își propune o abordare spirituală totală a tot ce se numește religie, istorie, cultură, simțire românească.

Numerelor 1-3 (ianuarie-martie) adună în paginile lor studii teologice de specialitate, concepute însă și pe înțelesul celor mai puțin familiarizați cu exegezele dogmatice, dar și studii de istorie și filologie, care interesează un cerc mai larg de cercetători prin noutatea informației oferite.

Constantin Cojocaru, în „Românii ortodocși din Transilvania și mișcarea curuților (1703-1711). Implicațiile Moldovei (p. 49-55), aduce noi date referitoare la situația românilor, în general, și a ortodocșilor, în special, care, după pacea de la Karlovitz (26 ianuarie 1699) au schimbat jugul de lemn turcesc cu jugul de fier habsburgic. În lupta lor împotriva catolicismului habsburgic și a opresiunii naționale, românii s-au alăturat lui Francisc Leopold Rakoczi II în cunoscuta mișcare a curuților, care s-a bucurat de sprijin și simpatie și din partea domnilor moldoveni.

La rubrica „Însemnări“ reținem studiul lui Ioan Căpreanu, *O făclie a culturii românești în Bucovina: Popa Andrei* (p. 121-131), care ne oferă amănunte din lupta românilor bucovineni împotriva pajurei habsburgice, după altă pace nefelică pentru români, cea de la Kuciuc-Kainargi (10 iulie 1774), de pe urma căreia Moldova pierde Bucovina, iar domnul Moldovei Grigore III Ghica plătește cu capul cetezanța sa de a se opune acestei nedreptăți a istoriei.

La aceeași rubrică, Gheorghe Florescu își propune, în *Luceafărul în enciclopediile lumii* (p. 135-143), să răsfoiască masivele tomuri în speranța identificării unor știri despre „Luceafărul poeziei românești“, omul și capodopera sa. Nu știm ce va fi simțit cercetătorul după această uriașă încercare, dar din vibrații cuvintelor folosite se poate desluși cu ușurință o notă de tristețe pentru nedreptatea făcută poeziei nepereche de a nu-l include în circuitul valorilor spirituale universale. Dacă marile *Larousse universel* sau *Encyclopedia Britanică* îl pomenește doar în treacăt pe poet, *Der Grosse Brockhaus* dedică mai multe rânduri vieții și activității, oprindu-se asupra creației poetice, cu referire specială la „Luceafărul“. De mai multă atenție se bucură poetul în paginile *Enciclopediei spaniole*, ale *Enciclopediei Herder*, dar mai ales în *Dizionario universale della letteratura contemporanea*, mulțumită Rosettei del Conte - traducătoarea în italiană a marelui poet, unde Mihai

Eminescu ocupă locul meritat alături de marii poeți ai lumii.

Numerelor 4-8 (aprilie-august) cuprind mai puține studii de istorie și filologie. Vom reține totuși studiul lui Ioan Vicovean, care face un portret sensibil lui *Iosif Naniescu - Un mitropolit de seamă al Moldovei* (p. 55-69), o mare personalitate culturală și religioasă a sfârșitului de secol al XIX-lea, de numele lui legându-se finalizarea înălțării Catedralei mitropolitane din Iași, strângerea a peste 250 de manuscrise vechi românești, grecești, slavonești dăruite apoi Academiei Române.

Pentru filologi, recomandăm, la rubrica „Limbă și istorie“, studiul profesorului ieșean de la Facultatea de filologie Ion Popescu Sireteanu, *Nucleul lexical autohton Mold și numele Moldovei* (p. 93-133), o exegeză exhaustivă asupra originii românești a radicalului „Mold“ și a tuturor derivatelor sale lexicale.

Numerelor 9-12 (septembrie-decembrie), care încheie și seria nouă a revistei, se deschide cu un dens studiu istoric, social, cultural, religios închinat Istoriei Bisericii Ortodoxe Române din Basarabia (p. 15-49) și datorat neobositului profesor de teologie ortodoxă română de la Sibiu dr. Mircea Păcurariu. Între paginile acestei veritabile monografii vom găsi referiri inedite și despre marii corifei ai culturii basarabene: Pantelimon Halippa, Inceleș, Ion Pelivan, Daniil Ciugureanu, Ștefan Ciobanu, Vasile Stroescu și alții, pentru ce în final să beneficiem și de o listă completă cu toți ierarhii Arhiepiscopiei Chișinăului și ai Mitropoliei Basarabiei.

Viorel Ioniță, în *Evreii pe pământ românesc sau toleranță la români de-a lungul timpului* (p. 50-64), face un istoric complet al atestării și conviețuirii evreilor cu populația autohtonă încă din vremea stăpânirii romane și până în zilele noastre, neomișind ajutorul efectiv al populației românești în perioadele de prigonire a evreilor, menținând existența unor societăți evreiești, cum ar fi societatea istorică „Iuliu Barasch“ (22 iunie 1886) pentru studiul istoriei evreilor sau Universitatea populară a Uniunii evreilor din București (1919), instituție susținută de marile teolog și scriitor Gala Galaction.

N. Hurju, în *Iacov Antonovici. Episcopul Hușilor (1856-1931)* (p. 78-90), conturează un portret deosebit de sensibil aceluia care a fost profesor, filosof, teolog și ostentor în strângerea de documente istorice. Prin cele cinci volume masive de *Documente bărlădene*, Iacov Antonovici va ocupa, încă din 1919, binemeritul fotoliu de membru de onoare al Academiei Române, iar premiul Academiei conferit întărește cu prisosință contribuția sa la cunoașterea istoriei românilor de pe plaiurile Tutovei.

DRAGOȘ ȘESAN

**„ARCHIVARIA“ - The Journal of the Association of
Canadian Archivists, Number 37/1994**

Publicația „Archivaria“ este consacrată investigației competente a arhivelor din Canada și a celor internaționale. Revista publică articole legate de natura și istoria arhivelor, teoria arhivistică, precum și utilizarea documentelor de arhivă. Ea se dorește a fi o punte de legătură între arhiviști și între arhiviști și beneficiari.

„Archivaria“ - Jurnalul Asociației arhiviștilor canadieni, apare de două ori pe an (mai și octombrie), cu sprijinul Arhivelor Naționale din Canada.

Într-un prim articol al numărului 37, din primăvara anului 1994, „Practica și teoria arhivistică - între două paradigme“ (p. 6-20), autorul Heather explorează relația dintre teorie, practică și metodologie în activitatea arhivistică. Se acordă o atenție deosebită principiul de „respectare a fondurilor“, care implică o analiză atentă a diferitelor contexte care creează documente, precum și stabilirea relațiilor existente între acestea și care oferă posibilitatea înțelegerii arhivelor ca expresie unică a valorilor social-istorice.

Roy Schaeffer, în articolul său „De la meșteșug la profesie - Evoluția educației și teoriei arhivistică în America de Nord“ (p. 21-34), arată că de-a lungul timpului adevărata natură a cunoștințelor arhivistice a suscitat largi discuții. Timp de peste 60 de ani s-a analizat dacă pentru un arhivist sunt necesare studii istorice sau studii de largă informare științifică. Recent arhiviștii nord-americani au evaluat baza intelectuală reală a muncii lor. În lupta pentru recunoașterea statutului lor profesional, arhiviștii trebuie să recunoască importanța fundamentală a cercetării academice și elaborarea unei teorii pentru formarea unei culturi arhivistice unice.

Louise Gagnon-Arguin, în articolul său „Funcția de «achiziționare» în arhivistică și biblioteconomie: elemente de comparație“ (p.35-46), prezintă principiile de bază ale celor două discipline, punând accent pe evaluarea arhivistică.

Un amplu articol scris de Ann Pederson, „Dezvăluirea unor surse ascunse: comentarii

asupra călătoriilor cu scop arhivistic“ (p. 47-63), ne prezintă călătoriile făcute cu „destinație pre-determinată“, pentru a dezvălui comori necunoscută până în prezent și care astfel devin accesibile tuturor celor interesați.

Revista conține apoi o serie de articole despre teoria și metodologia arhivistică (Terry Cook, p. 96-103), despre reguli ale descrierilor arhivistice (Susan M. Kooyman, p. 104-110) și importanța teoriei arhivistice (Terry Eastwood, p. 122-130).

Într-un alt capitol sunt prezentate recenziile unor cărți de specialitate.

„A.I.P. - Studiul colaborărilor multiinstituționale“, apărut în 1992 la New York, prezintă modul de abordare contemporană a achizițiilor arhivistice și anume strategia documentară și macroevaluarea (p. 150-153).

„Arhivele - Experiința arhiviștilor din Quebec“ - numerele 1-2/1992 ale revistei, publicate de Asociația arhiviștilor din Quebec, cu ocazia Congresului Internațional al Arhiviștilor, din Quebec, grupează un număr de 40 de articole al căror scop este de a prezenta „un tablou de ansamblu al arhivisticii din Quebec“ (p. 154-156).

„Păstrarea arhivelor“, publicată în 1993, în colaborare cu Societatea Arhiviștilor din Australia, intenționează a fi un manual de bază pentru toți arhivarii, atât pentru cei noi, cât și pentru cei cu experiență (p. 158-159).

„Principiile arhivistice moderne și tehnica de management“ - Dearstynne Bruce - o carte care se adresează în special bibliotecarilor, arhivarilor, precum și studenților de la Facultatea de arhivistică (p. 161-164).

Un alt capitol prezintă câteva expoziții de pictură, de documentare și fotografii privind istoria și civilizația Canadei.

În capitolul final - Note și comunicări - specialiștii canadieni prezintă cele mai recente cercetări pentru tratarea și conservarea hârticii.

TANIA VALACHIE

„La Gazette des Archives“, nr. 164/1994,
nr. 165/1994

Am primit la Direcția Generală a Arhivelor Statului două numere ale revistei Asociației Arhiviștilor Francezi, „La Gazette des Archives“. Numărul 164/1994 conține un comentariu asupra lucrării *Locuri ale memoriei* de P. Nora și K. Pomian, lucrare care șochează prin absența referirilor la document. În concepția autorilor istoria este reconstruirea perpetuă, mereu problematică și incompletă a ceea ce nu mai este, memoria este un loc trăit la prezent, un fel de istorie a istoriei, iar ei propun ca arhivele să fie înlocuite cu oameni-memorie.

Revista mai conține un articol despre imobilele Arhivelor Franceze în secolul al XIX-lea, a căror stare se oglindește în rapoartele inspectorilor regionali.

Studiul asupra condițiilor speciale în care se păstrează sigiliile în funcție de materialul din care sunt fabricate este urmat de recenzii la lucrări de specialitate și de prezentările unor reviste străine.

Numărul 165/1994 este dedicat în întregime arhivelor religioase. Diverși profesori și arhiviști arată starea actuală a cercetărilor, demonstrând că istoria religioasă a fost des abordată, în special cea medievală, de la vicțiile sfinților la comportamentul familial și matrimonial

și la prezența bisericii în lumea puterii. Grupul pentru Istorie Religioasă a experimentat abordarea sociologică a aspectului religios deoarece cercetările actuale se axează pe problemele antropologice: istoria fricii, (sex, dans, ascetism) și a violenței. A fost studiat și patrimoniul religios. Numai istoria liturghiei și a spiritualității au fost ocolite. Istoria religioasă contemporană este bogat reprezentată mai ales din 1974 când a fost creată Asociația pentru Istoria Religioasă.

Următoarele segmente atacă problema izvoarelor și instrumentelor de cercetare: fondurile ecleziastice, inventarele, fișierele, indicii și alte lucrări de orientare în hățișul documentelor de arhivă.

Capitolele-ghid în câteva arhive religioase departamentale sunt urmate de referiri la instituții ecleziastice, la arhivele Arhiepiscopiei de Paris și la informații despre viața religioasă a Franței în arhivele și bibliotecile Vaticanului.

Numărul 165 se încheie cu prezentarea programului UNESCO pentru promovarea importanței gestionării arhivelor în sistemele de informații.

CRISANTA PODĂREANU

Soboleva N.A., Artamonov V.A., *Simvoly Rossii: Ocherki istorii gosudarstvennoj simvoliki Rossii* (Simbolurile Rusiei: studii de istorie a simbolisticii de stat a Rusiei), Moscova, Panorama, 1993, 208 p., il.

Până nu de mult, simbolică era o sferă prea puțin valorificată a istoriei Rusiei, rarii specialiști sovietici pierzând legătura în timp cu heraldicii ruși de școală veche. În condițiile renașterii mișcărilor în U.R.S.S., tendința de individualizare și autoafirmare a fiecărui popor trezește interesul față de simbolică națională a fiecăruia. Se discută mult asupra drapelului, stemei, imnurilor naționale. Societatea cere confirmări în timp ale acelor simboluri, care-i par apropiate la temă. Una din cele mai reușite lucrări este volumul „Simbolurile Rusiei“, apărut la editura moscovită „Panorama“, în 1993, care se referă la simbolurile suveranității Imperiului Rus.

Primul capitol al lucrării, închinat stemei Imperiului Rus, aparține cunoscutului heraldist și sigilograf rus dr. Nadejda Alexandrovna Soboleva - autoare a unor monografii importante ca „Vechile steme ale orașelor rusești“ (1981), „Sigiliile rusești“ (1991). Autorul urmărește aici geneza celor două simboluri heraldice principale ale Rusiei: acvila bicefală și călărețul ucigând zmeul, arată evoluția și modificările lor în timp, explică

procesul de completare a stemei de stat imperiale cu noi și noi simboluri până la forma ei completă și definitivă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În problema împrumutului acvilei bicefale imperiale de către țarul moscovit Ivan III, dă credit ipotezei acestui împrumut din Europa, de la împărăția habsburgică, ca simbol al importanței și legitimității țarului de la Moscova, și nu din Bizanț, părere susținută de mulți istorici ai secolelor al XIX-lea și XX. Totodată, arată geneza emblemei moscovite de la imaginea cnezatului călare, frecventă în pecețile și monedele cnezatelor rusești de până la unificare, în reprezentarea Sf. Gheorghe zdrobind balaurul. Volumul fiind scris într-o atmosferă de vii discuții generate de necesitatea adoptării noii steme a Federației Ruse, care, în final, va perpetua vechile embleme, autoarea evită să ia atitudine în problema păstrării sau renunțării la cele două vechi simboluri-imperial (acvila) și moscovit (călărețul) - în noua heraldică rusă, lăsând la aprecierea cititorului această dilemă. Menționăm, însă, că în cadrul dezbaterilor asupra comunicării sale pe aceeași temă, în cadrul Seminarului de is-

torie a Rusiei, de la Institutul de Istorie și Arhivistică din Moscova, doamna dr. Soboleva s-a pronunțat pentru organizarea unui concurs, care ar fixa emblema pentru stema de stat a Federației Ruse.

Capitolul al II-lea al lucrării, dedicat blazonelor orașelor Imperiului Rus, semnat tot de doamna dr. Soboleva, ne demonstrează încă o dată că autoarea rămâne unul din cei mai buni specialiști în heraldica teritorială rusă.

Autorul ultimelor două părți ale volumului este Vladimir Alexeevici Artamonov.

Capitolul al III-lea este consacrat istoriei celor trei drapel rusești binecunoscute: steagul Sf. Andrei și cele două steaguri tricolore rivale: alb-albastru-roșu și negru-galben-alb, urmându-se soarta lor și după revoluția din februarie 1917. Explicând steagul negru-galben-alb ca drapel familial al dinastiei imperiale Romanov, autorul pledează pentru tricoul alb-albastru-roșu – actualul drapel de stat al Federației Ruse – ca fiind adevăratul steag național și de stat rus.

Ultimul capitol, având ca epigraf: „Imnurile naționale reflectă cel mai bine caracterul națiunii” din „Națiunea și filozofia ei” de W. Wundt, și scris într-un stil entuziasmant, are meritul de pionierat în studierea istoriei imnurilor rusești, în ansamblu. Autorul evocă zece melodii binecunoscute, care au avut calitatea de imn oficial sau neoficial din secolul al XVIII-lea până la 1917, unele din ele fiind populare și în perioada sovietică. Aceste melodii sunt: „Marșul regimentului Preobrajenskii” (autorul muzicii – necunoscut) – cel mai vechi; „Să răsunet tunetul victoriei” (muzica O. A. Kozlovski, versuri G. R. Derjavin) – primul imn neoficial; imnul bise-

ricese național „Slăvit e domnul nostru în Sion” (muzica D. S. Bortneanski, versuri M. M. Herașcov – descendentul cunoscutei familii de boieri munteni Herașcu); primul imn oficial (1816-1883) „Rugăciunea rușilor” (autorul muzicii anonim, versuri V. A. Jukovski); al doilea imn oficial (1833-1917) „Apără-ți, Doamne, pe țară” (muzica A. F. Lvov, versuri V. A. Jukovski); „Imnul național”, compus de M. I. Glinka la 1834 și cunoscut sub denumirea „Cântec patriotic”, care, din 1990 este imnul de stat al Federației Ruse; imnul neoficial al poporului rus „Slavă” (muzica M. I. Glinka, versuri E. P. Rozen); imnul Republicii Democratice Ruse „Marselieza” (o prelucrare a „Marsellaise”-ei lui Rouget de Lisle de către A. K. Glazunov, pe versuri de P. L. Lavrov), marșul popular „Proșcianie slaveanki” (muzica V. I. Agapkin) și imnul solidarității tuturor slavilor, „Ghei, slavane”, scris de poetul slovac Samo Tomášik, în 1834, pe muzica unei mazurci poloneze.

De o înaltă ținută științifică, scrisă în baza materialelor din marile arhive, biblioteci și muzee din Rusia, întreaga lucrare are drept scop primordial popularizarea simbolicii naționale ruse, renașcute în ultimul timp.

Ca o însușire deosebită, de fapt tradițională pentru poligrafia rusă, se remarcă multitudinea de imagini color și alb-negru care însoțesc textul, înalta prezentare grafică și artistică, buna calitate a hârtiei și copertelor, toate acestea în ansamblu trezind interesul și admirația specialiștilor și dorința firească a cititorului avizat de a o avea în biblioteca personală.

SILVIU ANDRIEȘ-TABAC

Lucrări referitoare la istoria României apărute în Ungaria

Catedra de filologie română care funcționează în cadrul Facultății de filozofie a Universității „Bötvás Loránd” din Budapesta (șef de catedră Ambrus Miskolczy) a inițiat serialul „Encyclopedia Transilvanica”. În anii 1991-1993 au apărut cinci volume cu profil istoric: Ambrus Miskolczy, *Biserica și revoluție. Sinodul ortodox de la Chișineu-Criș, 1849. Introducerea și protocolul sinodului*. Prefață Szabad György. Budapesta, 1991, 184 p. La redactarea lucrării de față a colaborat Ioan Octavian Budeanu. Ediție bilingvă-maghiară și română.

Lucrarea cuprinde două părți. Prima (p. 11-48) este un studiu în care autorul caută să introducă cititorul într-un capitol puțin cunoscut al revoluției de la 1848-1849 din Transilvania. Este vorba de încercarea unor intelectuali din eparhia Ardealului de a contribui la înfăptuirea bisericii naționale, de a se rupe de rânduicelile medievale, introducând în viața religioasă un climat democratic. La un moment dat, acțiunea,

condusă de Ioan Dragoș, a căutat sprijinul guvernului revoluționar ungar. Oricum am interpreta acțiunea în contextul revoluției române, importanța sinodului este definitorie, ceea ce se oglindește în faptul că sinodul următor (1850) preia, sub influența participanților de la Chișineu-Criș, cea mai mare parte a hotărârilor luate acolo. În anexă se reproduce integral procesul-verbal, atât în versiunea maghiară, cât și română (p. 51-177).

Scrierea lui Nicolae Iorga *Contra dușmănici dintre nații*. Prefață Makkai László – Miskolczy Ambrus. Traducere de Horváth Andor. Bibliografia este întocmită de Lipsey Il-diké, Budapesta 1992 (60 p.), apare cu titlul bilingv. După o introducere semnată de editor (p. 7-14), urmează textul acestui important studiu în traducere maghiară și în original (p. 15-52).

Tot în acest serial a apărut cu titlul *Javaslát. Propunere pentru proiectul primului cod penal din Ardeal în limba maghiară*, editată de

Gál László. Introducerea și pregătirea textului pentru tipar de Hajdu Lajos. Budapesta 1992 (134 pag.). Volumul cuprinde textul original al propunerii din 1839, care este un izvor util și pentru cercetătorii dreptului românesc.

Volumul semnat de Trócsányi Zsolt și Miskolcsey Ambrus poartă titlul „A fanarioták-tól a Hohenzollernekig” (De la fanarioți la dinastia Hohenzollern), Budapesta, 1992, (149 p.).

Studiul semnat de Trócsányi Zsolt *Fanariotii și Habsburgii (1711-1812)* (p. 12-74) caută să ofere o prezentare a domniei fanariote în Principatele românești extracarpatice și asupra primei etape a mișcării naționale din Transilvania. În schimb, studiul semnat de Miskolcsey Ambrus, *Epoca revoluțiilor și reformelor (1821-1866)*, abordează aspecte din problemele iluminismului românesc, revoluția de la 1848 și formarea statului național (75-146).

„Sbornik Archivních prací“,
anul XLIII (1993), Praga, nr. 1-2, 667 p.

Primul număr pe anul 1993 al prestigioasei reviste pragheze se deschide cu studiul lui Ivan Stoviček, *Dedesubturile diplomatice ale recunoașterii guvernului polonez de la Lublin* (p. 3-58), în care sunt prezentate aspectele inedite ale relațiilor diplomatice polono-cehoslovace din perioada 1939-1945. În introducerea autorul schițează un cadru general al situației politice din perioada amintită din ambele state ocupate de Germania nazistă, cu referire specială la strădaniile celor două guverne legale aflate în exil, la Londra, în special ale președintelui Eduard Beneš de a se alia cu Polonia în lupta pentru anularea Diktatului de la München (1938), în cazul Cehoslovaciei, și pentru recunoașterea granițelor dinainte de 1 septembrie 1939, în cazul Poloniei.

Constituirea Comitetului polonez de eliberare națională, la Lublin, în 22 iulie 1944, format din elemente de stânga, pregătite și instruite de către U.R.S.S. chiar la Moscova, precum și recunoașterea acestui comitet drept organ legal al puterii executive în Polonia au dus la eşuarea strădaniilor diplomatice ale lui Eduard Beneš de a salva cele două state, și, mai mult chiar, la recunoașterea acestui guvern, presat fiind chiar de U.R.S.S.

În sprijinul celor arătate mai sus, autorul publică 47 de documente inedite din perioada 25 iulie 1944 - 2 februarie 1945, extrase din fondul Eduard Beneš, din fondul Ministerului Afacerilor Externe (subfondul Londra). Pentru înțelegerea mai exactă a semnificației documentelor, autorul a întocmit și un indice de nume, cuprinzând toate personalitățile menționate în documente, cu explicațiile necesare.

În anul 1993, a apărut volumul semnat de Moses Gaster, *Iudaica et Hungarica. Din istoria interferențelor culturale și politice dintre evrei, maghiari și români*. Ediție îngrijită și prefăcută de Miskolcsey Ambrus, Budapesta, 1993 (252 p.). Lucrarea cuprinde un studiu introductiv în limbile maghiară (p. 5-49) și română (p. 50-96), având titlul „De la cultivarea tradițiilor la naționalismul modern: răzvrătirea lui Moses Gaster”.

Partea a doua a cărții (p. 97-242) reproduce, în original, o seamă de studii semnate de Moses Gaster și din corespondența lui cu personalități românești. Textele românești au fost redactate și în traducere maghiară. Documentele au fost culese în special din fondurile Bibliotecii Academiei Române, din lăsamântul gasterian aflat la Londra și unele publicații, azi rarissime sau complet necunoscute în spațiul românesc.

EUGEN GLÜCK

Partea cea mai consistentă a acestui număr o constituie *Bibliografia arhivistică externă (1987-1989)*, (p. 59-335). În partea introductivă sunt menționate perioadele de specialitate consultate din străinătate (printre ele nefigurând, din păcate, și „Revista Arhivelor”), după care prezentarea bibliografică este concepută pe următoarele probleme mari: istoria arhivisticii și a arhivelor, organizarea arhivelor, teorie și practică arhivistică, principalele fonduri arhivistice, activitatea editorială, tehnică arhivistică, științe auxiliare (paleografie, codicologie, epigrafie, diplomatică, heraldică), personalități din domeniul arhivisticii.

Al doilea număr al publicației cuprinde, la început, un studiu amănunțit al lui Rostislav Nový despre *Sigiliul coroanei regale cehce* (p. 339-346). Este vorba despre semnarea unui sigiliu regal necunoscut până în prezent, pe care se poate citi: „sigillum coronae regni Bohemie”, fără însă a fi datat. Apare pe un document din 21 septembrie 1435, în vremea intențenței lui Jiří (Gheorghe) al Poděbrady. Din analiza condițiilor în care a apărut și a documentelor pe care s-a aplicat, autorul este de părere că sigiliul a început să fie folosit din anul 1432 și ca un reflex al înțelegerii noțiunii de coroană regală a Bohemiei, în sensul că stăpâna toate teritoriile statului ceh; cu alte cuvinte, coroana regală era interpretată ca o instituție suprastatală, reprezentată de un guvern format din 12 membri aleși.

Pavla Burdová prezintă *Registrele publice (Împărțirea lor după conținut și formă)* (p. 347-439). Autoarea își propune să urmărească evoluția registrelor publice, în care erau consemnate rezoluțiile judecătorilor provinciale.

De la mijlocul secolului al XVI-lea și până la mijlocul secolului al XIX-lea aceste registre au fost grupate în 1417 volume, conținutul și formelor fiind influențate de schimbările economice și politice din Bohemia. În conformitate cu legea de atunci, înregistrările plângerilor se făceau prin declarații personale la aceste judecătoria provinciale. Conținutul acestor registre se referă la dreptul penal, civil și public, erau completate de scribi, anume pregătiți pentru o asemenea activitate, care consemnau plângerile în formă abreviată, și aveau în vedere drepturi de proprietate, moșteniri, testamente ș.a. Pentru înțelegerea exactă a conținutului acestor registre, autoarea publică în prima „Anexă” conținutul acestor registre, grupate după conținut și pe perioade, iar în „Anexa” a doua explică toate abrevierile utilizate de scribi în aceste registre.

Gustav Hofman și-a asumat răspunderea pentru a prezenta Fondul familial Windischgrätz (p. 441–551), unul dintre cele mai vaste fonduri familiale existente în Cehia. Autorul urmărește arborele genealogic al acestei mari familii, care se trage din Oldřich din Korutan, de pe la începutul secolului al XIV-lea și care are mai multe ramificații, amintind doar de ramurile Sigismund și Ruprecht. Familia Windischgrätz a dat multe personalități ale vieții politice, diplomatice și culturale. Studiul foarte documentat și detaliat se încheie cu trei anexe cuprinzând arborele genealogic al familiei, stema familiei Windischgrätz și posesiunile acestei familii în Cehia, Slovacia, Austria, Ucraina, Ungaria, Italia, Germania, Belgia și Bosnia-Herțegovina.

Despre impresionanta *Biblioteca a familiei Windischgrätz* (p. 553–567) ne informează Petr Mašek. Cele peste 31 000 de volume au fost depozitate în castelele Štětkni, Světei și Tachov și cuprind rarități manuscrise, ediții princeps,

unicate bibliofile. Printre rarități, autorul semnalează cronografia lui Hartman Schedel, *Das Buch der Croniken und Geschichten*, apărută la Nürnberg în 1493. Colecția de carte cuprinde volume de interes militar, filosofic, juridic, științific, în limbile franceză, germană, latină și engleză. Autorul mai menționează că o parte din bibliotecă s-a mutat, în anii din urmă, la Kladruby, intrând astfel în circuit public.

Zdeněk Tamberger și Lucia Wittlichová semnează studiul „*Karel Havlíček în viziunea lui Kazbunda*” (p. 569–667). Karel Kazbunda, docent al Universității Caroline din Praga, fost arhivist al Ministerului Afacerilor Externe, și-a dedicat o mare parte din viața sa studierii vieții și activității lui Karel Havlíček (1821–1856), ziarist, om politic și militant de seamă pentru idealurile democrației și libertății naționale. Deoarece imensul material adunat de Kazbunda din arhivele pragheze și vieneze a rămas și el în manuscris, autorii prezentului studiu și-au propus să prezinte integral cititorilor acest material în anexă la studiul lor introductiv.

După ce ne dau câteva date informative despre viața lui Havlíček, autorii insistă mai mult asupra activității sale ca ziarist la „*Pražské noviny*” (Ziarul praghez), „*Národní noviny*” (Ziarul național) și „*Slovan*”, subliniindu-se atitudinea protestatară a acestuia față de înăbușirea revoluției de la 1848 din Slovacia, Ungaria, Cehia de către trupele imperiale habsburgice, conduse de generalul Windischgrätz. Urmarea acestei atitudini prorevoluționare a fost exilul lui Havlíček la Brixen, în Tirol, în 1851, după ce, în prealabil, fusese târât prin fața instanțelor judecătorești austriece. Exilul îi subrezește sănătatea și la numai 35 de ani se stinge din viață, la Praga.

DRAGOȘ ȘI ȘAN

Albert Finkelstein, *TRAGEDIA MEFKURE*.

Studiu asupra identității asasinilor.

Traducere din limba engleză de Lucian-Zeev Herskovici. Gat (Franța), 1993, 192 p.

Autorul, unul din supraviețuitorii tragediei, a încheiat studiul victimelor de pe urma scufundării vasului Mefkure, în noaptea de 4–5 august 1944, în Marea Neagră, ca urmare a unui atac nazist. Din cei 320 de pasageri au scăpat doar cinci. Studiul propriu-zis (p. 17–18) este urmat de o selecție de documente provenite din izvoare românești, sovietice, turcești, israeliene și mărturiile supraviețuitorilor (p.101–187).

Având autorizarea guvernului din București, au plecat din Constanța trei vase deodată

(Morina, Bulbul și Mefkure) spre Palestina, cu aproximativ 1 000 de evrei originari din România, câțiva din Ungaria și un mic grup de ofițeri polonezi travestiți. Scufundarea vasului a incitat discuții ample, chiar pe plan internațional, devenind obiectul mai multor lucrări.

Autorul demonstrează că Mefkure a fost atacat după ieșirea de sub protecția autorităților navale românești de către o navă hitleristă. Chiar și anterior Mefkure a fost urmărit de o șal

upă hitleristă. Se adaugă că cei naufragiați au fost mitraliați și chiar urmăriți cu câini înotători.

Autorul reproduce din izvor sovietic dovezi potrivit cărora submarinul SC215 nu a putut fi atentatorul, deoarece coordonatele sale în momentul respectiv și poziția lui Mefkure sunt discordante.

Cartea merită atenție în contextul mult agitatei problematice a emigrării evreiești din România, reluată în 1944. Menționăm calitatea traducerii și execuția grafică ireproșabilă.

EUGEN GLÜCK

Cumpărați

ARHIVA ROMÂNEASCĂ

Informăm cititorii că pot procura orice număr al publicației de la sediul D.G.A.S., Bd. Mihail Kogălniceanu nr. 29, sector 5, București, telefon: 615 41 60 sau 615 24 46, precum și de la filialele județene ale Arhivelor Statului.

„Arhiva Românească” publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică și alte științe speciale ale istoriei, studii și articole de istorie bazate pe documente de arhivă, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Autorii sunt rugați să trimită materiale în două exemplare, dactilografiate la două rânduri, cu notele infrapaginale numerotate în continuare și cu un scurt rezumat. Documentele trimise spre publicare pot fi însoțite de reproduceri (fotocopii, xerox etc.).

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Articolele nepublicate nu se restituie.

„Arhiva Românească” este o publicație care dorește să continue tradiția „Revistei Arhivelor”, având o apariție în două fascicule anual.

ÎN CURS DE APARIȚIE LA D.G.A.S. :

„ARHIVA ROMÂNEASCĂ“, TOM I. FASCICUL 2

„MINORITĂȚILE DIN ROMÂNIA. 1918–1925“

„ROMÂNIA – VIAȚA POLITICĂ ÎN DOCUMENTE. 1946“

„ROMÂNIA ȘI ARMISTIȚIUL CU NAȚIUNILE UNITE“

„ROMÂNIA ÎN TIMP ȘI SPAȚIU“. ALBUM DE DOCUMENTE

ISBN tom: 973-0-00162-6

ISBN fascicul: 973-0-00163-4